

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

028000200684

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΧΡ. ΝΟΥΤΣΟΥ

84

Η ΙΔΕΑ ΤΟΥ ΠΑΡΕΛΘΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΜΕΛΛΟΝΤΟΣ
ΣΤΟΥΣ ΟΥΤΟΠΙΣΤΕΣ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ
(TH. MORUS, T. CAMPANELLA, FR. BACON)

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑ,

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1977

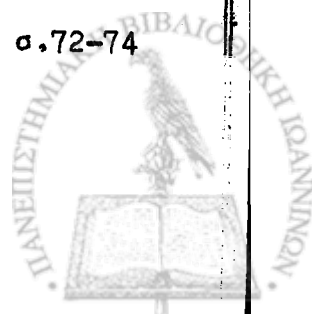
"...πολλά καὶ διάφορα διαδίδονται γι' αὐτὸν
τὸν ἄνθρωπο (τὸ Ραφαήλ)." Ἄλλοι νομίζουν
πὺς χάθηκε ταξιδεύοντας, ἄλλοι πάλι πὺς
ξαναγύρισε στὴν πατρίδα του. Κι ἄλλοι πὺς
ξαναπῆγε στὴν Οὐτοπία, εἴτε γιατί ἦταν συνε-
παρμένος ἀπὸ τὴ γοητεία της εἴτε γιατί δέν
μποροῦσε νὰ βαστάξει τὶς συνήθειες τοῦ
τόπου του".

Γράμμα τοῦ AEGIDIUS στὸν BUSLIDIUS

(1516), σ. 24/1-3.

1. ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	σ.6-8
2. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	σ.9-15
3. ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ. SUB SPECIE PRAESENTI: "Ο χρυσός αιώνας" στο παρελθόν.....	σ.16-74
3.1. Οί ιστορικές καταβολές της έννοιας "Αναγέννηση".....	σ.18-19
3.2. Τά αίτια της Ιταλικής "REDUCTIO AD ANTIQUOS MORES".....	σ.19-21
3.3. Η αντιδικία ανάμεσα στην "πνευματική" και την "κοσμική" έ- ξουσία.....	σ.21-23
3.4. Ο "μοναρχομάχος" CAMPANELLA και τά ούτοπικά του σχεδιάσματα της παγκόσμιας Μοναρχίας.....	σ.23-27
3.5. "UT RECTE NOTAVIT MACHIAVELLUS"-Ούτοπία και πολιτικός ρεαλι- σμός στο συγγραφέα του "IL PRINCIPE".....	σ.27-31
3.6. "PURGA ROMAM, PURGATUR MUNDUS": 'Απόπειρες για την πραγμάτωση της Ιταλικής Ούτοπίας.....	σ.31-35
3.6.1. Ο Φοβίνικας: η ούτοπία της άενης ανανέωσης.....	σ.35-37
3.7. Η επιστροφή στα "SATURNIA REGNA" και οί άγροτικές έξεγέρσεις.....	σ.37-39
3.7.1. Η "DIGNITAS RUSTICANA" και τό άγροτικό πρόβλημα στην έπο- χή τών ούτοπιστών.....	σ.39-44
3.8. Μοίρα και κυκλική αντίληψη της 'Ιστορίας.....	σ.44-48
3.9. "NATURA MORTALIIUM MUTABILIS": Η σιγουριά του παρόντος και ό νεωτερισμός.....	σ.48-50
3.10. "SEPTEM CAPITA REGNI ANTICHRISTIANI" - 'Ιστορική δοκιμασία και Χιλιασμός.....	σ.50-54
3.11. 'Ιστορική άπόγνωση και άστρολογική πρόγνωση.....	σ.54-60
3.11.1. Η μαγεία σαν άνάκτηση της φυσικής έξουσίας του 'Αδάμ.....	σ.60-62
3.12. Φυσική άπόλαυση και πρακτική έλευθερία.....	σ.62-66
3.13. Η διαμάχη της "ANTIQUITAS" μέ τή "NOVITAS".....	σ.66-68
3.14. Από τή φυσική κατάσταση στην Ιστορική ζωή.....	σ.69-72
3.15. "Δίκαιος πόλεμος" και "Ούτοπίες της εΐρήνης".....	σ.72-74

4. ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ. SUB SPECIE FUTURIZ / 'Ο "χρυσός αιώνας" στο μέλλον.. σ.75-132
- 4.1. "Τι λένε για την άμαρτια του 'Αδάμ": 'Η έναρξη της 'Ιστορίας και η εργασία ως συνέχειά της..... σ.77-80
- 4.2. "Ο αιώνας μας φαίνεται πώς έχει άποδοθεῖ στον 'Ερμη": Πρακτική δραστηριότητα και ούτοπική καταδίκη του κέρδους..... σ.80-84
- 4.3. "Τό ανθρώπινο βασίλειο που βασίζεται στις έπιστήμες": 'Η γνώση ως θεμέλιο της δύναμης..... σ.84-86
- 4.4. "Τό HOMOINIS IMPERIUM...στηρίζεται μονάχα στις τέχνες και τις έπιστήμες": 'Αποτελέσματα και προοπτικές της έπιστήμης στην Ούτοπία..... σ.86-90
- 4.4.1. "PERPETUUM MOBILE" και μηχανικό ρολόι: Ούτοπία και πραγματικότητα της εύρωπαϊκής Τεχνικής..... σ.90-93
- 4.5. "Έχουμε ακόμη οῖκο των μαθηματικών: 'Η μαθηματική οργάνωση της έμπειρίας..... σ.93-96
- 4.5.1. Φυσική μομοτέλεια και ιστορική πρόγνωση..... σ.96-98
- 4.5.2. 'Η "φύση του πράγματος" ως ὄρος για την έρμηνεία της 'Ιστορίας..... σ.98-99
- 4.6. 'Από τό "NON PLUS ULTRA" στο "PLUS ULTRA"..... σ.99-101
- 4.6.1. "Έπεράσαμε τά σύνορα του παλιού μέ τον καινούριο κόσμο": Τά ούτοπικά ταξίδια στο "νέο κόσμο"..... σ.102-104
- 4.6.2. "Ακίνητος ὁ ἥλιος τοποθετήθηκε στο κέντρο του Σόμπαντος": Οἱ ούτοπιστές και ἡ ἡλιοκεντρική θεωρία..... σ.104-105
- 4.7. "Γεννήθημα για νά πολεμῶ τις σχολές του 'Αντίχριστου, για ν'άντιμάχομαι τον 'Αριστοτέλη": 'Η ιστορική νεότητα και τό τέλος της αύθεντίας..... σ.106-108
- 4.8. 'Από την κατοχύρωση της λαϊκής στην άναζήτηση της ούτοπικής γλώσσας..... σ.108-110
- 4.9. "MERUM NOVARUM CUPIDUS": 'Η πρόδος ως πραγμάτωση των στόχων της Ούτοπίας..... σ.110-113
- 4.10. 'Ο ρόλος της παιδείας στις ούτοπικές πολιτείες..... σ.113-115

4.10.1. Ούτοπική άξιοκρατία και Διαφωτισμός.....	σ.115-118
4.11. Ούτοπία: μιιά "κοινωνία χωρίς δικηγόρους".....	σ.118-120
4.11.1. 'Η ούτοπική πολιτεία ως ανθρώπινο δημιούργημα και ή θεωρία του "κοινωνικού συμβολαίου".....	σ.120-123
4.11.2. 'Η μορφή τής κρατικής έξουσίας στην Ούτοπία.....	σ.123-126
4.11.3. Τα θεμέλια τής ούτοπικής κοινότητας.....	σ.126-129
4.12. 'Η ούτοπική πρόληψη του μέλλοντος.....	σ.129-132
5. ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	σ.133-137
6. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ, ,.....	σ.138-180
6.1. ΛΗΓΕΣ: MORUS, CAMPANELLA, BACON.	σ.139-144
6.2. 'Αρχαίες και μεσαιωνικές δευτερεύουσες πηγές.....	σ.145-147
6.3. Δευτερεύουσες πηγές από τό 1341 ως τό 1900.....	σ.148-155
6.4. Σύγχρονη βιβλιογραφία.....	σ.156-180
7. Αυτόβιογραφικό σημείωμα.....	σ.181.

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

. 'Η Ούτοπία αποτελεί μία από τις χαρακτηριστικές εκδηλώσεις της πνευματικής δημιουργίας της μεταμεσαιωνικής εποχής. Μέ την ιδιόμορφη εκφραστική και νοηματική της ποιότητα αποκαλύπτει την προσπάθεια του αστικού κόσμου της Ευρώπης να διεκδικήσει την πολιτική του αυτονομία.

.1. Τα ούτοπικά έργα είναι σχεδιάσματα του ανθρώπινου νοῦ (και ιδιαίτερα: του¹ "πρακτικού",¹ κατά τή γνωστή διάκριση του KANT) που αποβλέπουν στην δεώδη οργάνωση της κοινωνικής ζωής. Περιγράφουν τή λειτουργία ενός καλοσυνταγμένου κοινωνικού οργανισμού, αλλά παραλείπουν να καθορίσουν (ή μόνο ποτονιακά σημειώνουν) μέ ποιόν τρόπο θά πραγματοποιηθεῖ αποτελεσματικά η διανοητική σύλληψη αὐτή.² Στην πορεία της ανθρώπινης ιστορίας τά ούτοπικά δημιουργήματα (που δέν παρουσιάζονται μόνο στή μεταμεσαιωνική Ευρώπη ή στήν Ἑλληνική ἀρχαιότητα, αλλά και στήν κινέζικη και στήν ἑνδική πνευματική παραγωγή)³ ἀντικαθρέφτισαν πολλές φορές τίς βασικές ἀπαιτήσεις συγκεκριμένων καιρῶν και κοινωνικῶν ομάδων.

Ὅνο που δέν προσδιόρισαν μέ ἀκρίβεια τίς διαδικασίες για τήν ἐκπλήρωσή τους.

.2. Μέ τήν ἐργασία αὐτή θά ἐρευνηθεῖ ἡ σχέση της μεταμεσαιωνικής εὐρωπαϊκής ούτοπίας μέ τή Φιλοσοφία της Ἱστορίας: ἡ ἀναφορά τῶν ούτοπικῶν ἐργῶν πρὸς τό παρελθόν και πρὸς τό μέλλον. Βασικά θά ἐπιμείνουμε στίς κορυφαίες ούτοπικές δημιουργίες του 16ου και του 17ου αἰῶνα: στήν "Ούτοπία" του THOMAS MORUS (1478-1535) - τό ἔργο γράφτηκε στά 1515, ὅταν ὁ MORUS ὡς ἀπεσταλμένος του (HENRY VIII) ἐπισκέφτηκε τή Φλάνδρα,⁴ και δημοσιεύτηκε

Πλήρη βιβλιογραφικά στοιχεία θά βρεῖ ὁ ἀναγνώστης στό 6ο μέρος της διατριβής αὐτής. Στίς ὑποσημειώσεις του κειμένου θά ἀναγράφεται τό ἐπώνυμο του συγγραφέα, τό ἔτος που δημοσιεύεται τό ἔργο του και ἡ σελίδα που παρατίθεται.

1. MITTELSTRASS (1970), σ. 369. Πρβλ. FREYER (1936), σ. 16.

2. Δές MITTELSTRASS (1970), σ. 365. Πρβλ. KAUTSKY (1888), σ. 332, MANNHEIM (1929), σ. 169 κκ., RUYER (1950), σ. 3

3. Δές ZAEBNER (1963), σ. 281 κκ και BAUER (1971), PASSIM. Ὁ θεολόγος TITLICH (1951, σ. 6) ἐπιστρέφοντας μεταπολεμικά στήν πατρίδα του (που ἐπιζητοῦσε να ξεφύγει ἀπό κατλητικό της παρελθόν και να οἰκοδομήσει τό μέλλον) θά θεωρήσει τό ούτοπικό φαινόμενο ὡς ἓνα ἀπό τά ὄντολογικά γνωρίσματα του ἀνθρώπου.

4. Δές MORUS U, σ. 46/8-16. Τό πρόβλημα της χρονολόγησης τῶν δύο βιβλίων της "Ούτοπίας" θέτει κιόλας ὁ "Ερασμος (1519), σ. 21 Πρβλ. ONCKEN (1922), σ.

25 STERNBERG (1933/34), σ. 248 κκ και HEXTNER (1965), σ. 21 κκ.

..//..

7
ήν επόμενη χρονιά - στην "Πολιτεία του ήλιου" του TOMMASO CAMPANELLA (1568 - 1639) - γράφτηκε στα φλαμανδικά το 1602, αρχικά στα Ιταλικά, και δημοσιεύτηκε το 1623 και το 1637 στα λατινικά⁵ - και στη "Νέα 'Ατλαντίδα" του FRANCIS BACON (1561-1626) - βρέθηκε ανολοκλήρωτη στα κατάλοιπα του συγγραφέα (γραμμένη το 1624) και εκδόθηκε από το γραμματέα του W. RAWLEY το 1627 και 1638.⁶

Φυσικά θα σταθούμε και στο συνολικό έργο των τριών αυτών στοχαστών. Επίσης δε θα απομονώσουμε την πνευματική τους παραγωγή από το ιστορικό της περιβάλλον. Γι' αυτό και πολλά κείμενα (όπως π.χ. του "Ερασμου ή του MACHIAVELLI) δεν ανήκουν άσπρηρά στον κύκλο της Ουτοπίας. Αντιπροσωπεύουν όμως άθθεντικά το πνεύμα της εποχής αποτελώντας έτσι σημαντική προϋπόθεση για την κατανόηση των έργων που πρόκειται εδώ να μελετηθούν.

2.1. Η έκλογή του προβλήματος προσδιορίστηκε από τους ακόλουθους λόγους (οι τέσσερεις πρώτοι εξηγούν γιατί από την ιστορία του ουτοπικού φαινομένου προτιμήθηκε είδικά η μεταμεσαιωνική εποχή, ενώ ο τελευταίος γιατί η ουτοπική δημιουργία γενικά μπορεί να προβληματίζει και τον καιρό μας):

α) στη μεταμεσαιωνική εποχή διαμορφώνεται η νεώτερη Ουτοπία⁷ ως αυτόνομο λογοτεχνικό είδος με φιλοσοφικοπολιτικό περιεχόμενο·

β) η τομή ανάμεσα στο φεουδαρχικό παρελθόν και στις κινήσεις για την άστική θεμελίωση της εύρωπαϊκής κοινωνίας είναι τόσο ριζική, ώστε η προοπτική ενός καλύτερου μέλλοντος ή η ανάμνηση του άπώτατου παρελθόντος να συνδέει με πρωτοφανέρωτο⁸ τρόπο την Ουτοπία με την "Ιστορία." Έτσι μετουσιώνει την ουτοπική διάθεση σε ιστορική θεώρηση ή ενέργεια και -αντίστροφα- η δοσμένη ιστορική πραγματικότητα καταφεύγει στα ουτοπικά σχέδια που θα προτείνουν το ξεπέρασμά της·

5. Δες BOBBIO (1941) σ. 17 κκ.

6. Δες σχετικά HEINISCH (1960), σ. 173, 228.

7. Ο MORUS (1516) πρωτοσχηματίζει τον όρο "UTOPIA". Ο "Αριστοτέλης κάνει λόγο " περί πολιτείας άρίστης" (Πολ. 1324α 14). Η έκφραση αυτή στα λατινικά άποδόθηκε: " DE OPTIMA REPUBLICA." "Έτσι χρησιμοποιείται και στον τίτλο της " Ουτοπίας". Από το πλατωνικό χωρίο: " Έν ή νυν διήλθομεν οίκιζοντες πόλει λέγεις, τη έν λόγοις κειμένη, έπει γης ούδαμοσ οίμαι αυτήν είναι..." (Πολ. 592 α-β) θα προέλθει ο σχηματισμός της λέξης "ού-τοπία". Πρβλ. SURTZ (1965) σ. 267 NAGEL (1973) σ. 173 κκ.

8. "Αποτελεί υπερβολή (όπως θα δοσμε παρακάτω στην "Ε' εισαγωγή) η ταύτιση που προτείνει ο PICHT (1967, σ. 33): "Ο Ουτοπικός στοχασμός είναι ο στοχασμός των Νέων χρόνων",

Δες και NIPPERDEY (1966), σ. 233. Για τον κίνδυνο να συνδέουμε την Ουτοπία μόνο με το MORUS δες BLOCH (1938-1947), τ. I (σ. 14).

..//..

γ) η σημασία των ούτοπικών έργων αυτών είναι μεγάλη γιατί κατευθύνουν όλα σχεδόν τα αντίστοιχα μεταγενέστερα πάνω στους βασικούς προβληματισμούς: τον κοινωνικό και τον πολιτικό, τον έπιστημονικό και τεχνολογικό, τον παιδαγωγικό και γενικά στην έρμηνεία των έκδηλώσεων της ιστορικότητας του ανθρώπου.

δ) παράλληλα θα αποσαφηνισθεῖ ὁ χαρακτήρας τῆς ἐποχῆς καὶ θὰ ἐκνατεθοῦν ὀρισμένα ἀπὸ τὰ κεντρικὰ τῆς προβλήματα (π.χ. ὁ " μύθος τῆς " γαγέννησης").

ε) τὰ σύγχρονα οὔτοπικά διακατέχονται ὄχι μόνο ἀπὸ τὴν ἐλπίδα ("τί πρέπει νὰ γίνει") ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν φόβο ("τί δὲν πρέπει νὰ γίνει").¹⁰ "Ἐτσι ἡ ἔρευνα γιὰ τὴ σύνδεση τῆς οὔτοπικῆς προοπτικῆς μὲ τὴν ἱστορικὴ δραστηριότητα ἀποτελεῖ ἐμβάθυνση στοὺς προσανατολισμοὺς τοῦ καιροῦ μας: "ἐκεῖνο τὸ ὅποιο καταγγέλλεται σὰν "οὔτοπικό" δὲν εἶναι πιά ἐκεῖνο ποὺ ἔχει τὴν ἰδιότητα νὰ " μὴν ἔχει τόπο" κ' ἐπομένως δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει κάποια θέση μέσα στὸ ἱστορικὸ σύμπαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκεῖνο ποὺ ἐμποδίζεται νὰ ἐμφανισθεῖ ἀπὸ τὴ δύναμη τῶν κατεστημένων κοινωνιῶν".¹¹

Στὴν πορεία τῆς ἐργασίας αὐτῆς εἶχα τὴν ὀλόθυμη συμπαράσταση καὶ τὸν πατρικό ἔλεγχο τοῦ καθηγητῆ κ. Σπύρου Κυριαζόπουλου. Ὁ καθηγητῆς κ. Ζ. Τσιρπανλῆς εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ διαβάσει τὰ πρῶτα κέφαλαίά της (3.1 ὡς 3.6) καὶ νὰ κάνει ὀρισμένες διορθώσεις. Πρόθυμα συζήτησαν ἐπίσης θέματα τοῦ κεφαλαίου 3.7.1 οἱ καθηγητῆς κ.κ. Ν. Παπαγιωτάκης καὶ Ἰ. Καμπίτσης. Ὀφείλω τελικὰ νὰ προσθέσω πὺς χωρὶς τὶς προσπάθειες τοῦ κ. Κυριαζόπουλου, τὴν ἐπιχορήγηση τοῦ "Ἐθνικοῦ Κέντρου Κοινωνικῶν Ἐρευνῶν" (ΕΚΚΕ) καὶ τῆς γενναιοδωρῖα τῶν κ.κ. Ἰ Καμπέρη, Α. Λεμοῦ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ μου Χαρ. Λούτσου, ἡ διετής παραμονή μου στὸ Δυτικὸ Βερολίνο θὰ ἦταν ἀδύνατη.

9. Κατὰ τὸν προβληματισμὸ τῆς ὁμότιτλης ἐργασίας τοῦ CHASTEL (1969).
10. Γιὰ τὴ "GEGENUTOPIE" δέξ TUZINSKI (1965), σ. 6 κκ., SCHULTE - HERBRUGGEN 1960, τ. 119 κκ. POLAK (1961). R II, σ. 15 καὶ KATEB (1965), σ. 18 κκ.
11. MLTUSE (1969), σ. 14 Κατὰ τὸν KOLAKOWSKI (1957, σ. 142) ἡ οὔτοπία ἀποτελεῖ ὄργανο τῆς ἐπανάστασης". Πρβλ. LUKACS (1920), σ. 166 κκ καὶ BLOCH (1938-7), τ. I, σ. 235 κκ., τ. II, σ. 723 κκ.

..//..

Κάθε ούτοπικό έργο εκφράζει τήν αντίθεση ανάμεσα σ'έκεϊνο πού υπάρχει υόλας, πού είναι δοσμένο μέσα στο παρόν, καί σ'έκεϊνο πού πρέπει νά γίνει ιά νά τó ολοκληρώσει ή νά τó εκμηδενίσει. Τή διαμάχη ανάμεσα στο "Είναι" καί στο "Δέον"¹, έξωτερικεύει ή Ούτοπία στήν ανάλυση τής πραγματικότητας καί στήν ταυτόχρονη πρόταση για τή μεταβολή της: "ή Ούτοπία έχει δυό πλευρές· είναι ή κριτική εκείνου πού υπάρχει καί ή παρουσίαση εκείνου πού όφείλει νά υπάρχει"². Αυτόν τόν διφυή χαρακτήρα τής ούτοπικής λειτουργίας παρανωρίζει ή παρατήρηση του NEUSUSS: "Η ούτοπική διάσταση δέν συγκεκριμενοποιείται στο θετικό καθορισμό εκείνου πού θέλει, αλλά στήν άρνηση εκείνου πού δέ θέλει"³. Η ούτοπική κριτική πηγάζει από τήν σύγκρουση τής δοσμένης κοινωνίας μ'ένα διανοητικό κατασκευάσμα, τήν "άντι-κοινωνία"⁴. Βέβαια ή ριζική αυτή διάκριση προϋποθέτει καί τή χωριστή θεματολογία τών δυό βιβλίων τής "Ούτοπίας" του MORUS: " τήν κοινωνική κριτική του πρώτου καί τήν ιδεατή εικόνα του δεύτερου"⁵. Αλλά, όπως παρατηρούσε ο STERNBERG, υπάρχει καί στα δυό μιá έσωτερική ένότητα: "μόνο μέσα από τήν κοινωνική κριτική, μόνο έξαιτίας της πάμε στήν ιδεατή εικόνα. Μόνο μέσα από τήν ιδεατή εικόνα γίνεται τó περιεχόμενο τής κοινωνικής κριτικής βέβαιο καί δίκαιο"⁶.

2.1. Ένας ιδιαίτερος εκφραστικός τόνος διακατέχει τά ούτοπικά έργα πού είναι σύμφυτος μέ τήν ίδια τήν ποιότητα του ούτοπικού φαινομένου. Η εκφραστική ιδιαιτερότητα αυτή έπισημάνθηκε σέ πολλούς παράγοντες. Αρχικά, στή σατιρική διάθεση⁷. Ο MORUS ήταν ο μεταφραστής του Λουκιανού (1505). "LUCIANI QUOQUE FACETIIS AC LEPORE CAPIUNTUR"⁸, αναφέρεται για τους κατοίκους τής "Ούτοπίας". Επίσης διαπιστώθηκε στή μυθική⁹, άλληγορική καί

1. Δές BLOCH (1938-47), τ. I, σ. 189 πρβλ. SCHULTE-HERBRUGGEN (1960), σ. 206, NIPPERDEY (1962), σ. 363.

2. HORKHEIMER (1930), σ. 64.

3. NEUSUSS (1968), σ. 33. Πρβλ. LIST (1973), σ. 51.

4. TRAUTMANN (1974), σ. 119. Γι'αυτό καί τó αύτοπικό σχέδιασμα περιέχει ιστορικά δεδομένα (ή υπάρχουσα κοινωνία) καί λογικές απαιτήσεις (ή έρχόμενη κοινωνία) δές σχετικά SCHMUCKLE (1923), σ. 3κκ.

5. ONCKEN (1922) σ. 27.

6. STERNBERG (1933/34), σ. 251.

7. Δές σχετικά HEISERMAN (1963), σ. 163κκ., MCCONICA (1965), σ. 15κκ., καί RIMOLDI (1965), σ. 112κκ.

8. MORUS, U, σ. 182/2

9. Ο SORREL (1908, σ. 46, 176), όταν άρχιζαν νά φαίνονται στον εύρωπαϊκό όριζοντα μαζικά κινήματα έθνικιστικού χαρακτήρα, θά άντοπαραθέσει τó ιδεολογικό τους όπλο, τó μύθο (παράγωγα τής θέλησης πού άναφέρεται στο όλο) στήν ούτοπία (προϊόν του νοϋ πού άναφέρεται στα "μέρη", στους θεσμούς μιáς κοινωνίας) πρβλ. BARTH (1959), σ. 83-84.

όνειρική διάσταση¹⁰. 'Ακόμη, η ούτοπική δημιουργία μελετήθηκε από την έπο-
 φη του παιγνιδιού (έφθοο ο MORUS κατ' ο ΒΑCΟΝ άνηκαν στην ύψηλή κοινωνία¹¹
 τής έποχής τους). "Ένα πνευματώδες παιγνίδι με μορφή κατ' σκέψη", σημειώ-
 νει ο ΜΟΒUS¹². Κατ' ο ΝΙΡΡΕΡΔΕΥ συμπληρώνει: "Η Ούτοπία είναι ένα διανοη-
 τικό πείραμα... δέν είναι μόνο σχεδίασμα ενός άντι-κόσμου (ΦΙCΤΙΩΝΕΛΤ), τó 4 | 6
 παιγνίδι ταιριάζει περισσότερο στη "SCIENCE-FICTION" (πού έποβλέπει στην
 φυγαγωγία)¹⁴ κατ' λιγώτερο στην Ούτοπία (πού έχει χαρακτήρα όχι μόνο διδα-
 κτικό, αλλά γενικότερα πολιτικό, έφθοο αναφέρεται κατευθεΐαν στην άνατροπή
 του παρόντος, όπως θά φανεΐ στη συνέχεια από τή διαπραγμάτευση του θέματος)
 2.2. Έπειδή τά ούτοπικά δράματα ανάγονται σ' εκείνο πού απαιτείται νά ύ-
 πάρξει, γι' αυτό τά χαρακτηρίζει κατ' μιá χρονική άποδέσμευση από τó παρόν.
 'Από τó χώρο δηλαδή πού γίνεται άντικείμενο κριτικής: αυτόν πού πρέπει νά
 μετασχηματισθεΐ στίς βασικές του κοινωνικές διαρθρώσεις. Βέβαια τó ίδιο τó
 όνομα (ού-τοπία) ύποδηλώνει μιá χωρική άπομόνωση: "UTOPIA PRISCIS DICTA, OB
 INFREQUENTIAM"¹⁵. Τó νησί του ΜΟRUS βρίσκεται κάπου στόν Είρηνικό ώκεανό!¹⁶

10. Δέξ ΒΑCΟΝ. ΝΑ (σ. 980), "...NON ALITER QUAM PRO INSOMNIO QUODAM HABITUM
 ESSE." 'Ο CΑΜΡΑΝΕΛΛΑ έπίσης θεώρησε τó "SECVLVM AUREVM" σάν "SOMNIVM"
 (1600, P. 417^v δέξ ΒΟCΚ, 1974, σ. 267). Πρβλ. κατ' τίς άναλύσεις τών ΒΥΒΕΑΥ (1961)
 σ. 55, SΗRVIER (1967), σ. 321 κκ., ΒΛΟCΗ (1938/47), τ. I, σ. 203, ΜΟΛΛΕΡ (1967), σ. 9 κκ.,
 ΛΕ ΔΟΒΥΦΦ (1973), σ. 48 κκ. κατ' CΑΒΕΛ (1974), σ. 303 κ.

11. Για τόν ΒΑCΟΝ ο σύγχρονός του ΗΑΡΒΕΥ έίπε πώς έγραφε τά φιλοσοφικά του
 έργα σάν "λόρδος καγκελάριος", δέξ FOWLER (1878), σ. 132. Στίς νιάτα του ο "Άγ-
 γλος φιλόσοφος σημείωνε πώς "ή πραγματική δημοκρατία βρίσκεται στό χώρο τής
 γνώσης" (1603, σ. 227).

12. ΜΟΒUS (1953), σ. 16.

13. ΝΙΡΡΕΡΔΕΥ (1966), σ. 232. Δέξ κατ' τίς άντίστοιχες θεωρήσεις τών ΗΕRΖΤΛΕR
 (1923), σ. 314, ΚΥΥΕR (1950), σ. 4 κατ' ΓΥΤΕR (1968), σ. 11 κκ. 'Ο ΜΑCΗ (1905, σ. 183)
 έίχε κιόλας κατατάξει τήν Ούτοπία στά διανοητικά πειράματα ("GEBANKIEN-EXPE-
 RIMENTE) Για τήν Ούτοπία ώς "DENKPROJEKT" δέξ ΗΕΙSS (1973), σ. 35. 'Ανάλογη έ-
 κτίμηση έκανε ο SMITH (1583) για τά ούτοπικά σχεδιάσματα πού άποτελοΐν "φεΐ
 τικα κράτη, καθώς ποτέ δέν ύπήρξαν κι οΐτε θά ύπάρξουν, δηλ. Άχρηστες φαντα-
 σιώσεις κατ' δράματα τών φιλοσόφων για νά περάσουν τόν καιρό τους κατ' νά
 έξασκήσουν τó μυαλό τους" δέξ REYNOLDS (1968), σ. 106.

14. Δέξ ΜΙΛΤΕΛΣΤΡΑCΣ (1970), σ. 365, πρβλ. ΔΥΒΟΙC (1968), σ. 40, ΔΟΜΕΝΛΑCΗ (1974),
 σ. 545 κκ.

15. ΑΕΓΙΔΙΥC (1518), σ. 20/4.

16. Δέξ παρακίτω σημ. Δ. 169. 171.

...//...

Τό νησί τοῦ CAMPANELLA κάπου στόν 'Ινδικό (ἢ "TABROBANA"¹⁷ ταυτίζεται μέ τήν Κεϋλάνη). Ὁ BACON θυμίζοντας τή μυθική ἥπειρο τοποθετεῖ τό νησί του ἀνάμεσα στόν παλιό καί τό νέο κόσμο¹⁸. "Ἔτσι μέ τό ἐξωτικό της περιβάλλον ἡ οὐτοπική πολιτεία φαίνεται τουλάχιστον ἀπλησίαστη, "Ὅμως ἐκεῖνο πού τονίζεται ἐδῶ δέν εἶναι, νομίζουμε, ἡ ἀνέφικτη τοπική παρουσία ("μονάχα σ' ἀπόσταση χώρου ἀπό τόν τόπο πού ζοῦν οἱ συγγραφεῖς",¹⁹ ὅπως σημειώνει ὁ MORKHEIMER), ἀλλά καί ἡ ἐξωχρονική τοποθέτηση ("ἐκτός τόπου καί χρόνου")²⁰. Γι' αὐτό καί χρησιμοποιήθηκε ὁ ὅρος "οὐ-χρονία"²¹. Ὁ BUDAEUS (BUDÉ) σχημάτισε κιόλας τό 1518 τόν ὄρο "OUDÉPOTIA" ("Οὐδεποτία").²² "Ἔτσι ἡ διάκριση σέ "WUNSCHLUM" (= Οὐτοπία) καί σέ "WUNSCHZIT" (= Ἐσχατολογία)²³ ὑπολογίζει μόνο τόν τοπικό προσδιορισμό τῶν οὐτοπικῶν σχεδιασμάτων. Ἐνῶ ἀντίθετα δέν ἐξηγεῖ μέ ποιόν τρόπο ὁ "LOCUS AMOENUS" σχετίζεται καί λειτουργεῖ μέσα στό χρόνο τόσο στό καταδικασμένο παρόν, ὅσο καί στό ποθητό πλήρωμα τοῦ χρόνου.

2.3. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὁ ἀποκλεισμός τῶν χρονικῶν χαρακτηριστικῶν δέ σημαίνει βέβαια τήν ἄρνηση τῆς Ἱστορίας²⁴ (οὔτε, εἰδικώτερα, τήν ἄρνηση τῆς ἱστορικῆς μεταβολῆς, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω)²⁵, ἀπό τό χώρο τῶν οὐτοπικῶν σχεδιασμάτων, ἀλλά τήν ἀντίθεσή τους μέ τήν ἴσαμε τώρα βιωμένη "ἱστορική ἐμπειρία".²⁶ Ἴσως κάποτε, κάπου στό μακρινό παρελθόν, στό κοντινό ἢ στό μακρινό μέλλον νά βρῆται τό σημεῖο ἀναφορᾶς τῶν ἐπιτεύξεων καί τῶν δυνατοτήτων τοῦ παρόντος. Ὁ χρόνος λοιπόν στήν τριαδική του ἐνότητα (παρελθόν-παρόν-μέλλον) παρουσιάζεται ὡς λειτουργικός ὅρος γιά τήν οὐτοπική δημιουργία. Ὅ,τι δέν ὑπάρχει, προβληματίζει τό ὑπάρχον. Ἡ συνειδητοποίηση τῆς ἀνεπάρκειας τοῦ παρόντος κάνει τό χρονικά "ἄλλο" (αὐτό δηλ. πού δέν τοῦ μοιάζει) πρόκληση καί κρίση, ἀφοῦ ἔχει ἡ δυνατότητα νά "φωτίζει καί νά δημιουργεῖ τήν πραγματικότητα".²⁷ "Ἔτσι τά οὐτοπικά σχεδιάσματα (πού "ἀνα-κρίνεται φαίνονται πάντα σέ στιγμές ἱστορικοῦ ρήγματος")²⁸ προτείνουν τό ἀχρήστεμα τῶν κοινωνικῶν δομῶν πού δέν συντελοῦν στήν ὀλόπλευρη ἀνάπτυξη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

17. CAMPANELLA, C S, σ. 417 Πρβλ. COLUMBUS (1498-1500), σ. 221 MORUS, U, σ. 50/17 Πρβλ. τήν ἀκόλουθη ἀναφορά τοῦ CAMPANELLA (1614, σ. 100) "Ὁ ἐπίγειος παράδεισος, εἶναι στά Μακάρια νησιά ἢ στήν TABROBANA". Πρβλ. MORUS U, σ. 96/4 κ.κ.

18. BACON, M, σ. 967 Δές καί τήν εἰδική ἐργασία τοῦ THOMPSON (1933), σ. 59 κ.κ.

19. MORKHEIMER (1930), σ. 62 Πρβλ. RUYER (1950), σ. 23, 50, SERVIER (1967), 126, DUBOIS (1968), σ. 24.

20. Δές RUYER (1950) σ. 3 Ἐπίσης ... ONCKEN (1922), σ. 6, FREUND (1967), σ. 114 καί SERVIER (1967), σ. 23 κ.κ.

21. Ἀπό τόν REMOUIER (1876), PASSIM, Δές καί KERENYI (1963), σ. 22 NIPPERDEY (1966), σ. 234, DUBOIS (1968), σ. 21, FREUND (1967), σ. 118 καί LEVIN (1970) σ. 8 κ.κ.

22. BUDAEUS (1518), σ. 10/1-2, σ. 12/25

23. Ὅροι πού καθιερώνονται ἀπό τόν DOMEN (1927), σ. 158. 161 Πρβλ. τίς ἀνάλογες ἐκτιμήσεις τῶν BUBER (1950), σ. 20 καί LIST (1973), σ. 19 καί τίς ἀντιρρήσεις τοῦ MANKHEIM (1929), σ. 179

24. Ὅπως ὑποστηρίζουν οἱ FREYER (1936), σ. 38 RUYER (1950), σ. 70 HABERMAS (1963), σ. 839, DAHRENDORF (1967) σ. 242 καί Μπαγιόνας (1974), σ. 12

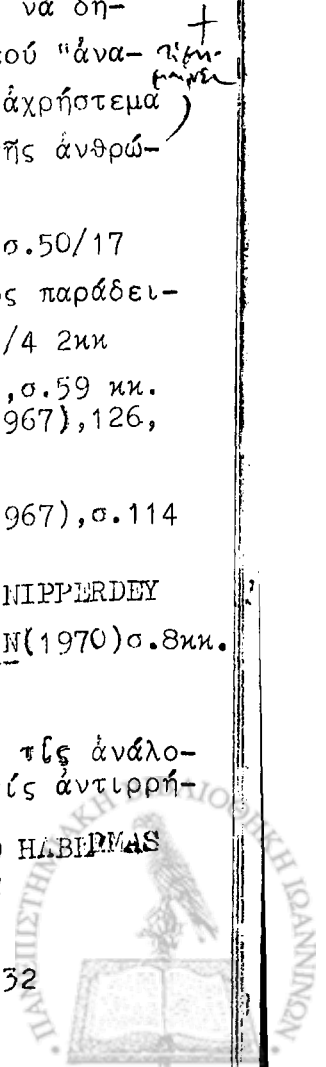
25. Δές παρακάτω σημ. Β 35 Δ 374

26. GUSTAFSSON (1969), σ. 82

27. KRYSZKOWSKI (1963), σ. 100 πρβλ. SCHULTE - HERBRUGGEN (1960). σ. 32

28. GARLAND (1972), σ. 133

...//...

2.4. Βέβαια τὸ ἰδεατὸ καταφύγιο ("EUROPIA MERITO SUM VOCANDA NOMINE")²⁹ μπορεί νὰ βρεθεῖ στὴ δυνατότητα ποὺ ἀκόμα δὲν πραγματοποιήθηκε ἢ- τὸ ἴδιο δυνατὰ-στὴ χαμένη πιά δύναμη τῆς πραγματικότητας.³⁰ Ἡ πρώτη κίνηση σὰν στροφή πρὸς τὸ πραγματοποιήσιμο³¹ καί ἡ δεύτερη σὰν ἐπιστροφή πρὸς τὶς ἱστορικές ρίζες ἀπαρτίζουν τὶς δυὸ ὄψεις τοῦ καθρέφτη γιὰ τὴν αὐτοσυνείδηση τῆς σχετικότητας καὶ τῶν ἀδυναμιῶν τοῦ παρόντος. Εἶναι βέβαια ὑπερβολικὴ ἢ παρατήρηση τοῦ NIPPERDEY: "+ 'Ο οὐτοπιστής θέλει νὰ ἐπιβάλλει τὴν ἀπολυτότητα (ABSOLUTHEIT) τοῦ αἰτήματός του πάνω σὲ κάθε σχετικοποίηση τῆς πραγματικότητας καὶ νὰ παραμελνῆ ἀκλόνητος"³². Τὴν ἴδια θέση προϋποθέτει καὶ ἡ ἀκλόνητη διαπίστωση τοῦ DUBOIS: "Τὸ παρὸν μεταμορφώνεται σὲ αἰωνιότητα ὅλα γίνονται ἀμετάβλητα"³³, "Ὅμως ἡ "ἀντικειμενικότητα" (σὰν ἄρση τῶν ὑποκειμενικῶν διαιρέσεων τῆς κοινωνίας) μπολιάζει, κατὰ τὴ γνώμη μας, μὴν ἀνώτερη, συγκριτικὰ, ἱστορικὴ κατάσταση στὴ σύγχρονη δραστηριότητα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά-ἀφοῦ καί ἡ οὐτοπικὴ πολιτεία δὲν ἀποκλείει τὴν ἀλλαγὴ: τὴν ἀλλαγὴ πρὸς τὸ καλύτερο- συνδέεται διαλεκτικὰ ἢ οὐτοπικὴ διάθεση μὲ τὴν ἱστορικὴ ἐνέργεια. Μὲτὸ γίνεται μὲ παραδειγματικὸ τρόπο στὴ "Μετὰ Ἀτλαντίδα". Ἀπὸ τὴ μιά πλευρά ὁ νομοθέτης τῆς ἐπιχειρεῖ νὰ διατηρήσει ἀπαράλλαχτα ὅσα ἔχουν θεσμοθετηθεῖ ὀρθά ("... ἐκεῖνα τὰ πράγματα ποὺ στὸν καιρὸ τοῦ ἦταν τόσο εὐτυχισμένα καὶ τόσο καλοθεμελιωμένα, αὐτὰ νὰ διατηρηθοῦν σ' ὅλες τὶς ἐποχές"³⁴) καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀποδέχεται τὴν οὐσιαστικὴ πρόοδο ("Τὸ καλὸ ποὺ μποροῦν νὰ πάρουν ἐπικοινωνώντας μὲ τοὺς ξένους ἄς τὸ κρατήσουν τὸ κακὸ ὅμως ἄς τὸ διώξουν"³⁵). Τὸ οὐτοπικὸ σχεδίασμα σὰν θεώρηση τοῦ τοπικὰ καὶ ἰδιαίτερα τοῦ χρονικὰ ἀπόντος συντελεῖ στὴν αὐτογνωσία τοῦ παρόντος, τὴ βάση δηλαδή γιὰ τὴν ὑπερπήδηση τῶν ὀρίων μιᾶς συγκεκριμένης ἱστορικῆς ἐποχῆς.

2.5. Τόσο ἡ στροφή πρὸς τὸ μέλλον ὅσο καὶ ἡ ἐπιστροφή στὸ παρελθὸν προϋποθέτουν ἕναν συγκεκριμένον τρόπο ζωῆς. Χαρακτηρίζουν μιὰ σειρά ἀπὸ κοινωνικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ συγκροτοῦν μιὰν ἰδιαίτερη ἀντίληψη γιὰ τὸ νόημα τῆς ζωῆς

29. ARCIIDIUS (1518), σ. 20/9 Ὁ POSTEL (1566: σ. 81) τὴν ὀνόμασε "EUROPOLITIE".

30. Γιὰ τὴ διπλὴ ἀναγωγή τῆς Οὐτοπίας δες SAUL IER (1963), σ. 141 καὶ FRYE (1965), σ. 25 MOLNARS (1967), σ. 12 καὶ JONSON (1969), σ. 26.

31. Κατὰ τὴ θεώρηση τοῦ BLOCH (1938/47), Γσ. 727 πρβλ. BUVE (1967), σ. 15 καὶ HEISS (1973), σ. 39

32. NIPPERDEY (1966), σ. 229

33. DUBOIS (1968), σ. 21

34. BACON, MA, σ. 979

35. BACON NA, σ. 980

...//...

ί του κόσμου. Βέβαια δέν αποτελοθν μιά ριζικά αυτόνομη γραμμή ή καθεμιά υς, χωρίς δηλαδή νά άλληλοπροσδιορίζονται καί ν'άλληλοσυμπληρώνονται ή, ρικές φορές χωρίς ή μιά νά παίζει τό ρόλο της άλλης. Μέ κριτήρια όμως θαρά μεθοδολογικά προτιμήσαμε νά έξετάσουμε τήν καθεμιά χωριστά. Ταυτό- ονα δέν παραλείψαμε νά τονίζουμε τό συσχετισμό τους ή νά έπισημαίνουμε ν άλλαγή τών ρόλων τους.

5. I. "Έχουν παρουσιαστεί σημαντικές διακρίσεις άναφορικά μέ τή νοηματική ιότητα τών ούτοπικών έργων. Είναι εύρύτατα γνωστός ο διαχωρισμός ανάμεσα "άρχατες" καί "νέες" ούτοπίες. Κατά τόν FINLEY³⁶ ή ούτοπία της άρχαιότητας ναι στατική, άσκητική καί ιεραρχική. Ένώ ή αντίστοιχη νεώτερη είναι δυνα- κή, έκπληρώνει όλες τις ανάγκες καί καθιερώνει τήν ισοότητα. Κατά τή γνώμη ς ή διάκριση αυτή δέν ύπολογίζει τό γεγονός πώς τά ούτοπικά σχεδιασματα ς άρχαιότητας έπηρεάζουν τά αντίστοιχα της νεώτερης Εύρώπης, πώς ή άσκη- κή διάθεση δέν διέπει όλες τις ούτοπικές πολιτείες του άρχαίου κόσμου .χ. τήν "Πήρη"³⁷ των Έυνικών), ούτε πώς ή ιεραρχική τους δομή συνυπάρχει ί στις νεώτερες (π.χ. στην "Ηλιακή πολιτεία" του CAMPANELLA). Από τήν άλ- πλευρά σήμερα γίνεται λόγος καί για "μεσαιωνική ούτοπία"³⁸. Σχετικά βέ- ια μέ τό στατικό χαρακτήρα της άρχαίας ούτοπίας καί τήν έποψη πώς ή ού- πία άποτελεϊ άποκλειστικό δημιούργημα της νεώτερης Εύρώπης ύπάρχει κι τώ, νομίζουμε, μιά έρμηνευτική πρόληψη. Η αντίληψη αυτή ξεκινάει από τή θέ- (πού τήν ύποστήριξε ή γερμανική θεώρηση της Ιστορίας τόν περασμένο αιώ-) πώς ή άρχαία Ελλάδα δέ φιλοσόφησε πάνω στο ιστορικό γεγονός καί-είδι- τερα-δέν καλλιέργησε τήν ιδέα της ιστορικής προόδου³⁹. Σήμερα όμως ή έρευ δέν μπορεί νά παραβλέπει τό άστικό περιβάλλον τών ιστορικών γεγονότων ί σημασιολογήσεων της έλληνικής άρχαιότητας. Ταυτόχρονα συνυπολογίζει τήν χνική ανάπτυξη τών άρχαίων πόλεων, τό άνοιγμά τους στον τότε γνωστό κόσμο θώς καί τις κοινωνικές κρίσεις που τις συντάραξαν. Η ούτοπία της άρχαιό- τας δέ σήμαινε μόνο-τό ίδιο ισχύει καί για τή μεταμεσαιωνική έποχή-τήν αναφορά στην παραδοσιακή άγιότητα (κατά τήν κίνηση του ιστορικού κύκλου). μαινε καί τή στροφή προς τό μέλλον που έρχεται (κατά τήν κίνηση του γραμ- κοϋ χρόνου). Γι αυτό καί οι διαφορές τών άρχαίων ούτοπικών σχεδιασμάτων .χ. της πλατωνικής "Πολιτείας"⁴⁰ ή της "Πολιτείας του ήλιου"⁴¹

. FINLEY (1967), σ. 117.

. Διογένης Λαέρτιος VI, 85.

. Δές GRAUSS (1967), σ. 3κκ καί SEIBT (1969), σ. 555κκ

. Δές σχετικά NESTLE (1933), σ. 334, 457. Πρβλ. Κυριαζόπουλο (1965), σ. 68.

. Για τόν ούτοπικό χαρακτήρα της δές SALIN (1921), σ. 40κκ, HERTZLER (1923), σ.

κκ, FREYER (1936), σ. 39κκ καί FERGUSON (1975), σ. 61κκ.

. Δές Διόδωρο 11, 55-60.

...//...

του 'Ιάμβουλου) από τὰ αντίστοιχα τῆς νεώτερης Εὐρώπης (π.χ. από τὰ τρία πού
ξετάζονται ἐδῶ) θά πρέπει νά ἐντοπίζονται μόνο στή σύγκριση τῶν ἱστορικῶν
πιπέδων, στόν τρόπο πού συλλαμβάνει τό καθένα τόν παλμό τοῦ καιροῦ του,
τῆν κριτική πού κάνει στίς ὑπάρχουσες συνθήκες καί στή μεθόδευση πού προ-
εἶνει γιά τή βελτίωσή τους ἢ τῆν ὀριστική τους καταδίκη. Βέβαια σέ μιά ἐπο-
χή ὅπως ἡ μεταμεσαιωνική πού ἐπιδιώκει τή ριζική ἀπελευθέρωση ἀπό τό παρεχ-
θόν καί προβάλλει ὡς πεμπτοσύα τῆς κοινωνικῆς διαδικασίας τήν εξέλιξη,
ἵναί ἐπόμενο νά συνδεθεῖ ἡ Οὐτοπία μέ τήν ἰδέα τῆς προόδου καί νά συγκα-
αλέξει τήν τεχνική διάθρωση τῆς κοινωνίας στούς στόχους τῆς ἀλλαγῆς πού
ἀ προτείνει. Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή ὁ ἔντονος ρυθμός τῆς προόδου καί ἡ γοργή
νάπτυξη τῆς τεχνικῆς ζωῆς διαφοροποιοῦν ποσοτικά, θά λέγαμε, καί ὄχι ποιοτι-
κά τὰ οὐτοπικά κείμενα τῆς νεώτερης ἐποχῆς (καί ὄχι ὄλα) ἀπό τήν ἀνάλογη δη-
λουργία τῆς ἀρχαιότητος.

5.2. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά θά ὑπερτονισθεῖ σήμερα ὁ κίνδυνος ἀπό τήν ἀνε-
έλεγκτη πορεία τοῦ τεχνικοῦ κόσμου. Μέσα ἀπό τήν "ἀντι-ουτοπία" θά ἐπιση-
μανθεῖ ἡ ριζική μαζικοποίηση τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου ἢ ἀκόμη ἡ ἐνδε-
όμενη καταστροφή του. Ἐτσι στήν οὐτοπία τῆς ἐλπίδας θ' ἀντιπαρατεθεῖ ἡ
οὐτοπία τοῦ φόβου⁴². Σχετικά βέβαια μέ τό πρῶτο εἶδος (πού κυριαρχοῦσε ὡς
ἴσ μέρες μας) ἔχουν προταθεῖ πολλαπλές ἐπιμέρους διακρίσεις. Ὁ ΜΑΙΝΗΕΙΜ⁴³
ἀναλύοντας τὰ στάδια τῆς οὐτοπικῆς συνείδησης στά νεώτερα χρόνια ἀναφέρε-
ται στόν "ὀργιαστικό χιλιασμό τῶν ἀναβαπτιστῶν (JOACHIM DE FLORIS, Χουσσίτες,
HOMAS MUNTZER), στή "φιλελεύθερη-ἀνθρωπιστική ἰδέα" (CONDORCET, Εὐσεβισμός),
στή "συντηρητική ἰδέα" (HEGEL, Ρομαντικοί) καί στή "σοσιαλιστική κομμουνιστι-
κή οὐτοπία" (SAINT-SIMON, FOURIER, OWEN). Ὁ ἴδιος χρησιμοποιεῖ καί τή διάκρι-
ση σέ "σχετικές" (πού λειτουργοῦν μέσα καί ὄχι ἔξω ἀπό τήν ἱστορία) καί σ'
ἀπόλυτες⁴⁴ οὐτοπίες πού τή δανείζεται ἀπό τόν LANDAUER⁴⁵. Στόν τελευταῖο
διαχωρισμό πλησιάζει καί ὁ BLOCH μέ τίς "συγκεκριμένες" καί "ἀφηρημένες"⁴⁶
οὐτοπίες. Ὁ MUMFORD ξεχωρίζει τίς "οὐτοπίες τῆς φυγῆς" ἀπό τίς "οὐτοπίες
τοῦ ξαναχτισίματος"⁴⁷ καί ὁ DUBOIS τίς "θαυμαστές χῶρες", τοῦς "τόπους τῆς χι-
μαιρας" καί τήν "Ἀρκαδία"⁴⁸

42. Δές παραπάνω σημ. 11

43. ΜΑΙΝΗΕΙΜ (1929), σ. 184 κκ.

44. ΜΑΙΝΗΕΙΜ (1929), σ. 174.

45. LANDAUER (1907), σ. 85.

46. BLOCH (1938/47), τ. I, σ. 163 κκ.

47. MUMFORD (1922), σ. 21.

48. DUBOIS (1968), σ. 6 κκ. Δές καί τίς ἀναλύσεις τοῦ LEVIN (1970), σ. 6 κκ. Ὁ BUDA-
EUS ταύτισε τήν "Οὐτοπία" μέ τήν ἐπάνοδο στό "χρυσόν αἰῶνα τοῦ Σατούρνου"
(1518, σ. 10/29). Ὁ ἴδιος βέβαια ὁ MORUS σατιρίζει τό σύνδεσμο τῆς ἐπιστο-
φῆς στά "SATURNI. REGNA" μέ τίς ἀστρολογικῆς προγνώσεις τῶν συγχρόνων του
(1518, σ. 239).

δ την Ούτοπία. Τήν τελευταία βέβαια τήν έπιμερίζει σέ γενετική, παιδαγωγική
 κωνική καί πολιτική, οικονομική, στρατιωτική καί ιδεολογική⁴⁹. Από τήν α-ξιοποίη-
ση όμως τής έσωτερικής διάθεσης, από τήν άποψη του χρόνου (έπιστροφή στο
πρελθόν-στροφή προς τό μέλλον) θά έρευνηθούν τά τρία ούτοπικά κείμενα τής
ναγέννησης, καθόσο γνωρίζουμε, για πρώτη φορά έδώ. Η έργασία τής SCHLAPPER⁵⁰
 αφέρεται μόνο στα πρώιμα έργα του MORUS (καί όχι στην "Ούτοπία"). Η δια-
 βιβή τής BOCK (1974) ασχολείται με τον CAMPANELLA στην πολιτική καί θεωρητι-
 του δραστηριότητα προτού γραφτεί ή "CIVITAS SOLIS". Οι υπόλοιπες έργασί-
 , όπως του KESTING⁵¹, του USCATESCU⁵² (πού συνδυάζει τήν ιστοριοσοφία του
 κερντιέφ με τίς φιλοσοφικές θέσεις του ORTEGA⁵³), του BACZKO⁵⁴ καί του
 MAFFESOLI⁵⁵ εξετάζουν τήν σύνδεση τής Ούτοπίας με τήν Ιστορία, όπως αυτοί
 λωρουν ότι τήν έπιχειρεί ή εύρωπαϊκή σκέψη μετά τό Διαφωτισμό.

1. DUBOIS (1968), σ. 42κκ. Πρβλ. RUYER (1950), σ. 41κκ. Για τή χαρακτηριστική διά-
 λση των ούτοπιστών δές DJVEAU (1961), σ. 97κκ.
 2. SCHLAPPER (1950).
 3. KESTING (1954/55), σ. 202κκ.
 4. USCATESCU (1963)
 5. ORTEGA (1951), PASSIM
 6. BACZKO (1971), σ. 355κκ.
 7. MAFFESOLI (1974), σ. 149κκ.

Κοινό σελίδα

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

SUB SPECIE PRAETERITI:

Ο " χρυσός αιώνας" στο παρελθόν.

" Καί θεωροῦν περισσότερο παράλογο τό νά πιστεύει κανεῖς πώς πρῶτα κυβερνοῦσε καλά ὁ Κρόνος, ἔπειτα λιγότερο καλά ὁ Δίας καί ἔπειτα οἱ ἄλλοι πλανῆτες. Ἀντίθετα (οἱ κάτοικοι τῆς ἡλιακῆς Πολιτείας) νομίζουν πώς οἱ ἐποχές τοῦ κόσμου (MUNDI AETATES) ἀλλάζουν σύμφωνα μέ τή σειρά τῶν πλανητῶν. Καί πιστεύουν πώς τά πράγματα, σύμφωνα μέ τήν κίνηση τῶν ἀστεριῶν, ἀλλάζουν κάθε χίλια ἢ χίλια ἑξακόσια χρόνια".

CAMPANELLA, C S, σ. 459

Ο όρος "Αναγέννηση" (RENAISSANCE) αναφέρεται τό 1553 σέ κείμενο Γάλλου υσιοδίφη καί προϋποθέτει τήν αντίστοιχα τής περιοδικής ανανέωσης του υσικού κόσμου μέ τήν ανάπτυξη τών έκδηλώσεων του ανθρώπινου πολιτισμού: ...τά πνεύματα τών ανθρώπων που πρώτα... παρέμειναν άποναρκωμένα σ'έναν αθύ ύπνο μεγάλης άγνοιας άρχισαν νά ξυπνούν καί νά βγαίνουν από τά σκο- άδια... έφεραν στό φώς όλα τά είδη τών καλών έπιστημών (BONNES DISCIPLI- ES) καί γνώρισαν μιá τόσο εύτυχισμένη καί ποθητή αναγέννηση, όπως άκριβώς á νέα φυτά που μετά τό χειμώνα ξαναβρίσκουν τή ζωντάνια τους στό φώς του λιου καί σφιχτοδένουν μέ τήν γλυκάδα τής άνοιξης"¹. Διαπιστώνεται έτσι ή υκλική φορά τών ιστορικών γεγονότων, άφου μετά από όρισμένα χρονικό διά- τημα ξαναζωντανεύει μιá περασμένη έποχή. Η "ORDO RENASCENDI"² συμβολίζε- αι λοιπόν μέ τήν περιοδικότητα τών φυσικών φαινομένων. Βέβαια σπή "RERUM INNOVATIO" συμπλέκεται ή παγανιστική προσδοκία για τήν επανάληψη του "χρυ- ου αιώνα" μέ τήν προχριστιανική προφητεία για τόν έρχομό του 'Ιησού. Στα ρόνια του Δύγουστου ό Βιργίλιος πανηγυρίζει τό ξαναγύρισμα στή μυθική :ποχή:

" Η μεγάλη σειρά τών αιώων γεννιέται άτόφια.

Νά που ξανάρχεται ή παρθένος που ξαναγυρνάει του Κρόνου ή βασιλεία. Νά ή νέα γενιά που κατεβαίνει άπ' τ' ούρανοσ τά ύψη"³

Τό "Ευάγγελιο" τής γέννησης του Μεσσία προσδιορίζει τή χριστιανική παράστα- η τής ανανέωσης. Μέ τό Ναζωρατο θά ξαναγιώσει ή πλάση: "εί τις έν Χριστώ αιινή κτίσις· τά άρχατα παρήλθεν, ίδου γέγονε καινά τά πάντα"⁴. Ιδιαίτερα μέ τό βάπτισμα (τό λουτρόν παλιγγενεσείας"⁵) ό πιστός γίνεται καινούργιος άνθρωπος. Έδώ έχει τήν αρχή του· ό όρος "RINASCIT" που σημαίνει τή δεύτερη γέννηση, τή γέννηση του νέου ανθρώπου⁶. Στις κρίσιμες ιστορικές φάσεις τής

1. BELON (1553, πρόλ. δές THORNDIKE, 1943, σ. 68)

2. Δές σχετικά TRIEB (1950), σ. 45 κκ., STACKELBERG (1960), σ. 406 κκ καί BOSING (1968), σ. 145 κκ.

3. VIRGILIUS, BZL. IV, 4-6. πρβλ. CAMPANELLA (1638), τ. I, σ. 282. Για τήν προβλημα- τική τών πολυσυζητημένων αύτών στίχων (μέ τή σχετική βιβλιογραφία) δές BRISSON (1966), σ. 109 κκ. Είδικά για τήν "παρθένα" δές παρακάτω σημ. Γ151.

4. Παύλος, Β Κορ. ε 17. Δές καί τίς παρατηρήσεις τών BURDACH (1910), σ. 26 κκ καί LADNER (1959), σ. 3 κκ, 374 κκ.

5. Παύλος, Τίτ. γ 5. Πρβλ. ULLMANN (1969), σ. 5 κκ. Για τό λυτρωτικό νόημα τής "ά- ναγέννησης" στά προχριστιανικά χρόνια δές Κυριαζόπουλο (1974-75), σ. 239.

6. Όπως έπισημαίνουν οι WEISINGER (1943), σ. 163 κκ. καί BOSING (1968), σ. 160.

ριστιανικής "Εκκλησίας ή "RENASCENS PIETAS" έπιχειρούσε τήν έπιστροφή στις ρίζες, στα πρώτα δηλαδή αποστολικά χρόνια. Καί στην έποχή πού σή-ερα όνομάζουμε "Αναγέννηση" παρατηρήθηκε μιá ανάλογη απαίτηση. Έμφρά-τηκε στο πολύπτυχο κίνημα τής " Μεταρρύθμισης" και στα συλλογικά ή μεμο-ωμένα έγχειρήματα τών καθολικών τής " 'Αντι-μεταρρύθμισης" (π.χ. του CAM-ANELLI)⁷. Βέβαια τό θρησκευτικό υπόστρωμα τής έννοιας "Αναγέννηση" είναι μπόβολο αν ήταν γνωστό τότε στους δημιουργούς τής έποχής αυτής, αυτός ντίθεται ένθουσιασμένοι από τά μεγάλα έπιτεύγματα του καιρού τους έβλε-αν τήν ανανέωση μόνο στις καθαρά ανθρώπινες περιοχές. Έτσι ό MACHIAVELLI μψυχώνοντας τους 'Ιταλούς νέους τής έποχής του άναφέρεται στην κοσμογο-ία τής καλλιτεχνικής παραγωγής: "ή χώρα αυτή φαίνεται πώς γεννήθηκε για ά ζωντανεύει τά νεκρά πράγματα, καθώς τό είδαμε στην ποίηση, στην ζωγρα-μική και στην γλυπτική"⁸. 'Ο M. FICINO συσχετίζει τό ξανάνθισμα τών τεχνών με τήν έναρξη του "AUREUM SAECULUM": " 'Ο αιώνας μας, ή χρυσή έποχή, ξανά-ιερε στο φώς τής μέρας τίς έλεύθερες τέχνες πού σχεδόν είχαν μαραθεύ"⁹. Έτσι ή "Αναγέννηση", έννοια μέ θρησκευτική καταγωγή, χαρακτηρίσε ένα πιάδιο τής εύρωπαϊκής ιστορίας πού κατακλύζεται από τήν ένδοξο δρμα-ιτηριότητα του ανθρώπου.

5.2 Τά αίτια τής ίταλικής " REDUCTIO AD ANTIQUOS MORES"¹⁰.

Η 'Αναγέννηση δέν αποτελεί ιστορικό φαινόμενο μέ ταυτόχρονη γέννη-ση και ισόχρονη ανάπτυξη στον εύρωπαϊκό χώρο. Ούτε πάλι εκδηλώνεται μέ τήν ίδια δυναμικότητα σ' όλους τους τομείς τής ανθρώπινης δραστηριότητας. Η διαπίστωση αυτή όδήγησε τό RENAN στο συμπέρασμα πώς πρόκειται για "λο-γοτεχνικό κίνημα και όχι φιλοσοφικό"¹¹. Πάντως ή μεταβατική περίοδος από

δέν καλύπτει
και τό
δέν είναι
κατά τήν
την περίοδο
κοιτώντας
των
ήμεις

7. Όπως ένιάσσουν τό στοχασμό του και τήν πολιτική του πράξη οι NAPOLI (1947), σ. 4κκ, FIRPO (1957), σ. 326κκ, και BOCK (1974), σ. 110κκ. Δές και τίς ά-ντιρρήσεις του CORSANO (1961), σ. 243κκ.

8. MACHIAVELLI (1520), σ. 519. Πρβλ. PALMIERI (C. 1431, I, σ. 38) ("RINASCERE L'ARTI PERDUTE"), VASARI (1558), τ. I, σ. 2κκ.

9. FICINO (3.9.1492), τ. I, σ. 944. Οι "DISCIPLINAE LIBERALES" του παραθέματος είναι ή Γραμματική, ή Ποίηση και ή Ρητορική. Δές σχετικά SCHALK (1962), σ. 87

10. BACON (1623), - 111, σ. I (σ. 541) πρβλ. τήν αντίστοιχη θεώρηση τών MACHIAVELLI (1531), L. 111, C. 1 (σ. 379, 383) και J. SARESBERIENSIS (1159), σ. 915.

11. RENAN (1852), σ. 248.

..//..

δ Μεσαίωνα ως τους νέους χρόνους (κατά μίαν άποψη¹² από τον RETRARCA ως τον FR. BACON: 1341-1626) θ' αποτελέσει τό χρονική πλαίσιο πού θά κινήθετ
 τι κατεξοχήν σήμερα όνομάζεται "Αναγέννηση". Τά πρώτα της φαινόμενα
 αποπίζονται στην Β. Ιταλία, όπου δέν είχε επικρατήσει, όπως θά δούμε έ-
 έσως παρακάτω, ή αύστηρή φεουδαρχική συγκρότηση τής κοινωνικής ζωής. Α-
 δ τήν έποχή των Σταυροφοριών ή Βενετία, ή Γένουα καί ή Πίζα ξανοίγονται
 τή θάλασσα μονοπωλώντας τό έμπόριο των άνατολικών προϊόντων σ' όλόκληρη
 ή Δύση. Διασχίζοντας τον ως τότε γνωστό θαλασσινό χώρο (άργότερα βέβαια
 συμμετέχουν κι αυτές στην ανακάλυψη τής γήινης σφαίρας-γεγονός πού έμμε-
 κλεύτηκε ή παπική αύλή)¹³ έγιναν ή έμπορική γέφυρα ανάμεσα στην πλουτο-
 βρα Ανατολή καί τους αναπτυσσόμενους άστικούς χώρους τής Εύρώπης. Με
 τον τρόπο αυτό ή "παγκόσμια" άγορά έφτασε στους νεοσύστατους έμπορομεσιτι-
 ρούς οργανισμούς. Δημιούργησε έτσι στά Ιταλικά άστικά κέντρα τς προύπο-
 έσεις για τή χρηματική οίκονομία (ή έκδοση νομίσματος χρονολογεΐται τό
 149 στην GENOVA)¹⁴ καί τή μεσίτευση του κεφαλαίου (τό τραπεζιτικό σύστημα
 κρουσιάζεται στο τέλος του 12ου αιώνα)¹⁵. Από τήν άλλη πλευρά βοήθησε
 τήν ανάπτυξη άγοραστικού κοινού καθώς καί στη ραγδαία εμφάνιση τής μαζι-
 κής βιοτεχνικής ζωής ("μανιφαντούρα"). Ο πρωτοαστικός αυτός όργανισμός τής
 κοινωνικής ζωής όσο συναντούσε έμπόδια από τήν φεουδαρχική παράδοση, τόσο
 ποστρέφεται τό πρόσφατο "σκοτεινό"¹⁶ παρελθόν. Αναζητούσε μάλιστα τό φως
 ής αρχαιότητας μέ τήν όποια φαινόταν νά μοιάζει πολιτικά, (οί "πόλεις-
 ράτη")¹⁷ καί πνευματικά. Έτσι ή μεταμεσαιωνική χρονική περίοδος, ή 'Αναγέν-
 νηση (πού θά πορυφώσει τς ιστορικές διεργασίες αυτές), θά δώσει στο τρια-
 κικό σχήμα τής Ιστορίας (σαν κλειδί πιά για τήν ιστορική έρευνα καί όχι
 σ φιλοσοφική θεώρηση τής ιστορικής διαδικασίας) περιοδικό τόνο: Αρχαιότη-
 α¹⁸. Η πρώτη βέβαια συστηματική τριχοτόμηση τής παγκόσμιας Ιστορίας πα-

Μεταίωνα
 + 1490
 + 1492
 + 1498

2. H. YDN (1950), σ. XI. Κατά τον KRISTELLER (1955), σ. 3 έκτείνεται από τό 1300
 σ τό 1600. Κατά τή BOAS ή έπιστημονική Αναγέννηση από τό 1450 ως τό
 1630. Ο COCHRAN (1970, σ. 8) τοποθετεί τήν ύστερη Αναγέννηση από τό 1525 ως
 δ 1630. Αντίθετα ό TREVETHAN (στηριζόμενος μόνο στο βαθμό ανάπτυξης των
 παραγωγικών δυνάμεων) υποστηρίζει πώς ό Μεσαίωνα τελειώνει τον 18^ο αιώνα
 (1944, σ. 96)

3. Καί στην Ιταλική καταγωγή του Κολόμβου θά στηριχτεί ό Πάπας για νά
 οισήσει τό "νέο κόσμο" δές CAMPANELLA, C S, σ. 460. Πρβλ. του Ίδιου (1618), σ.

57

4. Δές DOREN (1934), σ. 425.

5. Δές DOREN (1934), σ. 457.

6. Δές BUCK (1969), σ. 9

7. Όμοιότητα πού τονίστηκε τό 18ο αιώνα: ANDERSON, ADAM SMITH, FERGUSON, δές
 BISINGER (1950), σ. 325. Πρβλ. Κονδύλη (1971), σ. 80

8. Δές σχετικά REHM (1930), σ. 45 κκ, καί BUCK (1969), σ. 10.

...//...

υσιάζεσαι άργότερα στον CELLARIUS(1688)¹⁹. Ο όρος όμως "MEDIUM AEVUM"
MEDIUM AEVUM" κυκλοφορεί στους άνθρωπιστές των άρχών του 16ου αιώνα²⁰.

ή σχηματοποίηση της ιστορίας των έπιστημών σε τρία στάδια συναντούμε
τον BACON: " Τρεις βέβαια μπορούν να καταμετρηθούν όρθά σαν άλλες και
ερίοδοι των έπιστημών: ή πρώτη στους Έλληνες, ή δεύτερη στους Ρωμαίους
κι ή τρίτη σ' έμάς, δηλαδή τους λαούς της Δ.Ευρώπης... Η μεσαιωνική έποχή
MEDIUM MUNDI TEMP(Η) ήταν στελρα, ώσπου να έρθουν οι άφθονοι και οι περισσοί
αρχοί των έπιστημών..."²¹. Στην 'Ιταλία, ιδιαίτερα, τό άμεσο παρελθόν (πού
υφυαίνεσαι με μία ξενόφερτη "βαρβαρότητα")²² θα τερματίσει τή σταδιοδρο-
λα του με τήν άποκατάσταση της προγονικής τελειότητας. Στη χώρα αυτή πού
ιστορική της κληρονομιά ήταν τεράστια (και είδικώτερα στο κεντρικό και
όρειο τμήμα της, όπου ή ρωμαϊκή άρχαιότητα δέν έσβησε ολοκληρωτικά ποτέ,
ού χρησιμοποιούσε τή λατινική γλώσσα και ξανάφερε σε ίσχύ τό ρωμαϊκό δι-
αιολό όραμα σκόπευε, όπως θα δοϋμε παρακάτω, στην άναδημιουργία της ρωμα-
κής αυτοκρατορίας.

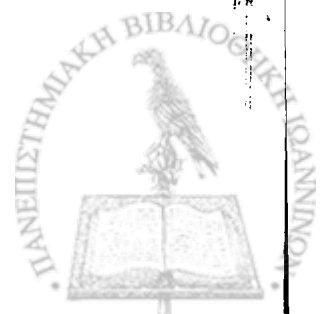
Δεν έλα ελίτη το Νόλο Μόλο (όπου Τζελαόγκις ο Πονόλαρε
και έσ) υηέι).

3. Η έντιδικία ανάμεσα στην "πνευματι-
κή" και τήν "κοσμική" έξουσία.
Η "αίώνια πόλη", ή Ρώμη, υπήρξε για τήν 'Ιταλία τό σύμβολο της άναγεν-
ώμενης πολιτικής της δύναμης²³. Όταν έπό τά "βαρβαρικά" στίφη διαλυόταν
τό δυτικό ρωμαϊκό κράτος και ή πρωτεύουσα του παραδινόταν στις φλόγες
και τίς όρέξεις των κατακτητών, τότε θ' άναλάβει ή "Καθολική" Έκκλησία
νά περιφουρήσει τό ρωμαϊκό μύθο. Βέβαια ό Δύγουστίνος δέν έδινε ιδιαίτε-

Κι έσ
επειδή
γνωστή
και
χρηστέ
πρωτεύ

19. CELLARIUS(1688), 204214.
20. Δές τήν είδική μελέτη του KLEMPF(1960), σ.75.
21. BACON(1620), L.I, APH.LXXVIII(σ.186).
22. Όπως π.χ. υποδειχνει ό MACHIAVELLI(1513), C.XXVI(σ.101κ)
23. Για τή γένεση και τήν ιστορία του συμβολισμού αυτού δές SCHNEIDER
(1926), σ.13κκ, SCHRAMM(1929), σ. 37κκ, και REHM (1930), PASSIM. Για τους
ιστορικούς όρους πού οδηγήσαν στην υποκατάσταση της κρατικής έξουσίας
άπό τήν Έκκλησία δές Κυριαζόπουλο(1965), σ.99κκ.

..//..

ρη έσχατολογική σημασία στην παρακμή της Ρώμης: αντίστροφα νόμιζε πώς δέν σχετίζεται με την ιστορία και τό τέλος του κόσμου²⁴. Τήν αντίθετη αντίληψη (πού ανάγεται στον LACTANTIUS και τον TERTULLIANUS²⁵ και πού αποδέχεται ο CAMPANELLA²⁶) θά έπισημοποιήσει ή άγία "Εδρα". Μέ τήν πολυπλόκαμη ιεραρχική της γραφειοκρατία θά υποκαταστήσει τή ρωμαϊκή πολιτική έπικυριαρχία στη Δύση. Πότε μέ φανερό συμπάθεια πρός τους ξένους έπιδρομεύς και πότε μέ κοντόφθαλμους συμβιβασμούς²⁷ βρήκε τήν άνεση για νά διοικήσει τον "κόσμον τουτον". Μέ τήν ανάπτυξη της έθνικής συνείδησης των εύρωπαϊκών λαών (πού μονιμοποίησαν τον τρόπο της συμπεριφοράς τους έγκαταστημένοι όριστικά σ'έναν τόπο) ή παπική αύλή θά έναντιωθεύ στά κυριαρχικά δικαιώματα των τοπικών ήγεμόνων. Γι'αυτό και ή Ρώμη στίς πριπτώσεις αυτές θά τονίσει τήν ύπεροχή της "πνευματικής" έξουσίας πάνω στην "κοσμική". Τό "SACERDOTIUM" (τίς περισσότερες φορές ξενόφερτο άπομονωμένο γλωσσικά και πνευματικά από τό ποίμνιό του) θά έπιδιώξει νά υπερασκέλισει τό "REGNUM". Μόνο έτσι θά έπιβληθεύ ως πρωταρχικός παράγοντας στην τακτοποίηση των πολιτικών ύποθέσεων των πρωτοσχηματιζόμενων κρατών. Στη διαμάχη αύτή βρίσκειται μιá από τίς ρίζες του σημερινού Κράτους. Η κοσμική έξουσία θέλοντας νά έκφράσει τά ένδιαφέροντα ενός όρισμένου χώρου (πού τον κατοικοούσαν άνθρωποι μέ κοινή φυλετική και "πολιτιστική" καταγωγή) άποδεσμεύτηκε από τον έλεγχο της "καθολικής" Ρώμης. Ο πάπας, έγκλειστος στην AVIGNON και κάτω από τήν έπίδραση του Φίλιππου του Αραβου πού απέβλεπε στη γαλλική έπικυριαρχία του κόσμου, βεβαιώνει τό 1302 τό πρωτείο του Ιερατείου: "Η Έκκλησία διαθέτει δυό σπαθιά: ένα πνευματικό κι ένα κοσμικό. Μονάχο του τήν όδηγεύ τό πνευματικό. Στο κοσμικό μεταβιβάζεται ή κρατική της δύναμη πού πρέπει νά καθοδηγεύται σύμφωνα μέ τίς άνάγκες και τή θέληση της πνευματικής έξουσίας"²⁸. Ακριβώς τρακόσια χρόνια άργότερα ο CAMPANELLA στην "Ηλιακή πολιτεία" (πού για τήν πραγμάτωσή της θ'άπευθυνθεύ στο RICHELIEU)²⁹ θά διατηρήσει τήν ίδια θεοκρατική διάρθρωση της κοινωνίας: "Ιερέα έχουν για μεγάλο άρχηγό... αυτός είναι ή κεφαλή όλων στίς κοσμικές και τίς πνευματικές ύποθέσεις"³⁰. Νωρίτερα όμως έρχίσει ή ένοποίηση των διάφορων φεουδαρχικών οίκων -πού θ'αντισταθούν βέβαια για πολλούς αιώνες στην

24. DE CIVITATE II, 29.
 25. LACTANTIUS, DIV. INST. L. VII, C. XXV (σ. 811-813), TERTULLIANUS, APOC. (σ. 508).
 Για τή σχετική τεκμηρίωση δές ADAMSKI (1938), σ. 20κκ.
 26. Δές και BOOK (1974), σ. 111, 274.
 27. Πρβλ. τή σχετική παρατήρηση του MORUS, V, σ. 88/5-6.
 28. BONIFATIUS VIII (1302), σ. 458κκ.
 29. CAMPANELLA (1637), σ. 374.
 30. CAMPANELLA, C S, σ. 420, δές του Ίδιου (1623), L VI, C. II (σ. 24). Πρβλ. BACON (1597) δοκ. III, σ. 383.

κεντρική βασιλική αρχή-ώστε να δημιουργηθεί βαθμιαία ενιαία κρατική διοίκηση.Τό γεγονός αυτό δέμ τά είνωσθηε ή 'Εκκλησία,άλλά υίοθετοϋσε τό φεουδαρχικό κατακερματισμό τής γεωπολιτικής έξουσίας.Γιατί έκδημ μποροϋσε με τήν ιεραρχική διαστρωμάτωση του εϋρωπαϊκού χώρου(" DEUM, SECUNDUM DI-
 ONYSIUM, REGERE INFERIORES PER SUPERIORES"³¹) να διαφεντεύει "πνευματικά τούς λαούς του. 'Ιδιαίτερα καταστροφική αποδειχτήκε ή πολιτική αυτή στην Ίδια τήν 'Ιταλία.Γι' αυτό φτάνουν πολλοί εκπρόσωποι τής έποχής να κατηγοροϋν άνοιχτά τόν Πάπα ως τό βασικό υπεύθυνο για τήν κατάρτηση καλ τό κατάντημα τής πατρίδας τους. 'Ο MACHIAVELLI θά τό πεϊ ξεκάθαρα:"...ή 'Εκ-
 κλησία κράτησε καλ κρατεί αυτή τή χώρα τεμαχισμένη...γιατί άφοϋ τήν έ-
 ξουσιάζει κι έχει κοσμική κυριαρχία,δέ στάθηκε οϋτε τόσο δυνατή οϋτε εί-
 χε τόση άξιοσύνη πού να πάρει στά χέρια της τήν έξουσία στην 'Ιταλία καλ να γίνει ό ήγεμόνας της.Κι οϋτε στάθηκε τόσο άνημπορη, άπ' τήν άλλη μεριά,ώστε ό φόβος μήπως χάσει τόν έλεγχο πάνω στα κοσμικά θέματα να μήν τής έπιτρέψει να προσκαλέσει κάποιον δυνατόν,αυτόν πού θα τήν υπερα-
 σπύσει άπ' όποιον τυχόν κέρδισε μεγάλη δύναμη μέσα στην 'Ιταλία³²".Παρό-
 μοια θέση πήρε καλ ό σύγχρονός του Ιστορικός GUICCIARDINI³³. 'Ο συγγραφέ-
 ας όμως τής "CIVITAS SOLIS"(πού αποδέχεται τή μεσαιωνική διδασκαλία για τό λειτουργικό ρόλο του "PAPA ANGELICUS" στην άναπροσαρμογή του κόσμου: "AD ORBIS REFORMATIONEM"³⁴)θα έπιτεθει με μανία στις θέσεις του MACHIA-
 VELLI καλ των πολιτικών τους έκφραστών.

3.4 'Ο "μοναρχομάχος" CAMPANELLA καλ τά οϋτοπι-
 κά του σχεδιάσματα τής παγκόσμιας
 Μοναρχίας.

'Ο μονάρχης δέν αποδέσμευσε μόνο τήν κρατική έξουσία άπό τόν εκκλησια-
 στικό έλεγχο (φροντίζοντας με κάθε τρόπο να σφετερίζεται τή μοναστηρια-
 κή περιουσία καλ να άρνιέται κάθε οικονομική έπιχορήγηση στην Ρώμη), 'α-
 λά καλ κατακράτησε άρχικά τή μυθική πολυτέλεια του Πάπα καθώς καλ τήν

31. CAMPANELLA(1623), L, XII(σ.54). Δές του Ίδιου(1618), σ.260.Γιά τίσ θεω-
 ρητικές καλ ιστορικές προϋποθέσεις τής ιδέας αυτής δές HAYDN(1950), σ.
 293κι, καλ SIGMUND(1967), σ. 136.

32. M. CHIAVELLI(1531), L I, C, XII(σ. 165/66)Πρβλ. καλ τίσ έντονεσ άντιρρη-
 σεις του CAMPANELLA(1623), σ.26.

33. Δές σχετικά ABBAGNANO(1963), τ. II, σ.44

34. CAMPANELLA(1600, FOL. 607^r δές BOCK, 1974, σ.149)

..//..

αύθεντία του στα κρατικά θέματα. Το γεγονός αυτό οδήγησε στο φαινόμενο της "άπολυταρχίας": "L'ÉTAT C'EST MOI" (κατά τη διακήρυξη του LOUIS XIV στο γαλλικό "Κοινοβούλιο" στις 13-4-1655). Μάλιστα έπιχεύρησε στην Αγγλία ο MORUS να έμποδίσει ή να αναβλάει τη διαδικασία αυτή. Στην αρχή αντιτάχθηκε στην πρόταση του FISH για τη δήμευση της έκκλησιαστικής περιουσίας ("Ίκεσία για τους ζητιάνους") με το έργο του "Ίκεσία των ψυχών" (1528)³⁵. Τήν άποψη του TYNDALE, ότι ο παπικός έλεγχος συντελεί στην κοσμική και την πνευματική παρακμή της Χριστιανωσύνης, καταπολέμησε πάλι ο (άπό το 1935) άγιος του Καθολικισμού, ο MORUS³⁶. Η ρήξη του "Αγγλου καγκελάριου με το βασιλιά του (HENRY VIII) (άφορμή στάθηκε ο γάμος του με την ANNE BOLEYN) ολοκληρώνει την παπική του προσήλωση και την άρνησή του να νομιμοποιήσει την "Αγγλικανική Έκκλησία". τήν "πολιτική θρησκεία" (με το νόημα που έδωσε στην έκφραση ο MACHIAVELLI ή ο ROUSSEAU)³⁷. Κι όταν έδο δικαστήριο του είχε άπαγγείλει πιά τήν ποινή του θανάτου, αυτός θα δηλώσει: "Αφού ξεχωρίζετε άπό τήν άληθινή Έκκλησία, καταστρέφετε τήν ειρήνη και τήν ένδοτιά της. Έτοιμάζετε άπό τώρα ένα τρομακτικό μέλλον"³⁸. Ο "Αγγλος μονάρχης είχε διακηρύξει κιόλας τήν ανεξαρτησία άπό τη Ρώμη. (1534)³⁹. Κι αυτήν σφράγιζε με το θάνατό του ο MORUS. Άπό τήν άλλη πλευρά πολλοί καθολικοί (που προστέθηκαν στους διαμαρτυρούμενους "μοναρχομάχους"⁴⁰) αντιδρώντας στη μονοκρατορική έπιβολή του ένδός άπαίτησαν τήν έπαναφορά σ' ένα καθεστώς, όπου ο κρατικός έλεγχος θα ήταν έμμεσος κι όχι άφορητα πιεστικός. Ξανάφερναν όμως στο προσκήνιο το ζήτημα της ύπεροχής της Έκκλησίας πάνω στο Κράτος. Στους τυραννομάχους (με καθολική προέλευση) συγκαταλέγεται ο MORUS⁴¹ και ο CAMPANELLA. Στη διάρκεια της Καλαβριανής έξέγερσης οι Ίσπανοί βασιλιάδες και οι ντόπιοι ήγεμόνες → *το 'νι* θ' άποκληθούν "τύραννοι"⁴². Είναι γνωστή βέβαια η δήλωση του έπαναστάτη μοναχού: "Γεννήθηκα για να πολεμή τά τρία μεγάλα κακά, τήν τυραννία, τή σοφιστεία και τήν υποκρισία"⁴³. Ο ίδιος πιστεύει πως ο Πάπας έχει το δικαίωμα να καταργεί βλαίους μονάρχες: "τό κράτος χωρίς το ίερατείο είναι σκληρό και τυραννικό"⁴⁴. Όμως οι ντόπιες κεντρικές έξουσίες (όπως

35. Δές σχετικά ALLEN (1928), σ. 166.

36. MORUS (1532), τ. 8^α, σ. 131-32, τ. 8^β, σ. 576-78, 581κκ, 586κκ, 765.

37. ROUSSEAU (1762), IV 8 (σ. 460κκ)

38. Πρακτικά της δόξης, δές DERMEGHLEM (1927), σ. 86.

39. Δές σχετικά POLIN (1952), σ. 226κκ.

40. Ο όρος όφείλεται στο Σινάτο υιασώτη της βασιλείας BERCLAY. 1600, δές LEWY, 1960, σ. 16)

41. MORUS, σσ. 94/1κκ, του ίδιου (1518), σ. 243. Δές παρακάτω σημ. Δ 335.

42. Δές και BOCK (1974), σ. 91κκ.

43. DELLE RADICI DE' GRAN MALI DEL MONDO. τ. I, σ. 20.

44. CAMPANELLA (1613-24), L. X VIII, II (σ. 166). Δές του ίδιου (1595), σ. 125, του ίδιου (1595/96), σ. 187.

θα συμβεί παραδειγματικά στη Γαλλία)⁴⁵ θα κοσμικοποιήσουν κιόλας τα
 ρηθιμά θέματα και ταυτόχρονα θα νομιμοποιήσουν τον κατακερματισμό της
 ιανικής Δύσης. Μέ το κίνημα βέβαια της Μεταρρύθμισης θα τονισθεί άκρι-
 ή αὐτονομία (ἄρος πού χρησιμοποιήθηκε ἔπο τότε ἄκομη)⁴⁶ τῶν ἔθνικῶν ὀ-
 των τῆς Εὐρώπης. Ὁ πιστός τους - πού συνηθίζει τώρα νά εἶναι πρῶτα και
 τερα ὑπήκοος μέ τή φορολόγια και τήν ὑποχρεωτική στράτευση γιά τῖς ἄ-
 ες τοῦ βασιλεῦς - δέν χρειάζεται πιά νά δεχτεῖ μεριτεῖα στήν ἐπικου-
 α του μέ τό θεο: "Τί εἶναι ὁ λόγος τοῦ κυρίου", γράφει ὁ Λούθηρος, "δέν
 ὀψε νά τό μάθουμε ἀπ'τόν Πάπα και τῖς Συνόδους... πρέπει μόνος σου ν'
 ασλοεῖς"⁴⁷. Τό συμπέρασμα ἀπό τήν ἐξέλιξη αὐτή θα διατυπωθεῖ λιγδολογα
 τή συνθήκη τῆς Ἀύγουστας (AUGSBURG): "CUIUS REGIO EJUS RELIGIO"⁴⁸. Ἡ
 τική σκέψη και δραστηριότητα τοῦ CAMPANELLI θα ἀναπτυχθῆ μέσα στο κλι-
 αὐτό-ἰδιαίτερα ὀπως αὐτό διαμορφώθηκε μέ τήν ὀργανωμένη Καθολική ἀντί-
 η μετά τή Σύνοδο στο Τριδέντο (1545-1563)⁴⁹. Ὁ ἐπαναστάτης μοναχός ἀπό
 TILIO τῆς Καλαβρίας στα νιάτα του προσπάθησε νά συμβάλει στήν ἀναβίωση
 θεοκρατικοῦ καθεστώτος τῆς Ρώμης κάτω ἀπό τήν Ἰσπανική μοναρχία. Ἡ
 ευταία σάν "BRACHIUM MESSIAE"⁵⁰ θα στηρίξει τήν παπική κοσμοκρατορία
 η ὀδύναμη τῆς Ἰσπανίας βασίζεται στή "μυστική πρόνοια τοῦ θεοῦ"⁵¹.
 αὐτό και προτιμά τήν ἰσπανική ἐπικυριαρχία ἀπό τήν τουρκική (πού κη
 ἦταν ἰσομαχη πολιτική ὀδύναμη τῆς ἐποχῆς)⁵². Στήν κοινότητα τῶν λαῶν
 διος διαβλέπει και ὀικονομικά προτερήματα: κατάργηση τῆς ἐχθρότητας,
 φιλοδοξίας, τῆς ἀπληστίας και τῆς πείνας.⁵³ Ἀργότερα (ὀταν βρῖσκεται
 φυλακή και ἐλπίζει στήν παπική μεσολάβηση γιά τήν ἀπελευθέρωσή του)
 ἰστεύεται τό ἰδανικό του αὐτό στα χέρια τοῦ Πάπα⁵⁴. "ὀταν ἀποφυλακίζεται

Καί το
 ἄχρηστο
 ἔκλεισε

Δές τῖς πρῶτες παρατηρήσεις γιά τό θέμα αὐτό τῶν MORUS, U, σ. 86/23κκ,
 HILAVELLI (1531), L, T, C, XII (σ. 165), τοῦ Ἰδίου (1510-11), σ. 165κκ, και CAM-
 PELL (1635), σ. 92κκ.
 Ἀπό τόν BURGARDUS (1586 δές POHLMAN, 1971, σ. 702-706)
 LUTHER (1522), σ. 335. Δές ἀντίθετα MORUS (1532), σ. 40κκ.
 Για τήν καταγωγή τῆς ἔκφρασης δές LICLER (1951-52), σ. 124κκ.
 Για τῖς συνέπειες τοῦ "CONSILIUM TRIDENTINI" δές GOTTHEBIN (1924), σ. 106κκ,
 κκ. FIRPO (1957), σ. 326, ZEEDEH (1967), σ. 188κκ.
 CAMPANELLI (1623), C. XV (σ. 74).
 CAMPANELLI (1593/94), σ. 119.
 CAMPANELLI (1593/94), σ. 99κκ. Πρβλ. BOCK (1974), σ. 120.
 CAMPANELLI (1623), σ. 14.
 Δές και TROUWOL (1955/56), σ. 12.

...//...

ισ πιά, καταφεύγει στο βασίλειά της Γαλλίας. Καί λίγο προτού πεθάνει προ-
 ρει στο RICHELIEU τή θεμελίωση τής "Πολιτείας του ήλιου": "H CIVITAS
 S, γραμμένη από μένα, ἄς οἰκοδομηθεῖ ἀπό σένα"⁵⁵. Πάντως δέν πρόκειται,
 ζουμε, γιά οὐσιαστικά εύκολο μεταβολές θέσεις. Οἱ κοσμικές μοναρχίες θε-
 νται μόνο ὄργανα γιά τήν ἐπικράτηση τής παπικῆς κοσμοκρατορίας: "Ἡ μο-
 ρία του Χριστου ἔχει γιά κεφαλή τήν Πάπα καί γιά μπράτσα τούς βασι-
 ρες"⁵⁶. Σέ κάθε εύκαιρία θά τονίξει τό σύνδεσμο ἀνάμεσα στά μεταρρυθμι-
 ιά κινήματα (πού νά τοποθετεῖ πλάι στά μή χριστιανικά) καί στήν αὐτονο-
 τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας: "ἐκεῖ που ὁ Μωάμεθ καί ὁ Δούθηρος δέν ἔχουν κα-
 δύναμη—δηλαδή στήν Ἰταλία καί τήν Ἰσπανία—βασίλευει ὁ MACHIAVELLI
 αἱ πολιτικοί"⁵⁷. "Ἐτσι θά θεωρηθεῖ πῶς ὁλόκληρος ὁ κόσμος εἶναι ἀντι-
 τιανικός"⁵⁸ (βασική προϋπόθεση γιά τή μεσσιανική κλήση του CAMPANELLA,
 ; θά δοῦμε παρακάτω)⁵⁹). Καί θά ἐπιμένει στήν ἀντίκρουση τῶν θέσεων τῶν
 αβελλικῶν: "τόση εἶναι ἡ δύναμη του Μανιαβελισμού στους ἡγεμόνες τῆς
 ῆς μας"⁶⁰. Οἱ τελευταῖοι ὑποτάσσουν στό Κράτος τή θρησκεία. Αὐτή, κατά
 γνώμη τους, ἀποτελεῖ γέννημα του Κράτους: "Οἱ Μανιαβελικοί λένε πῶς ἡ
 κεία εἶναι ἐφεύρημα τῶν νομοθετῶν γιά νά φοβρίζουν τούς λαούς καί νά
 ; κρατοῦν κάτω ἀπό νῶμους"⁶¹. "Ἡ ἀδόμη εἶναι "INVENTIO SACERDOTIUM ET

CAMPANELLA (1637), σ. 374.

Ἄναφέρεται ἀπό τόν TROUPOUL (1955/56), σ. 12 κκ.

CAMPANELLA (12.4.1607), σ. 66. Δές τού ἴδιου (6.5.1607), σ. 102, τού ἴδιου
 18), σ. 101. Ἀστρολογική ἐρμηνεία του γεγονότος μας δίνει ἡ "CIVITAS SO-
 '(σ. 462).

CAMPANELLA (12.4.1607), σ. 66.

Δές παρακάτω σημ. Γ 265 κκ.

CAMPANELLA (1618), σ. 108. Γιά τό σύνδεσμο του MACHIAVELLI μέ τήν πολιτι-
 ἐξουσία τῶν εύρωπαϊκῶν κρατῶν (καί ἰδίως τῆς Ἀγγλίας—εἶναι γνωστή ἄλλω-
 ἡ ἐπίδρασή του πάνω στήν πολιτική σκέψη του BACON) δές RAAB (1964), PAS-
 , PROCACCI (1965), σ. 209 κκ.

CAMPANELLA (1613/24), L. IV, I (σ. 44). Στή συνέχεια (σ. 60) ἀναφέρεται πῶς "A-
 POTELIS AUCTORITAS NULLA EST"—μολονότι ὁ CAMPANELLA χρησιμοποιοῦ εύρύ-
 x τό θωμά τόν Ἀκινάτη που δανείζεται πολλά ἀπό τό Σταγυρίτη. Τοῦτο ὁ-
 λεται στόν ἀβερροϊκό ἀριστοτελισμό (ὅπως τόν καλλιέργησε κυρίως ὁ MAR-
 LIO DA PADOVA) που χωρίζει τό Κράτος ἀπό τήν Ἐκκλησία, δές SABINE (1937)
 73. Πρβλ. CAMPANELLA (1636), σ. 47.

..//..

IO POPULO RUM"⁶², καταργώντας όμως οι "μακιαβελικοί" τη θρησκευτική για τον κόσμο θεσπίζουν την "κρατική λογική"⁶³. Η έκφραση "FAGION DI)"⁶⁴. Η άφηρημένη όμως έννοια "LO STATO" (που κυκλοφορεί εύρύτατα Ιταλική 'αναγέννηση) προέρχεται από το MACHIAVELLI. Ο Φλωρεντινός συγγραφέας υιοθέτησε τον πολιτικό κατακερματισμό της Ευρώπης με την ανάπτυξη εθνικών κρατών: "Πιο άντρετος είναι ο κόσμος εκεί που υπάρχουν πολλά, είτε από ανάγκη είτε από άλλο ανθρώπινο πάθος...". Οποίος βέβαια έξευ τον ευρωπαϊκό χώρο, θα βρει ότι είχε πολλές δημοκρατίες και ηγεμονίες⁶⁵. Από την άλλη πλευρά και ο CAMPANELLA κατακρίνοντας τη μικροπολιτική των Ιταλών ηγεμονιστών απαιτεί την εθνική ενότητα στο όνομα της "κοινοκτηρίας"⁶⁶. Όμως βασική του πεποίθηση είναι πως στις υπάρχουσες τότε ηκές (με παντοδύναμες μεσογειακές αυτοκρατορίες την Ισπανία και την κία) δεν ήταν εύνοϊκή ή άποκατάσταση του ρωμαϊκού IMPERIUM, "παρά μόνο γάλη δόξα του Παπισμού"⁶⁷. Τα σχέδια για τη συνένωση των Ιταλικών ηγετών αποβλέπουν στην κατάργηση του φόβου ανάμεσά τους και στην κοινή α-ετώπιση των μεγάλων δυνάμεων κι όχι στην ανασύσταση του "IMPERIO D'IA"⁶⁸. Αύτη ήταν μία A POSTERIORI ρεαλιστική των "ούτοπικών" προτάσεων MACHIAVELLI, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

→ Αυξάνονται και οι ενισχύσεις των μικροκρατιών

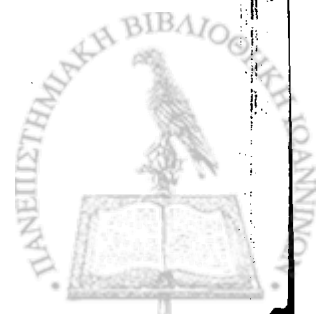
"UT RECTE NOTAVIT MACHIAVELL. US"⁶⁹... - "Ο ύτοπία" και πολιτικός ρεαλισμός στο συγγραφέα του "IL PRINCIPE".

τον κύκλο των "συγκεκριμένων" ούτοπιών ανήκει, κατά τη γνώμη μας, και η κή προβληματική των έργων του MACHIAVELLI (1469-1527). Σωστά βέβαια θα ληθεί η ένταση πως σ' αυτά κυριαρχεί η πραγματική πολιτική τοποθέτηση αλλαγμένη από κάθε ήθικό ή θρησκευτικό περιορισμό) και όχι ο ανέφικτος

16

CAMPANELLA (12.4.1607), σ. 66.
 CAMPANELLA (1595), σ. 159.
 BOTERO (1589), σ. 60 κκ. Πρβλ. και τις σχετικές αναλύσεις του BACON (1623), L. σ. 439 και τη διεξοδική αντιμετώπιση του προβλήματος αυτού από τον MEIKER (1924), σ. 76 κκ.
 MACHIAVELLI (1520), σ. 393. Ήταν κι αυτός ένας από τους λόγους για να π... ου τα κυριώτερα έργα του στον INDEX από το 1559, δες BLEZNICK (1958), σ. κκ.
 CAMPANELLA (1593/94), σ. 104, του Ίδιου (1635), σ. 338.
 CAMPANELLA (1593/94), σ. 96, 100.
 CAMPANELLA (1593/94), σ. 98, 105.
 BACON (1623), L. III, C. I (σ. 541)

.. // ..

κός σχεδιασμός. 'Ο ΒΑΚΟΝ είχε κιόλας διαπιστώσει"...Πρέπει να εύχαρι-
 με το ΜΑΧΙΑΒΕΛΛΙ και τους συγγραφείς αυτού του είδους που μας δελ-
 άνοιχτά και χωρίς φτασίδια τί συνηθίζουν να κάνουν οι άνθρωποι κι ό-
 έχουν καθήκον να κάμουν"⁷⁰. Καί ό ίδιος ό Φλωρεντινός θα υπογραμμίσει
 κά: "Μά έχοντας για σκοπό μου να γράφω πράγματα ώφέλιμα για όποιον τά
 βάλνει, έκρινα πιο σωστό να έρευνήσω τήν πραγματική αλήθεια του πράγ-
 ; κι όχι τή φανταστική. Πολλοί χτίσανε μέ τή φαντασία τους δημοκρατίες
 ιεμονίες που ποτέ κανέννας δέν τίς είδε κι ούτε έμαθε αν υπάρχουνε ά-
 ί. Γιατί είναι τόση ή διαφορά ανάμεσα στο πώς ζούμε και στο πώς θα
 ε να ζούμε, ώστε εκείνος που παρατάει αυτό που γίνεται για να βρετ
 του θα 'πρεπε να γίνεται, πετυχαίνει περισσότερο τήν καταστροφή παρά
 ηγρία του"⁷¹. Από τήν άποψη αυτή ό ΜΑΧΙΑΒΕΛΛΙ δέν πλάθει μια ιδανική
 εία(όπως τό κάνει ό Πλάτων ή ό ΜΟΡΟΥ)⁷² για να συλλάβει έτσι τό από-
 μέτρο που θα συγκρίνει τήν κατάσταση του καιρού και του τόπου του. "Ο-
 έ ξεκαθαρισμένα σκοπό και μέ τά πιο εύχρηστα μέσα αντιπαραθέτει στο
 'τημα τής 'Ιταλίας τή μελλοντική της άνόρθωση. 'Η κομμιατιασμένη σέ πο-
 θμα κρατίδια χώρα του⁷³ δέν είχε εύρωστη πολιτική σύμπνοια που θα έξα-
 σε τήν έσωτερική οικονομικοκοινωνική όμοιομορφία (άκμα και σήμερα
 ρει τό βόρειο από τό νότιο τμήμα της) και τήν κοινή άμυνα(άφου ή ξένη
 ή έναλλάσσονταν ανάλογα μέ τά έπικαιρα συμφέροντα και τίς δυνατότητες
 ατακτητών). 'Αναγκάζεται λοιπόν ό Φλωρεντινός πολιτικός σύμβουλος να
 σει στον 'Ηγεμόνα⁷⁴ όλες τίς θεμίτες και άθέμιτες έξουσίες για τήν πρα-
 ση του μοναδικού σκοπού: τήν άπελευθέρωση και τήν ένωση τής 'Ιταλίας⁷⁵
 ά τό δεύτερο σκέλος θ' άποτελέσει τήν προϋπόθεση για τό πρώτο. Σίγουρα
 ος είχε συναίσθηση πώς ό πολιτικός αυτός σχεδιασμός ξεπερνούσε τά
 ατικά δεδομένα τής έποχής του. Γι' αυτό και πίστευε τελικά στη συνένωση

Από το
 Η φαντασία
 με την οποία
 οι άνθρωποι
 έχουν κατα-
 κτιστεί
)

CON(1623), L.VII, C.II (σ.729). Δές και τό σχετικό σχολιασμό του DIDEROT
 -72), σ.509 και τίς παρατηρήσεις του ORSINI(1936), σ.79.

ΜΑΧΙΑΒΕΛΛΙ(1513), C.XV(σ.65) Πρβλ. του ίδιου(1531), L.III, C.XVII(σ.439).
 ά πρώτη αντιπαράθεση ανάμεσα στον πολιτικό ρεαλισμό του ΜΑΧΙΑΒΕΛΛΙ
 τήν "Εύτοπία" του ΜΟΡΟΥ βρίσκεται στον ΜΑΧΟΝ(1643 δές BUTLER, 1939/40
) Πρβλ. CONDORCET (1974), σ.131/32, CIORANESCU(1972), σ.87. Παρόμοια αντί-
 έδειξε και ή σύγκριση ανάμεσα στην πλατωνική "Πολιτεία" και τον "'Ηγε-
 δές σχετικά CHAMBERS(1935), σ.25.

WALLEY(1969, σ.18κκ) ύπολογίζει (έκτός από τους πέντε μεγάλους κρατικο
 σχηματισμούς) σέ 75 τίς αυτόνομες πόλεις.

ΜΑΧΙΑΒΕΛΛΙ(1513), C.XVIII(σ.72κκ) Πρβλ. ΜΟΡΟΥ, U, σ.198/12-14.

ΜΑΧΙΑΒΕΛΛΙ(1513), C.XXVI(σ.101κκ)

...//...

ρατιδίων μόνο της Κεντρικής και Βορείου 'Ιταλίας: "QUANTO ALLA UNI-
ELLI ALTRI ITALIANI, VOI MI FATE RIDERE"⁷⁶. 'Αλλά και ο στόχος δέ θα
αποκτηθεί στα χρόνια του παρά όταν θα άπαρτισθεί σ'ένιατο κράτος τό
κό έθνος στο τέλος του 19ου αιώνα. 'Από την άποψη αυτή είναι όρθή ή
αγωγή του GRAMSCI: "Ο ουτοπικός χαρακτήρας του 'Ηγεμόνα πιστοποιεί-
πό το γεγονός ότι ήγεμόνας δέν ήταν ύπαρκτος στην ιστορική πραγματι-
α, δέν είχε παρουσιασθεί στον Ιταλικό λαό μέ τά γνώριμα αντικειμε-
άμεσότητας, αλλά ήταν καθαρά άφηρημένη διδασκαλία..."⁷⁷ Βέβαια, γενικά
Εύρώπη, συντρίβεται τότε τό φεουδαρχικό σύστημα και μεσολαβεύ για τήν
υξη του άστικού καθεστώτος ο μονάρχης. 'Η άναγκαστική συνυποταγή των
αρχικών οίκων στην κεντρική έξουσία θα έγγυηθεί τήν κρατική ένότητα
κάρκεια. Στην ιστορική διαδικασία αυτή βασίζεται και ο MACHIAVELLI,
για τήν έπίσπευσή της ταυτίζει τον ήγεμόνα μέ τό Κράτος⁷⁸. Είναι όμως
όδητη ύπερβολή, κατά τή γνώμη μας, ή (χωρίς προϋποθέσεις προτεινόμενη)
ωση του MUSSOLINI: "PRINCIPE"="STATO"⁷⁹. Γιατί, από τήν άλλη πλευρά, ο
εντινός θεωρητικός συνυπολογίζει και τό ρόλο του λαού: "Κι'άν κανέναν
γορήσει μαζί τό λαό και τον ήγεμόνα, ίσως πεύ τήν άλήθεια, αλλά αν παρα-
ει τους ήγεμόνες, κάνει λάθος... ήγεμόνας χωρίς νά τον συγκρατούν νόμοι
κι περισσότερο άχάριστος, άστατος και άπερίσκεπτος"⁸⁰. 'Από καιρό είχε
στευθεί ή παράδοση της γενιάς και ή πρωτοαστική διάκριση της ύστερο-
ωνικής Εύρώπης σέ "HONORABILITAS" (παπάδες, εύγενεϊς, νομικοί) και σέ
FITUDO VULGARIS"⁸¹ (χωριάτες, βιοτέχνες, έμποροι) έτεινε νά σβήσει, μέ τίς
ρικές μετακινήσεις-μέσα από θαλασσινούς, βασιικά, δρόμους-και σή συνακό-
η άνάγκη της συναλλαγής έγινε δυνατή ή άπομυθοποίηση του πολιτιστικού
λθόντος της πατρίδας, τό γκρέμισμα της παραδοσιακής κοινωνικής τάξης
ς και ή οικονομική εύελιξία

1 οχι
6 κει-
603

MACHIAVELLI (10.8.1513), σ. 279.

GRAMSCI (1929/35), σ. 3/4.

MACHIAVELLI (1513), C. XVIII (σ. 72 κκ).

MUSSOLINI (1924), σ. 251.

MACHIAVELLI (1531), L. I, C. L VIII (σ. 263/64). Πρβλ. και τίς όξυδερκεϊς πα-
ρήσεις του ROUSSEAU (1762), L. III, C. VI (σ. 409). Για τό ρόλο του λαού στή
ση και τήν έποχή του MACHIAVELLI δες BONADEO (1970), σ. 351 κκ.

MARSILIO DA PODOVA (1324), L. I, C. 5, παρ. 1 (σ. 16). Στην CAMPANELLA διατηρεί-
ή διχοτόμηση: "La PLEBE"-"I NOBILI" (1601, σ. 96) 'Ο ίδιος χρησιμοποιεί τό
ακτηρισμό "POPOLO MEZZO" (1601, σ. 136) για τους χειροτέχνες και τους με-
αστούς. Στο τέλος βέβαια του 16ου αιώνα παρατηρήθηκε στή Ν. 'Ιταλία ή
ναφεουδαρχικόποληση" της οικονομικοκοινωνικής ζωής" δες BOCK (1974), σ.

..//..

νέων κατόχων και διακομιστών του ακίνητου και κινητού κεφαλαίου. Γι' και ο ρυθμιστικός παράγοντας της εξουσίας δεν είναι πιά η καταγωγή ή "VIRTU"⁸². Η έπικτητη ιδιότητα της αρετής θα γνωρίσει καρποφόρα τυχη, έφ'όσο στραφεί προς τα αρχαία πρότυπα της πολιτικής άγωγής. Η άσση αυτή του MACHIAVELLI⁸³ προϋποθέτει την άντιστοιχία της συμπερι- λς του πολίτη μέσα στον πρωτοσηματιζόμενο άστικό κόσμο και στο πο- κό περιβάλλον της έλληνορωμαϊκής αρχαιότητας. Ο Ίδιος βέβαια ήταν ίς γνώστης της ιστορίας και των νομοτελειών της. Ένα γεγονός πού δεν βλέπει ο CAMPANELLA: "αυτός δεν άσχολήθηκε με καμιά έπιστήμη παρά με τή φτωχή ιστορία"⁸⁴. Έκτός όμως από τή μέμηση της αρχαιότητας κρίνει άπαραίτητη για τήν ίσχυροποίηση του ήγεμόνα τήν άστηρή νο- σοία⁸⁵ (συχνά άναφέρεται στο σπαρτιατικό πολίτευμα)⁸⁶, τήν ύπαρξη ένι- λαιϊκής γλώσσας⁸⁷ και τήν άνεση σύγχρονου πολεμικού έξοπλισμού έ- όργανωμένου στρατεύματος⁸⁸. Τα χαρακτηριστικά αυτά της μακιαβελλικής ταςης περιέχονται και στα ούτοπικά σχεδιάσματα της έποχής. Το νομικό ίσιο της "Ούτοπίας" ή της " Ήλιακής πολιτείας" (άπλό, αλλά άμετακίνη- πού νά άσφαλίζει τήν κοινωνική εύρυθμία) συσχετίζεται με άνάλογα νο- ε πρότυπα της έλληνικής και ρωμαϊκής Αρχαιότητας⁸⁹. Επίσης τονίζει και η πολιτιστική ένότητα, όπως συμβάλει π.χ. στην "Ούτοπία": Στο νη-

MACHIAVELLI (1513), C. XXIV (σ. 97κκ.), C. XXV (σ. 98κκ.), C. XXVI (σ. 101κκ.). Δές τς άντιστοιχες θεωρήσεις των BACON (1597), δοκ. XIV (σ. 406) και CAMPA- LA, EPIL MAGNO σ. 510. Πρβλ. BOCK (1974), σ. 121.

MACHIAVELLI (1531), L. 11, πρβλ. (σ. 385κκ.), L. III, C. XLIII (σ. 496κκ.), του Ί- υ (1513), C. VI (σ. 30κκ.).

CAMPANELLA (1607), σ. 122.

MACHIAVELLI (1531), L. I, C. I (σ. 125κκ.), L. I, C. II (σ. 129κκ.), του Ίδιου (1513) II (σ. 53κκ.).

MACHIAVELLI (1531), L. I, C. II (σ. 129κκ.), L. I, C. VI (σ. 142κκ.). Για τή σχετι- τεκμηρίωση δές RAWSON (1967), σ. 130κκ και FERGUSON (1975), σ. 29κκ. Δές παρακάτω σημ. Δ 229.

MACHIAVELLI (1513), C. XII (σ. 53).

Πρβλ. SCHOBCK (1956), σ. 366κκ. Ο βιογράφος του MORUS, ο HARPSFIELD, ίθετα δέ βλέπει καμιά όμοιότητα στην "Ούτοπία" και στη σπαρτι- κή ή τήν άθηναϊκή πολιτεία (C. 1558), σ. 102.

..//..

υπάρχουν σαραντατέσσερις εύρύχωρες και μεγαλοπρεπείς πολιτείες, όλες τήν ίδια γλώσσα, τὰ ίδια ἥθη, τούς ίδιους θεσμούς και τήν ίδια νομοθε-
 90. Από τήν ἄλλη πλευρά στή "Οὐτοπία" χρησιμοποιούνται ἔνοπλι ἐθε-
 ρές και ὄχι μισθοφορικό στρατεύμα⁹¹. Στήν "CIVITAS SOLIS" ὁ "PON(POLIS)" φροντίζει για τὶς ὑποθέσεις τοῦ πολέμου και τῆς εἰρήνης, για τὶς
 κτιωτικές τέχνες, εἶναι ὁ ἀρχηγός στον πόλεμο, ἀλλά ὄχι πάνω ἀπό τον
 92. Στήν "Νέα Ἀτλαντίδα" ἐκθειάζεται ὁ στρατιωτικός ἐξοπλισμός της
 τέχουμε πυροβόλα ὄπλα και μηχανές κάθε εἴδους. Γνωρίζουμε τὶς νέες
 θέσεις ἀπό μπαρούτι, τὸ ἑλληνικό πῦρ πού ἀνάβει στο νερό και δέ σβή-
 , καθώς και κάθε ἄλλη φωτιά πού πετᾶμε εἴτε για εὐχαρίστηση εἴτε για
 ἐμική χρήση⁹³. Εἶναι ἡ ἐποχή πού τὸ μπαρούτι ἐκμηδενίζει τὸ ἵπποτι-
 ἦθος και ἀνατρέπει τήν ὡς τότε ἰσορροπία τῶν κοινωνικῶν δυνάμεων⁹⁴.
 τί δίνει τὸ προβάδισμα στον ἐπιτιθέμενο κάτοχο τῶν πυροβόλων ὄπλων
 πρώτη εὐρωπαϊκή περιγραφή κανόνιου ἀνάγεται στο 1326)⁹⁵ και ὄχι στον
 νόμενο (π.χ. μέσα στους πύργους τῶν φεούδων)⁹⁶.

"PURGA ROMA, PURGATUR MUNDUS": Ἀπόπειρες για τήν
 ἀγμάτωση της ἑταλικῆς Οὐτοπίας.-
 Η βάση για τή "RENOVATIO IMPERII ROMANORUM" ἦταν ἡ αἰώνια πρωτεύου-
 του, τὸ κέντρο τῆς γῆς⁹⁷, ὅπως, συνήθιζαν νά τήν τοποθετοῦν οἱ μετα-
 καιωνικοί χάρτες τηρώντας τήν ἀντίστοιχη ἱστορική παράδοση. Ἀπό τήν
 ἰχὴ τῶν ἀνακαλύψεων ἡ Εὐρώπη γίνεται τὸ οἰκονομικοπολιτικό κέντρο τῆς
 ουμένης και ἡ Ρώμη ὁ θρησκευτικός της ὀμφαλός.⁹⁸ Νωρίτερα, ἡ Δύση εἶ-
 θεωρηθεῖ σάν "FINIS MUNDI"⁹⁹. Οἱ μεσσιανικές ὁμως ὁράσεις για τήν ἀνα-
 ση τῆς Ρώμης και τήν ἀνασῦσταση τῆς πρωτοχριστιανικῆς ἀποστολικῆς
 νότητας συγχέονται, νομίζουμε, μέ τὸ σιωνικό μῦθο για τήν ἀποκατάστα-

.MORUS, U, σ. 112/15-18.

.MORUS, U, σ. 89/1-3.

.CAMPANELLA, C S, σ. 420.

.BACON, N, σ. 993. Δές και PARTINGTON (1960), σ. 91 κκ.

.Για τὸ πρόβλημα αὐτὸ δές Κυριαζόπουλου (1965), σ. 208 κκ, τοῦ Ἰδίου (1974
 13 κκ, CIPOLLA (1966), σ. 26.

.Δές σχετικὰ CIPOLLA (1966), σ. 16, PARTINGTON (1960), σ. 91, 129.

.Κατά τήν ὀρθή παρατήρηση τοῦ FULLER (1945), σ. 39.

.Πρβλ. CAMPANELLA (1623), C. XII (σ. 48): "ROMAE, QUAE ERIT MUNDI CAPUT".

.Δές σχετικὰ GOLLWITZER (1972), τ. I, σ. 38.

.HUGO DE S. VICTORE DE ARCHL, C. 14 (σ. 700).

..//..

του 'Ισραήλ. Μεσαιωνικές άστρολογικές άντιλήψεις (μέ Ιουδαϊκή προέλευση) του σάν γενάρχη των 'Εβραίων τό Σατοϋρνο¹⁰⁰. Γι' αυτό καί άποδίνουν στήν ιστορή στά "SATURNIA REGNA" σιωνικό νόημα. Από τήν άλλη πλευρά τό όνομα "Ιερουσαλήμ" (πού σημαίνει "όρασις ειρήνης"¹⁰¹) θά συνυφανθεϊ μέ τά κάφορά έπίκαιρα άντιπολεμικά συνθήματα. Στή διάρκεια μάλιστα τής άγγλικής ανάστασης κυκλοφορεϊ άνώνυμα τό "NOVA SOLYMA"¹⁰² καί ή ούτοπική κοινότητα των "DIGGERS" όνομάζεται "έγκόσμια 'Ιερουσαλήμ"¹⁰³. Καί στους ούτοπιστές κρατηρεϊται ιδεολογική συγγένεια ή συμπάθεια πρός τό παρελθόν ή τίς προσκίτες των 'Εβραίων. Στή "NOVA ATLANTIS" ό λαός τής "BENSALÉEM" (=γίός τής ειρήνης) κρατάει από τή γενιά του 'Αβραάμ...κι ό Μωυσης, κατά τήν άποψη μιās ιδιρυφης Καβάλας, σύνταξε αυτούς τους νόμους πού ίσχύουν σήμερα στή BENSALÉEM. Μέ τόν έρχομό του Μεσοία, όταν θά καθήσει στο θρόνο του στήν 'Ιερουσαλήμ, ό βασιλιάς τής BENSALÉEM θ' άκουμπήσει στά πόδια Του, τότε πού οι άλλοι βασιλιάδες θά πρέπει νά σταθάν μακρύτερα"¹⁰⁴. 'Ο CAMPANELLA έπίσης (πού κατηγορήθηκε για έπαφές μέ έβραϊκά στοιχετα στήν προετοιμασία τής Καλαβριανής εξέγερσης¹⁰⁵) θά ταυτίσει τήν 'Ιερουσαλήμ μέ τή Ρώμη¹⁰⁶. 'Ο HARRINGTON προτείνει στήν "OCEANIA" νά έγκατασταθόν οι περιπλανώμενοι 'Εβραίοι στήν Ιρλανδία καί ν' άποτελέσουν ένιατο κράτος μέ άγγλική προστασία¹⁰⁷. Οι άποψεις όμως για τήν άνασούσταση τής ρωμαϊκής κοσμοκρατορίας είχαν άποβεϊ καρπες. 'Ακόμη καί ό CAMPANELLA διαπιστώνοντας τή ματαιότητα του "κοσμικού όντος έγχειρήματος έναποθέτει τίς έλπίδες του μόνο στο Βατικανό πού θά εξακουδέσει μέ έκκλησιαστικά μέσα τόν κόσμο. Βέβαια ύπήρξαν παραδειγματικά κινήματα πού έπιδίωξαν νά συνυφάνουν τήν πίστη στο ρωμαϊκό παρελθόν μέ τή ροιοτιανική εύλάβεια. Γι' αυτό καί κινούσαν τό φθόνο τής παπικής αύλης στήν καίτησή τους νά αναδιοργανωθεϊ ριζικά τό ίερατεο. "Ετσι στήν έποχή του OLA DI RIENZO-ένός από τους προδρόμους του CAMPANELLA¹⁰⁸-ή Ρώμη φάνηκε πώς ξαναγεννήθηκε"¹⁰⁹. 'Ο φιλόδοξος αυτός γίός ένός ταβερνιάρη, ένάμισι πε-

100. Δές THORNDIKE, τ. VII, σ. 473.
 101. Φίλων, Περί όνειρ. II, 250 (ρ. 691M). Δές AUGUSTINUS, DE CIVITATE XVIII, 11 καί τήν ειδική έργασία του KONRAD (1965), σ. 523κκ.
 102. (GOTT), NOV. SOLYMA (1648).
 103. WINSTANLEY (1650), σ. 458.
 104. BACON, Na, σ. 984, 983.
 105. Δές καί BOCK (1974), σ. 132.
 106. CAMPANELLA (1600, 7OL. 447^v-459^t, δές BOCK, 1974, σ. 274). Πρβλ. του Ίδιου (30. 1606), σ. 23, του Ίδιου (6.5.1607), σ. 95, του Ίδιου (30.8.1606), σ. 25/26, του Ίδιου (1613/24) L. XXVI, 2, 2 (σ. 22).
 107. HARRINGTON (1656), σ. 36.
 108. Δές καί τίς έκτιμήσεις του CAMPANELLA (1606), σ. 100.
 109. M. CHI. VELLI (1531), L. I, C. XXXI (σ. 124).

..//..

που αιώνα μετά το θάνατο του JOACHIM DE FIORIS¹¹⁰, πρίστει ("CANDIDATUS
 IRITUS SANCTI MILES")¹¹¹ πώς με τη συνετή διακυβέρνησή του θα φέρει τον
 αιώνα του 'αγίου Πνεύματος'¹¹² και η Ρώμη θα ξανακερδίσει την αρχαία της
 γλη, 'ακριβώς ή ανανέωση της εκκλησιαστικής τάξης θα συνυφανθεί με την ά-
 συγκρότηση του ρωμαϊκού κράτους: "REGENERATIO ROMAE, REGENERATIO ITALIAE"¹¹³
 καταδικασμένο σε άποτυχία κίνημα αυτό συγκέντρωσε τα ένερχόμενα πρωτοα-
 ικά στοιχεία κάτω από ένα φευγαλέο ιδανικό του παρελθόντος. Από την άλλη
 ευρά συγκίνησε τον άγανακτισμένο από τις παπικές αυθαιρεσίες κατώτερο κλη-
 .Μολονότι, άργότερα, άλλες πόλεις της 'Ιταλίας ξεπέρασαν σε πλούτο και δύ-
 μη την πόλη του Λατίου, ο μύθος όμως της έπιστροφής στην αρχαιότητα παρέ-
 ινε στο έρχικό του πλαίσιο. Έτσι π.χ. η Φλωρεντία (πού από το 13ο αιώνα ό-
 μάζεται "UNA NOVELLA ROMA")¹¹⁴ καλλιέργησε κι αυτή την ιδέα της αναβίωσης
 ο "χρυσού αιώνα"¹¹⁵ κάτω από την επίγεια βασιλεία του Χριστού. Όσοι όμως
 οθετούσαν την πολιτική ανεξαρτησία των Ιταλικών πόλεων από το Βατικανό
 αιρναν το χαρακτηρισμό του "μακιαβελλικού". Η άνώτερη τάξη μέσα σ' αυτές
 ρμφωνούσε στάχ κεντρικά σημεία με την τακτική του "DIVIDE ET IMPERA" των
 ιτών: "Η SIGNORIA (μεγαλοαστικά στρώματα) έπικρατεί σε βάρος του POPULO MI-
 TO και διαχωρίζεται άπόλυτα άπ' αυτόν. Τα άνώτερα άστικά στρώματα στην 'Ι-
 κλία παραμένουν κοσμοπολιτικά και "υπερεθνικά"¹¹⁶. Η διαπίστωση αυτή (πού
 ρχύνει για την εποχή και την ιδιαίτερη πατρίδα του CAMPANELLA) έξηγει και τη
 κρατώνη διαίρεση του Ιταλικού χώρου. Αν φυσικά συνυπολογισθεί και η έπα-
 ισταση στους θαλάσσιους δρόμους (με τις ανακαλύψεις) πού δσήγησε στη πτώση
 ης έμπορικής δραστηριότητας των Ιταλικών πόλεων στην τουρκοκρατούμενη άνατ.

10. Ο μοναχός αυτός από το FIORE της Καλαβρίας (1130-1202) θα συναρπάσει τα
 στερομεσαιωνικά και μεταμεσαιωνικά πνεύματα με το τριχοτομικό του σχήμα της
 Ιστορίας και κυρίως με την άναγγελία του έρχομού του τρίτου σταδίου της
 C. 1195), σ. 211^τ-212^τ. Πρβλ. CAMPANELLA (1613/24), L. II (σ. 10κκ, 26), του ίδιου
 1606), σ. 100κκ, του ίδιου (Άπρ. 1607), σ. 76. Δέν είναι παράδοξο γιατί ο 'Ιωαννέμ
 αναβγήκε στην έπιφάνεια από Γερμανούς έρευνητές στα χρόνια του μεσοπόλεμου.
 ο "τρίτο στάδιο" είχε συνδεθεί, από το Μεσαίωνα κιόλας, με μία "REICHSMETA-
 HYSIK" δές σχετικά BENZ (1934), σ. 225, KESTENBERG-GLADSTEIN (1955), σ. 245κκ,
 OHN (1957), σ. 99κκ. και REEVES (1961), σ. 326κκ.

11. COLA DI RIENZO, 'Επιστ. 27, 11κκ (σ. 101).

12. Δές BURDACH (1910), σ. 80.

13. COLA DI RIENZO, 'Επιστ. 7, 90κκ (σ. 21), 'Επιστ. 50, 258κκ (σ. 206).

14. Για τη σχετική τεκμηρίωση δές RUBINSTEIN (1942), σ. 213.

15. BENIVIGNI (1500, 70L. 113^v, δές WEINSTEIN, 1968, σ. 15κκ.).

16. Φίλιας (1974), σ. 101.

..//..

μοναδικό συνδυατικό κριτικό του Ιταλικού Έθνους και του χριστιανικού κόσμου
 υμικώτερα (ROMA: AMOR¹¹⁷, διαβάζοντας ανάποδα). "Όσο όμως οι έξωτερικοί έχ-
 τολ (μέ την άνοχή ή τή σύμπραξη του Πάπα) καταργούσαν την αυτονομία των Ιτα-
 λικών κρατιδίων, τόσο η ένασχόληση με τα κείμενα του έλληνορωμαϊκού πολιτι-
 σμού άπολυτοποιούσε τή διαφορά ανάμεσα στον "άνθρωπιστικό"¹¹⁸ τρόπο τής ζωής
 με στον αντίστοιχο "βαρβαρικό". Κατά τή γνώμη μας ο πρώτος ήταν τό αποτέλε-
 μα μιās συλλογικής πρακτικής μέσα στην πόλη. Γι' αυτό και σημειώθηκε ή έγγύ-
 τα τής ευρωπαϊκής πρωτορασιακής κοινωνίας με τον άνάλογο "πολι-τισμό" τής
 αρχαιότητας. Ο δεύτερος ήταν συνέπεια του υπερτονισμού (άπό τήν πλευρά των έ-
 προσώπων του πρώτου) τής άγροτικής οργάνωσης και νοοτροπίας των ξένων έπι-
 ομένων ("TEDESCO")¹¹⁹. Γι' αυτό και ο κλασικισμός ("THE ITALIAN WAY OF LI-
 ")¹²⁰ δέν παρουσιάστηκε μόνο ως άυτοβεβαίωση τής ιστορικής συνέχειας¹²¹, άλ-
 λ και ως τό περίβλημα τής αυξανόμενης "κοσμικοποίησης" των κρατικών και έ-
 ωπτικών ύποθεσεων μέσα στην πόλη. Ιδιαίτερα με τήν έπαναφορά του ρωμαϊκού
 κάλου (για να καταλήξει με τή σπουδή του σε "MOS ITALICUS")¹²², με τήν καλ-
 έργεια των "HUMANITATIS" και με τήν εξάπλωση των μεταρρυθμιστικών σ'
 όκληρη τήν Ευρώπη θα ολοκληρωθεί ή άποδέσμευση τής ανθρώπινης συμπεριφοράς
 από τήν εκκλησιαστική έποπτεία και άυθεντία. Πάντως πριν άκόμα τερματισθεί ή
 αδικασία αυτή οι Πάπες μπλέχτηκαν στα κοσμικά θέματα, συντήρησαν τους καλ-
 τέχνες και τους γραμματισμένους που λάμπρυναν με τά μνημειώδη έργα τους
 την παπική αύλη. Έτσι π.χ. άνθρωπιστής PAULUS JOVIUS (GIOVIO) -προστατευόμενος
 άυτός του Βατικανού θα διακηρύξει πως έφτασε "μετά από πολλούς αιώνες ή
 ουσή έποχή"¹²³. Είχε μπροστά του τήν τεράστια άνθιση των τεχνών και των γραμ-
 μάτων στα χρόνια του Λεοντα του 10ου. Τό γεγονός αυτό συνδυασμένο με τήν ή-
 κική διαφορά του άνώτερου καθολικού κλήρου και τον άσκητισμό των μεταρρυθ-
 στών έξηγει, κατά τήν γνώμη μας, γιατί ή Άναγέννηση και ή Μεταρρύθμιση δέν
 κίνονται στους φορείς τους σαν κινήματα όμόλογα, αλλά σαν αντίλογα. Οι χώρες

17. CAMPANELLA (Σεπτ. 1606), σ. 43.

18. Ο όρος "HUMANISTA" (=διδάσκων των "άνθρωπιστικών γραμμάτων") κυκλοφορεί
 όν 16^ο αιώνα. Δές σχετικά CAMPAN. (1946), σ. 60 κκ.

19. Δές ZAPPALÀ/ALBESIO (1966), τ. V, σ. 3738 και τή μελέτη του AMELUNZ (1964)
 σ. 104 κκ.

20. BOIGAR (1964), σ. 307.

21. Δές σχετικά BOIGAR (1964), σ. 368. BURDACH (1913), σ. 133. Ο Βέϊκος έπι σημαίνει
 ρθά τον "ούτοπικό" χαρακτήρα του ούμανιστικού ιδανικού τής Άναγέννησης (1978)
 σ. 198 κκ.

22. Δές τήν ειδική εργασία τής GILMORE (1963), σ. 4 κκ.

23. JOVIUS (1551), σ. 87. Πρβλ. BRISMUS (25.2.1516), τ. II, σ. 487, του ίδιου (15.5.1516)
 σ. II, σ. 70. Δές σχετικά PIETENHOLZ (1966), σ. 31 κκ.

35
το εύνοσον την ανάπτυξη των ανθρωπιστικών γραμμάτων, έλεγε ο Καλβίνος, τρέ-
ον "σκυλιά που βλαστημόν ενάντια στο θεό"¹²⁴. Καί ο "Ερασμος (που θά άγι-
οιήσει τό έλληνικό παρελθόν: "SANCTE SOCRATES, ORA PRO NOBIS")¹²⁵ θά διαπι-
ώσει την αντίδικία αυτή: "όπου βασιλεύει ο Δουθηρανισμός, έκει σβήνει ή καλ-
έργεια των γραμμάτων"¹²⁶. Η ίδια διαμάχη θά παρατηρηθεί και στη διάρκεια
ς 'αντιμεταρρύθμισης, όταν οι Πάπες θά σκληρύνουν τή στάση τους προς τήν
χαιδότητα και τους διασώτες της¹²⁷. Η κατάσταση αυτή θά έκφραστεί και στον
MP..NELLA που (μολονότι θεωρείται ως ο "τελευταίος φιλόσοφος τής 'αναγέννη-
ς")¹²⁸ δέν έναρμονίζει τίς μεταφυσικές και πολιτικές του θεωρήσεις μέ μία
χαιρογνωσία και άρχαιολατρία. Η άλήθεια είναι πώς αναφέρεται συχνά στους
χαλούς συγγραφείς, χωρίς όμως νά βασίζει τή θεμελίωση του φιλοσοφικού του
τοχασμού σ' αυτούς. Έκτιμώντας τήν προγονική σοφία του τόπου του θά γράφει:
Η Καλαβρία, ή πατρίδα μου, ή Μεγάλη Έλλάδα κάποτε, γνώρισε στον κόσμο τίς
θαυραγωγικές έπιστήμες: τά μαθηματικά, τή γνώση των άστεριών και τήν άρχιτεκτο-
κή του σύμπαντος"¹²⁹.

6 'Ο Φ ο λ ν ι κ α ς : ή ο ύ τ ο π λ α τ η ς ά έ ν α η ς ά ν α -
ν έ ω σ η ς .

Πολλοί προσκυνητές του άγύριστου μεγαλείου τής Ρώμης θά συγκινηθούν από
έ έρελίπιά της:

"Ρώμη, κεφαλή του κόσμου, στολίδι τής γής, χρυσή Ρώμη,
τώρα σου άπόμειναν τόσο βαριά χαλάσματα"¹³⁰.

Οι ξένοι κατακτητές τής 'Ιταλίας φρόντιζαν νά καλλιεργούν τή γνώμη, πώς οι
διοι θά ξαναζωντάνευαν τή ρωμαϊκή αυτοκρατορία (άποβλέποντας και στην προ-
ωπική τους έξύψωση και στον άποπροσανατολισμό του κατεχόμενου λαού). Ο ντό-
λιος βέβαια πληθυσμός-έπηρεασμένος είτε από τήν έκκλησιαστική πολιτική είτε
πό τίς αναπτυσσόμενες κοινωνικές ομάδες των πόλεων που έπιζητούσαν τήν οί-
ονομικοκοινωνική τους ανεξαρτησία-θά βλέπει τήν κατακόρυφη πτώση ως προϋ-
όθεση για τήν έρχόμενη άνύψωση. Έτσι τή θέση του παρόντος θά καταλάβει τό

24. CALVINUS (1534)^α, σ.90. Πρβλ. του Ίδιου (1561), σ.616.

25. ERASMUS (1522), τ. I, σ.681 κκ.

26. ERASMUS (δες HAUSER, 1951, σ.156). Πρβλ. του Ίδιου (25.8.1525), τ. VI, σ.153.

27. Δές CAMPANELLA (1616), σ.82.

28. SPAVENTA (1908), σ.85.

29. CAMPANELLA (1614, 1630), L. II, C. II, ART. V (σ.65). Πρβλ. του Ίδιου (1618), σ.199.

30. LUCANUS (793 μ. X.), σ.806.

..//..

έλλον πού θά ξαναγυρνάει στίς πηγές τοῦ παρελθόντος. Τό ἄμεσο μέλλον, κατα-
 γώντας τό "σήμερα", θ' ἀντικαθρεφτίζει τό ἀπώτατο παρελθόν. Ὁ κύκλος λοιπόν
 ἀ πλησιάζει τήν προσδοκία στήν ἀνάμνηση καί θά ὑποσχεθεῖ πώς θά ξεπερα-
 θεῖ ὁ τωρινός κατήφορος μ' ἓνα σίγουρο ἀνέβασμα. Ὁ κάτοικος τῆς Β. Ἰταλί-
 ς (ἡ ὁ σύγχρονός του "Ἕλληνας κάτω ἀπό τόν τούρκικο ζυγό") δικαιολογημένα
 ατηγορεῖ τήν ἐποχή του καί παινάζει τά περασμένα: γιατί σ' αὐτή διακρίνει
 ράγματα πού τά θαυμάζει. Στόν καιρό του ὅμως δέν ὑπάρχει τίποτα πού νά τόν
 ραβήξει ἀπό τήν ἄκρα ἀθλιότητα, τήν ἀτιμία καί τήν φευτιά. Γιατί πιά οὔτε
 ρησικεῖα διατηρεῖται, οὔτε νόμος, οὔτε στρατός. Ὑπάρχουν μόνο σημάδια ἀπό
 ἄθε λογῆς μαγαρισιά¹³¹. Τῆ "RENOVATIO TEMPORUM"¹³² (πού τό πλήρωμά της ἀ-
 ωνίζεται νά καταδείξει ὁ CAMPANELLA) συμβόλιζε ἀπό τά χρόνια τῆς ἑλληνι-
 κῆς ἀρχαιότητος τό πούλι πού ξαναγενιέται ἀπό τίς στάχτες του. Ὁ μυθι-
 λός Φοίνικας¹³³ ἔχοντας σχέση στήν Αἴγυπτο μέ τίς μαγικές τέχνες τοῦ ντό-
 κιοῦ ἱερατεῖου¹³⁴ καί περνώντας μέσα ἀπό τόν κύκλο τῶν ἀστρολογικῶν καί ἀλ-
 χημικῶν ἔργων τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς (εἰδικώτερα ἀπό τά ἔργα πού ἀποδίδο-
 νται στόν Ἑρμῆ τόν Τρισμέγιστο¹³⁵ - ἔργα πού ἐκδόθηκαν, μεταφράστηκαν, παρα-
 φράστηκαν καί σχολιάστηκαν εὐρύτατα στήν Ἀναγέννηση)¹³⁶ ἀποδήμησε στά χρό-
 νια τοῦ θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ στήν κοσμοκράτειρα Ρώμη¹³⁷. Ἐδῶ θά γίνεи
 τό σύμβολο τῆς "URBS RENATA"¹³⁸. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά οἱ χριστιανοί πατέρες
 θά διατηρήσουν τό συμβολισμό του στήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καί στό ξανα-
 γέννημα τοῦ ἀνθρώπου¹³⁹. Στή διάρκεια μάλιστα τοῦ Μεσαίωνα¹⁴⁰ θά συμπορευ-

131. MACHLIVELLI (1531), L. II, Πρῶλ. (σ. 273).

132. Δές σχετικῶς BROEK (1971), σ. 47 κκ.

133. Δές Ἡρόδοτο, Ἀπόσπ. 171, 3, Ἡρόδοτο II, 73, μίλιανό ΣΤ '58, ISIDORUS, ETYM.
L. XII, C. VII, 22 (LINDSAY).

134. Δές Κλήμη, Στρωμ. VI, III, 35, 1.

135. Δές FESTUGIERE (1967), σ. 256 κκ, HUBACK/LEROY (1939), σ. 110 κκ.

136. Δές CAMPANELLA, OS, σ. 422, τοῦ Ἰδίου (1623, 1638), σ. 179, BACON (1623), L. I
(σ. 432/33).

137. Δές TACITUS, ANN. VI, 28, PLINIUS, NAT. HIST. X, 2. XIII. 4. XXIX, 1.

138. Δές LIVIUS, AB URBE VI, 1, MARTIALIS, EPIGR. V, 7, 1-4, OVIDIUS, MET. XV, 392,
CLAUDIANUS, STIL. 11, 417. Πρβλ. καί τίς παρατηρήσεις τῶν PRATT (1965), σ. 25 κκ.
καί TRIER (1955), σ. 45 κκ.

139. Δές AMBROSIUS, DE EXCESSU L. 11, 59 (σ. 1331), τοῦ Ἰδίου, DE TRIN. XXXIV (σ. 549)
Κύριλλο Ἱεροσολύμων, Κατήχ. ΙΗ 'Β (σ. 1025), Κλήμη Ρώμης, Διαταγ. β. V, κ. 2' (σ.
844/45), τοῦ Ἰδίου, Πρὸς Κορινθ. κερ. ΚΕ' (σ. 261-65). Πρβλ. BROEK (1971), σ. 83 κκ.

140. Ἀπό τῆ Ρώμη ἀκολούθησε τό Μ. Κωνσταντῖνο στό Βυζάντιο (δές BURDACH,
1910, σ. 79) Ἐδῶ θά παραμείνει ὥσπου νά τόν παραλάβουν οἱ φιλικοί καί ὁ Κα-
ποδοστριας.

..//..

ετ ή παγανιστική με τή Χριστιανική συμβολική. Στην αναγέννηση θά άνευρεθετ
 άλι ο φοίνικας στην άστρολογία.¹⁴¹ Θα συνοδεύσει βέβαια βασιλικούς μύθους
 'Ελισάβετ της 'Αγγλίας θά ύμνηθετ σαν "STELLA BRITANNIS" καί σαν "R. RIS-
 IM. PHOENIX"¹⁴². 'Επίσης θά συμβολίσει κάθε άπόπειρα για τήν επάνοδο στο
 χρυσόν αιώνα¹⁴³ καί στην "ECCLESIA PRIMITIVA" (ο Λούθηρος όνομάστηκε "Φοί-
 νικας"¹⁴⁴. 'Η γέννηση καί ο θάνατος, ή νέα γέννηση καί ο νέος θάνατος, συγκρα-
 ούν τό νομοτελειικό ρυθμό τής ιστορικής ζωής. 'Ο Φοίνικας ένσαρκώνει λοι-
 πόν τήν πίστη στην περιοδική επανάληψη των ιστορικών γεγονότων. Καί ιδιαίτε-
 ρα σαν σύμβολο τής επιστροφής στο παρελθόν εύδοκιμετ σ' έκεινα τά καθεστώτα
 ού υπόσχονται νά παραμερίσουν τς έπι καιρες ή χρόνιες άτυχίες τους βασι-
 μένα στην πιθανολογούμενη άνάσταση τής προγονικής τελειότητας καί εύδαιμο-
 νίας.

↑ (ως φίνικας) -
 ↓ (ως έννοια) -
 → (ως μέτρο) -
 141 -
 142 -
 143 -
 144 -

6.7 'Η επιστροφή στα "SATURNIA REGNA" καί οί άγροτι-
 κές έξεγέρσεις.

Στην εποχή που έπιβάλλεται ο νέος τρόπος ζωής στα μεγαλύτερα άστικά κέν-
 τρα τής Εύρώπης (παραμερίζοντας τον παραστατικό κόσμο τής φεουδαρχικής πα-
 ράδοσης) θά χρησιμοποιηθετ έντονα ή φυσική διεργασία - σαν καθορισμένο γεγο-
 νός με περιοδική εμφάνιση - στην έρμηνεία τής ιστορικής πραγματικότητας. Γε-
 νικά θά έπισημανθετ σ' όλους τούς τομείς τής ανθρώπινης δραστηριότητας ή πα-
 ρουσία τής φύσης, Στην "Ούτοπία" θά προσδιορίσει τό άνθρωπολογικό νόημα τής
 εύδαιμονίας: "Χαίρονται βέβαια όλες τς ήδονές καί εύγνώμονα άναγνωρίζουν τή
 ιστοργή τής σ μάνας Φύσης. Γιατί αύτή οδηγεί τά παιδιά της σ' έκεινα τά πράγμα-
 τα που πρέπει νά γίνονται συχνά με τό νά τούς δίνει έλευστική όμορ-

141. Δές CAMPANELLA, CS. σ. 422, Bacon (1623), L. VIII, C. III, APH. 97 (σ. 822). του ίδιου
 (1609), σ. 662. Πρβλ. σχετικά THORNDIKE, τ. VII (σ. 347κ), τ. III (σ. 613), JUNG (1944)
 σ. 237, 549.

142. Ύμνος του 1573, δές STRONG (1958), σ. 95. Πρβλ. Bacon (1623), L. VIII, C. 111,
 APH. 97 (σ. 828).

143. Στο καρναβάλι τής Φλωρεντίας του 1519 τό τελευταίο έμάξι θά έναφέρεται
 στο "θρίαμβο του χρυσού αιώνα": τον παρασταίνει ο φοίνικας που ξεπετιέται από
 τς στάχτες του (δές σχετικά SCHLICK, 1962, σ. 88). Από τήν άλλη πλευρά τό μυθι-
 κό πουλί συμβολίζει τήν επιστροφή στην υποτιθέμενη πρωταρχική κατάσταση του
 ανθρώπινου γένους ("άρρενδθηλυς"), δές FESTUGIERE (1967), σ. 257κ. Στην 'Αλχημεί-
 α (που έδώ άκολουθετ τήν αντίστοιχη όρφική παράδοση) ο Φοίνικας άναπηδάει από
 τό χάος (ή "PRIMA MATERIA" συμβολίζεται με άβγό), δές JUNG (1944), σ. 237.

144. Δές MELANCTON (1521), σ. 135.

..//..

φιά¹⁴⁵. Στην "Πολιτεία του ήλιου" θα βιωθεί εάν η υπέρτατη οντολογική ποιότητα, ταυτόσημη με το Θεό:

"Κι' αυτοί (οι SOLARII) - που ζουν σύμφωνα με τους νόμους της φύσης μόνο-βρίσκονται τόσο κοντά στο Χριστιανισμό που δεν προσθέτει τίποτα πέρα φυσικό νόμο..."¹⁴⁶. Στην "Νέα Άτλαντίδα" θα παρουσιασθεί ως αναγκαίος όρος για τη θέωση - "ET ENIM LEGES, NATURAE LEGES TUAE (του θεού) SUNT..."¹⁴⁷ - της ανθρώπινης ενέργειας: "... θεμέλιωσε αυτό το σπίτι (το "COLLEGIUM OPERUM SEX DIERUM) με σκοπό να έρευνηθεί και να γνωσθεί η πραγματική και η έσωτερική φύση όλων των πραγμάτων, ώστε ο δημιουργός θεός να δοξαστεί περισσότερο ως ο κατασκευαστής τους..."¹⁴⁸. Πολλοί φτάνουν στο σημείο να μιλούν για "μυστικισμό της φύσης"¹⁴⁹ στα χρόνια της Αναγέννησης. Μόνο που η φύση δε νοείται εδώ, κατά τη γνώμη μας, εάν έπλεδε στατική έπιφάνεια, αλλά ιστορικοποιείται. Γίνεται η μακρινή αρχή της Ιστορίας: πάνω σ' αυτή δηλαδή θ' αναπτυχθεί βαθμιαία ο πολιτισμός του ανθρώπου. Μ' αυτό το πρίσμα πρέπει να μελετηθούν οι θεωρήσεις οι σχετικές με το "φυσικό" στάδιο της ανθρωπότητας:

"... JAM REDIT ET VIRGO, REDEUNT SATURNIA REGNA".¹⁵⁰

Η παρθένα που αναφέρεται στο στίχο ταυτίζεται με την άγροτική θεά της δικαιοσύνης (που δέο δεν υπήρχε, στή γή, τόσο τη διέκριναν στον ούρανο): "VIRGO NAMQUE VOCABATUR JUSTITIA, QUAM ET ASTRAEAM VOCABANT"¹⁵¹. Από την άποψη

145. MORUS, U. σ. 176/19-22, δέξ σ. 164/10 κκ, σ. 166/7 κκ, σ. 178/2. Έδώ βέβαια συνδυάζεται η "HONESTAS VOLUPTAS" των Επικούρειων με το "SEQUERE NATURAM" των Στωικών δέξ σχετικά LEVIN (1970), σ. 92. Προμετωπίδα στο "Άβραεο των Θιλαμ-τών" (το ούτοπικό σχέδιασμα του RABELAIS) ήταν το "Κάνε ό,τι θελήσεις" (1534/35), σ. 115. Πρβλ. και τις παρατηρήσεις του SAULNIER (1963), σ. 160. Δέξ και παρακάτω σημ. Γ357 κκ.

146. CAMPANELLA, CS, σ. 460.

147. BACON, NI, σ. 974.

148. BACON, NI, σ. 980.

149. Δέξ Κυριαζόπουλο (1965), σ. 113.

150. Δέξ παραπάνω σημ. Γ3.

151. DANTE (C. 1313), I, 11 (σ. 54) * δέξ του Ίδιου (1311 κκ) PURG XXII, 70 κκ, MANILIUS IV, 542-46, SERVIUS, COMMENT, τ. III, σ. 45, "Αρατο, Φαιν. 96-136. Πρβλ. J DE FLO-RIS (C. 1190), σ. 96^{v2}, PATRIZZI (1567), L. VII, C. 1 (POL. 253^v), BUDAËUS (1518), σ. 10/29, CAMPANELLA (1606), σ. 138. Πρβλ. Κυριαζόπουλο (1974/75), σ. 180 κκ. Η "Άστραία" ταυτίστηκε με την Παναγία των καθολικών καθώς και η "Άρκαδία" με την "έπιστροφή στο μητρικό είναι" δέξ σχετικά LEVIN (1970), σ. 18, DUBOIS (1968), σ. 6, SERVIUS (1967), σ. 332, 343. Για το "SIGNUM FOEMINEUM" και την πληθώρα των γυναικών στη διακυβέρνηση κρατών δέξ CAMPANELLA, CS, σ. 461. Από την άλλη πλευρά και η καύση του Κρόνου (Χρόνου) με το παιδί μαρτυρούν την άθωα παιδικότητα του πρωτορχικού σταδίου της ανθρώπινης ιστορίας δέξ Ηράκλειτο (DIE-LS-KRANZ, I B⁵²), Νίκανδρος Θηρ. 343-46 * Πρβλ. και τις σχετικές αναλύσεις του Βέϊκου (1971) β¹, σ. 155 κκ.

...//...

αυτή ή Γατα-θέμις τών άγροτικών κοινοτήτων ένοσρκώνει τήν "πρώτη μορφή του φυσικού δικαίου"¹⁵² καί όχι του γραπτου("SINE LEGE")¹⁵³. Καί άκριβώς στα γενικά, από, τή φύση κοινά σ' όλους, δικαιώματα σκοπεύουν όδα τά κινήματα τών χωρικών τής ύστερομεσαιωνικής καί τής νεώτερης Εύρώπης. "Ετσι στη άγγλική "PEASANT'S REVOLT" του 1381 θα διατυπωθεί καί τό έρώτημα:

"Όταν έσκαβε ό 'Αδάμ καί έγενεθε ή Εύα, ποιός από τους δυό ήτανε ό άφέντης;"¹⁵⁴

→ Άντίστοιχο άπό τήν άγγλική περ' 2

Κατά τή διάρκεια τής Καλαβριανής εξέγερσης (είχαν μνηθεί κατώτερα άστικά στρώματα καί κληρικοί, χωριάτες καί γυρολόγοι ληστές) θα διακηρυξει ό CAMPANELLA πώς φτάνει ή ώρα (μάλιστα τήν προσδιορίζει μέ χρονολογική άκρίβεια βασιμένος στα "σημεΐα"¹⁵⁵ του καιρου του) του "χρυσου αιώνα": "Καί νά ή ανθρωπότητα", καταθέτει ό ίδιος στο δικαστήριο ένα χρόνο άργότερα, μέ τήν παγκόσμια ειρήνη καί τό χρυσό αιώνα"¹⁵⁶. Από τήν άλλη πλευρά βέβαια ή έπισημη κρατική προπαγάνδα συνδέει τόν ύποτιθέμενο έρχομό τής υπέροχης πολιτείας του χτές μέ τήν έκάστοτε στέψη τών βασιλιάδων¹⁵⁷. Κάτω άπ' αυτό τό πνεύμα θα προσαρμόσει τήν τέταρτη έκλογή του Βιργίλιου ό CAMPANELLA στον ύμνο του¹⁵⁸ που άφιέρωσε στη γέννηση του Δελφίνου (του μετέπειτα Λουδοβίκου XIV, του Βασιλιά "Ηλιου").

↓ δέν υπήρχε τίποτα -

3.7 'Η "DIGNITAS RUSTICANA" καί τό άγροτικό πρόβλημα στην έποχή τών ούτοπιστών.

Ό προχρίστιανικός μύθος του "χρυσου αιώνα" συμπλέκεται στις μεσαιωνικές καί μεταμεσαιωνικές άφηγήσεις μέ τή χριστιανική αντίληψη του Παράδεισου¹⁵⁹. Βέβαια στην παράσταση του "AUREUM SAECULUM" συγκλίνουν διαφορετικές ιστορικές παραδόσεις. Ό Ηρόδοτος άναφέρει πώς στη μυθική έποχή οι άνθρωποι ζούσαν σαν "βασιλείς", "ήσυχου"¹⁶⁰. Ό χρυσός για τή σπανιότητα του

152. BUCHOFEN (1861), σ. 37κκ, 55κκ, 65κκ. Πρβλ. καί τις παρατηρήσεις του BLOCH (1961), σ. 115κκ.

153. OVIDIUS, MET. I, 89.

154. Οι στίχοι (που άνάγονται στον JOHN BALL) άναφέρονται άπό τόν SPIEGEL (1971), σ. 53. Πρβλ. Τσιρπανλή (1973), σ. 254.

155. Δές παρακάτω σημ. Γ 266.

156. CAMPANELLA (1600), σ. 171.

157. Ό συσχετισμός αυτός παρουσιάζεται κιόλας στον (ψευδο-) Άριστοτέλη (Μηθν. πολ. 16, 7): δίκαιός καί πολλάκις έθρύλλουν ως ή Πεισιστράτου τυραννία ό επί Κρόνου βίος είη. Πρβλ. Πλούταρχο, Άριστ. 24, 2 (ρ. 333), του ίδιου, Κιμ. 10, 6 (ρ. 485).

158. CAMPANELLA (1638), σ. 201.

159. Δές σχετικά LIPSKER (1933), σ. 31, LADNER (1959), σ. 63κκ, VEIT (1961), PASSIM, GLUMATTI (1966), σ. 11κκ, GRAUS (1967), σ. 4, LEVIN (1970), σ. 32κκ.

160. Ηρόδοτος, Θεογ. 119.

..//..

ἀποτελοῦσε βασιλικό σύμβολο¹⁶¹ καί, ὅπως συμπληρώνει ὁ BACON, "DURATIONIS TESSERA EST"¹⁶². Ἡ ἐπιστροφή ὁμως στοῦ στάδιο τῆς εἰρήνης ἀποβλέπει, κατὰ τὴ γνῶμη μας, νὰ καταστήσει καί τὰ καταπιεσμένα κοινωνικά στρώματα κοινωνοὺς τῆς βασιλικῆς εὐδαιμονίας, νὰ ἀνατρέφει δηλ. τὴ διάκριση σέ ἄρχοντες καί ἀρχόμενους. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ πρῶτη μεταλλουργία (ἡ σειρά τῶν ἱστορικῶν σταδίων σύμφωνα μὲ τὴν ἀξία τῶν μετάλλων) παίζει τὸ δικό της ρόλο¹⁶³. Ἐτὴν Ἀλχημεία ὁ χρυσὸς εἶναι ὁ "DEUS TERRENUM" ἢ ἡ "PRIMA MATERI- A"¹⁶⁴ (μόνο ποὺ σχετίζεται μὲ τὸν ἥλιο καί ὄχι μὲ τὸν κρόνο)¹⁶⁵. Πίσω ὁμως ἀπὸ κάθε μεσοιανικό ἐγχείρημα γιὰ τὴν ἀναβίωση τῆς "χρυσῆς ἐποχῆς" κρύβεται ἡ θέληση γιὰ τὴν ἐπίγεια θεμελίωση τῆς ἰδανικῆς πολιτείας, ἐφόσο ἡ ἀθλιότητα πάνω στὴ γῆ ἔπρεπε νὰ κατανικηθεῖ. Ἡ "χριστιανικὴ Μοναρχία"¹⁶⁶ τοῦ CAMPANELLA ἐπιδιώκει τὴν ἀποκατάσταση τοῦ "ἀρχικοῦ σταδίου τῆς φυσικῆς ἀθωότητος"¹⁶⁷. Ὁ Ἄδამ (= "παρθενικὴ γῆ")¹⁶⁸ συμβολίζει τὴν πρωταρχικὴ ἀκεραιότητα τοῦ ἀνθρώπου: "ἔπλασε ὁ θεὸς τὸν Ἄδამ ἀφέντη IN SAECULO INNOCENTIAE"¹⁶⁹. Ὁ Καλαβρὸς μοναχὸς θά ἐπιχειρήσει νὰ πραγματώσει τὸ οὐτοπικό του σχέδιο στηριγμένος στὰ παραμελημένα κοινωνικά στοιχεῖα, σέ μιὰ ἐποχὴ μάλιστα ποὺ ὑπάρχει, σέ πανευρωπαϊκὴ κλίμακα, κρίση στὴ γεωργία. Ἐτὴν Ἀγγλία τοῦ 16ου αἰῶνα οἱ γαιοκτῆμονες διώχνουν τοὺς ἀγρότες ἀπὸ τὴ γῆ τους μεταβάλλοντάς τὰ χωράφια σέ βοσκοτόπια: "Τὰ πρόβατά σας... τώρα, ὅπως λένε, ἄρχισαν νὰ βῶναι λαίμαργα καί ἀχόρταγα, τόσο ποὺ καταβροχθίζουν τοὺς ἴδιους τοὺς ἀνθρώπους, τὰ χωράφια καί, τὰ σπῖτια, καταστρέφουν καί ἐρημώνουν τὰ χωριά. Καί σ' ἐκεῖνες τὶς περιοχὲς τοῦ βασιλείου ποὺ παράγεται λεπτό μαλλί - τὸ ἀκριβώτερο -, ἐκεῖ οἱ εὐγενεῖς καί οἱ πλούσιοι, καθὼς βέβαια καί μερικοὶ ἅγιοι ἠγούμενοι, γιὰ νὰ μὴν ξαναγυρίζω σ' αὐτοὺς, δέν εὐχαριστήθηκαν μὲ τὸ εἰσόδημα ποὺ συνήθιζαν νὰ ἔχουν οἱ προγονοὶ τους. Ζώντας στὴν πολυτέλεια, χωρὶς νὰ κάνουν τίποτα, δέν προσφέρουν τίποτα στὴν κοινωνία, παρά μόνον τὴ ζημιώνουν περιφράζοντας ὅλα τὰ βοσκοτόπια, μὴν ἀφήνοντας καθόλου γιὰ καλλιέργεια, κατεδαφίζοντας τὰ σπῖτια καί ἀφανίζοντας τὰ χωριά, ἐκτός βέβαια ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες ποὺ μετατρέπονται σέ στάβλους"¹⁷⁰. Ἐτὴ ρίζα τῆς διαδικασίας αὐτῆς¹⁷¹ ἐνυπάρχει ἡ ἀνθιση τῆς μαζικῆς βιοτε-

161. Δὲς DAUMAS (1965), σ. 1 κκ.

162. BACON (1609), σ. 682.

163. Δὲς σχετικὰ GATZ (1967), σ. 11 κκ, καί Κυριαζόπουλο (1975), σ. 26/27.

164. Δὲς καί JUNG (1944), σ. 394.

165. Δὲς Πρόκλο, Εἰς Τ(μ. 4) (18B), 43 B.

166. CAMPANELLA (1623), σ. 9.

167. CAMPANELLA (1601), σ. 121 κκ.

168. Ἡσύχιος, λήμμα ἀδάμα, Φ(λων) I, 90 (ρ. 62M), Ἰώσηπος I, 2, 30.

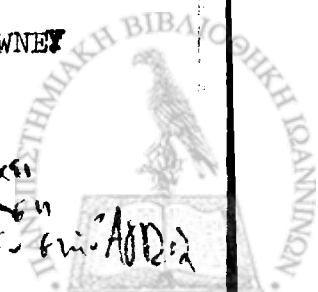
169. CAMPANELLA (1623), σ. 46.

170. MORUS, U, σ. 64/31 - σ. 66/8. Πρβλ. BACON (1597), δοκ. XXIX (σ. 447), τοῦ ἴδιου (1622), σ. 93/94.

171. Δὲς τὶς ἐξαιρετικὲς ἀναλύσεις τοῦ MARX (1867), σ. 746 κκ, Πρβλ. TAWNEY (1912), σ. 186 καί REYNOLDS (1968), σ. 14.

..//..

καὶ πὸ πρὸς ὑπάρχει
τὴν πρῶτην ἐποχὴν
ἀγροτικῆς ἐποχῆς

χνικής παραγωγής των μάλλινων ύφασμάτων (άρχικα στη Φλάνδρα κι αργότερα και στην Ίδια την Άγγλία) και η συνακόλουθη άναίτημη του μαλλιού (πού υπήρξε τό "θεμέλιο και η πηγή του άγγλικού πλούτου")¹⁷². Στην Ίταλία πάλι οί χωρικοί είχαν καταδικασθεϊ σέ μακρόχρονη άπομόνωση και ύπανάπτυξη, έφόσο μετά την κατάργηση της δουλοπαροικίας δέν πέτυχαν τή χρησιμησία τής γής. Αντίθετα μετατράπηκαν σέ φτηνά έργατικά χέρια για τς ανάγκες των πρωτοσηματιζομένων άστικων κέντρων. Όταν όμως παρακμάζουν οί πόλεις τής Ίταλίας (για τούς λόγους πού σημειώσαμε παραπάνω), τότε θ' άναδιπλωθεϊ η "άριστοκρατία" των πόλεων στην άγροτική ύπαιθρο. Ο SULLY (πρόδρομος των φυσιοκρατων) προτιμά τήν γεωργία άπό τήν πρώιμη βιομηχανία. Μόνο η πρώτη "διαμορφώνει καλούς στρατιώτες"¹⁷³. Παρόμοια άποψη είχε διατυπώσει και ο BACON: "Αν ένα κράτος έχει εύγενεις και GENTLEMEN ένδ οί γεωργοί και οί καλλιεργητές του άποτελούνται μόνο άπό μεροκαματιάρηδες η έργάτες...μπορεί τό κράτος νά χει καλό ίππικό, ποτέ όμως δέ θα χει καλό και γερό πεζικό. Αυτό τό βλέπουμε... στην Ίταλία... όπου πραγματικά όλος ο πληθυσμός άποτελεται τόσο πολύ άπό άριστοκράτες και άγρότες... πού άναγκάζονται νά χρησιμοποιούν για τά τάγματα του πεζικού τους έμμισθες συμμορίες άπό τήν Βελβητία"¹⁷⁴. Ακριβώς αυτή τήν πόλωση των κοινωνικων δυνάμεων είχε ύπόψη του ο CAMPANELLA, όταν έβαζε τούς "Ηλιακούς" νά λένε: "Γελοϋν μέ μς πού όνομάζουμε όσους έξασκοϋν μηχανικές τέχνες άγενεις και θεωρούμε σαν εύγενεις όσους δέν ξέρουν καμιά τέχνη και ζοϋν χωρίς νά κάνουν τίποτα και για τό καθιστό τους και τήν καλοπέραση χρησιμοποιούν ύπηρέτες. Κι έτσι καταστρέφουν τή δημοκρατία μέ τήν άσωτία τους και τήν πονηριά"¹⁷⁵. Άπό τήν άλλη πλευρά τή "DIGNITAS RUSTICANA"¹⁷⁶ (καθ ό "Αδάμ υπήρξε χωρικός, άρα η τάξη των χωρικων είναι η πρώτη και η τρισεϋγενη) προϋποθέτει και τό άκόλουθο άπόσπασμα του MACHIAVELLI: "Χωρίς άμφιβολία αν ηθελε κανένας σήμερα νά φτιάξει μιá πολιτεία, πού εύκολα θα τό κατορθωνε μέ τούς βουλσίους πού δέν έχουν καθόλου πολιτισμό, παρά μέ κείνους πού συνηθίσανε νά ζοϋνε στις πόλεις, όπου ο πολιτισμός έχει διαφθαρεϊ"¹⁷⁷. Όπως και στην διακυβέρνηση του Αύγουστου, η άγροτοποιμενική ζωή είχε έκθειαστεϊ στα "Βουκολικά" και τά "Γεωργικά" του Βιργίλιου (και τά δυό έργα αυτά χρησιμοποιούνται για αντίστοιχες άσχολίες στην "Πολιτεία του ήλιου")¹⁷⁸, έτσι και τώρα θα ξαναανθίσουν

172. CHILD (1668), σ. 299.

173. SULLY (1638), σ. 515.

174. BACON (1622), σ. 95, του Ίδίου (1597). δοκ. XXIX (σ. 446/47), του Ίδίου (1623), L. VIII, C. III (σ. 796). Πρβλ. MORUS, U, σ. 62/21κκ.

175. CAMPANELLA, OS, σ. 426. δές του Ίδίου (1598-1600), σ. 142.

176. Δές τό σχετικό άρθρο του BRUNNER (1972), σ. 410.

177. MACHIAVELLI (1531), L. I, C. XI (σ. 162).

178. CAMPANELLA, OS, σ. 443/44. Δές MORUS, U, σ. 114/1-13, BACON (1623), L. VII, C. I (σ. 715).

42

(ολιγραμμένες, βασιικά, σέ λαϊκή γλώσσα, αλλά μέσα στίς δώλες) "Αρχαδίες"¹⁷⁹.
'Η ζωή στούς άγρούς θά θεωρηθεί ώς ή λυτρωτική διεξοδος του άνθρώπου: "Οί καλοί και οί τριμοί άντρες προτιμοϋν νά ζουν στήν έπαυλη...Μήν άργεΐς, τρέξε στήν έξοχή ξεφυγε άπό τήν περηφάνια των πλουσιων και τήν άτιμία των κα-
χών"¹⁸⁰. 'Από τή μιá πλευρά ή κρατική προπαγάνδα έξωθοϋσε τούς έξαθλιωμέ-
νους κατοίκους των πόλεων πρός τήν ύπαιθρο κι άπό τήν άλλη οί ίδιος οί ά-
νάγκες τους τούς μετέτρεπαν άπό άνέργους σέ μικροκαλλιεργητές. Γιατί τό ά-
μεσο άποτέλεσμα τής αντικατάστασης του ένδιαφέροντος για τή γεωργία άπό
τήν πρωτοβιομηχανική πόλη ύπήρξε ή μαζική άνεργία. Τόν 18ο αιώνα ο ΜΟΝΤΕΣ-
ΚΟΥΙΕΥ θά γράφει: "Οί μηχανές που περιορίζουν τόν άριθμό των έργαζομένων εί-
ναι δλέθριες"¹⁸¹. Είναι ή έποχή που ή "VITA CONTEMPLATIVA" θά συνδυασθεί μέ
τήν άγροτική ζωή και ο 'Αθηναϊός φιλόσοφος θά γίνει "RUSTICUS SOCRATES"¹⁸²
(μολονότι ο ίδιος τόνιζε πώς "τά μέν οϋν χωρία και τά δένδρα οϋδέν μ'έ-
θέλει διδάσκειν, οί δ'έν τῷ άστει άνθρωποι")¹⁸³. Και όπως στα άρχατα "SATU-
RNALIA" (τό "ύπόμνημα τής Κρονικής ένδεινης Ισονομίας")¹⁸⁴ που ξεφάντωσαν
οί δοϋλοι ξεχνώντας τήν κατάντια τους, έτσι μαγνητίζονται τώρα άπό τά "SA-
TURNIA REGNA" οί νέοι άπόκληροι τής άστικής ζωής¹⁸⁵. 'Ο SATURNUS (=Κρόνος=
Χρόνος) έκφράζει τήν άπαίτηση τής δικαιοσύνης ώς χρονικός κριτής ("Φαί-ι "
νων")¹⁸⁶ που είναι: "άπό αιώνα σέ αίθνα δίχως τέλος μεταφέρει τή Νέμεση
προσφέροντας στόν καθένα ό,τι του άξιζει"¹⁸⁷. "Ετσι εξηγείται, κατά τήν γνώ-
μη μας, και ή παραδεισιακή μακαριότητα του " Σαββάτου " (τής "ήμέρας

179. Δές CAMPANELLA (1613), σ. 1056. και τίς παρατηρήσεις των HAUSER (1951), τ.
III, σ. 28κκ και HENINGER (1961), σ. 257κκ.

180. Τήν πρόταση αυτή του RANDOLPHINI (1436) άναφέρει ο DURANT (1953, σ. 670).

181. ΜΟΝΤΕΣΚΟΥΙΕΥ (1748) XXIII, XV (σ. 361).

182. Δές τήν ειδική έργασία του JOHNSTONE (1944), σ. 151κκ. Υποστηρίχτηκε και
ή άποψη πώς ή "Ούτοπία είναι ένας πλατωνικός κήπος του 'Αδωνι BERGER (1965)
σ. 68.

183. Πλάτων, Φαίδρ .23 OD.

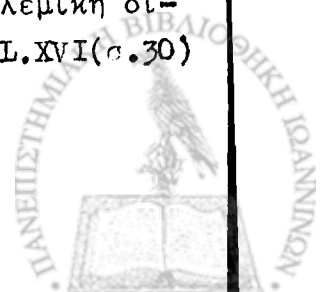
184. Πλούταρχος, Δυκ 1 (ρ. 75). Δές MACROBIUS 1, 7, 27, Λουκιανός. Τά πρός Κρόνον 7
(ρ. 390). Πρβλ. ΜΟΝΤΕΣΚΟΥΙΕΥ (1748), XI, VII (σ. 214). Πρέπει νά σημειωθεί πώς ο SA-
TURNUS (άρχατος βασιλιάς του Λατίου) ταυτίζεται και μέ τόν προστάτη τής γε-
ωργίας V. LERO, DE RE RUST. III, 15. Για τόν "PAN SATURNIUS" δές CHASTEL (1961),
σ. 226κκ. Για τήν έτυμολογία του όνοματός του δές RADKE (1965), σ. 282κκ.

185. Δές σχετικá ELLIOTT (1970), σ. 3κκ, 20 και GRENDLER (1965), σ. 486.

186. FIRMICUS II, II, 2, AUSONIUS 18, 11, MARTIANUS CAPELLA, L. VIII, 886, CICERO,
DE NAT DEOR 2, 20, 52.

187. SEPULVEDA (1542), σ. 48. 'Ο SATURNUS συνδέεται μέ τόν πρωτόπλαστο "ET SA-
TURNUS ADAM, PRIMUS PATER ORBIS..." ZESSEN (1662, σ. 6κκ δές HABERKAMM, 1972, σ.
163). Πρβλ. LEVIN (1970), σ. 36. 'Από τήν άλλη πλευρά τόν διακρίνει πολεμική δι-
έθεση: "...LILIOS MALOS, UT SATURNUS MARTEMQUE" CAMPANELLA (1613/24), L. XVI (σ. 30)

..//..

του Κρόνου")¹⁸⁸ και κυρίως ή πρώτη πώς τά "παιδιά του Σατύρνου" θ' αφιερώνουν τον έαυτό τους στη "VITA CONTEMPLATIVA" (ένω αντίθετα τά "παιδιά του Δία" στη "VITA ACTIVA")¹⁸⁹, ό,τι δηλαδή "ήταν τό ιδεώδες των άνωτερων κοινωνικών στρωμάτων στη μεσαιωνική και τή μεταμεσαιωνική έποχή. Μέ τον άδελφοκτόνο σπαραγμό ανάμεσα στο βοσκό "Αβελ" (τό σύμβολο τής θεωρητικής ζωής) και τό γεωργό Κάιν ("κουρασμένος άπ' τή δουλειά, μέ τό βλέμμα στραμμένο στη γή")¹⁹⁰ είχε τερματισθεί ό "χρυσός αιώνας". Σύμφωνα όμως μέ άλλη παράδοση¹⁹¹, μέ τό παράπτωμα του Προμηθέα: "Οι άπλοι άνθρωποι του χρυσού αιώνα δέν είχαν καμιά έπιστήμη. Ζούσαν μέ μόνο τους όδηγό τό ένστιχτο τής φύσης"¹⁹². Μέ τήν ανάπτυξη δηλαδή των μηχανικών τεχνών, όπως θά δοϋμε παρακάτω νά σημειώνει ό ΒΑCΟΝ¹⁹³, πλησιάζει ή παρακμή του ανθρώπινου γένους... Δέν είναι τυχαίο τό γεγονός πώς ό ίδιος ό LORD OF VIRULAM θά γράφει τή "Νέα Άτλαντίδα", όπου ή τεχνική πρόδος στερεώνει τήν κοινωνική εύρυθμία και τή γενική εύμάρεια. Οι θεωρήσεις τής άστικής ζωής άπό τήν άποψη τής ιστορικής πτώσης (έφόσο ή τεχνολογική δομή είναι πού καλλιτερεύει τους όρους τής άστικής κοινωνίας) προέρχονται άκριβώς άπό τά άριστοκρατικά στρώματα πού τρομοκρατούνται μπροστά στην άνοδική πορεία των άστών. Άπό τήν άλλη πλευρά θά πρέπει νά προστεθεί, κατά τήν γνώμη μας, και ή έντεινομένη δυσσέσκεια του άγροτικού πληθυσμού, πού-όταν δέν συμμαχεί μέ τά άστικά στρώματα-άντιστρατεύεται τήν ολόπλευρή ανάπτυξη του άστικού οργανισμού. Στόν ΒΑCΟΝ, είδικώτερα, παρουσιάζεται ό διχασμός ανάμεσα στην παράδοση και τον ιστορικό νεωτερισμό, ανάμεσα στη "θεωρητική ζωή" και τήν τεχνική δραστηριότητα, ανάμεσα στο παρελθόν και τό μέλλον. Γι' αυτό και συχνά μέ τήν έπίτευξη μιας νέας δημιουργίας διαπιστώνεται τό πανάρχαιο πρόσωπο του κόσμου: ANTIQUITAS SAECU-

188. Γαληνός, Περί κρισ. ήμερ. Α' δ (τ. IX, σ. 786/87, KUHN), Δίων Κάσσιος 37, 17. 66, 7, Φύλων, Περί άλλ. όνομ. 260 (ρ. 618 M), TI BULLUS, BL. I, 3, 18, Λύγουστίνος, DE CIVITATE XXII, 30, του ίδιου, CONFESS. XIII, 35/36. Δές R. BACON (C. 1268), τ. I, σ. 383, PICO (1496), III, XVI (σ. 344, τόμ. I), BACON (1620), DISTR. OPER. (σ. 228), του ίδιου (1597), δοκ. XI (σ. 399), του ίδιου (1603), σ. 221. Πρβλ. ERASMUS (1509), σ. 8, MORUS, U, σ. 96/12 κκ.

189. Δές Σέξτο, Κατά μαθ. IX, 71, MACROBIUS I, 12-14. Πρβλ. FICINO (1489), V, III, XXII (σ. 564), BACON (1623), L. I (σ. 463), CAMPANELLA (1613/24), L. XIV (σ. 66). Δές και τς αναλύσεις των PANOFSKY/SLAXL (1923), σ. 18 κκ.

190. BACON (1623), L. I (σ. 465/66). Πρβλ. Μωυσή, Γέν. IV, 17, AUGUSTINUS, DE CIVITATE X V, 1, R. BELAIS (1564), V, XXXV (σ. 139).

191. Δές LORENZO DE 'MEDICI (C. 1486), σ. 540 κκ.

192. ERASMUS (1509), σ. 32. Πρβλ. Πλάτωνα, Πολιτ. 271 D -272 α, Νόμ. 713 C, Μάξιμο Τύριο, Δόγ. 36, 1.

193. Δές παρακάτω σημ. Γ 197. Πολλούς στοχαστές τής έποχής πού έξετάζουμε διανατέχει ένα παρόμοιο αίσθημα "DECADENCE"· δές και JONES (1939), σ. 23 κκ.

..//..

LI JUVENTUS MUNDI"194. Στην ταυτότητα του καινούργιου με το παλιό βασίζεται ή άεναη νεότητα της 'Ιστορίας. Στο σημετο αυτό ο "αγγλος φιλόσοφος έπαναλαμβάνει τή δήλωση του αίγυπτιακού μαντελου για τους "Ελληνες:" "Ελληνες ήελ πατρες έστε, γέρων δέ "Ελλην ούκ έστι"195. Στην ίδια "INSTAURATIO"196 πιστεύει καλ ό CAMPANELLI., όταν συνδέει το τέλος του κόσμου με τήν άποκατάσταση του πρωταρχικού σταδίου της ανθρώπινης ιστορίας.

3.8 Μοίρα καί κυκλική άντέληψη της 'Ιστορίας.

"Αν τό παρόν(μέ τά θεμέλια του στο πρόσφατο παρελθόν) πρέπει ριζικά ν' άντραπεί ,αυτό θά ξαναχτισθεί πάνω στις αναλλοίωτες βάσεις του έθνους. Το χόσμα άνάμεσα στην τωρινή κατάντια καί τήν άνωτερότητα του παρελθόντος θά γίνει προσπάθεια νά γεφυρωθεί με τήν ούτοπική διάθεση που λειτουργώντας σαν ιστορική σύγκριση θά συμπληρώσει τις δυό διαφορετικές καταστάσεις. 'Η "χρυσή έποχή",βεβαιώνουν οι ούτοπιστές ύπήρξε. Γι'αυτό καί ή άμεσότητα της περιγραφής της παίζει ρόλο της πρόκλησης στην άνικανότητα του "τώρα". Όταν άναμετριέται τό συγκαιρινό κατάντημα με τις πάρασμένες έποχές της δόξας δέν άπομένει παρά ή άπόγνωση καί ή νοσταλγία. Στο κυκλικό όμως πιωγύρισμα της 'Ιστορίας δικαιολογείται ή πτώση. Γιατί αυτή παρουσιάζεται σαν άναγκατο σκαλοπάτι στην άνάκτηση του "χαμένου καιρου". 'Ο έπαναλαμβανόμενος ιστορικός κύκλος περνάει φυσικά από όρισμένα στάδια, όπως έκριβώς ή βιολογική σταδιοδρομία ενός άργανισμου:"Στην νιότη ενός κράτους άκμάζουν τά όπλα·στη μέση ήλικία ενός κράτους ή γνώση·ύστερα καί τά δυό συμβαδίζουν για έναν καιρό·στά γηρατειά ενός κράτους οι μηχανικές τέχνες καί τό έμπόριο"197. 'Από τήν άλλη πλευρά ή κυκλική άντέληψη της 'Ιστορίας σαν νομιμοποίηση όλων των στιγμών της συνδέεται με τή φαταλιστική έρμηνεία των ιστορικών γεγονότων. Το "FATUM" ως ό ένιατος νομοτελειακός ρυθμός του ιστορικού γίνεσθαι έπιτρέπει μιá "κανονική" πορεία("FORTUNAE ARCHITECTURA")198 είτε στην

194. BACON(1620), L. I, APH. LXXXIV(σ.90), του ίδιου(1623), L. I(σ.458).
195. BACON(1620), L. I, APH. LXXI(σ.182) *δες Πλάτωνα, Τζμ. 22B. Πρβλ. BACON(1620), L. I, APH. .XXXI(σ.162), APH. XXXII(σ.462), APH. LXXI(σ.181). Στην ταύτιση του Ίσατούρνου με το Δευκαλιώνα(POSTEL, ΜΟΥΙ, σ.96κκ)ό BACON θά προσθέσει:"DEUCALION, SIVE RESTITUTIO"(1609), σ.661κκ.
196. Δές BLANCHET(1920), σ.36, 512, BOCK(1974), σ.250. Πρβλ. τον τίτλο έργου του CAMPANELLI.: PRODRONUS PHILOSOPHIAE INSTAURANDAE(1617).
197. BACON(1597), δοκ. LVIII(σ.516/17). Στην 'Αγγλία της έποχής του BACON ήταν διαδεδομένη ή (καλλιεργημένη από τους εύγενεις ή τους μεγαλοαστους που άνδιπλώθηκαν στη γεωργία) έποψη πως τό έμπόριο οδηγεί στην κοινωνική κατάντηση.
198. BACON(1623), L. VIII, C. II, PAR. 34 (σ.784κκ).

..//..

45
ἀνισῶσα εἶτε στήν κατιοῦσα κλίμακα τῆς 'Ιστορίας. Γι' αὐτό καί ἡ "FORTUNA"¹⁹⁹,
ὁ "COMES VIRTUTIS"²⁰⁰, δέν ἀντιφάσκει μέ τόν ἱστορικό κύκλο, ἀλλά ἀποτελεῖ
τήν προϋποθεσὴ του. Ὁ χρόνος γεμίζει μέ τή δραστηριότητα τῶν κοριτσιῶν τῆς
'Ανάγκης, τίς Μοῖρες: "Λάχουσιν μέν τὰ παρελθόντα διοικεῖ, κλωθῶ δέ τὰ ἐνε-
στῶτα, "Ἄτροπον δέ τὰ μέλλοντα"²⁰¹. Σέ μιᾶ ἐποχῇ πού ἡ παράδοση τῶν εὐρωπαϊ-
κῶν χωρῶν ἔχανε ἔδαφος καί ἡ αὐξανομένη ἀστικοποίηση τῆς ζωῆς ἐλοένα καί
καταργοῦσε τὰ παραδοσιακά κοινωνικά πλαίσια, ἦταν αὐτονόητο πῶς οἱ ἀπροσδι-
ῶριστοι παράγοντες τῆς συμπεριφορᾶς (στή θάλασσα, στήν ἀγορά,²⁰² στόν πόλε-
μο καί τίς ἐμφύλιες ταραχές) θά ἐνταχθοῦν σέ μιᾶ γενική ἀρχή: "Ὅλοι οἱ μυα-
λωμένοι ἄνθρωποι, γιά νά διώξουν τό φθόνο ἀπό τὰ χαρίσματα τους, συνήθισαν
νά τ' ἀποδίδουν στή θεία Πρόνοια καί στήν Τύχη. "Ἐτσι μποροῦν νά τὰ προβά-
λουν καλύτερα. Ἐπίσης θεωρεῖται κολακευτικό γιά ἕναν ἄνθρωπο νά δείχνουν
ἐνδιαφέρον οἱ ἁνώτερες Δυνάμεις γι' αὐτόν"²⁰³. Καί σ' ἀντίστοιχα μέ τήν ἁ-
ναγέννηση ἐποχικά κλίματα ἡ συμφιλῶση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό ριζικό του (τήν
κατάσταση δηλ. πού ξανοίγεται μπροστά του σάν ἀναπότρεπτη πραγματικότητα)
σήμαινε τήν ἀποδοχή τῆς ἱστορικής πέτρας: "τήν ἐν τῆς ἱστορίας μάθησιν, ἐ-
ναργεστάτην δέ μόνην διδάσκαλον τοῦ δύνασθαι τὰ τῆς τύχης μεταβολάς γενναί-
ως ὑποφέρειν"²⁰⁴. Τώρα βέβαια ἀνανεώνεται τό πολιτικό περιβάλλον τῆς εὐρω-
παϊκῆς ζωῆς καί συνακόλουθα γίνεται λόγος γιά αὐτόνομη "πολιτική ἱστορία":
"Ἡ ἱστορία χωρίζεται σέ φυσική καί πολιτική. Ἡ φυσική ἱστορία ἀσχολεῖται
μέ τὰ γεγονότα καί τὰ ἔργα τῆς φύσης, ἡ πολιτική μέ τὰ ἀντίστοιχα τῶν ἄν-
θρώπων"²⁰⁵. Ἡ ὁλοκληρωτική ὁμως ἀπόσπαση τῆς "HISTORIA POLITICA" ἀπό τήν

199. BACON (1597), δοκ. XL (σ. 472 κκ), τοῦ Ἰδίου (1605), σ. 456 κκ, τοῦ Ἰδίου (1623), L. VIII, C. II, PAR. 34 (σ. 768 κκ). Πρβλ. καί τό σχετικό σχόλιο τοῦ COCHRANE (1958), σ. 176 κκ.

200. BACON (1623), L. VIII, C. II, PAR. 34 (σ. 771), τοῦ Ἰδίου (1605), σ. 456. Πρβλ. CICERO, AD FAM. X, III, 2, Δές καί τίς παρατηρήσεις τῶν WITTKOWER (1937/38), σ. 316 κκ, καί FUSSNER (1962), σ. 197 κκ.

201. Ἰωάννης Λυδός, IV, 93^ο δές Πλάτων, Πολ. 617C. Πρβλ. BACON (1623), L. II, C. VII (σ. 510).

202. Πάντως καί ἡ ἴδια ἡ ἐμπορική συναλλαγή ("κυκλοφορία" ἐμπορευμάτων καί χρήματος) εὐνοεῖ τήν κυκλική θεώρηση τῶν γεγονότων. Δές LOWRY (1974) σ. 449 κκ.

203. BACON (1597), δοκ. XL (σ. 473). Πρβλ. MACHIAVELLI (1531), L. II, C. 29 (σ. 365 κκ), CAMPANELLA, EPIL. MAGNO, σ. 510.

204. Πολύβιος, I, 1, 2. Ἡ (πλατωνική καταγωγῆς) θεωρία του γιά τήν "ἀνακύκλωση τῶν πολιτειῶν" (VI, 4-10) ἀνανεώνεται ἀπό τό MACHIAVELLI (1531), L. I, C. II (σ. 132 κκ). Δές καί τίς παρατηρήσεις τῶν SASSO (1958), σ. 161 κκ, BURKE (1969), σ. 87 κκ, καί ΚΟΝΔΥΛΗ (1971), σ. 47 κκ, 171 κκ.

205. BACON (1623), L. II, C. II (σ. 495), τοῦ Ἰδίου (1605), L. II (σ. 329 κκ). Δές καί τίς ἀναλύσεις τῶν BOCK (1973), σ. 86 κκ, ORSINI (1946), σ. 122 κκ, FUSSNER (1962), σ. 256 κκ, καί DE MAS (1964), σ. 213 κκ.

..//..

48

"HISTORIA ECCLESIASTICA" θά γενικευθεῖ μετά τόν 17ο αἰώνα²⁰⁶. Ο ΒΟΔΙΝ εἶ-
χε ξεκαθαρίσει πῶς "ἡ ἀνθρώπινη ἱστορία ἐξηγεῖ τῆς ἀνθρώπινες πράξεις πού
γίνονται μέσα στήν κοινωνική ζωή"²⁰⁷. Ἀντίθετα ὁ ΒΑΚΟΝ θά θεωρήσει ὡς ἀντι-
κειμενὸ της τὸ ἄτομο: "HISTORIA PROPRIE INDIVIDUORUM EST"²⁰⁸. Γενικῶς ὅμως θά
προβληθεῖ ἡ ὀρθή μελέτη τοῦ παρελθόντος σάν ἡ μοναδική συμβολή στήν πρόβλε-
ψη τῶν ἱστορικῶν διαδικασιῶν: "HISTORIA MAGISTRA VITAE"²⁰⁹. Ἔτσι παρατηρεῖ-
ται περισσὴ ἀρχαιογνωσία (τὸ 30% τῆς ἐκδοτικῆς παραγωγῆς εἶναι ἱστορικά
βιβλία)²¹⁰. Ἡ-μέ κρατική ἐπιχορήγηση-ἔρευνα γιὰ τὴν ἀρχὴ τῶν πόλεων καί
τὴν ἐθνική καταγωγή ("DE ORIGINIS CIVITATIS" μέ τὴ μορφή χρονικοῦ ἢ ἱστο-
ρικής μονογραφίας) γνωρίζει τεράστια ἐπίδοση. Τὴν ἱστορική ἐρχή ὁ ἴδιος ὁ
οὗτοπος... ἔτσι ἔχουν γραπτὰ χρονικά πού περιέχουν τὴν ἱστορία 1760 χρόνων,
ἀπ' τὴν ἐποχὴ πού κυριέψαν τὸ νησὶ²¹¹. Ἐξάλλου ὁ ΜΟΡΟΣ καὶ ὁ ΒΑΚΟΝ ἀσχολή-
θηκαν προσωπικά μέ τὴ συγγραφή ἱστορικῶν ἔργων²¹². Τελικῶς τὸν ἐκθραυσμὸ τῆς
ἱστορίας φανερώνει καὶ ἡ συνάρτηση τῆς ντόπιας ἱστορίας μέ τὸ λαμπρὸ πα-
ρελθὸν ξένων ὀλότελα κρατῶν. Κλασικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ διδασκαλία γιὰ
τὴν πρωϊκή καταγωγή τῶν ἰταλικῶν πόλεων (π.χ. τῆς Βενετίας πού σκόπευε τὴν
κατάκτηση τοῦ Βυζαντίου), τῆς Γαλλίας ἢ ἀκόμη καὶ τῆς Ἀγγλίας²¹³ (γιὰ νὰ
ἀναχθῶν στὴ ρίζα τῆς Ρώμης, τὸν Δίνεια, καὶ νὰ θεωρηθοῦν ἔτσι γνήσιοι κλη-
ρονόμοι τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας). Εἶναι αὐτονόητο πῶς ἡ λατρεία αὐτῆ τοῦ
ἱστορικοῦ παρελθόντος (πού καταξιώνει, τελικῶς, τὸ ὄργανο πού ἐπιτελεῖ τῆς με-
ταβολῆς, τὴν ἴδια δηλ. τὴν κοίτη τοῦ ἱστορικοῦ γίνεσθαι) ἔρχεται σ' ἀντίθεση
μέ τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ Μεσαίωνα, ὅταν ἡ συστηματικὴ διδασκαλία τῆς ἱστορίας
ἀπουσίαζε ἀπὸ τὰ ἀνώτατα ἐκπαιδευτήρια²¹⁴. Ἡ ἐνάσχοληση τῶν σχολαστικῶν
καθηγητῶν μέ τὰ "UNIVERSALIA" δέν τοὺς ἐπέτρεπε, νομίζουμε, νὰ καταγίνουν μέ
τὸ "εἰδικὸ" νόημα τῶν ἱστορικῶν γεγονότων: "HISTORIA SIGNIFICAT SINGULARUM
NOTITIAM"²¹⁵. Ἐνῶ αὐτοὶ μελετοῦν τὰ ἀόρατα καὶ ὑπερφυσικά, ὁ ἱστοριογράφος

206. Δέξ κυρίως KLEMPF (1960), σ. 49.

207. BODIN (1566), L. I (σ. 8).

208. BACON (1623), L. II, C. I (σ. 494).

209. CICERO, DE ORAT. II, 9 (36), Διδώρος I, 2, 2-3, Πρβλ. MACHIAVELLA (1531), L. I, C. XXXIX (σ. 222κκ), L. III, C. I (σ. 379κκ), L. III, C. XLIII (σ. 496κκ), BACON (1623), L. I, C. I (σ. 439).

210. MARTIN (1969), τ. II, σ. 1065.

211. MORUS, U, σ. 120/23κκ. Πρβλ. QUADBE (1933), σ. 125.

212. Δέξ CHAMBERS (1935), σ. 115κκ, REYNOLDS (1953), σ. 80κκ, WHITE (1968), σ. 48, καὶ CLARK (1974), σ. 97κκ.

213. Δέξ SANFORD (1944), σ. 35κκ, καὶ VIVANTI (1967), σ. 74κκ.

214. Γιὰ τὸ πρόβλημα αὐτὸ δέξ SPORI (1935), σ. 18, GARIN (1951), σ. 256. Πρβλ. BOHNI (1965), σ. 663κκ, BIETENHOLZ (1966), σ. 27κκ.

215. GDCLENIUS (1613), σ. 626B.

..//..

είναι απλώς "REI VISAE SCRIPTOR"²¹⁶. Τώρα όμως που επιχειρεί να αυτόνομηθεί ή ιστορική επιστήμη, θα βασισθεί (έντιθετικά προς την ποιητική φαντασία και το φιλοσοφικό λόγο) στη μνήμη: "HISTORIA AD MEMORIAM REFERTUR"²¹⁷. Έτσι η ώριμότητα θα συμβαδίσει με την ιστορική πείρα: "Σύμφωνα με τη φύση γέροντας είναι εκείνος που γεννήθηκε νωρίτερα, σύμφωνα μ' αυτή τη μελέτη (της ιστορίας) εκείνος που γεννήθηκε αργότερα"²¹⁸. Από την άλλη πλευρά ή διαβεβαίωση των αρχαίων ιστορικών πως "κύκλος των ανθρώπινων πραγμάτων έστι"²¹⁹ και πως αυτά διαδραματίζονται "κατά το ανθρώπινο"²²⁰ θα βρει ανταπόκριση στις ιστορικές θεωρήσεις της εποχής. Έχει υποστηριχθεί και ή άποψη πως μόνο με την άναβλωση της κλασσικής αρχαιότητας ήρθε στην επιφάνεια ή κυκλική θεώρηση της Ιστορίας²²¹. Η θέση αυτή κατά τη γνώμη μας, αποτελεί μηχανική καταγραφή και αντιγραφή ιστορικών κινήσεων, χωρίς να υπολογίζεται ή όμοιότητα ή ή διαφορά των ιστορικών εποχών που φαίνονται να επαναλαμβάνονται ή να διαφοροποιούνται. Χάρη όμως στη ρευστότητα του καιρού που εξετάζουμε ("Δέν είναι δυνατόν ν' άμφισβητήσει κανένας πως τά έξωτερικά περιστατικά, σε μεγάλο ποσοστό, συντελούν στην έπιτυχία μας: ή εύνοια, ή στιγμή, ή χαμός του άλλου...²²² θα συσχετισθεί ή άποφασιστικότητα με τη γρηγοράδα στα έμπορικά ζητήματα (έφθοσο προέχει τό άκαριατο στάθμισμα των δεδομένων και των δυνατοτήτων του παρόντος): "ή άληθινή ταχύτητα είναι πράγμα πανάκριβο. Γιατί με τό χρόνο μετριούνται οί υποθέσεις (BUSINESS), όπως με τό χρήμα τά έμπορεύματα, και οί υποθέσεις κοστίζουν πολύ χωρίς την ταχύτητα"²²³. Τήν έβεβαιότητα των κοινωνικών συναλλαγών με την συνακόλουθη άναφορά στην άπροσδιόριστη αίτία τους διαπιστώνει και ή "Ούτοπία": "Κι αν από κάποια τύχη ή κάποιο νομικό τέχνασμα (πού και τά δυό άνακατώνουν τά πάνω με τά κάτω)..."²²⁴ Στόν CAMPANELLA επίσης παρουσιάζονται ως λειτουργικοί παράγοντες της ιστορικής διαδικασίας ή "OPPORTUNITA", ή "OCASO και ή "FORTUNA"²²⁵. Τήν εποχή αυτή που γεννιέται!

216. Για τή σχετική τεκμηρίωση δέξ SANFORD (1944), σ. 30.
 217. BACON (1623), L. II, C. I (σ. 494). Πρβλ. και τίς παρατηρήσεις των WALLACE (196 σ. 57κκ, και NADEL (1966), σ. 275κκ.
 218. VERGERIO (1396), σ. 172/73.
 219. Ηρόδοτος I, 207. Πρβλ. MACHIAVELLI (1531), L. II, πρόλ. (σ. 271κκ), CAMPANELLA (1598-1600), σ. 85, του Ίδιου (1593/94) σ. 93κκ ("κύκλος είναι τά ανθρώπινα") Πρβλ και τή μνελα της "Ούτοπίας": "Από τους ιστορικούς τόν Θουκυδέδη και τόν Ηρόδοτο" (σ. 182/4-5).
 220. Θουκυδέδη I, 22, 4.
 221. MANUEL (1965), σ. 46κκ.
 222. BACON (1597), δοκ. XL (σ. 472).
 223. BACON (1597), δοκ. XXV (σ. 434).
 224. MORUS, U, σ. 156/25-27. Για τήν έννοια της "FORTUNA" στα άγγλικά γραμμένα έργα του MORUS δέξ STEWART (1953), PASSIM.
 225. CAMPANELLA (1593/94), σ. 119, του Ίδιου (1623, 1638), σ. 32, 94.

..//..

ή πουριτανική (για τή σχέση του Προτεσταντισμού με τήν οικονομία θά κάνου-
με λόγο παρακάτω) έξελωση: "TIME IS MONEY"²²⁶, ό ΒΑCΟΝ θά προσθέσει: "Η τύχη
είναι όπως ή αγορά: άν μπορείς λίγο νά περιμένεις, οί τιμές θά πέσουν"²²⁷.

ή φιλανθρωπία

3.9 "NATURA MORTALIUΜ MUTABILIS"²²⁸: 'Η σιγουριά του παρ-
ντος καί ό νεωτερισμός.

Σέ μία μεταβατική έποχή, όπως ή 'Αναγέννηση πού συνδέει τό Μεσαίωνα με
τούς Νέους χρόνους, ήταν εύλογο ή συλλογική ζωή νά ξεφεύγει από τά μέτρα
καί τίς απαιτήσεις του παρελθόντος. "Όταν ή μεσαιωνική άταραξία του φεουδα-
ρχικού οίκοδομήματος παραχωρεί βαθμιαία τή θέση της στην κινητικότητα της
πρώιμης άστικής κοινωνίας, άπελευθερώνεται καί τό παρόν από, τήν παράδοση
προβάλλει άνοιχτό, διαμορφώσιμο σε κάθε κατεύθυνση"²²⁹. 'Αφού ή ζωή από τό χω-
ράφι θά μεταφερθεί στην πόλη (πού με τή συναλλαγή στη μαζική βιοτεχνική πα-
ραγωγή καί τήν υπερπόντια έπικοινωνία των λαών εύνοει τή σύγκριση καί τή
σύγκρουση των άπόψεων καί όχι τήν Δ. PRIORI βεβαιότητα), θά άποδεσμευθεί έ-
κεί ή πολιτική συμπεριφορά από τους παραδεδομένους γενικούς κανόνες. Ταυ-
τόχρονα όμως δέ θά προσφέρεται ακόμα σε κωδικοποιημένες λύσεις πού θά πρό-
τεινε τό νέο τό άστικό περιβάλλον: "Γιά τ' άπρόβλεπτα γεγονότα του μέλλοντος
δέν ύπάρχει σταθερή αλήθεια"²³⁰. Δύτή ή άμφιταλάντευση ανάμεσα στην ήσυχη
σιγουριά καί τήν έπικίνδυνη άβεβαιότητα, ανάμεσα στο νάρκωμα του νου καί στο
γρήγορο φτερούγισμά του, ανάμεσα στη δοκιμασμένη παράδοση καί τον πρωτόγνω-
ρο νεωτερισμό, δημιουργεί τίς προϋποθέσεις για τήν άντικανονικότητα της 'Ι-
στορίας (ή τουλάχιστον για τήν άνικανότητα της κυκλικής της άντίληψης νά
τήν έρμηνεύσει). Χαρακτηριστικό γνώρισμα της έποχής είναι ή μελαγχολία. 'Ι-
διαίτερα σ' έκεινα τά άτομα πού γεννιοϋνται στον άστερισμό του Σατούρνου²³¹.

226. Για τήν ιστορική καταγωγή της έκφρασης αυτής δές THOMPSON (1967), σ. 95.

227. BACON (1597), δοκ. XXI (σ. 427).

228. MORUS, U, σ. 228/27-28. Δές BACON (1623), L. III, C. I (σ. 541). Πρβλ. OVIDIUS, MET.
XV, 165, THOMAS (1265/73), II^α, II^ε, ART. 57, 2 AD 1 (σ. 278).

229. Από τά χρόνια του BURCKHARDT (1860, σ. 123 κκ) τό άτομο θά θεωρηθεί ως ό
βασικός συντελεστής των ιστορικών έκδηλώσεων της 'Αναγέννησης. Πρβλ. τίς πα-
ρατηρήσεις του HUBER (1953), σ. 157 κκ. Άναφορικά με τή σκέψη του MORUS. Δές καί
τίς άντιρρήσεις του KOFLEBER (1948), σ. 177 κκ. Πρβλ. MARTIN (1932), σ. 2.

230. Δές GUICCIARDINI (1528-30), II, 38 (σ. 37) πρβλ. I, 96 (σ. 37), II. II 4 (σ. 36),
11. 207 (σ. 37), I. 172 (σ. 36). Για τή σχέση του με τον BACON δές IUCLIANI (1947),
σ. 96 κκ.

231. FICINO (1489), I, I (σ. 496), CAMPANELLA (1613/24), L. XIV (σ. 62, 66), του Ύδιου
(1609/13), σ. 309, 320, 348. Δές καί τίς άντίστοιχες άναλύσεις των P. NOFSKY/
/S. AXI (1923), σ. 28 καί ALLEN (1941), σ. 8.

..//..

Στή χώρα του ΒΛΑΚΟΝ(και κυρίως σε πουριτανικούς κύκλους) έχει επισημανθεί ή λεγόμενη "ENGLISH MALADY"²³². Ο BURTON(1621) αναλύοντας το φαινόμενο αυτό διέκρινε την ύπαρξη μιας "πολιτικής μελαγχολίας" συμπεραίνοντας πως "ή χώρα που έχει καλούς νόμους δε γνωρίζει τη μελαγχολία"²³³. Εφόσο όμως στα νομικά πλαίσια της συλλογικής ζωής δεν είχαν συνυπολογιστεί οι νέες συνθήκες της πολιτικής πραγματικότητας και ολοένα το χάσμα ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον διευρυνόταν, το σύγυρο και χειροπιαστό σημετο θα γίνει το παρόν:

" Στο αύριο ως γίνει ό,τι θέλει.
"Οποιος θέλει να χαρεί, ως χαρεί:
κανείς δεν ξέρει τι θα γίνει άργότερα"²³⁴.

Από την άλλη πλευρά κυκλοφορεί ή διαβεβαίωση πως οι νεωτερισμοί "είναι παιδιά του χρόνου"²³⁵. Έτσι καταξιώνεται αυτό που ιστορικά έγινε και με τη παρουσία του κατακλύζει το παρόν: "Πραγματικά, εκείνο που καθορίζεται από τη συνήθεια, αν δεν είναι τόσο καλό, είναι τουλάχιστον προσαρμοσμένο. Και τα πράγματα που έχουν πολύ καιρό συνυπάρξει, μάλλον συμβιβάζονται εύκολα ανάμεσα τους, ενώ τα νέα συνταιριάζονται πολύ λιγότερο, κι αν είναι ωφέλιμα για τη χρησιμότητά τους, ή άσυμφωνία τους όμως μάς πειράζει. Άκόμη, μοιάζουν με ξένους: τους θαυμάζει κανείς περισσότερο και τους αγαπά λιγότερο"²³⁶. Ταυτόχρονα όμως θα γίνει ή υπόδειξη πως "θα ήταν σωστό στους νεωτερισμούς τους οι άνθρωποι να μιμούνται το παράδειγμα του ίδιου του χρόνου που φέρνει πολλά νέα πράγματα στο προσκήνιο, ήσυχα βέβαια και με ρυθμό σχεδόν ανεπαίσθητο. Διαφορετικά, ό,τι είναι νέο είναι κι απρόσμενο κι άλλους εύνοει και άλλους ζημιώνει. Εκείνος που κερδίζει το πιστεύει σαν αποτέλεσμα της τύχης εύχαριστώντας το χρόνο. Εκείνος που χάνει το βλέπει σαν άδικη και την καταλογίζει στο νεωτεριστή (χρόνο)"²³⁷. Παρά τις αντιρρήσεις αυτές θα αξιολογηθεί θετικά ή αναγκαιότητα του νεωτερισμού: "Όλα αυτά θα ήταν αληθινά, αν ο χρόνος έμενε ακίνητος· αντίθετα όμως κινείται τόσο που μια επίμονη συγκράτηση στη συνήθεια δεν είναι λιγότερο όρητηκή από το νεωτερισμό. Κι εκείνοι που σέβονται πολύ τους αρχαίους καιρούς δεν κάνουν τίποτα άλλο παρά να περιφρονούν τους νέους χρόνους"²³⁸. Πάντως τη θέση πως ή 'Ιστορία δεν παρουσιάζ-

232. Δες τις έργασίες των BLAICHER(1968), σ. 276κκ, και SEMA(1973), σ. 293κκ.

Πρβλ. FOUCHUULT(1964), σ. 129κκ.

233. BURTON(1621), σ. 27.

234. LORENZO(C. 1473), σ. 584. Πρβλ. ΒΛΑΚΟΝ(1597)^α, σ. 235.

235. ΒΛΑΚΟΝ(1597), δοκ. XXIV(σ. 433) *πρβλ. τοσ ίδιου(1623), L. I(σ. 458/59), L. VIII, C. II, ΔΡΗ. 32(σ. 811), τοσ ίδιου(1607), σ. 612.

236. ΒΛΑΚΟΝ(1597), δοκ. XXIV(σ. 433) *πρβλ. τοσ ίδιου(1620), L. I, ΔΡΗ. CIX(σ. 207).

237. ΒΛΑΚΟΝ(1597), δοκ. XXIV(σ. 433) *πρβλ. τοσ ίδιου(1620), L. I, ΔΡΗ. XC(σ. 207).

238. ΒΛΑΚΟΝ(1597), δοκ. XXIV(σ. 433).

..//..

ζει κανονικότητα στα βήματά της δέν υποστηρίζουν, κατά τή γνώμη μας, μόνο όσοι έγκλιματίζθηκαν στο άστικό περιβάλλον. Τήν έπιμροτούν και οι φύλακες τής παράδοσης. Ίδιαίτερα όταν φοβερίζουν για τίς κακοτοπιές που έπιφυλάσσονται σ'όσους άποτολμούν νά διασκελίσουν τόν άγιο περίβολό της και νά ξανοιχτούν στο άνοιχτό πέλαγο και τήν άπέραντη γνώση του κόσμου και τής ανθρώπινης κοινωνίας. Ταυτόχρονα όμως διαδίδεται και ή "άποδεδειγμένη" έρμηνευτική θεώρηση των ιστορικών διαδικασιών: ή κυκλική άντλήση τής Ίστορίας. Οι πρόσκαιρες νίκες εκείνων που άντιστάτεούνται τό παραδοσιακό STATUS QUO δέν υπόσχονται και τήν τελική τους έπιμράτηση. Άντίστροφα, "έρχεται καιρός" για νά λύσουν όριστικά τίς διαφορές τους. Ο κύκλος μάλιστα προεξοφλεί τήν καταδίκη τους. Όσο όμως ή αύξανόμενη άστικοποίηση τής ζωής διαπερνούσε όλους τούς χώρους τής ανθρώπινης συμπεριφοράς, τόσο τά παραδοσιακά στοιχεία άναγκάστηκαν νά κάνουν "διπλή" ζωή. Από τήν παπική αύλή ως τούς πύργους των εύγενών ή ύποκρισία σημαδεύει τό διχασμό του ανθρώπου που έπιμένει άλλος νά "φαίνεται" και άλλος νά "είναι". Τό "CONTRA HYPOCRITAS"²³⁹ όμως δέν άποτελεί σύνθημα μόνο των ούμανιστών ή των μεταρρυθμιστών. Είναι και κεντρική θέση των ούτοπιστών. Στην "Ούτοπία" "δέν τιμωρούν κανέναν για αυτό που πιστεύει, ούτε τόν θεωρούν υπεύθυνο για κείνο που προτιμά νά άσπάζεται. Κι ούτε άναγκάζουν κανέναν νά προσποιείται και νά ύποκρίνεται. Τά φέματα-πού τά θεωρούν μεγάλη άπάτη-τά μισούν"²⁴⁰. Η "Πολιτεία του ήλιου" θά προσθέσει πώς "τό φέμα τό άποφεύγουν περισσότερο κι από τήν πανούκλα"²⁴¹. Τό ίδιο άκριβώς ("πραγματικά όμως μισούμε κάθε φέμα και άπάτη"²⁴²) έπικρατεί και στη "Νέα Άτλαντίδα". Ο CAMPANELLA στα "μεγάλα κινά" που άντιμάχεται θά συγκαταλέξει τήν "τυραννία" και τήν "ύποκρισία"²⁴³. Είναι ή έποχή που θά σχηματισθετ ή λέξη "TYRANIPOCRIT"²⁴⁴ (1649).

3.10 "SEPTEM CAPITA REGNI ANTICHRISTIANI"²⁴⁵ - Ιστορική δοκιμασία και Χιλιασμός.

239. Δές LUTHER (1513/16), τ. IV, σ. 312, τ. III, σ. 171. Για τήν κριτική τής ύποκρισίας από τόν BRACCIOLINI ή τό RABELAIS δές CH. STEL (1969), σ. 44.

240. MORUS, U, σ. 222/6-10, δές U, σ. 100/17 κκ. Πρβλ. BALCON (1597), δοκ. VI (σ. 387 κκ), του ίδιου (1597)^α, σ. 238.

241. CAMPANELLA, CS, σ. 425.

242. BALCON, ΝΑ, σ. 993.

243. CAMPANELLA, DELLE RADICI (σ. 18) *πρβλ. του ίδιου (1613/24), L. XXVI (σ. 78), του ίδιου (1618), σ. 101, του ίδιου (1637), σ. 103 κκ. Δές BALCON (1597)^α, σ. 238.

244. Δές σχετικά MACLEEAR (1956), σ. 454.

245. "...έηλαδή τούς Έθνικούς, τούς Άριστοτελικούς, τούς Μακιαβελικούς, τούς Έλληνες, τούς Φαρισαίους, τούς Αίρετικούς και τούς Ίουδαίους", CAMPANELLA (1618), σ. 101.

..//..

Στή μεσαιωνική χριστιανική Εύρώπη ἡ Ἱστορία θεωρήθηκε ὁ χώρος τῆς πάλης ἀνάμεσα στὶς δυνάμεις τοῦ "φωτός" καὶ στὶς δυνάμεις τοῦ "σκοτός", ἀνάμεσα στὸ Χριστὸ καὶ τὸν Ἄντίχριστο²⁴⁶. Καὶ στὴν Ἀναγέννηση βέβαια οἱ μεσαιωνικὲς ὁράσεις γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ "χρυσοῦ αἰῶνα" συνοδεύονται μὲ τὴ διδασκαλία γιὰ τὴ διαμάχη τῶν δυο ἀντίθετων ἀρχῶν. "Ἐχει παρατηρηθεῖ πὼς ἡ διδασκαλία αὕτη συνδέεται μὲ τὴ "μανιχαϊκὴ θεάση τῆς προόδου"²⁴⁷ (ὅπως τὴν ἐνσαρκώνει ἀργότερα ὁ εὐρωπαϊκὸς φιλελευθερισμὸς). Κατὰ τὴ γνώμη μας ἡ μεταφυσικὴ αὕτη θεώρηση τῆς ἱστορικῆς διαδικασίας (στὰ εἶδη τοῦ πολέμου συγκαταλέγονταν καὶ ὁ "πνευματικὸς πόλεμος"²⁴⁸ μὲ τὸ Σατανᾶ) τόνιζε τὴ λύτρωση τοῦ ἀνθρώπου (καὶ κατ' ἐπέκταση τὴν καλυτέρευση τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς του) καὶ μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Ἱστορία. Ἀπὸ ἄποψη καθαρά χρονικῆ-ἐφῶσο τὸ παρὸν εἶναι πού δημιουργεῖ τὰ προβλήματα καὶ γι' αὐτὸ θά πρέπει νὰ ἐξουδετερωθεῖ-θά προηγηθεῖ ὁ ἐρχομὸς τοῦ Ἄντίχριστου καὶ ἡ βασιλεία του πάνω στὴ γῆ²⁴⁹. Ἄν ἡ τωρινὴ κατάσταση εἶναι ἀπελπιστικὴ, ἂν οἱ δυνάμεις τοῦ "κακοῦ" ὑπερισχύουν, αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀπογοητεύει. Σίγουρα θά'ρθει τὸ κράτος τοῦ Χριστοῦ, πού θ' ἀπτελέσει τὸν ἀναγκαῖο προθάλαμο γιὰ τὴν αἰωνιότητα, γιὰ τὴν ἀνεπίστραφη εἴσοδο στοὺς γαληνεμένους κόλπους τοῦ θεοῦ²⁵⁰. Εἰδικά στὸν CAMPANELLA τὸ οὐτοπικὸ πλήρωμα τῆς "Πολιτείας τοῦ ἡλίου" θά συνοφάνει τὸ ἱστορικὸ περιεχόμενον μὲ τὸν τερματισμὸ τῆς ἴδιας τῆς Ἱστορίας. Γι' αὐτὸ καὶ συνδυάζεται ἡ ἱστορικὴ ἐνέργεια (μὲ συγκεκριμένους χ στόχους καὶ πρακτικὴ) μὲ τὸ μεταφυσικὸ σχεδιάσμα τῆς Οὐτοπίας. Ἡ δύναμη πού ἀντιστρατεύεται καὶ ταυτόχρονα προαναγγέλλει τὴν ἱστορικὴ πληρότητα, ὁ Ἄντίχριστος, ἄλλαξε πολλὰ προσωπεῖα (ἀνάλογα μὲ τὶς συγκεκριμένους δοκιμασίες τῶν καιρῶν καὶ τῶν τόπων). Πρῶτα-πρῶτα ἦταν ὁ ἐκπρόσωπος τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν τῆς χριστιανικῆς Δύσης, τῶν "ἀπίστων" (στὴν ἐποχὴ πού ἐξετάζουμε ἡ μόνιμη ἀπειλὴ τῆς Εὐρώπης ἦταν οἱ Τούρκοι)²⁵¹. Μετὰ βέβαια καὶ τῶν "ἐσωτερικῶν": α) Ὑποκινεῖ ἐκείνους πού ἀποσκίρτοῦν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Ὑστερα ἀπὸ τὴν 5ῃ σύνοδο τοῦ Λατερανοῦ οἱ μεταρρυθμιστικὲς κινήσεις θά ταυτισθοῦν μὲ τὸν Ἄντίχριστο ("ὁ Δούθηρος... εἶναι ὁ τελευταῖος πρόδρομος τοῦ Ἄντίχριστου")²⁵²

246. Γιὰ τὶς προϋποθέσεις τοῦ προβλήματος αὐτοῦ δὲς PREUSS (1906), σ. 80κκ, DEMPFF (1929), σ. 285κκ, Κυριαζόπουλο (1965), σ. 108κκ, καὶ REEVES (1969), σ. 13κκ.

247. WÄELDER (1967), σ. 13κκ. Πρβλ. TUVESON (1949), PASSIM, SERVIER (1967), σ. 352.

248. LIGNANO (1360), σ. 222.

249. Ἰωάννης, Ἰμπεριόπουλος, 4-7. Πρβλ. REEVES (1961), σ. 324κκ.

250. Δὲς CAMPANELLA, ESCATOLOGIA (σ. 271), τοῦ Ἰδίου (1613/24), L. XXVI (σ. 154).

Πρβλ. καὶ τὶς ἀναλύσεις τοῦ LIST (1973), σ. 49κκ.

251. Δὲς BACON (1623), L. VIII, C. III, παρ. 5 (σ. 799/800), CAMPANELLA (1613/24). L. XXVI (σ. 84), MUNTZNER (1521), σ. 504κκ. Πρβλ. σημ. Γ 424.

252. CAMPANELLA (12.4.1607), σ. 62. Δὲς τοῦ Ἰδίου, C S, σ. 463, τοῦ Ἰδίου (1613/24).

L. XXVI (σ. 10). Πρβλ. MORUS (1532), τ. 8^α (σ. 271), τ. 8^β (σ. 695), τοῦ Ἰδίου (1513), σ. L

XXII, τοῦ Ἰδίου, U, σ. 218/24-25. Δὲς καὶ τὰ ἀντίστοιχα σχόλια τοῦ SCHUSTER

(1973), σ. 1195κκ.

β) Ταυτίζεται με τον τύραννο και τον αντιδημοτικό βασιλιά: Έτσι θα πιστέφουν οι Πουριτανοί για τον "Αγγλο βασιλιά"²⁵³ (άλλα και ο καθολικός SANDERS θα θεωρήσει τη βασιλεία της 'Ελισάβετ σαν "πολιτεία του διαβόλου"²⁵⁴) γ) καθοδηγεί τον Πάπα (που θα ταυτισθεί και με το Σουλτάνο την εποχή που δεν εγκρίνει μια πανευρωπαϊκή σταυροφορία έναντι των Τούρκων): "Οι αίρετικοί του καιρού μας", γράφει ο CAMPANELLA, "έπιχειρούν μ' όλες τους τις δυνάμεις να αποδεξούν πως ο Πάπας της Ρώμης είναι ο 'Αντίχριστος"²⁵⁵ (την υστερομεσαιωνική αυτή άποψη συνεχίζει κι ο Λούθηρος: "Δέν είμαστε οι πρώτοι που ταυτίσαμε τον Παπισμό με το κράτος του 'Αντίχριστου...")²⁵⁶ δ) Προστατεύει τους θαλασσι-
²⁵⁷ νους και τους εμπόρους που στην πλειονότητα είναι ή έχουν σχέση με τους 'Εβραίους²⁵⁸, ώστε να λέγεται πως "ο Θεός έπλασε τρεις ζωές: ιππότες, χωριά-
 τες, παπάδες. Την τέταρτη την έπλασε η πονηριά του διαβόλου: αυτή ονομάζεται κέρδος"²⁵⁹ και να υπενθυμίζεται πως ο "'Αντίχριστος γεννήθηκε από το λαό του 'Ισραήλ, απ' τη φυλή του Δάν"²⁶⁰. ε) Συνεργάζεται μ' εκείνους που ασχολού-
 νται με τις μηχανικές τέχνες²⁶¹ και τη θύραθεν φιλοσοφία: "ο 'Αριστοτέλης, ο 'Αβερρόης και ο MACHIAVELLI είναι για μας δημιουργοί πολλών όπαδών του 'Αντίχριστου"²⁶². στ) Παροτρύνει εκείνους που επαγγέλλονται τη λύτρωση στο λαό και οργανώνουν την ανάτροπή των κοινωνικών συνθηκών που επικρατούν (ο 'Αντίχριστος σαν άρχηγός των επαναστατημένων χωρικών της Γερμανίας)²⁶³. Στα

253. Δες την τεκμηριωμένη μελέτη του HILL (1971), PASSIM.

254. SANDERS (1567, σ. 500· δες YATES, 1947, σ. 77). Πρβλ. CAMPANELLA (1613/24), L. XXVI (σ. 8).

255. CAMPANELLA (1613/24), L. XXVI (σ. 88).

256. LUTHER (1528), σ. 124 κκ. Δες CAMPANELLA (1618), σ. 110, του 'ιδιου (1600, FOL. 472^τ δες BOCK, 1974, σ. 112-13). Πρβλ. και τις παρατηρήσεις των MISNER (1973), σ. 377 κκ, και KASTENBERG-GLADSTEIN (1955), σ. 256.

257. Για τις σχετικές μαρτυρίες δες POESCH (1970), σ. 43, 51.

258. Δες OPPENHEIMER (1934), σ. 847. Πρβλ. CAMPANELLA (1635), σ. 323, του 'ιδιου (1635) σ. 91.

259. FREIDANK (1929), 27, 1 (σ. 17).

260. CAMPANELLA (1613/24), L. XXVI (σ. 78), του 'ιδιου (1600, FOL. 472· δες BOCK, 1974, σ. 112-113). Πρβλ. ΜΟΥΣΗ, Γέν. ΜΘ', 17, POSTEL (1566), σ. 183.

261. Για τη σχετική τεκμηρίωση δες FREYHAN (1955), σ. 214 και MANDROU (1968) σ. 78.

262. CAMPANELLA (1613/24), L. XXVI (σ. 12 κκ· πρβλ. σ. 8). Δες BALCON (1623), L. III, C. IV (σ. 549), του 'ιδιου (1608), σ. 565.

263. LUTHER (4.5.1525), σ. 517/18, του 'ιδιου (30.5.1525), σ. 517/48. 'Αργότερα θ' αναζητηθεί και ο "σατανικός" χαρακτήρας της γαλλικής 'Επανάστασης (δες LAMENNAIS, 1824, σ. 49). 'Από τις αρχές κιόλας του 16ου αιώνα υπήρχε άστρολογική πρόβλεψη για τον έρχομό του 'Αντίχριστου τό 1789. (δες THORNDIKE, τ. V, σ. 202, 301.

..//..

μάτια του CAMPANELLA παρουσιάζεται ολος ο κόσμος να βρίσκεται στα χέρια του 'αντίχριστου'²⁶⁴. Και τὰ "SYMPTOMATA MORBIS MYNDI"²⁶⁵ είναι ένδεικτικά: τὰ σχίσματα τῆς Χριστιανωσύνης, οἱ μακρῶνες διενέξεις ανάμεσα στο "SACERDOTIUM" καὶ τὸ "REGNUM", ἡ ἀρεῖα, οἱ ἀποβάσεις τῶν Τούρκων στὴν Καλαβρία καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ τους ἐξάπλωση, οἱ ἐσωτερικὲς ταραχὲς τῶν κρατῶν, ἡ ἀνακάλυψη τῆς 'αμερικῆς καὶ ὀρισμένων ἀστεριῶν'²⁶⁶. Στὴ ἐξέγερση ποὺ προετοιμάζει γιὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1600 θὰ ἐπικαλεσθεὶ τρεῖς προφητεῖες καὶ τὴν ἀστρολογία: "... καὶ πιστεύουν πὼς εἶναι τελειῶς ἀληθινὰ αὐτὰ ποὺ εἶπε ὁ 'Ιησοῦς Χριστός γιὰ τὰ σημάδια τῶν ἀστεριῶν, τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ φεγγαριοῦ, αὐτὰ ποὺ φανονται στυγερὰς μαρτύριον χωρὶς ἄξιον. Σ' αὐτοὺς ἡ καταστροφὴ τοῦ κόσμου θὰ ῥθει ὅπως ὁ κλέφτης τῆ νύχτα. Οἱ κάτοικοι ὅμως τῆς 'Ἡλιακῆς πολιτείας προσδοκοῦν τὴν ἀνανέωση τοῦ αἰῶνα καὶ ἴσως τὸ τέλος"²⁶⁷. Ὁ CAMPANELLA (ποὺ θὰ ἀναγάγει τὴν ἀστρολογία σὲ κρατικὴ Μελλοντολογία μέσα στο οὐτοπικὸ του σχεδίασμα, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω)²⁶⁸ ἀναφέρεται συχνὰ στὴν προφητικὴ φιλολογοῖα²⁶⁹. Στὴν "CIVITAS SOLIS" ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κράτους, ὁ "Ἡλιος," "IN PROPHE-TIS ET IN ASTROLOGIA OPORTET"²⁷⁰. Τὸ χρονικὸ ὅμως προσδιορισμὸ τῆς ἀνανέωσης αὐτῆς δὲν θὰ τὸν παραλείψει: "Ἰσχυρίζονται πὼς οἱ ἀλλαγὲς τοῦ κόσμου ρυθμίζονται σύμφωνα μὲ τὴ σειρά τῶν πλανητῶν· πιστεύουν πὼς ἀπὸ τὴ μεταβολὴ τῶν τόξων κάθε χίλια ἢ χίλια ἑξακόσια χρόνια ἀλλάζουν μὲ ἐξάισιον τρόπο τὰ πράγματα"²⁷¹. "Ἐτσι θὰ συμπέσει ἡ ἑναρξὴ τῆς νέας ἐποχῆς (1600) μὲ τὴν ἐξέγερση ποὺ ἐτοιμάζει. Μὲ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀπόπειρας αὐτῆς θὰ συντελεσθεὶ σίγουρα, ὅπως πιστεύει ὁ Καλαβρὸς μοναχὸς, ἡ ἐπιστρεφὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀμόλυπτη φύση του καὶ θὰ ξαναθεμελιωθεὶ τὸ ἐτοιμόρροπο οἰκοδόμημα τοῦ Χριστιανισμοῦ"²⁷². Τ' ἀστέρια προμηνύουν, χωρὶς νὰ κάνουν λάθος, τὸ ἀναμενόμενο

264. Δὲς παραπάνω σημ. Γ 58.
 265. CAMPANELLA (1600, FOL. 331^v. Δὲς BOCK, 1974, σ. 244.)
 266. CAMPANELLA (1618), σ. 93, 95, 17κκ, τοῦ Ἰδίου (1606), σ. 29, τοῦ Ἰδίου ('Απρίλ. 1618), σ. 185, τοῦ Ἰδίου (1607), σ. 233, τοῦ Ἰδίου (1613/24), L. XVI (σ. 8, 78), τοῦ Ἰδίου CS, σ. 461. Δὲς καὶ BACON (1605)^β, σ. 33, MORUS (1528), σ. 186, BACON (1612), C. VII (σ. 752). Πρβλ. καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια τῶν BLANCHET (1920), σ. 102 καὶ REEVES (1961), σ. 326κκ.
 267. CAMPANELLA, CS, σ. 455. Δὲς τοῦ Ἰδίου ('Απρίλ. 1607), σ. 91. Πρβλ. καὶ τρεῖς παρατηρήσεις τοῦ FIRPO (1947), σ. 138.
 268. Δὲς παρακάτω σημ. Γ 281κκ.
 269. CAMPANELLA (12.4.1607), σ. 73, τοῦ Ἰδίου ('Απρίλ. 1607), σ. 76, τοῦ Ἰδίου ('Απρίλ. 1607), σ. 84, τοῦ Ἰδίου, SOPRAI COLARI, σ. 123κκ, τοῦ Ἰδίου (1604/1620), L. III, C. X (σ. 61).
 270. CAMPANELLA, CS, σ. 426. Πρβλ. καὶ τὸ σχετικὸ σχολιασμὸ τῶν BLANCHET (1920), σ. 48, REEVES (1961), σ. 352κκ, καὶ BOLLANSER (1969), σ. 26, 311.
 271. CAMPANELLA, CS, σ. 459.
 272. CAMPANELLA, CS, σ. 461. Δὲς τοῦ Ἰδίου (G.S. 1607), σ. 94, τοῦ Ἰδίου (12.4.1607), σ. 72, τοῦ Ἰδίου ('Απρ. 1607), σ. 81, τοῦ Ἰδίου (30.8.1606), σ. 25κκ. Πρβλ. καὶ τρεῖς παρατηρήσεις τῶν BLANCHET (1920), σ. 45 καὶ TUVESON (1949), σ. 75κκ.

..//..

τὸ γεγονός: "...νέα Μοναρχία γεννιέται, μεταρρύθμιση τῆς νομοθεσίας καὶ τῶν
 ἐκχρῆστων, προφήτες καὶ ἀνανέωση. Καὶ λένε, πῶς ἀπ' αὐτὸ προβλέπεται μεγάλο κέρδος
 γιὰ τὸ Χριστιανισμό. Πρῶτα βέβαια ξεριζώνουμε καὶ ἀφανίζουμε καὶ μετὰ οἰκο-
 νομοῦμε καὶ φυτεύουμε"²⁷³. Ὁ χιλιασμὸς τῆς ἐποχῆς αὐτῆς (ὅπως τὸν ἐκφράζει
 ἡ τὴν πρακτικὴ του δραστηριότητα καὶ τὴ θεωρητικὴ κατασκευὴ τῆς "Πολιτείας
 τοῦ ἡλίου"²⁷⁴ ὁ CAMPANELLA) ποῦ ἐξαντλεῖται στὴν πίστη πῶς μὲ τὸν Ἄντι-
 ριστο τερματίζεται καὶ ὁ κόσμος, δίνει τροφή στὰ λαϊκὰ ἡκρηύγματα ποῦ καλοῦν
 ἐπιμετάνοια. Πραγματικά, ἐπισημαίνεται ἔτσι ὁ "κίνδυνος" μπροστὰ στὶς ἀνατα-
 κχῆς ("Βλέποντας τοὺς ἐμφύλιους πολέμους μας, ποιὸς δὲ φωνάζει ὅτι ὁ κόσμος
 ἐκτενεται καὶ ὅτι ἡ μέρα τῆς Δευτέρας Παρουσίας μᾶς ἔπιασε ἀπὸ τὸ γιανὰ..."²⁷⁵;
 καὶ τὶς ἐπερχόμενες ἀλλαγές. Ἰδιαιτέρως αὐτὲς ἀντιμετωπίζονται μόνο, ἂν μετα-
 ἔλουμε τὴν τωρινὴ μας νοοτροπία καὶ ξαναβροῦμε τὸν "παλιό" μας ἑαυτό. Στὶς
 σταβατικὲς ἐποχῆς ὁ μεσσιανισμὸς ἐνσαρκώνει τὴν πρόθεση ἐκείνων ποῦ στὸ ὄ-
 ρμα τῆς ἀνανέωσης ἀπαιτοῦν (μὲ ἕξαλλο προφητικὸ τρόπο ὅπως ὁ SAVONAROLA)²⁷⁶
 ὁ γυρισμὸς στὴν ὑποτιθέμενη ἀγιότητα τοῦ παρελθόντος²⁷⁷. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευ-
 ρῆς ὁ μεσσιανισμὸς, κατὰ τὴ γνώμη μας, θὰ διατυπώσει μὲ παραδειγματικὸ τρόπο
 καὶ τὴ γενικὴ ἀπαίτηση γιὰ ἀλλαγὴ. Ἔτσι ἔγινε στὴν ἐξέγερση τῆς Καλαβρίας
 στὸν "πόλεμο τῶν χωρικῶν" (1524-26) τῆς Γερμανίας. Ἐποικιλιπτοντας π.χ. ὁ
 HUNTZLER πῶς ὁ "καιρὸς τοῦ τέλους πλησιάζει"²⁷⁸ ὑπόσχεται τὴ βέβαιη λύση τοῦ
 κροντικοῦ ἀδιέξοδου. Ἔτσι δίνει θάρρος στοὺς ἐπαναστατημένους χωρικοὺς νὰ
 συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα τους.

11. Ἱστορικὴ ἀπόγνωση καὶ ἀστρολογικὴ
 πρόγνωση.

Τὴν ἀνησυχία τοῦ ἀνθρώπου τῆς μεταμεσαιωνικῆς ἐποχῆς ἀντικαθρεφτίζει ἡ

73. CAMPANELLA, CS, σ. 461. δὲς τοῦ Ἰδίου (1613/24), L. XXVI (σ. 12).

74. Ἡ "CIVITAS SOLIS" ταυτίζεται μὲ τὸ ἐπίγειο βασίλειο τοῦ Γιαχωβᾶ δὲς CAM-
 PANELLA (1637)⁴, πρὸς τὶς ἀντίστοιχες ἀναλύσεις τοῦ DOREN (1927), σ. 255, FREYER
 (1936), σ. 103. καὶ FIKRO (1974), σ. 171. ἄλλὰ καὶ ἡ ἐπανάσταση τῆς Καλαβρίας θ' ἀ-
 ποτελοῦσε τὴν πρακτικὴ τῆς προτύπωσης δὲς GROCE (1895), σ. 284.

75. MONTAIGNE (1580), I, XXVI (σ. 95).

76. Δὲς MACHIAVELLI (1531), L. I, C. LVI (σ. 258κκ), BACON (1597), δοκ. XXXV (σ. 463κκ),
 τοῦ Ἰδίου (1623), L. II, C. XI (σ. 515).

77. Ὁ LUBOIS παρατηρεῖ: "...μιά συμπεριφορὰ ἀπὸ τὴ φύση τῆς ἀντιδραστικῆς"
 (1968, σ. 20). Πρὸς καὶ τὴν ἐκφραση "Κρονίων ὄζειν" (μυρωδιὰ παλιῶν χρόνων). Ἄρι-
 στοφάνης, Περ. 398, Τρικλίνιος, Σχόλια εἰς Περ. 398^α (σ. 66, KOSTER), Πλάτων, Λύσ. 205C
 ὅτιος, Λεξ. (τ. I, σ. 353, N. BIER).

78. HUNTZLER (1521), σ. 504. Πρὸς CAMPANELLA (1618), σ. 106, τοῦ Ἰδίου (1623), σ. 22, 26,
 31, τοῦ Ἰδίου (1637), σ. 103.

..//..

ένασχόλησή του με την αστρολογία και τη μαγεία. Είχε διαδοθεί εύρύτατα ή πάλ-
 νάρχαια πίστη (από τους λαϊκούς δρόμους της αγοράς ως τα παλάτια και τα πα-
 νεπιστήμια)²⁷⁹ πώς οι κινήσεις των άστεριών προσδιορίζουν την επίγεια ζωή
 του ανθρώπου: "Έν τών ούρανών τά επίγεια ήρτηται κατά τινά φυσικήν συμπά-
 θειαν"²⁸⁰. Η έγκυρη και έγκαιρη γνώση των κινήσεων αυτών οδηγεί στην πρό-
 γνωση της ανθρώπινης δραστηριότητας. Εφόσο στο χώρο της καθημερινής ζωής
 δέν υπήρχε βεβαιότητα και άναντίρρητη τάξη, αυτή θα έπρεπε να αναζητηθεί στον
 ούράνιο θόλο της εύταξίας. Ο έναστρος ούρανός θεωρήθηκε ή πηγή των ανθρώ-
 πινων ενεργειών.²⁸¹ "Έτσι έντάθηκε, κατά τή γνώμη μας, ό χώρισμός της πραγμα-
 τικότητας σέ "πάνω" ("INFLUENTIA SUPERIORUM") και σέ "κάτω" ("REGULATIO INFE-
 RIORUM")²⁸², σέ ούρανό και σέ γή, σέ φωτεινό και σέ σκοτεινό, σέ "ούσία" και
 σέ "φαινόμενο". Γι' αυτό και ή "SECUNDA SCHOLA PLATONIS"²⁸³ (πού ξαναδίδαξε
 ότι οι "ιδέες" άποτελούν τά νοητά όντολογικά πρότυπα του αίσθητου κόσμου)
 γνώρισε μεγάλη διάδοση στην Αναγέννηση ως τά χρόνια του NEWTON²⁸⁴. Μέ τό
 διχασμό αυτό άδυνατεί ό άνθρωπος να αυτοπροσδιορίσει τήν ύπαρξή του. Η ά-
 ναπότρεπτη διάταξη των κοινωνικών δυνάμεων τόν προορίζει πάντα για τό μελ-
 λοντικό του ρόλο. Καί έπειδή δέν φανερώνεται ή εύθύνη έκείνων πού συντηρούν
 τό άπαράβατο κοινωνικό σχήμα, είναι έπόμενο ό άνθρωπος να στρέφεται άδιάκο-
 πα πρός τήν πηγή του, πρός τ' άστέρια πού άποτελούν τή μοίρα του: "ή είμαρμέ-
 νη κυβερνάει τόν κόσμο, όλα στερεώθηκαν μέ άμετακίνητο νόμο"²⁸⁵. Η φαταλι-
 στική έρμηνεία της ανθρώπινης ζωής προϋποθέτει πώς τό Σύμπαν όλόκληρο εί-
 ναι ένας ιεραρχικά συγκροτημένος όργανισμός, όπου τό κάθε μέλος έναρμονίζει
 τήν κίνησή του μέ τήν καθολική νομοτέλεια. Έτσι σέ κάθε μέρος αναπαρασταί-
 νεται τό πρόσωπο του "Όλου: ("OMNIA UNUM SUNT")²⁸⁶. Ο μικρόκοσμος άντιγρά-
 φει τό μακρόκοσμο: "ό άνθρωπος είναι ό μικρόκοσμος ή ή έπιτομή όλου του

279. Περισσότερα για τό φαινόμενο αυτό δέξ στού BURCKHARDT (1860), σ. 481κκ, BLANCHET (1920), σ. 64, ALLEN (1941), σ. 52κκ, PEUCKERT (1960), σ. 215κκ, BOAS (1962), σ. 187, Κονδύλη (1971), σ. 26, και LEBZELTEN (1971), σ. 18κκ.

280. Φίλων, Περί κοσμ. 117 (ρ. 28M). Πρβλ. BACON (1620), L. I, APH. LXXV (σ. 193/94).

281. Δέξ CAMPANELLA, CS, σ. 421, 429, 430, 455. Πρβλ. BACON (1623), L. III, C. IV (σ. 554κκ) L. VII, C. III (σ. 773).

282. BONAVENTURA (1273), σ. 56. Ο BACON θεωρεί πώς ή αστρολογία "κάνει φανερή τήν έξουσία και τήν επίδραση των άνώτερων στά κατώτερα" (1623), L. I (σ. 456).

Δέξ και CAMPANELLA (1623/1638), σ. 128. Πρβλ. τίς σχετικές αναλύσεις των PATRIDES (1957), σ. 155κκ, SIGMUND (1967), σ. 135κκ, και ZAMBELLI (1973), σ. 285.

283. BACON (1620), L. I...PH. XCVI (σ. 201).

284. Για τό φαινόμενο του μεταμεσαιωνικού Νεοπλατωνισμού της Εύρώπης δέξ CAS-
 SIRER (1932), PASSIM και KRISTELLER (1955), σ. 48κκ.

285. MANLIUS IV, 14.

286. CAMPANELLA (1614), σ. 56. Πρβλ. BACON (1623), L. III, C. IV (σ. 554).

..//..

κόσμου"²⁸⁷ ή, κατά τή διατύπωση του CAMPANELLA, "ὅ,τι εἶναι σά ἀποτελέσμα-
 τα εἶναι καί στίς αἰτίες"²⁸⁸. Ἀπό τήν ἄποψη αὐτή ἡ ἀστρολογία καταργεῖ τήν
 ἀνθρώπινη ἐλευθερία, γιατί τήν ὑποτάσσει στήν καθολική ἀναγκαιότητα τοῦ Σύ-
 μπαντος²⁸⁹. Στό "UNOMNIA" βέβαιά τὸ πρωτεῖο τὸ ἔχει ἡ μονάδα-χαρακτηριστικὸ
 τῆς ἀπολυταρχικῆς νοοτροπίας τῆς ἐποχῆς. Ἀκαιτώντας ἡ ἀστρολογία τὸν προ-
 καθορισμὸ τῶν ἐνεργειῶν παρουσιάζεται ὡς ἀνασταλτικὸς παράγοντας στήν ἐλευ-
 θερῆ διακίνηση μέσα στή σχηματιζομένη ἀστική κοινότητα. Τ' ἀνήσυχτα ὅμως πνεύ-
 ματα θά ἐννοήσουν γρήγορα πὼς ἡ καταστροφή τῆς πρόβλεψης (PER EXPERIMENTA
 FUTURA)²⁹⁰ στόν κοινωνικὸ χῶρο δὲ σημαίνει καί ἀναγκαστικὴ ὑποταγὴ σ' ἀό-
 ρατες ἐξωκοσμικὲς δυνάμεις ("Ἡ μεῖρα ἐκείνον ποῦ συγκατανεύει τὸν ὀδηγεῖ καί
 ἐκείνον ποῦ ἄρνεῖται τὸν σέρνει"²⁹¹) Σημαίνει μόνον ἐγρήγορη καί συσπείρω-
 ση ὅλων τῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου-ὅ,τι δηλ. κρινόταν ἀπαραίτητο γιὰ τήν ἐ-
 πιβίωση καί τήν προκοπὴ τῶν ἀναπτυσσόμενων ἀστικῶν δυνάμεων τῆς εὐρωπαϊκῆς
 κοινωνίας. Γι' αὐτὸ καί θά εἰπωθεῖ πὼς πλησιάζει ὁ καιρὸς γιὰ νά "εὐνοουχισθοῦν
 ὅλοι οἱ ἀστρολόγοι"²⁹². Ἀπὸ τήν κριτικὴ τοῦ PICO "CONTRA ASTROLOGIAM"²⁹³ ἐ-
 κπρεάζεται φανερά ὁ βιογράφος τοῦ THOMAS MORUS: "Ὅσο γιὰ τίς συμπάθειες καί
 τίς ἀντιπάθειες τῶν πλανητῶν καί ὅλη αὐτὴ τήν ἀπότη τῆς ἀστρομαντείας οὔτε
 ποῦ τήν φαντάστηκαν... Καταφρονοῦν καί περιγελοῦν τοὺς οἰωνοὺς καί τίς ἄλ-

287. BACON(1623), L. IV, C. II (σ. 587), τοῦ Ἰδίου(1608), σ. 575, τοῦ Ἰδίου(1623/27),
 C. X (σ. 641). Πρβλ. CAMPANELLA (1604/1925), σ. 161. Ἡ πρωταρχὴ τοῦ ὅρου "μικρόκο-
 σμον" βρῆσκαται στόν (ψευδο-)Δημόκριτο(DIELS-KRANZ, II B³⁴) Γιὰ περισσότε-
 ρες πληροφορίες δέξ CONGER(1922), σ. 6, 63-64, 65-67, ALLERS(1944), σ. 319κκ. καί
 JUNG(1944), σ. 191, 313.

288. CAMPANELLA(1604/1620), L. I, C. 1 (σ. 1). Πρβλ. καί τίς ἀναλύσεις ποῦ BADALONE
 (1965), σ. 195, 139κκ. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καί στήν "CIVITAS SOLIS": "ὁ
 μικρόκοσμος τοῦ πραγματικοῦ κόσμου... καθρεφτίζεται ἀντικειμενικά στό μικρό-
 κοσμο τοῦ κράτους καί, ὁ πολίτης ζῆ σὰδ σύμπαν καθόσο ζῆ μέσα στήν πόλη του"
 FREYER(1936), σ. 106. Ἡ παρατήρηση αὐτὴ ἰσχύει μέ τήν ἀντίστροφη φορέσῃ κρο-
 τικὴ διάρθρωση τῆς πολιτείας εἶναι ποῦ προβάλλεται στόν ἀντικειμενικὸ κόσμο.

289. Δέξ τή διαμάχη ἀνάμεσα στό BIRÓN(1927, σ. 145κκ) καί τὸν THORNDIKE(1928, σ.
 584κκ)(ὁ πρῶτος ὑποστηρίζει τὸ σύνδεσμο τῆς "Ἀστρολογίας μέ τὸ φαταλισμὸ").

290. BACON(1623), L. III, C. IV (σ. 559).

291. SENECA, EP. 107, 11. Δέξ CAMPANELLA(1613/24), L. XXVI (σ. 82): "Ὁ σαρκικός ἀνθ-
 ρῶπος ὑπηρετεῖ τὰ ἄστρα, ὁ σοφὸς τὰ χρησιμοποιοεῖ καί ὁ ἅγιος τὰ ἐξουσιάζει."
 Πρβλ. BACON(1623), L. VIII, C. II, PAR. 34 (σ. 771).

292. Da VINCI(MSS), σ. 500.

293. PICO(1496), IV, 12 (τ. I, σ. 494). Πρβλ. καί τὸ σχετικὸ σχολιασμὸ τῶν WALKER
 (1958), σ. 144 καί BOCK(1974), σ. 232.

..//...

λες μάταιες δεισιδαιμονίες της μαντικής, αυτές που τις προσέχουν τόσο άλλοι λαοί..."²⁹⁴. Στους καθολικούς κύκλους της εποχής (όταν έτεινε να ξεπερασθεϊ ή αντιδικία ανάμεσα στο "SACERDOTIUM" και το "REGNUM" με αποτέλεσμα το τελευταίο να μην υπολογίζει τις υποδείξεις της Έκκλησίας για τα μελλούμενα) είχε άπληξη το έπιχειρήμα της πρωτοχριστιανικής 'Απολογητικής: "ήλιος και σεληνη και άστερες στοιχετα αυτού(του θεου)είσαν, ...γενόμενα προς ύπηρεσίαν και δουλείαν ανθρώπων"²⁹⁵. ...έχέτωσαν ούτοι(οί έθνικοί)είμαρμένην τούς πλανήτας προσκυνεύν ου βούλομαι"²⁹⁶. Στα χρόνια του CAMPANELLA δημοσιεύτηκαν δύο παπικές βούλες(1586 και 1631)που άπαγόρευαν την άστρολογία²⁹⁷. Γι' αυτό και σε πολλά κείμενά του ο Καλαβρός μοναχός παρουσιάζει μετρημένη έκτιμηση για αυτήν. "Έτσι π.χ. στην "Πολιτεία του ήλιου"θά σημιώσει: "Ο κόσμος είναι ένα τεράστιο ζώο. Κι έμεϊς ζοϋμε στην κοιλιά του όπως τα σκουλήκια στο στομάχι μας. Και για αυτό δεν ανήκουμε στην πρόνοια των άστεριών, του ήλιου και του κόσμου, αλλά στοϋ θεου μόνο. Γιατί αναφορικά προς αυτά...γεννηθήκαμε και ζοϋμε τυχαίοι αναφορικά προς το θεό, που τ'άστερια είναι όργανά του, πλαστήκαμε με προκαθορισμό και τάξη, προορισμένοι για μεγάλο σκοπό"²⁹⁸. Από την άλλη πλευρά ο BACON θά έπισημάνει την έλλειψη της λογικής και της άποδείξης στην άστρολογία, τη φυσική μαγεία και την άλχημεία: "οί τέχνες αυτές έχουν να κάνουν περισσότερο με την φαντασία και την πίστη παρά με τις λογικές άποδείξεις"²⁹⁹. Πάντως όμως οί άστρολογικές θεωρήσεις με τον πανθεισμό που περιέχουν άποτελέσαν την "προϊστορία" του μηχανιστικού κοσμοειδώλου της νεώτερης Ευρώπης³⁰⁰. Με το πάθος της πρόβλεψης που τις διακρίνει ("ώροσκοπιο") έγιναν ή πρώτη άπόπειρα Μελλοντολογίας στον άστικό χώρο της Δύσης. Χρησιμοποιώντας ή άστρολογία την κυκλική αντίληψη του χρόνου³⁰¹, δεν έξηγοϋσε μόνο το μέλλον μεμονωμένων άτομων (με βάση το "γενεθλιακόν"³⁰² -ό,τι δηλ. έγραφε ή μοίρα του τη μέρα της γέννησης), αλλά και των κρατών (έπιδημίες, πόλεμοι, κατακλυσμοι, νέες μοναρχίες)³⁰³. Οί "ABETTES MUNDI,"³⁰⁴ σάν περιο-

294. MORUS, U, σ. 160/2-6, σ. 224/13-15.

295. Θεόφιλος Α' 4.

296. Τατιανός 10, 23-24.

297. Δές CAMPANELLA (1607), σ. 256, του Ίδιου (4.12.1634), σ. 258. Πρβλ. και τις σχετικές πληροφορίες των THORNDIKE, τ. VI, σ. 156 και WALKER (1958), σ. 205.

298. CAMPANELLA, CS, σ. 457. Δές του Ίδιου (6.5.1607), σ. 98, του Ίδιου (4.12.1634), σ. 258, του Ίδιου (1623/1638), σ. 195.

299. BACON (1623), L. I (σ. 456). Πρβλ. και τις παρατηρήσεις των ALLEN (1941), σ. 150 κκ και WALKER (1958), σ. 199 κκ.

300. Δές τις τεκμηριωμένες αναλύσεις των ALLERS (1944) σ. 397 και BOCK (1974) σ. 26.

301. Δές JUNG (1944), σ. 43 κκ, 106. Πρβλ. BLANCHET (1920), σ. 158.

302. Δές BACON (1623), L. III, C. IV (σ. 555), CAMPANELLA, CS, σ. 429 κκ.

303. Δές BACON (1623), L. III, C. IV (σ. 555-58).

304. CAMPANELLA, CS, σ. 459. Περισσότερα δές στοϋ SCHMIDT (1955/56), σ. 29 κκ.

δική επανάληψη ("καλιγγενεσία")³⁰⁵ των πάντων κάτω από "νέες μοναρχίες" άναγ-
 γέλλονται μόνο από τά "σημετά" που συλλαμβάνουν όσοι άσχολούνται με τήν ά-
 στρολογία. Ο CAMPANELLA συχνά αναφέρεται στο θέμα της "έκπύρωσης" στον 'Η-
 ράκλειτο³⁰⁶ και στον 'Απόστολο Πέτρο: "προσδοκώντας και σπεύδοντας τήν παρου-
 σίαν της του θεού ήμέρας, δι'ήν ούρανοι πυρούμενοι λυθήσονται και στοιχεΐα
 καινούμενα τήκεται"³⁰⁷. Από τήν άλλη πλευρά ή παλινδρομική θεώρηση του κό-
 σμου δέν συνδέεται στον Καλαβρό μοναχό με τήν ιδέα της μετεμψύχωσης: "άν
 και οι 'ίδιοι(οί κάτοικοι της 'Ηλιακής πολιτείας)είναι Βραχμάνοι, από πυθα-
 γορική ρίζα, όμως δέν πιστεύουν στην μετεμψύχωση..."³⁰⁸ Ο 'ίδιος στη "MONA-
 RCHIA MESSILAE"³⁰⁹ θά περιγράψει τήν ιστορική σειρά των κοσμικών βασιλείων
 (μέ πρότυπο τό Δανιήλ): 'Ασσύριοι, Μήδοι, Πέρσες, 'Ελληνες, Ρωμαίοι και 'Ισπα-
 νοί. Λίγο νωρίτερα ο BODIN(σέ μία έποχή που άνακατατάσσεται ο ιστορικός κό-
 σμος της Εύρώπης)θ'άποικρούσει τό τετραδικό σχήμα της 'Ιστορίας³¹⁰ που ήταν
 διαδεδομένο στη Γερμανία, γιατί παρουσίαζε τον οίκο των 'Αψβούργων συνεχι-
 στή της Ρώμης: "GERMANOS AUTEM ROMANORUM IMPERIO PRAESESSE"³¹¹. Ο CAMPANELLA
 (κατηγορώντας τό BODIN σά "μακιαβελλικό")³¹² θά όμολογήσει βέβαια πώς οι 'Ι-
 ταλοί πρέπει νά μάθουν ότι ο καιρός της ήγεμονίας τους άνήκει στο παρελ-
 θόν³¹³. Γι'αυτό και άπευθύνεται άρχικά στην Ισπανική μοναρχία και άργότερα

305. Δές LEONE EBREO(1535), σ.241, 245κκ. Πρβλ. και τίς παρατηρήσεις των DUHEM
 (1914), τ. II, σ. 222κκ, WAERDEN(1952), σ, 129κκ, GATZ(1967), σ. 24κκ και BUNTZ(1970),
 σ. 143, 206.

306. 'Ηράκλειτος(DIELS-KRANZ¹¹, IB'66'δές 63, 65). Πρβλ. 'Αριστοτέλη, Φυσ. 205α3-4,
 Μεταφ. 1067 α 4/5.

307. Πέτρος, Β' 'Επιστήγ'12. Δές CAMPANELLA(1614), σ. 85, 122, του 'ιδίου (13.8.1606)
 σ. 15, του 'ιδίου('Απρ. 1607), σ. 85. Πρβλ. και τό σχετικό σχολιασμό του BADALONI
 (1965), σ. 71κκ, 147κκ.

308. CAMPANELLA, CS, σ. 438, 457. Δές MORUS, U, σ. 160/31-32, σ. 220/23, BACON(1623), L.
 IV, ε. III(σ. 606). Πρβλ. και τίς παρατηρήσεις των WHITE(1968), σ. 22κκ, DI NAPOLI
 (1963), σ. 277κκ και KRISTELLER(1972), σ. 22κκ.

309. CAMPANELLA(1623), σ. 3κκ.

310. BODIN(1566), σ. 310κκ.

311. BODIN(1566), σ. 311. Περισσότερα δές στο KLEMPF(1960), σ. 17κκ, 50. Τό 'ίδιο τε-
 τραδικό σχήμα μεταχειρίζεται και ο MUNTZER όταν διακηρύχνει πώς με τήν έ-
 πανάσταση των χωρικών θά συντελεσθεΐ ή έπίγεια βασιλεία του Χριστού. Δές HI-
 NRICHS(1952), σ. 47κκ. Για μία άντιστοιχή σύνδεση των "άνθρώπων της πέμπτης
 μοναρχίας" με τήν έγκόσμια έπικράτηση της βασιλείας του Χριστού δές SOLT(196
 σ. 314. Για τή χρησιμοποίηση του δανιηλικού σχήματος από τους Βυζαντινούς δές
 PODSKALSKI(1972), PASSIM.

312. CAMPANELLA(1613/24), L. XXVI(σ. 76).

313. CAMPANELLA(1593/94), σ. 93, 96. Δές παραπάνω σημ. Γ 67.

...//...

στη γαλλική να στηρίξουν μόνον την παπική έπικυριαρχία στην οίκουμένη.Κι' αυτό τó άποδειχνει όχι μόνο με την άνάλυση των ιστορικών παραγόντων του καιρού του, αλλά και βασίζεται στην άποκρυπτογράφηση των έστερισμών (πού δέν καθορίζουν μόνο την άτομική, αλλά και την συλλογική μοίρα των λαών, τó "κλίμα" τους: "SECUNDUM REGIONUM CLIMATA")³¹⁴. 'Η άλλαγή των καιρών μετρημένη με βάση την έναλλαγή των όψεων της σελήνης και την κίνηση του ήλιου³¹⁵ ύπεννοεί την άναλλοώτη σχέση των κινήσεων των ούρανών σωμάτων με τó χρόνο της γής. Γι' αυτό, κατά τή γνώμη μας, και ή "MUTATIO CALENDARIII" (πού έκανε τó 1582 ó Πάπας Γρηγόριος VIII) συνάντησε φόβερές δυσκολίες. Ήταν διάχυτη ή πεπολήθηση πώς ή πράξη αυτή σήμαινε και "MUTATIONES IMPERII"³¹⁶ ή έκδομη πώς "τó τέλος πλησιάζει"³¹⁷. Πάντως από την έποχή αυτή ή ούράνια κίνηση ("REVOLUTION")³¹⁸ έγκαταλείπει τόν άστρολογικό της χαρακτήρα όριστικά και γίνεται άστρονομική έννοια (βασικά με τόν Κοπέρνικο πού ξαναφέρνει³¹⁹ -σάν βέβαιο έπισημονικό άπόκτημα πιά- τó ήλιοκεντρικό σύστημα σ' αντίθεση με τó γεωκεντρικό πού εύνοούσε ή άστρολογία)³²⁰. Στη συνέχεια θά πάρει τó σημερινό της νόημα: τή ριζική άνατροπή των πολιτικών πραγμάτων³²¹. Στα πρακτικά της όλης του CAMPANELLA (1599) θά χρησιμοποιηθεί ή έκφραση "REVOLUTIONI DI POPULI"³²². Από την άλλη πλευρά, αντίθετικά πρós τó ξεμάγεμα της φυσικής πραγματικότητας (τή διαδικασία πού θά δώσει τó όντολογικό πρωτείο στα έντικειμενικά πράγματα και όχι στις φαντασιώσεις ή στα παιχνίδια του νοϋ), θά άποδεσμευθεί και ή έννοια του χρόνου έπό κάθε όντολογικό προσδιορισμό. Θά συνυφανθεί μάλιστα με τó ανθρώπινο πνεύμα: "Ο χώρος και ó χρόνος, ή έκταση και ή κίνηση δέν είναι πράγματα, αλλά κατηγορίες της νόησης"³²³. Για τόν CAMPANELLA όμως (πού έπιζητεί νά ύποτάξει την άλλαγή στη θεία μακαριότητα, την Ίστορία στην Ύπεριστορία) ó χρόνος είναι (και στο σημείο αυτό άκολουθεί πάλι τή νεοπλατω-

314. BACON (1623), L. III, C. IV (σ. 557) * δές CAMPANELLA, CS, σ. 462. Πρβλ. και τίς τεμμηριωμένες αναλύσεις των HONIGMANN (1929), σ. 98, 225, και TOOLBY (1953), σ. 64κκ.

315. Δές MORUS, U, σ. 230/25-26, σ. 158/32, CAMPANELLA, CS, σ. 455, 454, Πρβλ. BACON (1623) L. III, C. IV (σ. 552κκ).

316. Δές PEUCKERT (1953), σ. 9κκ.

317. MESTLIN (1583 * δές ZINNER, 1941, σ. 27, 280). Δές μια άνάλογη δεισιδαιμονία στην "Ούτοπία", σ. 216/27κκ.

318. BACON (1623), L. III, C. IV (σ. 554κκ).

319. Δές παρακάτω σημ. Δ 189κκ.

320. Δές PEUCKERT (1960), σ. 224.

321. Για τó θέμα αυτό δές GRIEWANK (1953), σ. 17, 104, και COHEN (1976), σ. 258 (όπου και έκτενής βιβλιογραφία).

322. Δές BOCK (1974), σ. 134κκ.

323. LEIBNIZ, OPUSC, σ. 522.

60
νική παράδοση) ή κινητή εικόνα της άκνητης αλωνιότητας³²⁴. Από την
άλλη πλευρά ο χώρος αποτελεί μίαν απόλυτη ένότητα που άντανανκλά τη
θελα παρουσία³²⁵.

3.II.I Η μαγελα ως άνάκτηση τής φυσικής έξουσιας τοῦ Ἀδάμ.

Ὁ άστρολόγος μεσιτεύει ("MEDIUM") τὰ "DECRETA STELLARUM"³²⁶ στον άν-
θρωπο. Παρόμοια κι ό μάγος μεσολαβεῖ άνάμεσα σ'αυτόν και τὰ μυστικά τής
φύσης. Ὁ σύνδεσμος τοῦ άθρώπου με τόν άπόκρυφο βυθό τοῦ φυσικοῦ κόσμου
παρουσιάστηκε για νά έξευμενίσει τό δαιμονικό χαρακτήρα τών πραγμάτων
και νά ξαναάνει τόν άνθρωπο κυρίαρχό της. Ἡ πίστη αυτή για τήν άμεση
συνεπαφή τοῦ άνθρώπου με τή ρίζα τοῦ κόσμου ξεκινάει με τή δημιουργία
τοῦ πρωτόπλαστου: "...ή γνώση που γεννήθηκε με τήν Πτώση δέν είναι ή
δια μ'έκλεινη τήν καθαρή φυσική, άρχέγονη γνώση που με τό φώς της ό άν-
θρωπος μέσα στον Παράδεισο έδωσε σ'όλα τὰ ζώα τὰ φυσικά τους όνόματα
..."³²⁷ Γι'αυτό και ό Ἀδάμ θεωρήθηκε ή άρχή τής μαγελας, τής άλχημελας
και τής άστρολογίας³²⁸. Βέβαια μετά τό διώξιμο από τόν κήπο τής Ἐδέμ
ή μαγελα θά διοχετεύσει στήν ένασχόληση τοῦ άνθρώπου με τή φύση και τήν
προσδοκία για τήν άνάκτηση τοῦ "χαμένου Παράδεισου"³²⁹. Με τό "θαῦμα"
ξεπερνοῦσε ό άνθρωπος τή φαινομενικότητα τής φύσης και κέρδιζε τήν ά-
ποκάλυψη τών μυστικῶν της ("DE OCCULTIS NATURAE OPERIBUS")³³⁰. Αύτή ή
διαρχία τοῦ "φανεροῦ" και τοῦ "κρυφοῦ"³³¹ έκανε τόν όρατό κόσμο άνάξιο
σημασίας: ό οὐσιαστικός του πυρήνας παρέμεινε άόρατος. Ὅσο όμως υπήρχε
όργανωμένη μεσιτεία (που στηριζόταν σ'όρισμένη δεξιότητα και μεθόδευ-
ση άποκλειστικά γνωστή στους ειδικούς: "OBSCURUM PER OBSCURIUS, IGNOTUM
PER IGNOTIUS")³³² που συμπλησίαζε τους δυό άντιμαχόμενους κόσμους και
όσο υπήρχαν συγκεκριμένα άποτελέσματα (ή μαγελα και ή άλχημελα άποτελοῦν
τήν προϊστορία τής φυσικῆς έπιστήμης)³³³, τόσο από τους έπλοημούς κύ-

324. CAMPANELLA (1623)^α, σ. 4, τοῦ ἔδιου (1623/1638), σ. 157. Πρβλ. και τὰ σχόλια
τοῦ BLANCHET (1920), σ. 314κκ.

325. Δές σχετικά JAMMER (1954), σ. 83κκ, 90κκ.

326. FIRMICUS I, IX, 2.

327. BACON (1623), L. I. (σ. 434). Δές και παραάτω σημ. Δ 15κκ.

328. Δές DEL RIO (1599-1600), L. I, C. III (σ. 9). Πρβλ. JUNG (1944), σ. 297.

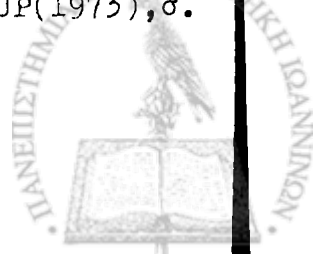
329. Δές Εὔσέβιο, IX, 17, 8.

330. POMPONAZZI (1520, σ. 105· δές ZAMBELLI, 1973, σ. 293.

331. Δές και τῆς άντιστοιχες άναλύσεις τοῦ ROSSI (1957), σ. 71κκ.

332. Περισσότερα για τό θέμα αυτό δές στους JUNG (1944), σ. 265, FESTUGIERE
(1967), σ. 147κκ.

333. Δές BACON (1620, L. I, APH. LXIX (σ. 179), L. I, APH. LXX (σ. 180), τοῦ ἔδιου
(1623, L. III, C. IV (σ. 552κκ), L. III, C. V (σ. 571). Πρβλ. τῆς σχετικῆς θεωρήσει
τῶν CASSIRER (1927), σ. 106κκ, WALKER (1958), σ. 54, 200 και BULTHAUP (1973), σ.
66κκ.

κλους της 'Εκκλησίας ή λατρεία της Φύσης και ή άσχολία με τή "MAGIA NATURALIS" χαρακτηριζόταν σάν έργασία του 'Αντίχριστου. Είναι χαρακτηριστική ή δαιμονική ένασχόληση των γυναικών στη μεταμεσαιωνική έποχή και ή άθρόα θανατωσή τους: "CRIMEN MAGIAE"³³⁴. 'Ο CAMPANELLA διακρίνει δυο είδη μαγείας: τή διαβολική και τή θεία πού πρωταρχίζει με τό Πωύση³³⁵. 'Ο μαγνήτης, τό μαρούτι και ή τυπογραφία είναι έργα της δεύτερης³³⁶. Γι' αυτό και τήν ονομάζει "άνθος κάθε λογής έπιστήμης"³³⁷. Πάντως στα χρόνια της 'Αναγέννησης ή μαγεία άρχίζει νά παραχωρεί τή θέση της στην έπιστημονική έρευνα της φυσικής πραγματικότητας. Όμως τό πρότυπο των μαγικών, άλχημικών και άστρολογικών διεργασιών ήταν ή φύση. 'Η τάξη των φυσικών φαινομένων ("NATURA NIHIL FACIT FRUSTRA")³³⁸ έπιτρέπει τή μιμητική τους αναπαράσταση μέσα από τις τεχνικές διεργασίες πού έπιχειρούν νά τήν αντιγράψουν. Είναι τό πολιτιστικό κλίμα πού άπαιτεί και από τά καλλιτεχνήματα νά μιμούνται τή Φύση³³⁹ και όχι τήν πολιτική "άταξία" πού φαίνεται νά κυριαρχεί στο ιστορικό προσκήνιο της μεταβατικής αυτής έποχής. 'Η άλχημική άναφορά προς τό φυσικό πρότυπο στάθηκε μιά από τις άφετηρίες της νεώτερης Φυσικής: "τή φύση δέ θά τή νικήσεις, άν δέν της ύποταχθείς"³⁴⁰. 'Η πασίγνωστη αυτή φράση του BACON, όπως έδειξε ο Ρ. JANET³⁴¹ τό 1889, κατάγεται από τον (Ψευδο-) Δημόκριτο: "ή φύσις τή φύσει τέρπεται και ή φύσις τήν φύσιν κρατεί και ή φύσις τήν φύσιν νικά"³⁴² ή, σέ λατινική διατύπωση από τον FIRMICUS, "NATURA ALIA Δ NATURA VINCITUR"³⁴³.

334. Πληροφορίες για τό θέμα δές στους MANDROU (1968), σ. 78κκ και RUSSELL (1972) σ. 123κκ. Για τήν άπόκρυφη παράδοση του "'Ενώχ" δές BACON (1623), L. VII, C. I (σ. 719). Πρβλ. και τις σχετικές παρατηρήσεις των Κυριαζόπουλου (1965), σ. 94/95 και BURICH (1967), σ. 28κκ.

335. CAMPANELLA (1604/1620), σ. 1κκ. Πρβλ. CASSIRER (1927), σ. 160.

336. CAMPANELLA (1604/1925), σ. 242.

337. CAMPANELLA (1614, 1629) σ, 21.

338. BACON (1623), L. VIII, C. II, PAR. 34 (σ. 787), L. III, C. IV (σ. 570). Πρβλ. 'Αριστοτέλη, Περí ζώνων 658a 8/9, 661B 24, του 'Ιδιου Πολιτ. 1256B 21. Δές και τις άναλύσεις του SCHOLTZ (1967), σ. 207.

339. Δές CAMPANELLA (1613/1638), σ. 123, BACON (1612), C. II (σ. 730). Πρβλ. και τό σχετικό σχολιασμό των BLANCHET (1920), σ. 256κκ, MINKOWSKI (1936), σ. 18κκ, και EUCRUS (1969), σ. 31κκ.

340. BACON (1620), L. I, APH. III (σ. 157), L. I, APH. CXXIX (σ. 222).

341. JANET (1889), σ. 13, 21. Πρβλ. και τις νεότερες έργασίες των LEMMI (1933), σ. 14κκ, FISCH (1952), σ. 752κκ, ROSSI (1957), σ. 49κκ, GARNER (1970), σ. 264κκ και TINDEN (1974), σ. 547κκ.

342. Δημόκριτος (DIELS-KRANZ¹¹, II B 300, 17).

343. BACON (1608)^a, σ. 82κκ. Πρβλ. ROSSI (1957), σ. 153.

343. FIRMICUS IV, XVI. Πρβλ. COLUMELA XI, III, PLINIUS XX, 1.

..//..

Ἡ φράση πάλι τοῦ ΒΑCΟΝ:"Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ὑπρέτης καὶ διερμηνέας τῆς Φύσης"³⁴⁴ ἀνάγεται στὸ Γαληνὸ ("φύσεως ὑπρέτης"³⁴⁵ γράφει ὁ ἀρχαῖος γιατρός ἀκολουθώντας τὸν Ἴπποκράτη) καὶ στὸν Πλωτῖνο³⁴⁶. Σὲ λατινικὸ ἀνέκδοτο χειρόγραφο τοῦ ΡΟΜΡΟΝΑΖΖΙ θὰ διατυπωθεῖ ξεκάθαρα:"Δέν θεραπεύει ὁ γιατρός οὐτε ὁ ἀλχημιστὴς κάνει τὸ χρυσάφι, μονάχα ὑπρέτες εἶναι τῆς Φύσης πού δημιουργεῖ τὰ πάντα μ' ἀρχοντιά"³⁴⁷. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ καὶ τὸ ἐπιστημονικὸ ἵνστιτούτο τῆς "Νέας Ἀτλαντίδας" ὀνομάζεται καὶ "σπίτι τοῦ Σολομώντα"³⁴⁸ τιμώντας ἔτσι τὸ βασιλιά τοῦ Ἰσραήλ πού κατὰ τὴν παράδοση εἶχε καταγίνει μὲ τὴν ἔρευνα τῶν μυστικῶν τοῦ κόσμου ("Σολομωνική")³⁴⁹.

3.12. Φυσικὴ ἐπιδραση καὶ πρακτικὴ ἐλευθερία.

Μὲ τὸ μεσαιωνικὸ διχασμὸ (πού ὅπως εἶδαμε, ἐπιζεῖ καὶ σὲ μεταγενέστερες ἐποχές) ἀμέμεσα στὴν ψυχὴ καὶ στὸ σῶμα ἡ φύση εἶχε ταυτισθεῖ μὲ τὴν ὕλη πού εἶχε προκλητικὰ παραμεληθεῖ σὰν πηγὴ σατανικῶν δυνάμεων. Τὴν ἀντίληψη πού ἐξέσωσε τὴν ὕλη (=SILVA) μὲ τὴν "CAUSA MALORUM"³⁵⁰ σχολιάζει ἡ ἀκόλουθη πρόταση τοῦ BRUNO:"...CHE LA NATURA E UNA PUTANA BAGASSA (ξετσόπωτη πόρνη) CHE LE LEGGE NATURALE E UNA RIBALDERIA"³⁵¹. Μὲ τὴν ἀναγέννηση ὅμως ἡ ἀποστροφή αὐτὴ πρὸς τὸν ὕλικὸ διάκοσμο τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς θὰ μετασχηματισθεῖ σὲ στροφή πρὸς τὴν ἐγκόσμια δροσοπηγὴ τῆς χαρᾶς καὶ τῆς λύτρωσης. "Ἐτσι θ' ἀντικατασταθεῖ βαθμιαῖα τὸ "MEMENTO MORI" ἀπὸ τὸ "MEMENTO VIVERE". Τὴ μετάβαση αὐτὴ θὰ ὑπογραμμίσει ὁ SPINOZA:"Ὁ ἐλεύθερος ἄνθρωπος δὲ σιέφτεται τίποτε ἄλλο λιγώτερο παρὰ τὸ θάνατο. Καὶ ἡ σοφία του δέν ἀποτελεῖ μελέτη θανάτου, ἀλλὰ τῆς ζωῆς"³⁵². Τὴ σχετικὴ ἀποψη τοῦ Πλάτωνα (πού μὲ τὴ στωϊκὴ

344. ΒΑCΟΝ (1620), L. I. APH. I (σ. 157).
 345. Γαληνός, Τῶν εἰς τὸ περὶ χυμῶν Ἴπποκρ. (τ. XVI, σ. 35, KUHN)
 346. Πλωτῖνος, Ἐνν. IV, IV, 42/3. Δέξ PICCO (1486), σ. 152, DELLA PORTA (1560), σ. 2. Δέξ ZAMBELLI (1973, σ. 288κκ) Ταυτοχρόνα ἀπὸ τοὺς ἴδιους ἀλχημικοὺς κύκλους θὰ τονισθεῖ πῶς "ἡ τέχνη διορθώνει τὴ φύση" SAMBUCUS (1564, σ. 57. Δέξ FRASER, 1973, σ. 9).
 347. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν ZAMBELLI (1973), σ. 288κκ.
 348. ΒΑCΟΝ, ΝΑ, σ. 974, 980, 988κκ.
 349. Δέξ ΒΑCΟΝ, ΝΑ, σ. 980. Πρβλ. καὶ τὶς σχετικὲς παρατηρήσεις τῶν ANDERSON (1948 σ. 15, WHITE (1968), σ. 232 καὶ HATTAWAY (1968), σ. 499κκ.
 350. CHALCIDIUS, IN TIM. CCXCVII-CCXCVII (WASZINK) Δέξ καὶ FERTUGLIERE (1967) σ. 70.
 351. BRUNO (1584), σ. 194.
 352. SPINOZA (1665), PROP. LXVIII (σ. 478). Πρβλ. καὶ τὶς διεξοδικὲς ἀναλύσεις τῶν HUIZINGA (1923), σ. 150 καὶ HAYDN (1950), σ. 342.

..//..

63

της ανανέωση διατηρείται στον MONTAIGNE)³⁵³ σατιρίζει ο Έρασμος³⁵⁴. Ο φι-
 λος του Όλλανδου άνθρωπιστή, ο MORUS, προτείνει στην "Ούτοπία" τον περιο-
 ρισμό της θανατικής ποινής "EX USU PUBLICO"³⁵⁵. Ταυτόχρονα επικρατεί και
 την εὐθανασία ("MORS SPONTANEA")³⁵⁶. Ἡ αὐτοδύναμη παρουσία τοῦ ἀνθρώπου
 στό χώρο τῆς κοινωνικῆς πρακτικῆς (χώρῳ δηλ. ἐξωκοσμικῆς ἀναφορῆς καί ἐκ-
 κλησιαστικῆς ἐποπτείας) καί τό χαλάρωμα τῶν δεσμῶν του μέ τήν παραδοσιακή ὀ-
 μάδα ἔδινε νόημα καί ἀξία στήν προσωπική ἀναζήτηση τῆς εὐτυχίας του. Ἡ πα-
 ράδοση, ὁ θεματοφύλακας τῆς ἀφεντίας τοῦ παρελθόντος καί ἡ πηγὴ τοῦ ἀμε-
 τάβλητου συλλογικοῦ ἥθους, ἀδυνατεῖ πιά νά καθορίσει τή δραστηριότητα τῆς
 πρώιμης ἀστικῆς κοινωνίας. Αὐτὴ ἀναζητῶντας νέα πολιτικά σχήματα γιά νά ἐκ-
 φρασθεῖ βασίζεται στά πραγματικά δεδομένα τῆς ζωῆς. Ἡ φυσικὴ ἀποδοχὴ τῆς
 ζωῆς σήμαινε τὴν ἀμεση ἀναφορὰ τῆς ἀστικῆς συμπεριφορᾶς πρὸς τὰ ἱστορικά
 τῆς κεντρίσματα, πρὸς τὰ καθαρὰ ἀνθρώπινα κίνητρα καί ὄχι πρὸς τίς ὑπερκό-
 σμιες θελήσεις. Γι' αὐτό καί στήν Ἀναγέννηση θά ταυτισθοῦν οἱ ἀνθρωπιστές
 μέ τοὺς ἐπικούρειους³⁵⁷. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ θά πρέπει νά συνυπολογισθεῖ
 καί ὁ τρόπος ζωῆς ποὺ κάνουν κοντὰ στή φύση οἱ κάτοικοι τοῦ "νέου κόσμου"
 (ποὺ ἐντυπωσιάζει ὅσους γεννήθηκαν στὸν "παλιό"): "ζοῦν σύμφωνα μέ τὴ φύ-
 ση καί μποροῦν καλύτερα νά χαρακτηριστοῦν ἐπικούρειοι παρὰ Στωϊκοί"³⁵⁸.
 Ἕνας ἀντίστοιχος "ἐπικουρισμός"³⁵⁹ διαπερνᾶει τοὺς χώρους τῆς "Ούτοπίας":
 "...καί σ' αὐτές τίς ἐνάρετες πράξεις ἀναγνωρίζουν τὴν ἡδονὴ καί τὴν εὐ-
 δαιμονία ὡς τελικὸ τους σκοπὸ. Ἡδονὴ ὀνομάζουν κάθε κίνηση ἢ στάση τῆς ψυ-
 χῆς καί τοῦ σώματος ποὺ τίς προκαλεῖ εὐχάριστα ἡ φύση"³⁶⁰. Τὸ ἀντικουριτα-
 νικὸ πνεῦμα τῆς "Ούτοπίας"³⁶¹ δέν προσδιορίζεται ἀπὸ τὴν ἀτομικὴ μόνο κα-
 τάκτηση τῆς εὐτυχίας, ἀλλὰ καί ἀπὸ τὴ γενίκευση τῶν προϋποθέσεων τῆς σ' ὀ-
 λους τοὺς μετόχους τῆς οὐτοπικῆς πολιτείας. Τὸ σύνδεσμο τῆς πολυτέλειας μέ
 τὴν ἀνάπτυξη τῆς πρώιμης κεφαλαιοκρατίας ("Ἡ πολυτέλεια ἀνήκει στά ἔξοδα

353. MONTAIGNE (1580), I, διμ. XX (σ. 112). Πρβλ. SENÈCA, EP. 26, 9-10.

354. ERASMUS (1509), σ. 66.

355. MORUS, U, σ. 60/14-17 δέξ σ. 72/1κκ, σ. 78/9-12. Πρβλ. COMPANELLA, CS, σ. 450.

356. MORUS, U, σ. 186/13κκ. Πρβλ. BACON (1623), L. IV, C. II (σ. 595) ("EUTHYMASIA")

357. Δέξ LUTHER (1538), σ. 620, BACON (1623), L. VII, C. I (σ. 719). Πρβλ. καί τὰ σχετι-
 κά σχόλια τοῦ BUSH (1939), σ. 55.

358. VESPUCCI (1503, σ. 18 δέξ SUSSMUTH, 1967, σ. 41).

359. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ "DE VOLUPTATE (1431) τοῦ LORENZO WALLA μέ τὴν "Ούτοπία"
 δέξ SURTZ (1957), PLASSIM, GRAHLY (1970), σ. 376 καί FLEISHER (1973), σ. 51κκ.

360. MORUS, U, σ. 166/5-9.

361. MORUS, U, σ. 164/10κκ, σ. 172/5κκ. Πρβλ. καί τὴν ἀνάλυση τοῦ CIORANU (1960), σ.
 97κκ.

..//..

παραστάσεως του κεφαλαίου")³⁶² υποφιλίζεται ο MORUS: "Γιατί λοιπόν να συνδέεται μ'αυτή τη μεγάλη φτώχεια και την εξασθένιση ή πιο άκριβη πολυτέλεια;"³⁶³ Ο ίδιος πιστεύει πως η άσκητική ζωή αντιφάσκει με τον έαυτό της, έφθοσο από τη μιά πλευρά συμμαζεύει τον άνθρωπο στις πιο βασικές του ανάγκες κι από την άλλη άπιτετ την προσφορά του για ν'άλαφρύνει ο πόνος του "πλησίον" του: "Δέν υπάρχει κανένας τόσο φοβερός και άυστηρός έλεγχος της άρετης που να μισεί την ήδονή από εκείνον που σέ καταδικιάζει να δουλεύεις, να εξαγρυπνείς και να λερώνεσαι κι από την άλλη να σέ διατάζει να άνακουφίζεις άντρικεία την έλλειψη και τά δεινά των άλλων..."³⁶⁴ Η ήδονή της ζωής και η χαρά της απόλαυσης άποτελετ φυσική εκδήλωση του ανθρώπου που ζει όμαδικά: "Δέν είναι δυνατόν η φύση να σου παραγγέλλει να είσαι καλός με τους άλλους κι από την άλλη να σου ζητῃ να είσαι όμós και τραχύς με τον έαυτό σου. Γι'αυτό(οί Ούτοπιανοί) την εύτυχισμένη ζωή, δηλ. την ήδονή, τη βλέπουν ως σκοπό όλων των ενεργειών όρίζοντας την άρετή ως τον τρόπο που μῆς δείχνει η φύση για να ζούμε"³⁶⁵. Έτσι πραγματώνονταν η ίσότητα στη ζωή και όχι στο θάνατο-που κι αυτήν βέβαια πολλοί την καταστρατηγούσαν με τά συγχωροχάρτια. Με τη δημιουργία εύρυτέρων κοινωνικών ομάδων που συνωθούνταν στις πόλεις ή "DIGNITAS HOMINIS" (παρόλο που τό όμώνυμο έργο του MANETTI³⁶⁶ μπήκε μετά στη Σύνοδο στο Τριδέντο στον INDEX) έρχεται σαν έπισημότητα της νέας στάσης στον κόσμο. Οί νέοι πολιτικοί σχηματισμοί, οί πόλεις, γίνονται τά έργαστήρια για την κατάκτηση της φυσικής πραγματικότητας. Μιά άπαίτηση που άρχίζει με τον πρωτόπλαστο: "Δέ σ'έπλασα", λέει ο θεός στον 'Αδάμ, "ούτε ούράνιο ούτε γήινο, ούτε θνητό ούτε άθάνατο... μανάχα έσύ έχεις μιά εξέλιξη, μιά άλλαγή σύμφωνα με τη θελήσή σου..."³⁶⁷ Η παράσταση του έπίγειου Παράδεισου συγκρατεί την άπόφαση του ανθρώπου να γίνει κύριος του φυσικού κόσμου και της ζωής του-γεγονός που άποκρυσταλλώνεται στις ούτοπικές θεωρήσεις. Σάν άξεδιάλυτη ψυχοσωματική ένότητα(που καταργεί τον άσκητισμό φροντίζοντας για την ύγεια του κορμιού και του νοού) συντρίβει τό γήινο κουκούλι όπου τον τοποθέτησε τό κοινωνικό του παρελθόν. Στην "Πολιτεία του ήλιου"θά άνανεωθεί η εύχή του JUVENALIS;³⁶⁸ "Αναστοχάζονται ένα μονάχα ποίημα που ζητάει γερό κορμί άντάμα με γερό μυαλό για αυτούς τους ίδιους και για όλους τους λα-

62. MARX (1867), σ. 620. Πρβλ. SOMBAERT (1913), σ. 153 κκ.
 63. MORUS, U, σ. 68/24-25.
 64. MORUS, U, σ. 162/28-31.
 65. MORUS, U, σ. 164/8-13.
 66. MANETTI (1452. δέξ. ABBAGNANO 1913, σ. 23).
 67. PICO (1486), σ. 106. Πρβλ. και τις τεκμηριωμένες παρατηρήσεις των BUCK (1960) σ. 61 κκ, και Βέϊκου (1976), σ. 200-201.
 68. JUVENALIS, SAT. IV, X, 356.

.../...

65
ους"³⁶⁹. Στην "Ούτοπία" (πού ταυτίζει τή "SANITAS" μέ τή "VOLUPTAS")³⁷⁰ συν-
χίζεται ή ελληνική 'Ιατρική: "...μικρές έργασίες του 'Ιπποκράτη καί τή "Μι-
κροτέχνη" του Γαληνού πού τά τιμούν πάρα πολύ. "Αν καί κανένας σχεδόν στον
κόσμο δέν χρειάζεται λιγότερο τήν 'Ιατρική άπ' τους Ούτοπιανούς, αύτοί τή σέ-
βονται μέ τό παραπάνω"³⁷¹. 'Η "Νέα 'Ατλαντίδα" στο τεράστιο έπιστημονικό
έρευνητήριο, στον "Όίκο του Σολομώντα", έχει είδικό τμήμα, τά "CUBICULA SANI-
TATIS"³⁷². 'Επίσης στή "Χριστιανούπολη" ή 'Ιατρική έπιστήμη καί περίθαλψη
κατέχει πρωταρχική θέση³⁷³. 'Η ύγεια του άνθρώπου έξασφαλίζει βέβαια τίς
βιολογικές προϋποθέσεις τής πρακτικής του δραστηριότητας, αλλά καί τήν έξο-
δό του άπό τήν άνωριμότητα πού τόν είχε καταδικάσει ή κοινωνική του θέση.
'Η άνανέωση των κοινωνικών δομών αύτό άκριβώς ύπολογίζει: συσχετίζει τό πρό-
βλημα τής έλευθερίας μέ τόν α PRIORI κοινωνικό προορισμό. Μόνο πού οί άνερ-
χόμενες κοινωνικές ομάδες προσδιορίζουν, κατά τή γνώμη μας, κι αύτές σιγά-σικ-
γά τό χώρο όπου ένεργοϋν ή θά ένεργήσουν τά μέλη τους. "Έτσι θ' άνανεώνεται
ή οργανική σύνδεση του άτομου μέ τό σύνολο, τής προσωπικής προοπτικής μέ τά
συλλογικά δεδομένα. 'Αρχικά θά τονισθεϊ ή άρχή πού κατευθύνει τήν πράξη προς
τό μέλλον, ή λειτουργία τής βούλησης ("PRO RATIONE VOLUNTAS"³⁷⁴, όπως ξανα-
ζει στους Νομιναλιστές ή άύγουστίνεια θέση για τό πρωτεϊο τής βούλησης).
Στή συνέχεια, ο προορισμός του άνθρώπου θά έκδηλωθεϊ μέ τή θέση πού παίρνει
καί τήν εξέλιξη πού έχει στον κοινωνικό στίβο³⁷⁵. "Έτσι θά φανεϊ ή νέα συ-
νάρτηση των δύο όρων, του άτομικού καί του γενικού, τής έλευθερίας καί τής
άναγκαιότητας. 'Οδεύτερος όρος είναι οί κοινωνικές συνθήκες πού καθορίζουν
τόν πρώτο. 'Η διαλεκτική αύτή συνάρτηση (καί όχι ή αντίθεσή τους) σημειώνεται
καί στους πανθεϊστές φιλόσοφους τής 'Αναγέννησης: BRUNO, CAMPANELLA, SPINO-
ZA³⁷⁶. Θά ξαναπαρουσιασθεϊ άργότερα στο FICHTE καί στο HEGEL³⁷⁷ για νά εί-
σχωρήσει-σάν κεντρική θέση-στή μαρξιστική φιλοσοφία³⁷⁸. Τήν άνυπαξία τής

369. CAMPANELLA, CS, σ. 454· δές σ. 426, 431.

370. MORUS, U, σ. 172/23-σ. 176/35.

371. MORUS, U, σ. 182/7-10· δές σ. 138/26κκ.

372. BACON, NA, σ. 989· πρβλ. του 'Ιδίου (1597), δου. XXX (σ. 452κκ), του 'Ιδίου (1623),
L. IV, C. II (σ. 586).

373. ANDREA E (1619), σ. 274. Για περισσότερα δές EURICH (1967), σ. 243κκ.

374. Δές OCKHAM (1318-20), 1, 1, QU. 2 (σ. 4) πρβλ. τά έρμηνευτικά σχόλια του
WELZEL (1951), σ. 90κκ.

375. Δές παρακάτω σημ. Δ 24κκ.

376. BRUNO (1591), L. I, C. 11) σ. 242), CAMPANELLA (1623/1638), σ. 299, SPINOZA (1665),
I, όρ. 7 (σ. 88), του 'Ιδίου, Γράμμα στον SCHULLER, σ. 265.

377. FICHTE (1798), σ. 228, HEGEL (1817), παρ. 158-159 (σ. 148-149).

378. ENGELS (1878), σ. 264, MARX (1894), σ. 828. Πολύ άμφίβολη είναι ή ύπόδειξη του
MARTENS (1974, σ. 114κκ) σχετικά μέ τήν άριστοτελική (Μετ. 982B 23-25) καταγωγή
τής ιδέας αύτης, έφόσο παραβλέπει τή διαφορά των πολιτιστικών κλιμάτων πού
διαμόρφωσαν τίς ύπόψεις αύτές.

ντίθεσης ανάμεσα στο κράτος και την ελευθερία του πολίτη θα υιοθετήσουν
 έ παραδειγματικό τρόπο οι Ούτοπιστές. Η άπελευθέρωση, που υπόσχονται τα
 ύτοπικά έργα θα συντελεσθεϊ άρμονικά μέσα στο σύνολο. Δέ θα τό άγνοήσουν
 όπως συνέβη με τόν άτομικιστικό φιλελευθερισμό τής έποχής. Οι έρμηνείες
 έβαια που παραβλέπουν τή ριζική αντίθεση τής Ούτοπίας με τήν άνεξέλεγ-
 τη ιδιωτική δραστηριότητα φτάνουν σε διαφορετικά συμπεράσματα: του KATEB
 .χ. (ή Ούτοπία: "ή κορύφωση τής ιδέας τής άτομικότητας")³⁷⁹ ή τής FALKE
 που διακρίνει σ'αυτήν τήν έλλειψη τής ελευθερίας)³⁸⁰. Η τελευταία άπο-
 η, έπειδή τά ούτοπικά σχεδιάσματα δέν καθορίζουν με ποιά συγκεκριμένα
 έσα θα έκπληρωθεϊ ή έναρμόνιση τής ελευθερίας με τήν άναγκαιότητα (γι'
 ύτό και: καταφεύγουν στή λογική και όχι στα πραγματικά δεδομένα του και-
 ου τους: "...έκκλιση στο Λόγο")³⁸¹, προέρχεται, από τόν SOREL που θα όνο-
 άσει τήν Ούτοπία "έκκλιση στο δεσποτισμό"³⁸². Από τήν άλλη πλευρά ο BLO-
 H άντιδιαστέλλει τήν ούτοπική σκέψη του MORUS (= "ή ούτοπία τής κοινωνι-
 κής ελευθερίας") από τήν αντίστοιχη του CAMPANELLA (= "ή ούτοπία τής κοινω-
 νικής τάξης")³⁸³. Η διάκριση αυτή έπιμένει σ'όρισμένα γνωρίσματα των δυό
 ύτοπικών σχεδιασμάτων χωρίς να συλλαμβάνει τή βαθύτερη συνοχή που άπαι-
 ούν: ανάμεσα στο άτομο και στο σύνολο (στήν έποχή μάλιστα, που τό πρώτο
 οχιζε να ξεκόβει οικονομικά και πολιτικά από τό δεύτερο). Ο Μπερντιάεφ
 λαπιστώνει τή σύζευξη αυτή και άναγνωρίζει τήν "όλικότητα"³⁸⁴ του ούτο-
 πικού σχεδιασμού. Μόνο που γι'αυτόν τό στοιχείο αυτό παραμένει πάντα έξω
 από τήν "κομματιασμένη πραγματικότητα"³⁸⁵. Γι'αυτό και άπορρίπτει τήν έ-
 λγεια πραγμάτωσή της και άναμένει τήν έκπλήρωσή της έξω από τήν 'Ιστορία

13. Η διαμάχη τής "ANTIQUITAS" με τή
 "NOVITAS"³⁸⁶.

Από τήν άρχική διάσπαση και άπόρριψη τής παραδοσιακής κοινωνικής άνα-
 καιότητας 'ισαμε τήν τελειωπική έπικράτηση τής νέας, τό διάστημα που με-

79. KATEB (1967), σ. 240. Πρβλ. και τις αντίστοιχες θεωρήσεις των FRIEDER (1936),
 ,96, MARC HADOUR (1966), σ. 97κκ, MERLAUD (1973), σ. 99 και D'HONDT (1973), σ. 42κκ
 80. FALKE (1954), σ. 3κκ. Πρβλ. και τις άπόψεις του POPPER (1948), σ. 355κκ, του
 διου (1957), σ. 64κκ.

81. ENGELS (1878), σ. 247.

82. SOREL (1907), σ. 46, 170.

83. BLOCH (1938/1947), τ. II, σ. 598κκ, 607κκ. Ο ίδιος διακρίνει, όρθά τή, σχέση
 ανάμεσα στους δυό ούτοπιστές και τό MARX (1938/1947), τ. II, σ. 620-621.

84. BERDIAJEV (1947), σ. 198. Πρβλ. και τις θεωρήσεις, των JASPERS (1933), τ. I,
 , 120, ZELTNER (1966), σ. 110. και Βέϊκου (1976), σ. 129.

85. BERDIAJEV (1947), σ. 201.

86. BACON (1623), L. I (σ. 458).

..//..

πολαβεῖ φαίνεται νά περιέχει ἐκδηλώσεις πού δέν ἐμπόπτουν οὔτε στόν πρῶτο οὔτε στό δεύτερο προσδιορισμό. Εἶναι ἐπόμενο λοιπόν μέσα στό κλίμα αὐτό, οἱ φορεῖς τῆς παράδοσης νά συνταυτίσουν τήν ἐλευθερία μέ τήν ἀναρχία. Ὅσο ὅμως πλήθαιναν οἱ πολέμιοι τοῦ παραδοσιακοῦ πνεύματος, τόσο οἱ ἐκπρόσωποι του περιχαράκωναν τά πλαίσια κάθε ἐκδήλωσης προσπαθώντας ἔτσι νά ἐπιβάλλουν ὀλοκληρωτικό ἔλεγχο σέ κάθε νεωτερισμό. Στά χρόνια τοῦ CAMPANELLA μέ τήν "ἰσπανοποίηση" τῆς ζωῆς πού θά σημειωθεῖ τόν 17ο αἰῶνα στή Ν. Ἰταλία-ἡ "Ἱερά Ἐξέταση" θά ἀσχοληθεῖ πολλές φορές μαζί του. Ὅμως δέ θά γλυτώσει ἀπό τά "νύχια" τῆς ὁ Γαλιλαῖος. Ὁ Καλαβρός μοναχός θά ὑποστηρίξει ἀνεπιφύλαχτα τή "LIBERTAS PHILOSOPHANDI"³⁸⁷. Ὁ HOOKE παρατηροῦσε πώς κι ὁ BACON (πνεῦμα ἀντιλεγόμενο γιά τό πνευματικό καί πολιτικό του περιβάλλον) θά εἶχε τήν ἴδια τύχη μέ τό Γαλιλαῖο ἀνέβησε σέ καθολικό κράτος³⁸⁸. Τήν ὑπεράσπιση βέβαια τοῦ τελευταίου θά ἀμακάβει ὁ Καλαβρός δεσμώτης: "Σά μιὰ σπύθα εἶναι αὐτό πού γνωρίζουμε. Ἡ σοφία λοιπόν διαβάζεται σ' ὀλόκληρο τό βιβλίο τοῦ θεοῦ, στόν κόσμο, πού αἰῶνια μεγαλώνει. Κι ἐκεῖνο εἶναι διαφορετικό ἀπό τά βιβλιαράκια τῶν ἀνθρώπων πού μᾶς παραπέμπουν οἱ ἅγιοι συγγραφεῖς... Καί μέ τόν κόσμο, τό βιβλίο τοῦ θεοῦ, ἀσχολοῦνται οἱ ἐπιστήμες, ὅπως κάναμε ἐμεῖς κι ἐξακολουθεῖ νά κάνει ὁ Γαλιλαῖος"³⁸⁹. Βέβαια ὁ Ἰταλός ἐρευνητής (χωρίς νά μαντεύσει τίς συνέπειες ὁ ὑπερασπιστής του) θά καταργήσει τήν οὐράνια ἱεραρχία πού μέ ἀφετηρία τά κείμενα τοῦ Ψευδο-Ἀρεοπαγίτη εἶχε καθιερωθεῖ στίς ἐκκλησιολογικές θεωρήσεις τῆς χριστιανικῆς Δύσης) μέ τήν εὑρεση νόμων πού ἐπέβησαν ὅλα γενικῶς τά οὐράνια σώματα. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ τεχνική πρόοδος, οἱ ἰδέες καί ἡ συμπεριφορά δέν μπορούσαν νά ἐρμηνευθοῦν κάτω ἀπό τό πρίσμα τοῦ παρελθόντος: "Καθημερινά γεννιοῦνται καινούριοι νόμοι, καινούργια ἥθη, καινούριοι θεσμοί καί συνήθειες"³⁹⁰. Ἡ διάδοση τῆς παγκόσμιας ἐμπειρίας (εἶχε κιόλας προοδεύσει ἡ τυπογραφία³⁹¹ καί εἶχε βελτιωθεῖ διακριτικῆ ἐπικοινωνία) ἀποσιωπῶσε, κατά κάποιο, τρόπο, τά ἐθνικά σύνορα

87. CAMPANELLA (I616), σ. 27, τοῦ Ἰδίου (I595/96), σ. 493κκ, τοῦ Ἰδίου (I635) σ. 18, τοῦ Ἰδίου (I642), σ. 5. Πρβλ. καί τίς σχετικές παρατηρήσεις τοῦ SUTTON (I953), σ. 310κκ.

88. Δέξ BOWEN (I963), σ. 182/83.

89. CAMPANELLA (I616), σ. 25.

90. BODIN (I566), σ. 10.

91. Δέξ BACON (I620), L. I, APH. CX (σ. 208), L. I, APH. XXIX (σ. 222) τοῦ Ἰδίου (I607) .6II, τοῦ Ἰδίου, NA, σ. 994, MORUS, U, σ. 182/2Iκκ, CAMPANELLA, CS, σ. 46I. Πρβλ.

καί τίς διεξοδικές ἀναλύσεις τῶν FERGUSON (I948), σ. 54κκ, WOLPER (I970), σ.

93 καί MC LEAN (I972), σ. 1κκ. Ταυτόχρονα πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ἡ δυνατότητα

για ἀστυνόμευση τοῦ τύπου· δέξ τίς παρατηρήσεις τῶν MEINNECKE (I924), σ.

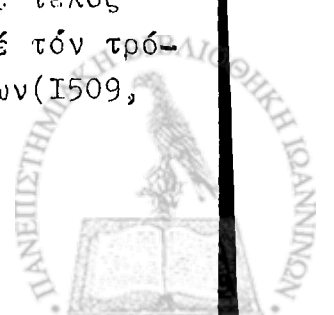
94, KAMEN (I971), σ. 275κκ καί Πεπονῆ (I974), σ. 26κκ, 46κκ. Αὐτήν τήν "παρενέ-

γεια" τῆς τυπογραφίας προϋποθέτει τό παράπονο τοῦ Ἑράσμου: "Καί τέλος

ἀντων τί ἀδικία, ἐνῶ κάθε συνάφι ἔχει τό ἐλεύθερο νά ξεδάνει μέ τόν τρόπο

του, αὐτό ν' ἀπαγορεύεται μονάχα στούς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων (I509,

.3I).

για να παρουσιασθετ η εμπειρια αυτη ως κοινο αποκτημα και καθολικη εκπροσωπηση του ανθρωπου. Η γενικευση αυτη της συμπεριφορας,κατα τη γνωμη μας, ειχε δυο προεκτασεις. Από τη μια πλευρα συσχετιζε τη νεα πραγματικότητα με την αρχαιότητα:οι καταχωνιασμενοι στα μοναστήρια συγγραφεις της καθοδηγοσαν τοθς ερμηνευτες τους στο δρομο της πολιτικης ζωης(μακριά απο καθε εκκλησιαστικη κηδεμονία και κρατικη αυθαιρεσία). Από την άλλη πλευρα αποκαθιστουσε την αυτονομία κάθε ιστορικης εποχης: "VERITAS TEMPORIS FILIA"³⁹². Η συμπεριφορά μέσα στα αναπτυσσόμενα αστινά κέντρα(η "CIVILITAS")³⁹³ δεν θα αρνηθετ(παρόλο τθθασμο των εκπροσωπων της προς τον αντιστοιχο τρόπο ζωης της αρχαιότητας)τη διαπίστωση πως η βάση των ιστορικων διαδικασιων είναι ο ανθρωπος που τς δημιουργετ.Το "πάντων χρημάτων μέτρον ανθρωπος"³⁹⁴ βρίσκει τη δικαίωση του μέσα σε μία εμπορικη κοινωνία που υπολογίζει την ατομική ελευθερία και κατευθύνει την ανθρωπινη δραστηριότητα προς τς άγνωστες πτυχές του παρόντος και του μέλλοντος. Από την άποψη αυτη παραμερίζεται η στατικότητα και το απόλυτο.Οι απαιτήσεις και οι συνταγές του παρελθόντος δεν ξεπερνουν τον ιστορικό χρόνο."Αρα δεν επιβιώνουν στο παρόν διαμορφώνοντας το μέλλον.Βέβαια η αυθεντία³⁹⁵ στάθηκε για πολλούς αιώνες το απόρητο δχυρο της παράδοσης.Με τη "NOVITAS"³⁹⁶(σ' όλους τους τομεις της ιδιωτικης και της κρατικης πρακτικης)θα καταξιωθεί η εύθνη του ανθρωπου ως φορέα και δημιουργο της Ιστορίας."Άλλοτε στην ομοιότητα του "σήμερα"μέ το "χτες"("Εμετς κι εκείνοι δεν έχουμε διαφορετικη πίστη,άλλά την ίδια")³⁹⁷ ειχε βασισθετ η κοινωνικη ζωή:"Ήταν εύχριστο...νά γυρνάμε σ' αρχαίους καιρούς και να επιστρέφουμε σε καλύτερα χρόνια"³⁹⁸.Τώρα όμως δικαιωματικά η νεα πραγματικότητα θα κατοχυρώσει τη θέση της και θα δετ με νέο πρσμα τα δεδομένα του παρελθόντος και τς προοπτικές του μέλλοντος:"Αυτό που το παρελθόν ήταν πολύ κακό,πρέπει να γίνει στο μέλλον πολύ καλό"³⁹⁹.

392.Δές παρακάτω σημ.Δ 248.
 393.Δές KRISTELLER(1955),σ.20.
 394.Πρωταγδρας(DIELS-KRANZ",II B*1)Δές και CAMPANELLA(1623/1638),σ.72.Πρβλ. και το σχετικό σχολιασμό του SOMBART(1902),τ.Ι,σ.31.
 395.Δές παρακάτω σημ.Δ 203κκ.
 396.BACON(1623),L.I(σ.458).
 397.PETRUS LOMBARDUS(1157/58),L.I,C.41,ART.3(σ.666)
 398.JOHANNIS SARESBERIENSIS(1159),σ.915.Πρβλ.και τη σχετική τεκμηριωμένη ανάλυση του SPORL(1930),σ.271κκ,498κκ.
 399.BACON(1620),L.I,APH.XCIV(σ.200)·δές του ίδιου(1623),L.VIII,C.III,APH.32(σ.811).

•//•

3.14. Ἀπό τή φυσική κατάσταση στήν ἱστο-
ρική ζωή.

Όταν δοκιμάζεται τό παρελθόν, ἀναστατώνεται τό παρόν καί προβάλλει τό μέλλον ἀπροσδιόριστο (όταν δηλ. κρίνεται ἱστορικά ὁ ἄνθρωπος στίς κοινωνικές του κατάβολές καί προεκτάσεις), τότε ἀναπηδᾷ καί τό ἐρώτημα γιά τήν καταγωγή τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας. Ἡ στροφή πρὸς τίς ῥίζες θ' ἀποκαλύψει τόν ἀρχικό κοινωνικό σχηματισμό: τό σπέρμα δηλ. πού μέ τό χρόνο ὠρίμασε καί τώρα ἴσως δειχνεῖ τά σημάδια τῆς παρακμῆς⁴⁰⁰. Ἔτσι ὅμως στρεφόμεστε πρὸς τό τέλος, ἂν καί σκοπεύουμε νά ἐρευνήσουμε τήν ἀρχή. Κατά τή γνώμη μας ἐδῶ πρόκειται γιά ἀνάπτυξη τῆς κυκλικῆς θεώρησης πτωγύρισμα τῆς ἱστορικῆς κίνησης τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου: ἡ ἀφετηρία καί ἡ κατάληξη συνδέονται στό κυκλικό Πάντως ὅμως ἡ ἀπαίτησή νά τεθεῖ τό πρόβλημα γιά τήν καταγωγή ("Περὶ τῆς ἐν ἀρχῇ καταστάσεως"⁴⁰¹ ἔγραψε ὁ Πρωταγόρας, ἐνῶ οἱ συνάδελφοι καί οἱ μαθητές του θεμέλιωναν τήν πολιτική φιλοσοφία) προέρχεται ἀπό ἀστικούς πολιτισμούς πού προβληματίζονται μέ τό παρόν ὡς κατάσταση, τό μέλλον ὡς δυνατότητα καί τό παρελθόν ὡς ξεκίνημα. Εἶναι ἢ δέν εἶναι ὁ ἄνθρωπος "κοινωνικόν ζῶον"; Ἄν δέν εἶναι, δέ γίνεται λόγος γιά τήν "ἀρχή". Ἐκεῖνο πού ἐνδιαφέρει εἶναι ἡ ἱστορία του, οἱ ἱστορικές φάσεις πού ὀδηγοῦν στή σημερινή κοινωνία. Ἄν ὅμως εἶναι (καί μάλιστα "φύσει")⁴⁰², τότε ἡ "ἀρχή" ἀποτελεῖ τό βασικό πρόβλημα. Τά ἄλλα βέβαια ἀκολούθησαν φυσιολογικά. Ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τήν κοινωνία ἀπό τό κράτος, τή SOCIETAS ἀπό τήν CIVITAS, τή φυσική κατάσταση ἀπό τό ἀνθρώπινο δημιούργημα. Κι ἂν τό κράτος εἶναι προϊόν τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, τότε ἡ "POTESTAS TEMPORALIS" δέν ὑπόκειται σέ ἐκκλησιαστικό ἔλεγχο. Γι' αὐτό καί στό βάθος ἡ ἀριστοτελική θεωρία (παρόλη τήν ἐκτίμηση πού εἶχε στό Μεσαίωνα) εἶχε ἀντιπαπικό χαρακτήρα⁴⁰³. Ἔτσι στά χρόνια τοῦ CAMPANELLA θά ταυτισθεῖ ὁ Σταγιρίτης μέ τοὺς "Μακιαβελλικούς"⁴⁰⁴ τῆς αὐτόνομης κοσμικῆς ἐξουσίας. Πάντως ὅμως ὁ τονισμός μόνο τοῦ ἀρχικοῦ σταδίου ἀποθεώνει τή φύση καί ὄχι τήν ἱστορία—τό φῶβητρο τῶν ἀστικῶν ἐποχῶν. Ἡ ἀρχή τῆς ἱστορίας βρῖσκεται ἐξῆ ἀπ' αὐτήν, στήν πρωταρχική φυσική κατάσταση πού θά ξεπεραστεῖ μέ τήν ἱστορική πρωτοβουλία τοῦ ἀνθρώπου ἀλλά θά θεωρεῖται πάντα ὡς σημεῖο ἀναφορᾶς τῶν αἰτημάτων γιά ἱστορική ἀλλαγὴ. Ἀπὸ τό σημεῖο αὐτό ξεκινάει ἡ κυκλική θεώρηση τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου καί ἡ ἀντιστοιχία γραμμική μέ τό νόημα τῆς ἱστορικῆς ἐξέλιξης (ὅπως θά δοῦμε παρακάτω στό δεύτερο μέρος τῆς ἐργασίας. Στό δύσκολο καιρὸ πού πρωτοκυκλοφοροῦσε ὁ Χριστιανισμός στίς ρωμαιοκρατούμενες κοσμοπόλεις τῆς Μεσογείου (γιά νά παρηγορήσει τό ἀποξενωμένο ἀπὸ τά τυραννικά καθεστῶτα ἄτομο: "Ὁ γιὸς τοῦ θεοῦ... ἀπελευθε-

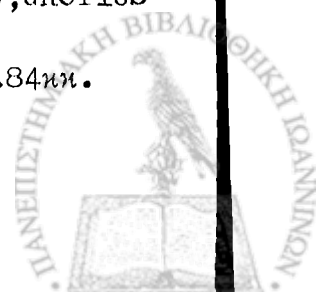
400. ΒΑΚΩΝ (1597), δοκ. LVIII (σ. 516/17). Πρβλ. ΜΑΧΙΑΒΕΛΛΙ (1532), V, I (σ. 325).

401. Πρωταγόρας (DIELS-KRANZ¹¹, II B⁸B).

402. Ἀριστοτέλης, Πολ. 1169 B18. Πρβλ. VITORIA (1532), I, II, C. I (σ. 235), GROTIUS (1604/5), C. VIII (σ. 92).

403. Δέξ τίς ἐργασίες τῶν ULLMANN (1961) σ. 231 κκ καί WILKS (1936), σ. 84 κκ.

404. Δέξ παραπάνω σημ. Γ 57 κκ, καί παρακάτω σημ. Δ 216.

ρώνει τούς δίκαιους ὑπὸ τὰ χέρια τῶν ἄσεβῶν καὶ καταστρέφει τούς ἄδικους
μαζὶ μὲ τούς σκληρούς τυράννους"⁴⁰⁵ ἔπρεπε νὰ ὑποστηρίξει τὴ φυσικὴ συμπα-
θεια ἀνάμεσα στοὺς πόνοντες. Νὰ τούς στηρίξει δηλαδὴ ὁμοεικῶς: "Ὁ θεὸς θέ-
λησε τὸν ἄνθρωπο ζωὴ κοινωνικὴ (ANIMAL SOCIALE), γιὰτὶ εἶναι μεγαλόφυχος.
"Ἔτσι στοὺς ἄλλους ἄνθρώπους ὀφείλουμε νὰ βλέπουμε τούς ἑαυτοὺς μας. Δὲν ἀ-
ξίζουμε τὴν σωτηρίαν ἐπ' αὐτοὺς κινδύνους, ὅταν οἱ ἴδιοι δὲν παραστενόμεστε.
Δὲν ἀξίζουμε βοήθεια, ἐν τὴν ἀρνιόμεστε. Ἄπο τὴν ἀποψη αὐτὴ δὲ μᾶς χρειά-
ζεται καμιὰ φιλοσοφικὴ προτροπὴ... Περὶ τοῦ ποῦ συχνὰ διαβεβαίωναν οἱ φιλόσο-
φοι ὅτι πρέπει νὰ διατηρηθεῖ ἡ συνοχὴ τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, ἀποτραβιού-
νται ἐπ' αὐτὴν μὲ τὶς αὐστηρὰ ἐπ' ἀνθρώπων ἀρετῆς τους"⁴⁰⁶. "Ἔτσι χωρὶς περι-
φράσεις θ' ἀποκλεισθεῖ ἡ ἰδέα τοῦ "κοινωνικοῦ συμβόλαιου"⁴⁰⁷. Τὸ ἐντέλετο
συμβαίνει στὰ οὐτοπικὰ σχεδιάσματα τῆς μεταμεσαιωνικῆς ἐποχῆς ποῦ καταρ-
γώντας τὶς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀνασφάλεια τοῦ ἀτόμου υἱοθετοῦν τὸ ἀνθρώ-
πινο πέρασμα ἀπὸ τὴ φυσικὴ ἀνωμαλία στὴν ἱστορικὴ ὁμαλότητα"⁴⁰⁸. "Ὅσο οἱ
διωγμοὶ ἐντείνονται στοὺς πρώτους χριστιανούς (πρόκειται γιὰ τὴν ἐποχὴ ποῦ
ἐμπνέει τὰ μεσσιανικὰ καὶ οὐτοπικὰ ὁράματα ποῦ ἐπιζητοῦν νὰ ἀναχθοῦν στὶς
ρίζες), τόσο αὐτοὶ δὲν ἀναγνωρίζουν τοὺς κρατικούς κανόνες τῆς συμπεριφο-
ρᾶς: "ἐπὶ γῆς διατρέβουσιν, ἀλλ' ἐν οὐρανῷ πολιτεύονται· περὶθονται τοὺς ὀρι-
σμένοις νόμοις, καὶ τοὺς ἰδίους βλοῖς νικῶσι τοὺς νόμους"⁴⁰⁹. Ἄπο τὰ χρό-
νια τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἡ θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ παίρνει κρατικὴ νομιμότητα
καὶ σὲ κάθε βῆμα τῆς πραγματοποιεῖ τὴν προτροπὴ τοῦ Παύλου: "Ἦσα ψυχὴ ἐ-
ξουσίας ὑπερέχουσας ὑποτασσέσθω· οὐ γάρ ἐστιν ἐξουσία εἰμὴ ὑπὸ θεοῦ, αἱ
πάνται ἐξουσία ὑπὸ τοῦ θεοῦ τεταγμένα ἐῖσιν"⁴¹⁰. Ἐδῶ ἔχει τὴν ἀρχὴ ἕνα
ἀπὸ τὰ πολυσυζητημένα θεολογικοπολιτικὰ θέματα τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς με-
ταμεσαιωνικῆς ἐποχῆς. Πρόκειται γιὰ τὴ "DONATIO CONSTANTINI"⁴¹¹: "Ὁ Πάπας
ἔκανε δῶρο τὴν αὐτοκρατορίαν στὸν Κωνσταντῖνον" ἢ "ὁ Κωνσταντῖνος δῶρισε
τὴν ἐπικράτειαν στὸν Πάπα"; Φυσικὰ γιὰ τοὺς παπικούς κύκλους (καὶ γιὰ τὸν ἴ-
διον τὸν CAMPANELLA)⁴¹² ἡ "δωρεὰ τοῦ Κων/νου" σήμαινε τὴν ἀφιξὴ τῆς βασιλευ-

405. LACTANTIUS, DIV. INST. L. VII, C. XVIII (σ. 796).

406. LACTANTIUS, DIV. INST. L. VI, C. X (σ. 667-668).

407. LACTANTIUS, DIV. INST. L. VI, C. X (σ. 669). Γιὰ τὴν ἱστορικὴ καταγωγὴ τῆς ἰδέ-
ας τοῦ "κοινωνικοῦ συμβόλαιου" δὲς GOUGH (1936), σ. 8 κκ. καὶ SLUCHMANN (1962), σ.
257 κκ.

408. Δὲς παρακάτω σημ. Δ 320, 321.

409. Ἰουστίνου πρὸς Διόγν. V, 9-10.

410. Παῦλος, Ρωμ. IB', 13. Πρβλ. AUGUSTINUS, DE CIVITATE XVI, 43. Δὲς καὶ τὶς παρα-
τηρήσεις τοῦ Κυριαζόπουλου (1965), σ. 97 κκ.

411. Δὲς πῆ διεξοδικῆ, ἐργασία τοῦ MAFFEI (1964), PASSIM.

412. CAMPANELLA, 1593/94), σ. 91 κκ, τοῦ ἴδιου (1600, FOL. 469^r. Δὲς BOCK, 1974, σ. 111

ας του 'Αντίχριστου στη γη. Όσο το "SACERDOTIUM" στη Δύση έρχόταν σέ ρήξη
μέ το "IMPERIUM" (πού ήταν συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός), τόσο άπολυτοποι-
ούνταν το "STATUS NATURAE" (τό δημιουργημένο άπευθείας άπό το θεό-άρα κάτω
άπό τόν άμεσο έλεγχο του ίερατείου): "Οι άνθρωποι στην κατάσταση τής άθω-
τητας ζούσαν κοινωνικά"⁴¹³. Ο νόμος τής Φύσης πού είναι ο συνδετικός κρί-
μος τών ανθρώπων (όπως αναπτύσσεται στην 'Αναγέννηση ή θέση αυτή άπό τήν
"Ισπανική σχολή του δικαίου" και όπως τήν εκπροσωπεύ ο CAMPANELLA)⁴¹⁴ άπο-
ρεί άπό το θετό νόμο: "Ο αιώνιος νόμος είναι ή σοφία μέ τήν όποία ο θεός
όδηγεύ τά δημιουργήματά του σέ καθορισμένους σκοπούς. Μ' αυτόν έπικοινωνεύ
ο φυσικός νόμος πού είναι γραμμένος στις καρδιές όλων τών ανθρώπων και στα
πράγματα..."⁴¹⁵. Γι' αυτό και το "θετό δικαιο πού πηγάζει άπό τή Χάρη (GRATIA)
δέν καταργεύ το ανθρώπινο δικαιο πού προέρχεται άπό το φυσικό λόγο"⁴¹⁶.

Η συνεπαφή του θελου μέ το ανθρώπινο (κατά τή θωμιστική διδασκαλία πού ά-
νανεώνεται στα χρόνια του CAMPANELLA) καθορίζεται άπό μία σχέση άναλογίας
("ANALOGIA ENTIS") πού άποκλείει τόσο τήν αντίθεση όσο και τήν ταυτότητα.
Γι' αυτό και ο Δημιουργός άπαλλάσσεται άπό τήν εύθύνη για το κακό στον κό-
σμο. Ίδιαίτερα μάλιστα για το θεσμό τής δουλείας (πού άνέχτηκε ή δικαιολό-
γησε ή Καθολική 'Εκκλησία), έφόσο αυτός θεωρεύται άποτέλεσμα τής άμαρτίας
πού βαρύνει λοιπόν το δουλο (πού ύποφέρει) και όχι τόν κύριο του⁴¹⁷. Στην "Πο-
λιτεία του ήλιου" (πού καταργεύ βέβαια τή δουλεία καθιερώνοντας τή γενική-
χωρίς έξαιρέσεις-έργασία) το κακό όντολογικά είναι άνύπαρκτο. Οι κάτοικοί
της "θέτουν δυό μεταφυσικές έρχές, το όν πού είναι ο ύψιστος θεός και το μη-
δέν πού άποτελεύ τήν έλλειψη του είναι και τή SINE QUA NON CONDITIO για
τά φυσικά πράγματα... Άπό τή ροπή προς το μηδέν γεννιέται το κακό και ή
άμαρτία"⁴¹⁸. Ο θεός ως ή υπέρτατη όντολογική ποιότητα είναι άμοιρος του
κακού: "Μέσα στο θεό κανένα όν δέν άμαρτάνει: EXTRA DEUM PECCAT"⁴¹⁹. Κι άν ά-
κόμη διαπιστώνεται ή "ύπαρξη" του κακού στη γήινη σφαίρα, αυτό δέν άναιρεύ
τή θεία Πρόνοια ("PROVIDENTIA DEI") και το βαθύτερο σκοπό του κόσμου: "Έτσι
βλέπω πώς έμεύς δέ γνωρίζουμε τί κάνουμε, αλλά πώς είμαστε όργανα του Θεού.

413. THOMAS (1265-1273) I, QU. 96, ART. 4, 3 (σ. 472). Πρβλ. CAMPANELLA (1601), σ. 121κκ.

414. Δές CAMPANELLA (1623), σ. 7. Για περισσότερες πληροφορίες δές LEWY (1960),
σ. 42κκ.

415. CAMPANELLA (1623), σ. 8.

416. THOMAS (1265-1273). 11^A, 11^{AE}, QU. 10, ART. 10, 3 (σ. 61). Πρβλ. CAMPANELLA (1623),
σ. 7, του ίδιου (1613/24), L. XVII, II (σ. 168).

417. Δές AUGUSTINUS, DE CIVITATE XIX, 15. Για τήν πολεμική του CAMPANELLA ένα-
ντίον τής άριστοτελικής θεωρίας για τή "SERVITUS NATURALIS" δές του ίδιου
(1637), σ. 80κκ.

418. CAMPANELLA, CS, σ. 449/50. Για άνάλογες θέσεις του άύγουστίνου δές Βέϊκο
(1971), σ. 56/57.

419. CAMPANELLA, CS, σ. 450.

..//...

Εκείνοι από την αγάπη του χρυσού και του πλούτου αναζητούν νέους τόπους, EUS AUTEM FINEM ALTIOREM INTENDIT"⁴²⁰. Στην εξέλιξη του θελού σκοπού ά-
κωνίζεται να συμβάλλει ο CAMPANELLA. Καθ' έπειδή στην έποχή του ο κόσμος "εθ-
αι"κακός, γι' αυτό θα γράφει την "CIVITAS SOLIS" δείχνοντας το δρόμο για τή
ωτηρία του ίδιου του κακού.

Λο' έχτε
και πλο' τ' αινω'

15. "Δίκαιος πόλεμος" και "Ούτοπια της
ελευθέρωσης".

Την ένότητα του ευρωπαϊκού μεσαιωνικού κόσμου διαφύλαξε ή "πνευματική"
ου έξουσία, ή Καθολική Έκκλησία: "Ολόκληρο το χριστιανικό σώμα καθώς και
ά μέρη του χωριστά ή ίδια φυχή το έμφυχώνει, δηλ. ή καθολική θρησκεία, ή πα-
κόσμια, ή μία"⁴²¹. Το αρχαίο "κέντρο του κόσμου", ή Ρώμη, έγινε "CIVITAS SOLIS"⁴²².
από την άλλη πλευρά ή "κοσμική" έξουσία έκμεταλλεύτηκε τή θρησκευ-
ική ένότητα αυτή και τή πίστη για τήν άναβλωση τής Ρώμης. Έκάθε φορά οι κα-
ακτητές τής Ιταλίας τή χρησιμοποιούσαν για τήν πεγυρότητα έξέπλωσή τους.
αυτόχρονα όμως τήν πανευρωπαϊκή προοπτική έδιναν οι διαπραγματικές συμμαχίες.
έμπνευσμένες για πρόσκαιρους σκοπούς του Βατικανού ή συντελεσμένες μπρο-
τά στους κινδύνους που έπειλοσαν τή χριστιανική Ευρώπη). "Εται με τήν έ-
έκταση των Τούρκων στη Μεσόγειο και το τελικό χτύπημα του Βυζαντίου πολλοί
έ προτείνουν⁴²³ το σχηματισμό νέας σταυροφορίας για ν' αντιμετώπισουν όλοι
αζί τόν "ύπνρητή του διαβόλου"⁴²⁴. Ο Πάπας φυσικά είχε κάθε λόγο ν' άφήσει
υπερέπιση τή "σχισματική" άναταλή, όπου οι αντίπαλοι του καπικού κράτους,
Βενετία και ή Γένουα, είχαν άποκτήσει έμπορικά προνόμια⁴²⁵. Όταν όμως οι
αιάτες επιδρομείς άπειλοσαν το νότιο τμήμα τής αυτοκρατορίας των Άφβού-
γων, ο CAMPANELLA θα θεωρήσει ως τελικό καταφύγιο τής Ευρώπης τήν Άμερική,
τήν περίπτωση που ή "CASA OTTOMANA" θα έπιβληθεί στην "CASA D' AUSTRIA"⁴²⁶.
Ο "δίκαιος πόλεμος" στην αντιμετώπιση κοινού έξωτερικού έχθρου είναι βέ-
αια εύλογος. Όμως οι ένδοευρωπαϊκές διαφορές πρέπει βά διακανονίζονται με
ήρηνικά μέσα: "είρήνη ανάμεσα στους Χριστιανούς και πόλεμοι στους άπι-
τους"⁴²⁷. Αυτό είναι και το "πιστεύω" τής "Ούτοπιας". Το "IUSTUM BELLUM" έ-

20. CAMPANELLA, CS, σ. 460/61. Πρβλ. MORUS, U, σ. 236/21-24.
21. CAMPANELLA (1635)^α, σ. 58. Πρβλ. και τή σχετική έργασία του DE MATTEI (1969),
ASSIM.
22. CAMPANELLA (1613/24), I, XXVI (σ. 22).
23. Δές τις προτάσεις των PODIERRAD (1462), VIVENS (1526) και POSTEL (1544).
24. LUTHER (1529), σ. 120. Δές παραπάνω σημ. Γ 251.
25. Δές THIZLER (1959), σ. 36 κκ.
26. CAMPANELLA (1598-1600), σ. 123. Δές του ίδιου (1618), σ. 46, του ίδιου (1613/24)
, XXVI (σ. 84).
27. Δές LAPYRE (1967), σ. 247.

...//...

15
ευπηρετώντας τήν ἄμυνα μόνο τῆς χώρας ἀποτελεῖ "EX NATURALI PRAESCRIPTIO"⁴²⁸
Σ' ἀντίθεση μάλιστα μέ τή νοοτροπία πού ἐπικρατοῦσε στους ἰσχυρούς τῆς ἐπο-
χῆς τοῦ MORUS "πού ἐνδιαφέρονται περισσότερο νά κατακτίσουν μέ θεμιτά καί
ἀθέμιτα μέσα νέα βασίλεια, παρά νά διοικήσουν καλά τά δικά τους"⁴²⁹. Οἱ οὐ-
τοπικές πολιτεῖες (χτισμένες σ' ἀπόμακρα νησιά) δίνουν τό πρωτεῖο στήν ἐσω-
τερική κι ὄχι στήν ἐξωτερική πολιτική. "Ἐτσι ἐξασφαλίζουν μιᾶ γεωπολιτική
αὐτάρκεια-στοιχεῖο πού εἶχε καί τό κρατικό πρότυπο τοῦ καιροῦ, ἡ 'Βαβελία"⁴³⁰.
Τό γεγονός αὐτό δέ σημαίνει, κατὰ τή γνώμη μας, πώς οἱ Οὐταπιανοί ξεκοβονται
ἀπόλυτα ἀπό τόν ἔξω κόσμο. Γνωρίζουν μέ ἀκρίβεια τί γίνεται στήν ὑδρόγειο⁴³¹,
μόνο πού δέν ἐπιτρέπουν τό συγχρωτισμό μέ τούς ξένους στήν περίπτωση πού
θά τούς ὀδηγοῦσε σέ ἀλλαγὴ πρὸς τό χειρότερο. "Ὁ Πάπας εὐλόγησε τήν ἀνακάλυ-
ψη τοῦ "νέου κόσμου" (ὅπου βόσκειται καί ἡ "Οὐτοπία"). Καί καθολικοὶ νομικοὶ
ἀνέλαβαν νά νομιμοποιήσουν τήν ἰσπανικὴ κατοχὴ του. Οἱ Ἰθαγενεῖς εἶναι ἀπό
τῆ φύση τους δοῦλοι (ὅπως θά'λεγε κι ὁ Ἀριστοτέλης) διακηρύσσει ὁ SEPULVE-
D.⁴³² Διαφορετικὴ διάθεση διακατέχει τήν "Οὐτοπία": "Οὐταπιανοὶ χιτίζουν ἀ-
ποικίες πού κυβερνοῦνται μέ βάση τῆ δική τους νομοθεσία. Συμμετέχουν βέ-
βαια καί οἱ Ἰθαγενεῖς, ἐφόσο θέλουν νά ζήσουν μαζί τους"⁴³³. Οἱ ἀπόφεις αὐ-
τές τοῦ MORUS ἔχουν ἐρμηνευθεῖ (ὑπερβολικῶς, κατὰ τή γνώμη μας) ὡς πρόκληση ὑ-
περέσπιση τοῦ ἀγγλικοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Ἀμερικῆς (ἰδίως ἀπὸ Γερμανοὺς μελε-

428. MORUS, U, σ. 136/16. Δέξ BACON (1597), δοκ. XIX (σ. 420κκ), τοῦ Ἰδίου (1623), L.
VIII, C. III, παρ. 7 (σ. 800), CAMPANELLA, CS, σ. 438. Πρβλ. καί τίς σχετικὲς παρατηρή-
σεις τῶν CASP. J. I (1946), σ. 303κκ, ADAMS (1962), σ. 122κκ καί FLETCHER (1973), σ. 10.

429. MORUS, U, σ. 56/22-26.

430. Δέξ MACHIAVELLI (1531), L. I, C. XII (σ. 166), BACON (1597), δοκ. XIV (σ. 405), CAM-
PANELLA (1622), N° 41 (σ. 109), τοῦ Ἰδίου (1601), σ. 87. Γιά τήν ἀντιστοιχία μέ ἀρ-
χαῖα ἑλληνικά πρότυπα πολιτικῆς αὐτάρκειας δέξ SIBBON (1920), σ. 78κκ, WHEELER
(1955), σ. 416κκ καί Κυριαζόπουλο (1971), σ. 127.

431. Δέξ MORUS, U, σ. 52/10-12, σ. 184/3-12, CAMPANELLA, CS, σ. 443, BACON, Νλ, σ. 981,
993, 994. Πρβλ. FICHTE (1800), σ. 387κκ. Δέξ καί τίς ἀναλύσεις τῶν FLETCHER (1936),
σ. 26/27, SERVIER (1967), σ. 131, WHITE (1968), σ. 95, 145, καί παρακάτω σημ. Δ 50, 374.

432. SEPULVED. (1572), σ. 11, 18. Δέξ VITORIA (1532), L. I, C. 4 (σ. 222), CAMPANELLA
(1637), σ. 80κκ. Περισσότερα δέξ στοῦ H. W. K. (1959), σ. 1, 28κκ. Μὲ παπικὰ διατάγμα-
τα καθιερώνεται ἡ ἰσπανικὴ κατοχὴ ("DE JURE INVITATIONIS") δέξ VITORIA (1532),
L. II, C. 7 (2^a), CAMPANELLA, CS, σ. 460. Πρβλ. THUOTOL (1955/56), σ. 9, LAPAYE (1962), σ.
334. Οἱ Προτεστάντες βέβαια ἀντιτάχθηκαν στήν ἀρχικὴ διανομὴ τοῦ "νέου κό-
σμου" δέξ GOLWITZER (1972), σ. 62. Πρβλ. CAMPANELLA, CS, σ. 463.

433. MORUS, U, σ. 136/7-8.

..//..

τητές της "Ούτοπίας" στη διάρκεια του μεσοπολέμου)⁴³⁴. Όσο βέβαια ο MUNDUS NOVUS" ένοιγε τά πλούτη του στους άπληστους έξερευνητές του και όσο ή θάλασα γινόταν τό θέατρο των κοσμοκρατορικών βλέψεων, τόσο πλήθαιναν οι "Ούτοπίες της είρήνης" ("FRIEDENSUTOPIEN")⁴³⁵ πού συνιστούσαν τή δίκαιη έναρμόνιση των άντιμαχόμενων συμφερόντων. Με τήν όριστικοποίηση της διαμονής των "βαρβαρικών" φύλων και τήν κρατική τους όλοκληρώση τό ύγρό στοιχείο ύπήρξε τό μηλο της έριδας για τήν Εύρώπη: "Στίς μέρες μας", γράφει ό BACON πού είχε νωπή στη μνήμη του τήν ήττα της "άνίκητης" Ισπανικής άρμάδας; ή κυριαρχία στη θάλασσα (πού άποτελεϊ τό πρωταρχικό πλεονέκτημα της Μεγάλης Βρετανίας) είναι ή βάση της ήγεμονίας"⁴³⁶. Τότε πολιτογραφείται ό όρος "IMPERIUM"⁴³⁷ στό λεξιλόγιο της έξωτερικής πολιτικής της 'Αγγλίας. Επίσης συνδέεται ή "BALANCE OF TRADE" μέ τή "BALANCE OF POWER"⁴³⁸. Τήν "Ούτοπία" όμως τή διακρίνει άντιπάθεια πρός τή διπλωματία: "Ρωτούν, ποιός είναι ό σκοπός της συνθήκης; Μήπως δέν είναι από τή φύση τους όλοι οι άνθρωποι σύμμαχοι; Κι άν κανένας θέλει νά τήν παραβεί, νομίζεις πώς θα προσέξει τά είπωμένα λόγια; ... Οι συμφωνίες δέν έχουν καμιά πίστη... Γι' αυτό οι Ούτοπιανοί δέν κάνουν καμιά σύθήκη. Ίσως ν' άλλαζαν άντίληψη άν ζούσαν έδώ (στην Εύρώπη)..."⁴³⁹. Στη λύση όμως των χροών του MORUS ύπήρχε τεράστια διαφθορά και προκλητική άσυνέπεια στις διακρατικές σχέσεις. Πάνο πού δέν μπορούσε νά τό πεϊ φανερά ό ίδιος πού έκανε τό διπλωματικό άντιπρόσωπο της χώρας του στη Φλάνδρα. Τότε πού ή πατρίδα του αρχίζει νά χαρακτηρίζεται "άπιστη 'αλβιάνα"⁴⁴⁰ ή εύρωπαϊκή διπλωματία στηρίζεται στη θέση πώς τό Κράτος είναι έργο τέχνης (πλασμένο υπό τά χέρια τού άνθρώπου)⁴⁴¹. Τήν άφορμή για τήν τεράστια ανάπτυξη της "τέχνης" αυτής έδωσαν οι Ιταλικοί πόλεμοι (1494-1529)⁴⁴² και οι ήγεμονικές βλέψεις των εύρωπαϊκών κρατών μετά τήν ανακάλυψη του "νέου κόσμου" και τή συνεχή άπειλή της τουρκικής επέκτασης στον εύρωπαϊκό χώρο.

434. Δές παρακάτω σημ. Δ. 340.
 435. Δές για τό θέμα αυτό τή διεξοδική άνάλυση του FOERSTER (1967), σ. 120 κκ. Πρβλ. SILBERNER (1939), σ. 129 κκ.
 436. BACON (1597), δοκ. XXIX (σ. 451).
 437. Δές σχετικά HALL (1964), σ. 157 κκ, 246 κκ και GIBB (1968), σ. 81 κκ.
 438. Δές τίς παρατηρήσεις των SILBERNER (1939), σ. 106, NELSON (1943), σ. 125 κκ, BERNS (1957), σ. 13 κκ και ZISKIND (1973), σ. 537 κκ.
 439. MORUS, U, σ. 196/16-σ. 198/16.
 440. Δές τή σχετική έργασία του SCHMIDT (1953), σ. 606.
 441. Δές τίς τεμηριωμένες παρατηρήσεις των MATTINGLY (1955), σ. 55, 163 και L. P. VIRE (1967), σ. 318 κκ.
 442. Δές τίς σχετικές άπόψεις του NELSON (1943), σ. 125 κκ.

..//..

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

SUB SPECIE FUTURI

Ο " χρυσός αιώνας " στο μέλλον.

"Ο χρυσός αιώνας του ανθρώπινου γένους δέν είναι
πρω μας, είναι μπροστά μας: βρίσκεται στην τελείω-
ση της κοινωνικής πάσης. Οί πατεράδες μας δέν τόν
έχουν δει, τά παιδιά μας θά τόν χαρούν μία μέρα.
Χρέος μας είναι νά τούς άνοίξουμε τό δρόμο".

S. INT-SINON (1814), σ. 247/8.

1. "Τί λένε για τήν ἁμαρτία τοῦ 'Αδάμ'¹: ἡ ἔναρξη τῆς 'Ιστορίας καί ἡ ἐργασία ὡς συνέχειά τῆς. Ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό φυσικό κόσμο γνώρισε σημαντικές διαφοροποιήσεις μέσα στους σταθμούς² τῆς ἱστορικῆς ζωῆς. Ὡστόσο ὁ συνδετικός κρίκος τῶν ἀφῶν αὐτῶν εἶναι ἡ ἔμπραχτη ἀπάτηση τοῦ ἀνθρώπου νά μεταβάλουν τά πράγματα τήν πορεία τους³. "Ἐτσι θά συμπέσουν οἱ διαδικασίες (τους) μέ τοὺς σκοποὺς (τους): ἡ σκόπιμη ἐπέμβαση αὐτή στό φυσικό γίγνεσθαι ὀνομάστηκε ἐργασία. Τή Βίβλο κιόλας ἡ θεϊκή προσταγή πρὸς τό χοϊκό 'Αδάμ (πού ἐγκαταλείπει πιά τόν Παράδεισο) αὐτό τό γεγονός ὑπενθυμίζει: "ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγήθῃ ἄρτον σου"⁴. Ἴσως κάποτε ὁ πρωτόπλαστος νά ἀπολάμβανε τόν πλοῦτο τῆς ἐδέμ (HORTUS DELITURUM)⁵ καί ἡ ἐργασία του ("ἐργάζεσθαι αὐτόν καί φυλάσσειν")⁶ μέσα σ' αὐτόν νά ἦταν αὐτοσκοπός: "Ὁ ἄνθρωπος τοποθέτηθηκε στόν Παράδεισο γιά νά ἐργάζεται μέσα σ' αὐτόν καί τό ἔργο του δέν μποροῦσε τίποτε ἄλλο νά'ναι παρά ἡ θεωρία. Εἰ αὐτή ὄχι ἐξαιτίας κάποιας ἀναγκαιότητας, ἀλλά γιά εὐχαρίστηση καί δραστηριότητα χωρὶς ἐνοχλήσεις..."⁷. Τίς δύο ἐρμηνεῖες γιά τήν παραδεισένια ζωή ("CORPORALIS" ἢ "SPIRITUALIS") πού συνδυάζονται ἀπό τόν ἀύγουστινο καί τό θωμά ἀποδέχεται καί ὁ CAMPANELLA⁸. Βέβαια ὁ κήπος τῆς ἐδέμ παραστήθηκε ἀπό τή λαϊκή φαντασία σάν χώρος τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀνθρώπου, πέρα ἀπό κάθε κοπιαστική φροντίδα γιά τό αὐριο⁹. Οἱ μεταμεσαιωνικές οὐτοπίες (π.χ. τοῦ CAMPANELLA ἢ τοῦ BACON) συνδυάζοντας τίς ἀπαιτήσεις τῆς ἀνερχόμενης ἀστικῆς κοινωνίας γιά πολύμοχθη δουλειά μέ τό ἰδεώδες τῆς θεωρητικῆς ζωῆς" (ὅπως τό ἐμπροσποῦσαν τά ἀνώτερα κοινωνικά στρώματα)¹⁰ ἐταυτίσαν τήν οὐτοπική τελειότητα μέ τήν παραδεισένια κατάσταση τῆς ἐπινοημένης μέσα ἀπό τό διπλό πρῶμα πού προαναφέραμε. Τήν ἐποχή αὐτή ἡ Πτώση θά θεωρηθεῖ πὼς σημαίνει τήν ἔναρξη τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, ἐφόσον ἡ εὐθύνη γιά τή συντήρηση καί τή διαφύλαξη τοῦ ἀνθρώπου πέφτει στόν ἴδιον. "Ἐτσι τό βύλον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ"¹¹ ξεχωρίζει μιά γιά πάντα τόν

CAMPANELLA, CS, σ. 459.
 Δές BACON (1607) μσ. 614, τοῦ ἴδιου (1620), L. I, APH. LXXVIII (σ. 186), τοῦ ἴδιου (1620)^α, APH. I (σ. 395).
 Δές CAMPANELLA (1619, σ. 183): "...κάθε ἐσχολία δέν ἀποτελεῖ καί τέχνη, παρά ὀνάχα ἐκεῖνη πού δίνει καινούρια μορφή στό ὑλικό πού χρησιμοποιεῖ".
 Μωυσῆς, Γέν. Γ, 19.
 CAMPANELLA (1613/24), L. IV, II (σ. 184). Πρβλ. Μωυσῆ, Γέν. Β, 8.
 Μωυσῆς, Γέν. Β, 15.
 BACON (1623), L. I (σ. 465).
 CAMPANELLA (1619), σ. 185, τοῦ ἴδιου (1613/24), L. IV, II (σ. 182).
 Δές LEVIN (1970), σ. 35κκ καί παραπάνω σημ. Γ 159κκ.
 Δές παραπάνω σημ. Γ 189, 190 καί παρακάτω σημ. Δ 33.
 Μωυσῆς, Γέν. Β 17, Γ 3-14. Πρβλ. BACON (1623), L. I (σ. 465).

..//..

άνθρωπο από το Θεό, αλλά και του δείχνει το δρόμο για την ανάκτηση του Πα-
 άδεισου μέσα από την προσωπική δημιουργία¹². Ο ΒΑΚΟΝ ταυτίζοντας τη φοβε-
 ρή Σφίγγα¹³ με τη γνώση θυμίζει την ένοχη που προέρχεται από τη λύση του
 λυγματος της φύσης. Ο ίδιος βέβαια αναφέρει πώς με την επέμβαση του άν-
 θρώπου πάνω στη φυσική πραγματικότητα συντελείται μια αποκατάσταση και έ-
 αναφορά στην έξουσία και δύναμη... που είχε στο πρώτο στάδιο της δημιουρ-
 γίας¹⁴. Οι "άρχιμες ανθρώπινες πράξεις μέσα στον Παράδεισο" ήταν ή "θεώρη-
 ση των δημιουργημάτων" ή "όνοματοθεσία"¹⁵. Σε πρώτη ματιά το ξαναγύρισμα αύ-
 ρο στη μακαριότητα ("Οι άνθρωπινες πράξεις σκοπεύουν τη χαρά και τη θεωρία
 και όχι το μόχθο ή τη δουλειά")¹⁶ του "πριν απ' την πτώση"¹⁷, μάλλον προϋποθέτει
 την κυκλική ένατένιση της 'Ιστορίας. Όσο όμως με τον καθημερινό μόχθο του
 ανθρώπου εκπληρώνονται οι ανάγκες του και όσο έτσι ολοκληρώνεται το χτίσι-
 ο της επίγειας κατοικίας του, τόσο έχει συναίσθηση ως δημιουργός πώς πάει
 προστά. αυτή βέβαια ή "προοδευτική" σημασιολόγηση της δημιουργίας του απο-
 λείπει, νομίζουμε, κατηγορηματικά τον κύκλο και υιοθετεί τη γραμμή. Ο μόχθος
 του άρνεύται ολοένα τα δεδομένα που επικρατούν, επιβάλλοντας τη νέα όψη των
 πραγμάτων. "Έτσι ο "έπισοτρεπτικός" Επιμηθέας παραχωρεί τη θέση του στον
 προοδικό"¹⁸ Προμηθέα. Η έξλαση του ΒΑΚΟΝ: "Προμηθέας ή ή ανθρώπινη κατάστα-
 ση"¹⁹ βασίζεται στην αντίληψη πώς ο άνθρωπος "μπορεί με τη γνώση να κυριαρ-
 ήσει πάνω στη φύση, να την αλλάξει και να καλυτερέψει τη ζωή του"²⁰. Στην
 αναγέννηση ο Τιτάνας θα χαρακτηριστεί "HOMO DOCTUS"²¹. Κατά το Ηελάχθωνα
 πήρε ο δωρητής των μαθηματικών στο ανθρώπινο γένος²². Κατά τον CAMPANELLA

2. Δές ΒΑΚΟΝ(1623), L. I (σ. 470κκ), του ίδιου(1623), PROEM (σ. 518κκ), του ίδιου
 1607), σ. 610.

3. ΒΑΚΟΝ(1609), F. & B, XXVIII (σ. 677κκ).

4. ΒΑΚΟΝ(1603), C. I (σ. 222).

5. ΒΑΚΟΝ(1623), L. I (σ. 465 δές και σ. 434).

6. ΒΑΚΟΝ(1623), L. I (σ. 465). Για το πρόβλημα του "STATUS PURAE NATURAE" δές
 RAEMANN(1967), σ. 59κκ.

7. ΒΑΚΟΝ(1623), L. I (σ. 465).

8. Δαρμάσιος παρ. 59 (σ. 247).

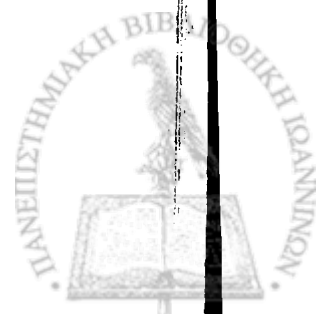
9. ΒΑΚΟΝ(1609), F. & B, XXVI (σ. 668κκ). Δές του ίδιου(1607), σ. 614, BOVILLUS(1510),
 .VIII (σ. 320). Πρβλ. και τις σχετικές παρατηρήσεις του LEMMI(1933), σ. 128κκ.

10. Μπαγιόνας(1975), σ. 10-11.

11. Λεπτομέρειες και έρμηνευτικές παρατηρήσεις για το θέμα αυτό δές στους
 AGGIO(1958), σ. 54κκ, ΡΑΝΟΦΣΚΥ(1939), σ. 50κκ, ROSSI(1955), σ. 142κκ, του ίδιου
 1957), σ. 261κκ, BUCK(1958), σ. 86κκ, TROUSSON(1964), σ. 67κκ και Βέτιο(1976), σ.
 01.

12. MELANCHTON(1529/30), σ. 192.

..//..

κοινοποίησε τήν αστρολογία στήν 'Ανατολή καί γι'αυτό τόν έξέδρισε ό 'ιδιος Δίας"²³. Από τήν άλλη πλευρά, στήν έποχή πού έξετάζουμε, ή έργασία μέ τό ρησκευτικό κίνημα τής Μεταρρύθμισης άποκτάει ξανά τήν πράγματική της τι- ή²⁴. Στο άμεσο παπικό παρελθόν του Μεσαίωνα έμποδιζόταν ή υπεύθυνη έπι- οινωνία του πιστού μέ τό Θεο-άκριβώς γιά νά υπάρχουν εκείνοι πού θά τή εσιτεύουν, θά καρπώνονται τελικά τήν έργασία του. Τώρα όμως ή στάση του στον όσμο μαρτυρεϊ άπευθείας καί τό βαθμό τής 'Θείας δωρεϊς". Όσο τό άτομο ύμεροϋσε, τόσο ήταν όλοφάνερη ή Θεία κλήση. Τό μέγεθος τής ανθρώπινης ι- τορίας καταξίλωνε τή σχέση του δημιουργήματος μέ τό Δημιουργό. Έτσι δημιου- γούσε τίς προϋποθέσεις γιά τήν άνάκτηση του "χαιΐνου Παράδεισου". Φυσικά στίβος τής ανθρώπινης ιστορίας-ιδιαίτερα τώρα στο άναπτυσσόμενο άστικό εριβάλλον-είχε τήν όργάνωσή του πού λειτουργούσε μέ τόν ίδιονόμο συντο- ισμό των μελών του. Η ιδιαίτερη κλήση του καθενός (άπόρροια τής θείκης κλή- ης)²⁵ συνεπάγεται καί τήν ένασχόλησή του μ'έναν ίδιόμορφο τρόπο έργασίας, 'ένα έπάγγελμα. "Αν βέβαια άλλοι είναι προορισμένοι²⁶ νά γίνουν πλούσιοι κι άλλοι νά παραμείνουν ή νά γίνουν φτωχοί, αυτό σημαίνει πώς άπό πριν είναι ιδίως κανονισμένη ή κοινωνική τους θέση καί ή προσωπική τους προκοπή. Τό ροτεσταντικό κίνημα γεννημένο στους πρωτοαστικούς πληθυσμούς τής Εύρώπης προσπάθησε άκριβώς νά προσδώσει τήν "άναγκαιότητα" στους έπίδοξους κατόχους τής οικονομικής εύμάρειας καί τής κοινωνικής περιωπής. Φυσικά ή "άναγκαστι- ή" τους έπικράτηση στο παρόν καί τό μέλλον έπρεπε νά περιβληθεϊ τό μανδύ- τής θρησκευτικής άναμόρφωσης καί νά καταδικασθεϊ τό δόγμα τής έλευθερίας τής βούλησής σαν "DIABOLICUM DOGMA"²⁷. Γιατί ύπονοούσε καί τή δυνατότητα των παραδοσιακών στοιχείων νά προσχωρήσουν καί τελικά νά άνατρέψουν τό νέο οινωνικό οίκοδόμημα, τό άστικό. Ο κίνδυνος αυτός έγινε ύπολογίσιμος, όταν υμμάχησε ό Λούθηρος μέ τους εύγενείς τής Γερμανίας καί έγκατέλειψε στο λειος τους τους άγρότες πού είχαν έπαναστατήσει²⁸. Γι'αυτό, κατά τή γνώμη τας, τό δόγμα του προκαθορισμού ύπογραμμίζει τήν έριστοκρατική καταγωγή (ιδιαίτερα στή διδασκαλία του Λούθηρου) κι άπό τήν άλλη διαπιστώνει τήν "ά-

3. CAMPANELLA (1613/24), L. XVIII, I (σ. 52). Πρβλ. BACON (1623), L. III, C. IV (σ. 552/54).

4. Δές ιδιαίτερα Κυριαζόπουλου (1965), σ. 165 κκ.

5. VOCATIO = BERUFUNG/BERUF. Δές τή σχετική έργασία του HOLL (1924), σ. 203 κκ. αϊ τίς παρατηρήσεις του WEBER (1904/5), σ. 63 κκ.

6. LUTHER (1513/16), σ. 202 κκ. CALVINUS (1534), L. III, C. XXIV, 1 καί 17 (σ. 712-728). όρει νά σημειωθεϊ πώς ή σύνδεση του πλούτου μέ τή δωρεϊ τής θείας Χάρης γινε πρόωρα στήν 'Ιταλία: δές τή σχετική ύπόδειξη του ANTAL (1947), σ. 49.

7. BEZA (1554), σ. 243^v. Πρβλ. καί τίς άναλύσεις του LECLER (1951), σ. 148 κκ, 240 κκ, 39 κκ, 456 κκ.

8. Δές σημ. Γ 263.

..//..

80
ναγκαστική" επίκρατηση των ανερχόμενων άστικών στοιχείων (κυρίως στη θεωρία του Καλβίνου). Πέντως και τς δυό όψεις του προκαθορισμού τς καταπολεμούν ο MORUS και ο CAMPANELLA. Οί εκπρόσωποι του μεταρρυθμιστικού κινήματος άποδεσμεύτηκαν από τον έπισημο έκκλησιαστικό έλεγχο και υιοθέτησαν τήν κηδεμονία τής ντόπιας "κοσμικής" έξουσίας. Οί δυό ούτοπιστές όμως δέν διέκριναν πώς ή τακτική αυτή είχε τή ρίζα της στην ίδια τήν ανάπτυξη τής ευρωπαϊκής άστικής κοινωνίας που επέμενε νά βλέπει όλες τς ιστορικές εκδηλώσεις σαν έργο καθαρά ανθρώπινο. Γι' αυτό και ή "πολιτική θρησκεία" (όπως τήν όρριζαμε παραπάνω)²⁹ περιείχε τήν άπελευθέρωση από τήν παπική έπικυριαρχία και τήν επλουστευμένη λατρεία του Θεού μέσα σ' ένα δυναμικά αναπτυσσόμενο άστικό περιγυρο. Από τήν άλλη πλευρά όμως τά ούτοπικά κείμενα (πού χρησιμοποιούν τή διαλογική μορφή)³⁰ θά άγναθήσουν τή μισαλλοδοξία (όπως αυτή θά κορυφωθεί στην έποχή τής θρησκευτικής διαμάχης) άπαγορεύοντας πτό θρησκευτικό φανατισμό: "...αυτό καθιέρωσε ο Ούτοπος όχι μόνο για χάρη τής ειρήνης που τήν έβλεπε νά ανατρέπεται ριζικά από τς άτέλειωτες έριδες και τά εσπονδα μιση, αλλά τό άποφάσισε άποβλέποντας πός τό συμφέρον τής ίδιας τής θρησκείας. Γι' αυτήν δέν τολμούσε νά τήν καθορίσει τυχαία, έφόσο ήταν πιθανό ο Θεός ζητώντας νά λατρεύεται μέ πολλούς διαφορετικούς τρόπους νά ένέπνευσε διαφορετικές πλοτείες στους ανθρώπους. Μά ήταν τελείως σίγουρος πός φαίνόταν άλαβονικό και άτοπο νά νομίζει κανένας πός ή δική του πλοτη πρέπει νά γίνει τήμα όλων"³¹.

2 "Ο αιώνας μας φαίνεται πώς έχει άποδοθεί στον Έρμη"³²: Πρακτική ή δραστηριότητα και ούτοπική καταδίκη τού κέρδους.

Μέ τήν Αναγέννηση αρχίζει νά παραμερίζεται τό μεσαιωνικό ιδεώδες³³ που προσκοπύσε στην μονόπλευρη ανάπτυξη τής θεωρητικής ζωής: "H VITA CONTEMPLATIVA είναι άληθινά πιο χρήσιμη από τή VITA ACTIVA"³⁴. Όπως στο άρχαίο δου-

9. Δές παραπάνω σημ. Γ 37.

Ο. Τότε που φούντωναν οί θεολογικές έριδες ήταν έπόμενο νά χρησιμοποιηθεί διαλογική μορφή για τήν πληρέστερη έκθεση των άντιμαχόμενων άπόψεων. Δές χειτικά PINELLIS (1968), σ. 197 κ. Πρβλ. CAMPANELLA (1642), L. IV, C. 1 (σ. 399).

1. MORUS, U, σ. 220/7-14. Δές σ. 220/20 κ.

2. CAMPANELLA, CS, σ. 459.

3. ...αυτό που θ' αναβιώσει από τήν ξαναβιωμένη άργόσχολη έριστοκρατορία τής έσοχής τού CAMPANELLA: CS, σ. 426. Για τή σχέση τού "πολιτισμού" μέ τήν έξιδαντευση τής γεωργίας δές BASSON (1623), L. VII, C. I (σ. 715 κ.).

4. THOMAS (1265-1273), II^A II^{AE}, QU. 182, ART. 1, 3 (τ. II, σ. 788).

..//..

οκτητηκό καθεστώς δόθηκε ή προτεραιότητα στη θεωρητική άσχολία του πολίτη³ και στο φεουδαρχικό Μεσαίωνα θα αποδεσμευθούν τό ίερατείο και οί ευ-
 ενεΐς από τήν πρακτική έργασία. Τήν είδοποιό διαφορά τής έρχαίας άρετής ά-
 ό τή χριστιανική δίνει ό ΜΑΧΙΑΥΕΛΛΙ: "Η Θρησκεία μας δοξάζει περισσότερο
 ούς ταπεινούς και θεωρητικούς ανθρώπους και όχι τούς πρακτικούς... τό ύψι-
 το άγαθό τό βλέπει στην ταπεινότητα, στη χαμοζωή και στην περιφρόνηση τών
 νθρώπινων πραγμάτων, ένώ ή άρχαία τό όριζε σαν μεγαλειό τής ψυχής, σαν δύ-
 αμη του κορμιού και σαν ό,τι άλλο συντελεΐ στην άντρεία του ανθρώπου"³⁶.
 υσικά, άποβλέποντας ό Φλωρεντινός πολιτικός σύμβουλος στη διαπαιδαγώγηση
 ών έμπροσώπων τής κρατικής έξουσίας μέ τά άρχαία πρότυπα τής πολιτικής ά-
 ωγής και συνακόλουθα έπιμένοντας στο διαχωρισμό του Κράτους από τήν έκκλη-
 λα, δέν διακρίνει τό νήμα πού συνδέει τήν αποξένωση τών άνώτερων κοινωνικών
 τρωμάτων από τό χώρο τής πρακτικής δραστηριότητας, και στην άρχαιότητα και
 τή μεσαιωνική έποχή. Η ύποτίμηση τών μηχανικών τεχνών συνεχίζεται: MECHANICA
 μοιχός=ADULTERINA³⁷. Μέ τήν αναγέννηση όμως και μέσα στο πλαίσιο τής θεω-
 ητικής άσχολίας παρατηρήθηκε ή μεταστροφή αυτή του ανθρώπινου ενδιαφέρο-
 τος. Μέ τή διδασκαλία πώς οί έπιστήμες αποτελούν "υπηρέτριες τής Θεολογί-
 ς"³⁸ ήταν ύπαρκτός ό έκκλησιαστικός έλεγχος τών λειτουργών του πνεύματος.
 Ο "Ήρασμος σκιαγραφεί τήν άπόληξη τής διαδικασίας αυτής: "Τί πολύξεροι πού
 ίναι σ'αυτές τίς σχολές και τί δύσκολοι: θαρρώ πώς οί ίδιοι οί απόστολοι
 ά χρειαζόταν νά τούς φωτίση άλλη μιá φορά τό άγιο Πνεύμα, έν μαζεύονταν
 ιά νά συζητήσουν αυτά τά θέματα μέ τήν καινούργια τούτη φάρα τών θεολό-
 ών"³⁹. Στην έποχή όμως του "άνθρωπισμού" θα άυτονομηθεΐ ή θεωρητική ζωή
 αΐ θα μπει στην άρμοδιότητα τής κρατικής έξουσίας⁴⁰. Είδικά για τόν άνθρω-
 ιστή MORUS ό C.A.S.P.A.R.I ύπογραμμίζει πώς όχι μόνο κατέγινε μέ τή "VITA CRI-
 Α", αλλά και μέ τήν "VITA POLITICA"⁴¹. Μιά παράγραφος τής "Ούτοπίας" πού ά-
 αφέρεται στο συνομιλητή του Ραφαήλ, τόν J. "MORTON (Καρδινάλιο και Καγκελά-
 ο τής Άγγλίας) χαρακτηρίζει και τόν ίδιο τό MORUS: "... από τά έφηβικά του
 ρόνια μεταπήδησε από τό σχολείο στην αύλή, περνώντας τήν υπόλοιπη ζωή στη
 ημόσια ύπηρεσία, μαθαίνοντας τή σοφία τών πραγμάτων μέσα από διάφορους σκλη-

5. Δές Πλάτων, Νόμ. 846D, Γοργ. 512C, Άριστοτέλη, Πολ. 1276B16κκ, 1278α 11, 1278α
 κκ, 1337 Β 1κκ, 1334α 15. Πρβλ. και τίς παρατηρήσεις του Κυριαζόπουλου (1965),
 .54κκ.
 6. ΜΑΧΙΑΥΕΛΛΙ (1531), L. II, C. II (σ. 282).
 7. HUGO DE S. VICTORE, EPIT. 210-213 (σ. 112).
 8. Δές ένδεικτικά VINCENTIUS BELLOVACENSIS (1256), II, 17, 1 (σ. 89).
 9. ERASMIUS (1509), σ. 53.
 0. Δές τίς σχετικές αναλύσεις των GARIN (1965), σ. 254 και ORSINI (1936), σ. 118κκ
 37κκ.
 1. C.A.S.P.A.R.I (1954), σ. 52κκ.

...//...

ὡς δρόμους (μιά τέτοια μάθηση πολύ δύσκολα ξεχνιέται), ἀντιμετωπίζοντας
 αλλοὺς κινδύνους"⁴². Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἡ ἄναγέννηση θά γενικεύσει τὴν
 νική καὶ τὴν ἐνασχόληση μὲ τὴ φυσικὴ πραγματικότητα, παρόλο ποὺ γιὰ πολλοὺς
 Φύση ἐξακολουθοῦσε νὰ παρουσιάζεται ὡς τὸ κράτος τοῦ διαβόλου (τὸ κράτος
 τῆς κίνησης καὶ τῆς ἀλλαγῆς). Τὸ πάθος γιὰ λύτρωση-διοχετευμένο νωρίτερα
 τὴν ἀλχημεία καὶ τὴ μαγεία-ὠθεῖ τὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου σὲ πρωτόγνω-
 ῶ ἀνοίγματα ποὺ ἐγγυῶνται τὴν προσωπικὴ του εὐτυχία καὶ ἀσφάλεια. "Ἔτσι
 τὴν ἐργασία (ὅπως αὐτὴ θά καρποφορεῖ σὲ ἐπιστημονικὸ καὶ τὸ βιοτεχνικὸ
 γαστήρι) θά συντελεσθεῖ ἢ ἄρνηση τοῦ παραδοσιακοῦ πνεύματος καὶ θά ἐξευ-
 θεῖ ἢ ἀτομικὴ λύτρωση τοῦ ἐργαζομένου πάνω στὴ γῆ. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ
 θεωρηθεῖ ὡς ἀνθρώπινο κατηγόρημα τὸ "ἔχειν" (ἀποτέλεσμα προσωπικῆς ἱκανό-
 τας καὶ προκοπῆς) καὶ ὄχι τὸ "εἶναι" (ποὺ κληρονομικὰ μεταβιβάζεται σὲ μιὰ
 κληρονομία). Ἀρχικὰ, στὸν ὕστερο Μεσαίωνα, ἡ συσσώρευση τοῦ "ἔχειν" θά δεχθεῖ
 κλησιαστικὴ ἐπίθεση καὶ ἡ τοκογλυφία θά καταδικασθεῖ ὡς τὸ μεγαλύτερο ἁ-
 μάρτημα. Τὴν καθολικὴ αὐτὴ ἀντίληψη (ποὺ γεννήθηκε γιὰ νὰ προστατέψει τοὺς
 ἄριστους καὶ τοὺς τεχνίτες ἀπὸ τοὺς ἐνεχυροδανειστὲς) θά ἀνασκειάσει ἢ προ-
 στασιαστικὴ καταξίωση τῆς τοκογλυφίας (ἐφόσο μέσα στὴν ἀστικὴ κοινωνία οἱ ἰ-
 δικιοκτῆτες τῶν μέσων μαζικῆς βιοτεχνικῆς παραγωγῆς ἢ οἱ ἰδιοκτῆτες ὀρυχέλων
 κρεπε κάθε φορὰ νὰ ἔχουν διαθέσιμο κεφάλαιο)⁴³. Τίς διαστάσεις ὅμως ποὺ θά
 κερνε μιὰ τέτοια οἰκονομικὴ διεργασία καὶ ποῦ θά ὀδηγοῦσε προβλέπουν μέ-
 γαντικὴ ἐπιτυχία τὰ οὐτοπικὰ σχεδιάσματα τῆς ἐποχῆς. Στὴν "Οὐτοπία" διαπι-
 τώνεται ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὴ δικαιοσύνη (ποὺ ἐκπροσωπεῖ τὴ οὐτοπικὴ πολι-
 τεία) καὶ στὴν ἐκμετάλλευση (ποὺ εὐδοκίμοθεσε στὰ χρόνια τοῦ MORUS): "Καὶ ποῖός
 ἐπολοῦσε νὰ συγκρίνει αὐτὴν τὴν ἰσότητα μὲ τὴ δικαιοσύνη ἄλλων χωρῶν, ὁ-
 ρου, ἀλλίμονο, δὲ βλέπω κανένα ἴχνος ἀπὸ δικαιοσύνη καὶ ἰσότητα. Γιατί τί σὲ
 δικαιοσύνη εἶναι αὐτὴ, ὅταν ὁ ἀριστοκράτης, ὁ τραπεζίτης ἢ ὁ τοκογλύφος ἢ
 ἕποιος ἄλλος ἀπὸ τὸ συνάφι τους εἴτε δὲ δουλεύει καθόλου εἴτε αὐτὸ ποὺ κά-
 ρει δὲν εἶναι ἀναγκαῖο γιὰ τὴν κοινωνία, περνώντας λαμπρὴ καὶ κομψὴ ζωὴ τε-
 λελιάζοντας..." Ἡ δὲν εἶναι ἄνιση καὶ ἀχάριστη ἡ κοινωνία, ὅταν καταναλώνει
 ὅσες ἀμοιβές σ' ἐκείνους ποὺ ὀνομάζονται εὐγενεῖς καὶ τραπεζίτες καὶ στοὺς
 πλοῦτους τεμπέληδες καὶ κλόκαλες ποὺ παράγουν ἀχρηστες ἡδονές; Ποῦ δὲν δίνει
 ἡμασία καθόλου στοὺς γεωργούς, τοὺς καρβουνιάρηδες, τοὺς καροτσέρηδες, τοὺς
 ὀγάτες καὶ τοὺς μαραγκοὺς ποὺ χωρὶς αὐτοὺς δὲ θά ὑπῆρχε ἡ κοινωνία;....
 Αὐτὸ ὅταν ἀναλογίζομαι ὅλα τὰ κοινωνικὰ συστήματα ποὺ ἀνθῶν στίς μέρες
 τῆς, δὲ μπορῶ νὰ τὰ θεωρήσω ἄλλιως, μὰ τὸ θεὸς, παρά σὺν συνομωσία τῶν πλούσιων
 ὁρῶ στὸ ὄνομα τῆς κοινωνίας ἐξυπηρετοῦν τὰ δικά τους συμφέροντα..."⁴⁴. Ὅταν

2. MORUS, U, σ. 60/1-5.

3. Δὲς τὴ σχετικὴ θεώρηση τοῦ TAWNEY (1922), σ. 40 κκ, καὶ τὴ νεότερη ἐργασία
 τοῦ GEORGE (1957), σ. 455 κκ. Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία τὸ 789 μ.Χ. ἀπαγορεύει τὴν
 τοκογλυφία δὲς σχετικὰ PIRENNE (1937), σ. 228 κκ.

4. MORUS, U, σ. 238/19-σ. 240/22 δὲς σ. 104/10-15, σ. 62/3-9, σ. 68/4-7.

...//...

Ἡ γὰρ φελλὰ γενεῖται ὁ ἴδιος
 ἀπὸ τὴν φελλὸν καὶ τὴν
 γὰρ φελλὸν γενεῖται ὁ ἴδιος

45 ούσε ὁ MORUS τὴν οἰκονομικὴ δραστηριότητα εἶχε μονοπωλήσει (στὴν "Οὐτοπλί-
 45 συναντοῦμε τὴ διάκριση: "MONOPOLIUM"- "OLIGOPOLIUM") ὁ "ἀστικοποιημένος"
 τουδαρχικός κόσμος. Στὰ χρόνια ὅμως τοῦ CAMPANELLA ἡ πρώτη ἀστική κοινωνία
 ἔχε ὀργώσει ἐμπορικὰ καὶ τὰ δύο ἡμισφαίρια τῆς γῆς. Στὴν "CIVITAS SOLIS" θά
 ἀπυχθεῖ μιὰ ἀντίθετη πρόταση: "Τὸ ἐμπόριο λίγο τοὺς χρησιμεύει. Ὅσοσο
 γινώσκουν τὴν ἀξία τοῦ νομίσματος καὶ κόβουν νόμισμα γιὰ τοὺς πρεσβευτῆς
 εἰς τοὺς κατάσκοπους, γιὰ νὰ μποροῦν ν' ἀνταλλάξουνε μὲ χρήματα τὰ τρόφιμα.
 ὁσκαλοῦν ἐμπόρους ἀπ' ὅλες τῆς χώρες τοῦ κόσμου γιὰ νὰ ξεπουλήσουν τ' ἀ-
 θὰ πού περισσεύουν. Οἱ Ἑλλιακοὶ ἀρνοῦνται νὰ πάρουν χρήματα, ἀλλὰ τ' ἀνταλ-
 λίζουν μὲ πράγματα πού δέν ἔχουν" 46. Κατὰ τὸν CAMPANELLA τὸ χρῆμα δέ δημι-
 οργεῖ τὴν ἀξία, ἀλλὰ ἡ ἐργασία: "Τὸ χρῆμα ἀπὸ μόνο του δέν καρποφορεῖ, ἀλλὰ
 εἰς τὴ φιλοπονία ἐκείνου πού τὸ χρησιμοποιεῖ" 47. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ τοκογλύφοι,
 ἔμποροι καὶ οἱ εὐγενεῖς, ἐφόσο δέν εἶναι παραγωγικὰ στοιχεῖα, ἀποτελοῦν
 ἡμόσιο κίνδυνος: "... αὐτοὶ εἶναι ἐξαιρετικὰ ἐπικίνδυνοι. Τοὺς ἀποκαλοῦμε βέ-
 βαια εὐγενεῖς καὶ εἶναι κακογενεῖς" 48. Στὴ "Νέα Ἀτλαντίδα" τὸ περιορισμένο
 εὐρωπαϊκὸ ἐμπόριο (ὄχι βέβαια κατὰ τὸ κινεζικὸ πρότυπο) 49 δέν στοχεύει τὸ
 ἡρηματισμὸς, ἀλλὰ τὴ γνώση ἐκείνων πού συμβάλουν στὴν οἰκουμένη: "Ἐτσι βλέ-
 πτε πῶς ἀναπτύσσομε τὸ ἐμπόριο ἀποβλέποντας ὄχι στὸ χρυσὸ, τὸ ἀσημί καὶ
 τοὺς πολύτιμους λίθους οὔτε στὸ μετάξι καὶ τ' ἀρώματα, οὔτε στὰ παμάκριβα
 ἄγαθα, ἀλλὰ μόνο, στὴν πρώτη δημιουργία τοῦ θεοῦ, τὸ φῶς. Τὸ φῶς, λέω, πού
 ἐπετίεται σὲ κάθε μέρος τῆς γῆς καὶ τὸ ζωογονεῖ" 50. Ἡ ἱστορικὴ ἐξέλιξη
 βέβαια δέ συντελέστηκε σύμφωνα μὲ τῆς προτροπῆς τῶν οὐτοπιστῶν. Ἀντίθετα
 ἔλιπτα οἱ "ἔχοντες" θά πάρουν ἀμέριστη κρατικὴ ὑποστήριξη ("ἓνα ἔθνος δέ
 πορεῖ νὰ ὑπάρξει ... χωρὶς δύναμη, ἡ δύναμη δέν πορεῖ ν' ἀποκτηθεῖ χωρὶς
 κοῦτο, καθὼς καὶ ὁ πλοῦτος δίχως ἐμπόριο") 51, ὥσπου οἱ ἴδιοι νὰ γίνουν τὸ
 ἄλλο. Ὅμως τὰ οὐτοπικὰ σχεδιάσματα-προτείνοντας τὴ σύμπτωση τῆς δικαιο-
 ῆνης μὲ τὴ κοινωνικὴ εὐμάρεια-διέκριναν ὀρθὰ τὴ ρίζα τοῦ κακοῦ, χωρὶς βέ-

6. MORUS, U, σ. 68/4-7.
 7. CAMPANELLA, CS, σ. 443.
 8. CAMPANELLA (1619), σ. 184. Πρβλ. VIVES (1529), L. IV, C. V (σ. 349/50).
 9. CAMPANELLA (1619), σ. 182.
 10. BACON, NA, σ. 979, 980 *πρβλ. τοῦ ἴδιου (1597), δοκ. XLI (σ. 473).
 11. BACON, NA, σ. 981. Πρβλ. CAMPANELLA (1619, σ. 184): "... γιὰ νὰ γνωρίσουν τοὺς λα-
 οὺς καὶ νὰ ἀυξήσουν τῆς γνώσεις, τῆς τέχνης καὶ τῆς θεῆς λατρείας. Στούς ἐμπό-
 ρους ἀνήκει ἡ τιμὴ αὐτῆ".
 12. MILDMAJ (1765, σ. 3 *δὲς SILBERNER, 1939, σ. 104). Πρβλ. MORUS, U, σ. 94/22-30.
 13. BACON θά προλάβει τὸν KATNES στὴ θεωρία τῆς ἐπένδυσης: "Τὸ χρῆμα μοιάζει
 ἔμπορικὰ: δέν γίνεται χρήσιμο ἂν δέν σκορπισθεῖ" (1597, δοκ. LV, σ. 410).

..//..

βαια νά καθορίζουν καί τήν αποτελεσματική μεθόδευση γιά τήν έκρίζωσή του. Ἡ ἀδυναμία αὐτή τῶν οὐτοπικῶν ἔργων δέ σημαίνει πῶς τούς λείπει ἡ ιστορική αἴσθηση τῆς ἐποχῆς. Μὲ τή δριμύτατη κριτική πού κάνουν σ' αὐτήν καταφεύγουν στά μέτρα τῆς λογικῆς, ἐφόσο ὁ καιρὸς τους δέν μπορεῖ νά σχηματίσει τοὺς ὄρους τῆς ἀλλαγῆς. Ἀπὸ τήν ἀποφῆ αὐτῆ προλαβαίνουν μεταγενέστερα ἱστορικά αἰτήματα, ὅπως αὐτά π.χ. ἐπιβάλλονται στὶς σημερινές διεκδικήσεις τῆς κοινωνίας μας.

4.3. "Τὸ ἀνθρώπινο βασίλειο πού βασίζεται στὶς ἐπιστῆμες"⁵²: ἡ γ ν ὡ σ ἡ ὤ ς θ ε μ ἔ λ ι ο τ ῆ ς δ ὕ ν α μ η ς .

Μέσα στὸ ἀναπτυσσόμενο κράτος ἡ ἐργασία θά χρησιμοποιηθεῖ σὰ μέσο γιά τὴ συνέχιση τοῦ πλούτου ἢ τὴν ἐπίτευξη τῆς συσσώρευσής του. Ὅσο βέβαια ἡ καταγωγή ἐξακολουθεῖ νά παίζει τὸ ρόλο τῆς στή διαμόρφωση τῆς κοινωνικῆς πρακτικῆς, τόσο ὁ ἀστικός κόσμος θ' ἀναλάβει στὸ ὄνομα γενικά τοῦ ἀνθρώπου νά διεκδικῆσει τίς ἀπαιτήσεις του. Ἔτσι, γιά ν' ἀπογυμνωθεῖ ἡ αὐθαιρεσία τῶν εὐγενῶν, θά προταθεῖ ὡς ὑπέρτατος κρατικός σκοπὸς ἡ "κοινὴ εὐτυχία". Ὁ στόχος αὐτός εἶναι ἐφικτός μόνο μὲ τὴν κοινὴ ἐργασία (πού δέν προϋποθέτει πιά τὸ χωράφι ἀλλὰ τὸ ὑπερπόντιο ἐμπόριο καί τὴ μαζικὴ βιοτεχνικὴ παραγωγή) καί τὴ συλλογικὴ κάρπωση τῶν ἀγαθῶν τῆς: ὅ, τι δηλ. πραγματοποιεῖ ἡ οὐτοπία προλαβαίνοντας⁵³ τὴ νεότερη θεωρία γιά τὸν κοινωνικὸ εὐδαιμονισμό.

Ἔτσι (θεωρητικῶς τουλάχιστον) δέν ἀποκλείεται καμιὰ ομάδα ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν οἰκονομικοπολιτικῶν μετασχηματισμῶν. Ὅσο ὅμως τὰ κληρονομικά δικαιώματα ἀντιμάχονται τίς ἐπίκτητες θέσεις καί ὅσο τὰ ἐπαγγέλματα (σὰν καθορισμένοι τρόπου παραγωγῆς ὑλικῶν ἀγαθῶν μὲ συγκεκριμένη κοινωνικὴ τοποθέτηση) συναντοῦσαν δυσκολίες στὴν ἀπρόσκοπτη ἄσκησή τους, τόσο θά συνασπισθοῦν τὰ ἀστικά στοιχεῖα γιά νά κερδίσουν τὴν ὀριστικὴ τους ἀνεξαρτησία. Ἐδῶ βρισκεται, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ αἰτία, ὥστε στὸ "LAISSER-FAIRE" (τὸ οἰκονομικὸ αὐτὸ δόγμα "ἔξῃφε τὰ πνεύματα... ἰδίως εἰς τὴν Ὁλλανδίαν καί τὴν Ἀγγλίαν ὅπου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Αὐστρίαν καί τὴν Γερμανίαν λόγῳ ἐλλείψεως ἀποικιῶν καί τὴν Γαλλίαν ἔνεκα ἐπανελημμένων κρατικῶν χρεωκοπιῶν, εἶχε διὰ τοῦ ὑπερπόντιου ἐμπορίου δημιουργηθεῖ ἰδιωτικὸν κεφάλαιον")⁵⁴ νά συνυπάρχει ἡ κρατικὴ κατοχύρωση τῆς ἐπαγγελματικῆς αὐτονομίας καί τὸ δικαίωμα τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Ὅ, τι ἀκριβῶς καταργεῖ ἡ "οὐτοπία": "Ἄλλοῦ οἱ ἄνθρωποι μιλῶντας γιά τὸ δημόσιο συμφέρον φροντίζουν γιά τὴν ἀτομικὴ τους ἰδιοκτησία. Ἐδῶ ὅμως πού δέν ὑπάρχει τίποτε τὸ ἰδιωτικὸ, ἐκπληρῶνουν χωρὶς περιστροφές τὰ καθή-

52. BACON (1620), L. I, APH, LXVIII (σ. 179). Δές καί τὸ σχολιασμὸ τῆς PATERSON (1973) σ. 46κκ.

53. Δές τίς σχετικὲς παρατηρήσεις τῶν ZIEGLER (1889), σ. 9, STERNBERG (1932/33), σ. 473κκ καί ΚΑΤΕΒ (1965), σ. 242κκ.

54. Κυριαζόπουλος (1965), σ. 178.

...//...

κοντά τους προς το κοινωνικό σύνολο"⁵⁵. Όμως ο ατομικισμός αυτός της οίκο-
νομικής ζωής έκφρασμένος στον κοινωνικό χώρο της Εύρώπης απαιτεί τη γενι-
κή άπονομή της δικαιοσύνης(χωρίς εξαιρέσεις)άναφορικά προς τις άναγκαίες
προϋποθέσεις για την προκοπή του κάθε πολίτη. Στο φεουδαρχικό Μεσαίωνα ή
έξουσία είναι σχέσεις ανάμεσα σ' ανθρώπους(φεουδάρχης-δουλοπάροικος). Τώρα
η κρατική διαφύλαξη της άστικής ιδιοκτησίας άχρηστεύει τους μασάζοντες ά-
νάμεσα στον ιδιοκτήτη και το ιδιοκτήτο πράγμα⁵⁶. Αύτη ή άμεση σχέση του άν-
θρώπου με το βίος του θά βασισθεϊ στην άντικατάσταση του κλειστού άγροτι-
κού όρίζοντα από τά άνοιχτά πλαίσια της άστικής δραστηριότητας. Με τη διέ-
ξοδο προς τη θάλασσα και την παγκόσμια έμπειρία-σάν γνώση και σαν τεχνική
κατάκτηση-θά ταυτισθεϊ ή συστηματοποίηση των όσων έχουν γνωσθεϊ και βιωθεϊ
με τη δύναμη. Στο σημετο αυτό, νομίζουμε, πώς ο ΒΑCΟΝ συλλαμβάνει όρθά τις κι-
νητήριες δυνάμεις της έποχής του: " Η γνώση και ή δύναμη του ανθρώπου ταυ-
τίζονται"⁵⁷. Ο συγγραφέας της "Νέας Άτλαντίδας" διαπιστώνει πώς οι δυνατό-
τητες του ανθρώπου δέ θά υλοποιηθοϋν σε συγκεκριμένο τεχνικό άποτέλεσμα με
τη χρησιμοποίηση Α PRIORI αρχών, αλλά μόνο με την όργανωμένη έμπειρία. Δέ
θά υποτάξουν οι άρχές την πραγματικότητα. Η ίδια ή "φύση των πραγμάτων"⁵⁸
θά καθορίσει τον τρόπο που θά γίνει άντικείμενο γνώσης: "NATURA ENIM NON NI-
SI PARENDO VINCITUR"⁵⁹. Έτσι ο "Άγγλος φιλόσοφος θά προτείνει τη σύνδεση⁶⁰
της θεωρίας με την πράξη: από τη μια πλευρά θά παραμερισθεϊ ο άφηρημένος
συμβολισμός των πραγμάτων κι από την έλλη θά καταξιωθεϊ ο τεχνικός τους
μετασχηματισμός, ή νίκη δηλ. της "τέχνης"(με το άρχαιο νόημα ή λέξη) πάνω στη
φύση ("VICTORIA ARTIS SUPER NATURAM")⁶¹. Βέβαια ή νίκη αύτη δέ θά συντελε-
σθεϊ με τους συλλογισμούς, αλλά με τά έργα(ετα("OPERA"⁶²). Την έπίθεση αύτη
του ΒΑCΟΝ προς τη σχολαστική κενολογία φανερώνει και το άκόλουθο άπόσπασμα
άπό το "Νέο Όργανο": "Στον άνθρωπινο νοϋ δέν πρέπει να προσδεθοϋν φτερά,
άλλά μολύβι μάλλον και βαρίδια." Έτσι θά έμποδίζουν κάθε του πήδημα και φτε-

55. MORUS, U, σ. 238/1-3.

56. Δέξ ΜΑRΧ(1867), σ. 91.

57. ΒΑCΟΝ(1620), L. I, APH. III(σ. 157), L. I, APH. I(σ. 157), DISTR. OPERIS (σ. 143/44)
Πρβλ. και τις σχετικές αναλύσεις του SCHMIDT(1967), σ. 481κκ.

58. Δέξ παρακάτω σημ. Δ 141κκ.

59. ΒΑCΟΝ(1620), L. I, APH. III(σ. 157), L. I, APH. CXXIX(σ. 222), L. I, APH. CXX(σ. 214),
L. I, APH. XLI(σ. 163/64), L. I, APH. LI(σ. 168), του ίδιου(1607), σ. 611, του ίδιου, ΝΑ
σ. 991. Πρβλ. και τις παρατηρήσεις του FARRINGTON(1949), σ. 12κκ.

60. Δέξ ESCOT(1968), σ. 67κκ.

61. ΒΑCΟΝ(1620), L. I, APH. CXVII(σ. 213). Πρβλ. DESCARTES(1637, σ. 62): "...σάν κύ-
ριοι και κάτοχοι της Φύσης".

62. ΒΑCΟΝ(1620), DISTR. OPERIS(σ. 136), PRAEF.(σ. 153), L. I, APH. II. III. X. XI. L(σ.
157, 158, 163). Δέξ του ίδιου, ΝΑ, σ. 988κκ.

..//..

ρουγισμα" ⁶³. Πάντως μέ τό ξεκάθαρισμα τῶν ὀρίων τῆς νέας ἐπιστημονικῆς με-
 θοδολογίας-πέρα ἀπό τή σχολαστική φλυαρία ἢ τή μαγική διεργασία-ἀνάγεται
 ὁ δρόμος γιά τήν προκοπή τοῦ ἀνθρώπου: "...μέ διάφορα ἔργα(καί ὄχι μέ συλλο-
 γισμούς ἢ μαγικές ἱερούργιες δόλως ἀποτέλεσμα)πού θά προσφέρουν τελικά τό
 φωμί του,δηλαδή θά χρησιμοποιηθοῦν γιά τίς ἀνάγκες τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς ⁶⁴."
 Κάτω ἀπό τίς προϋποθέσεις αὐτές ἡ τεχνική οὐτοπία τοῦ ΒΑCΟΝ δέν ἀντιφάσκει
 μέ τό μεθοδολογικό προσανοτοχισμό τῆς ἐπιστήμης οὔτε μέ τήν πρακτική της
 ἀπσοτολή, ὅπως τόν πραγματοποιεῖ καί τήν ἀπαιτεῖ ἡ ἐποχή του.Μόνο πού στη-
 ρίζει τά κοινωνικά θεμέλια στήν ἐπιστημονική ὀργάνωση ἢ πού προαναγγέλλει
 ἐφευρέσεις πού ἐπιτεύχθηκαν ἀργότερα(ἢ μένουν ἀκόμα ἀνέφικτες). Ἀπό τήν ἄ-
 ποψη αὐτή ἡ "Νέα Ἀτλαντίδα" παρουσιάζεται σάν μιᾶ σύγχρονη πολιτεία,τεχνι-
 κά διαρθρωμένη καί ἐξοπλισμένη."Ἄν ὁ δημιουργός της ἔβλεπε πῶς "οἱ μηχανι-
 κές τέχνες...καθημερινά ἀναπτύσσονται καί τελειοποιοῦνται" ⁶⁵, ἦταν αὐτονόη-
 το νά προσγράψει στήν οὐτοπία τήν πρόοδο, ὥστε οἱ κατοπινοί του νά κάνουν
 τήν οὐτοπία πυρῆμα τῆς προόδου, νά πραγματώσουν δηλ. ὅσα ὀραματίσθηκαν καί
 σχεδίασαν οἱ προγονοί τους.

4.4 "Τὸ HOMINIS IMPERIUM... στηρίζεται μονάχα στίς τέχνες καί, τίς ἐπιστή-
 μες" ⁶⁶: Ἀποτέλεσμα καί προοπτικές τῆς
 Ἐπιστήμης στήν Οὐτοπία.

Ἡ τεχνική συνεργασία τοῦ ἀνθρώπου μέ τό φυσικό του περιβάλλον βρίσκει
 τή χαρακτηριστική της παρουσία στά οὐτοπικά ἔργα τῆς Ἀναγέννησης. Ὁ CAM-
 PANELLA καί ὁ ΒΑCΟΝ ἐπισημαίνουν τίς τρεῖς τεχνικές ἐπιτεύξεις πού ξεχωρίζ-
 ζουν τή νέα ἀπό τήν ἀρχαία ἐποχή. Οἱ κάτοικοι τῆς "Πολιτείας τοῦ ἡλίου", ση-
 μειώνει ὁ πρῶτος, "δημοσλευσαν σ' ἕναν αἰῶνα περισσότερα βιβλία ἀπ' ὅτι σέ πέ-
 ντε χιλιετίες καί εἰδικά γιά τήν ἐφεύρη τῆς τυπογραφίας, τοῦ μπαρουτιοῦ
 καί τῆς μαγνητικῆς πυξίδας" ⁶⁷. Ὁ ἴδιος ἀναφέρεται στήν καταγωγή τους: "Ἐί-
 δα(γραμμένο στόν ἔκτο κύκλο τοῦ ναοῦ τῆς Ἡλιακῆς Πολιτείας) πῶς στούς Κι-
 νέζους ἡ τυπογραφία καί οἱ βομβάρδες ὑπῆρχαν πρὶν ἀπό μᾶς" ⁶⁸. Σ' ἄλλο του ἔρ-

63. ΒΑCΟΝ(1620), L. I, APH. CIV(σ. 205).
 64. ΒΑCΟΝ(1620), L., APH. LII(σ. 169), L. I, APH. LXXXI(σ. 188), τοῦ ἴδιου(1623), L. V,
 C. II(σ. 617κκ). Πρβλ. καί τίς σχετικές ἀναλύσεις τοῦ PRIOR(1954), σ. 348κκ, καί
 τοῦ Βέϊκου(1973), σ. 23κκ.
 65. ΒΑCΟΝ(1607), σ. 616 ἄδές τοῦ ἴδιου(1620), PRAEF(σ. 126), τοῦ ἴδιου(1623), L. I
 (σ. 457).
 66. ΒΑCΟΝ(1620), L. I, APH. CXXIX(σ. 222).
 67. CAMPANELLA, CS, σ. 461.
 68. CAMPANELLA, CS, σ. 423. Πρβλ. ΒΑCΟΝ(1597) δοκ. LVIII σ. 516. Ἀές γιά τήν ιστορι-
 κή τεκμηρίωση τῆς ἄποψης αὐτῆς τά ἔργα τῶν WHITE (1962), σ. 96κκ, καί CIPOLLA
 (1966), σ. 104κκ.

..//..

γο όμως ακολουθώντας τή γνωστή παράδοση αποδίδει τίσ έφευρέσεις αυτές στους Γερμανούς⁶⁹. Ο "αγγλος φιλόσοφος θα αναζητήσει κι αυτός τόν ίδι-
αίτερο χαρακτήρα τών χρόνων του στή τριάδα αυτή: "...τήν άγνωστη στήν άρ-
χαιότητα, δηλαδή ή τυπογραφία, τό μπαρούτι και ή ναυτική πυξίδα. αυτές οι
τρείς είναι που άλλαξαν τή μορφή τών πραγμάτων και τήν κατάσταση του κό-
σμου: ή πρώτη στο χώρο τών γραμμάτων, ή δεύτερη στις πολεμικές υποθέσεις
και ή τρίτη στή ναυσιπλοία."⁷⁰ Η τριάδα αυτή (που είχε συντελέσει τελει-

ώνοντας ό 15ος αιώνας στήν άνατροπή τής πνευματικής κοινωνικής και οίκο-
νομικής βάσης του εύρωπαϊκού χώρου) σαν σχήμα τής "HISTORIA NATURALIS" ά-
νάγεται στον G. TORRELLI (γύρω στα 1450)⁷¹, ανθρωπιστή τής παπικής αύλης.
Τήν έπιστημονική και τεχνολογική αυτή ανάπτυξη ακολουθεύ και ό θεμελιω-
τής τής νεώτερης έπιστημονικής μεθοδολογίας, όπως τήν περιγράψαμε στο
προηγούμενο κεφάλαιο. Στήν άποσπασματικά γραμμένη ούτοπία του ό ΒΑCΟΝ έ-
χει σαν πρότυπα τήν πλατωνική διήγηση τής μυθικής ήπειρου συνδυασμένη
μέ τήν αναφορά στον άρχατο έλληνικό, περσικό, αίγυπτιακό και έβραϊκό πο-
λιτισμό και τήν εύρωπαϊκή προοπτική τής έπιστημονικοτεχνολογικής προό-
δου⁷². Στή "Νέα Άτλαντίδα" (ή "BENSALEM"⁷³, όπως τήν ονομάζουν οι κάτοι-
κοί της) θα περιφρουρηθεύ κρατικά τό έπιστημονικό της ίνστιτούτο ("SOLIMO-
NIAE DOMUS")⁷⁴ και θα εξασφαλισθοούν οι οίκοναμικές προϋποθέσεις για τήν
άποτελεσματική ανάπτυξη τών έρευνών του: "Ο σκοπός τής θεμελίωσής του
είναι ή γνώση τών αίτιών και τών κρυφών κινήσεων τών πραγμάτων και τό
πλάτεμα, όσο γίνεται τών συνόρων τής ανθρώπινης δύναμης"⁷⁵. Έδώ πρέπει
νά τονισθεύ πως άπιτεύται ή έπιστημονική συνεργασία ως βασικός όρος για
τήν πρόοδο τής έρευνας⁷⁶. Η ίδια αντίληψη επικρατεύ και στή "CHRISTIANO-
POLIS"⁷⁷ του ANDREA. Καί οι δυό τους άνηκαν βέβαια σέ τεκτονικές οργανώ-
σεις τής εποχής⁷⁸. Από τήν άλλη πλευρά πρέπει νά υπογραμμισθεύ πως ή έ-

- 69. CAMPANELLA (1618), σ. 108.
- 70. ΒΑCΟΝ (1620), L. I, APH. CXXIX (σ. 222). Δές του ίδιου, ΝΑ, σ. 994.
- 71. Δές KELLER (1970), σ. 345 κκ. Τό σχήμα αυτό θα διαδοθεύ από τόν POL. VERGI-
LIUS (1499, L. III, C. 11, σ. 191). Δές τίσ σχετικές παρατηρήσεις τών PARTINGTON
(1960), σ. 93, WHITE (1962), σ. 135, και WOLPIER (1970), σ. 589 κκ.
- 72. ΒΑCΟΝ, ΝΑ, σ. 975, 977, 979, 980, 988 κκ. Δές και τίσ αναλύσεις του WHITE (1968
σ. 142. /
- 73. ΒΑCΟΝ, ΝΑ, σ. 973, 984, 986.
- 74. ΒΑCΟΝ, ΝΑ, σ. 974, 980, 988 κκ.
- 75. ΒΑCΟΝ, ΝΑ, σ. 988. Δές και τό σχετικό σχολιασμό του BIERMANN (1963) σ. 492 κκ.
- 76. Δές τή διαφωτιστική έργασία του ZILSEL (1945), σ. 345 κκ.
- 77. ANDREA (1619), σ. 13 κκ.
- 78. Σχετικές πληροφορίες δές στους HIPPEL (1939), σ. 150 και BURICH (1967), σ.
120/21.

...//...

Υπόψη νεκροτόμος τίν επόχης είναι;
ή ή ό έρη νεκροτόμος;

πιστημονική έρευνα και η τεχνική δυνατότητα θα εξαρτηθούν από την κρατική έξουσία-γεγονός ιδιαίτερα αίσθητό στις μέρες μας⁷⁹. Έτσι για τις έπιστημονικές έφευρέσεις θα τιμηθούν παραδειγματικά ένενοι που τις έπιδρασαν. Πρόκειται για την έποχή που καθιερώνεται το "δίπλωμα της εύρεσι-τεχνίας"⁸⁰. Στην "Πολιτεία του ήλιου" (έχει έπισημανθεί η έπίδραση του μοναχικού ιδεώδους-"Ora ET Labora"⁸¹-στη σύλληψη της) η έργασία αποτελεί κοινή υποχρέωση. Μάλιστα "όποιος μαθαίνει πολλές τέχνες θεωρείται εύγενής... Οί χειρωνακτικές έργασίες αξίζουν για αυτούς περισσότερο έπαινο, όπως είναι η δουλειά του σιδερά και του χτίστη... Γελούν με μās που όνομάζουμε όσους εξασκούν μηχανικές τέχνες άγενεις και θεωρούμε σαν εύγενεις όσους δέν ξέρουν καμιά τέχνη και ζούν χωρίς να κάνουν τίποτα και για τό καθιστό τους και την καλοπέραση χρησιμοποιούν υπηρέτες. Κι' έτσι καταστρέφουν τη δημοκρατία με την άσωτία τους και την πονηριά"⁸². Ταυτόχρονα υπάρχει έπαγγελματικός προσανοτολισμός⁸³ που εξασφαλίζει τις πιο πρόσφορες συνθήκες για τον έργαζόμενο και την άποδοσή του για τό σύνολο: "...έπειδή τους διαλέγουν από την παιδική ηλικία με βάση την κλίση τους ή τον άστερισμό της γέννησής τους." Έτσι ο καθένας που έργάζεται σύμφωνα με τη φυσική του ροπή, έκτελει καλά την υπηρεσία του, μ' εύχαρίστηση...⁸⁴ Με την όρθολογική λοιπόν ρύθμιση των προϋποθέσεων της έργασίας κατορθώνεται να πολλαπλασιαστεί η άποδοτικότητα της. Αυτό σημαίνει πως με την έπίτευξη των κοινωνικών βάσεων της έργασίας θα σιγουρευθεί και η ίδια η έπιστημονική έρευνα που αποτελεί την πεμπουσία των άναζητήσεων μέσα στην "Ηλιακή πολιτεία". Από την άλλη πλευρά και στην "Ούτοπία" θα υπογραμμισθεί ο ρόλος της έργασίας στην έμπέδωση της συλλογικής τάξης και εύτυχίας. Στο ούτοπικό σχεδίασμα αυτό θα έπισημανθεί η πλατωνική θεωρία για τό "SUUM CUIQUE TRIBUERE"⁸⁵. Έπισης η ιδέα της κοινοκτημοσύνης (της "Πολιτείας" του Πλάτωνα, των πυθαγορικών ομάδων- με την ίνδική παραλλαγή των γυμνοσοφιστών-, των πρωτοχριστιανικών κοινοτήτων και του μο-

79. Δές τις αντίστοιχες άποψεις των ADAMS (1949), σ. 374κκ και EISELEY (1961) σ. 11κκ.

80. BACON, N.A., σ. 994. Δές CAMPANELLA, CS, σ. 422, 454, MORUS, U, σ. 192/25-29. Πρβλ. και τις άνάλογες παρατηρήσεις του Κυριαζόπουλου (1965), σ. 175.

81. Το σύνθημα αυτό άνάγεται στους Βενεδικτίνους μοναχούς. Δές σχετικά BIENERT (1954), σ. 390κκ και Κυριαζόπουλο (1965), σ. 164. Πρβλ. MORUS, U, 82/10-11.

82. CAMPANELLA, CS, σ. 426.

83. CAMPANELLA, CS, σ. 425, 441.

84. CAMPANELLA, CS, σ. 441/42.

85. Δές SABINE (1937), σ. 474 και STEINTRAGES (1969), σ. 357κκ. Πρβλ. Πλάτωνα, Πολ. 433 B-D.

...//...

ναχισμοῦ-ιδιαιτέρα στ' Ἀγιονόρος-, τοῦ κράτους τῶν Ἴνκας, τῶν Ἰσπαίων, τῆς δημοκρατίας τῆς σλαβικῆς POLITZA στὴν Ἀδριατικὴ, τῶν πολιτικῶν σχεδιασμάτων τοῦ Πλήθωνα-ὁ MORUS εἶναι ὁ βιογράφος τοῦ PICO ποῦ ἐπηρεάζεται ἄμεσα ἀπὸ τὸ Γεμιστό⁸⁶ ἀποτελεῖ τὸ κυριαρχικὸ μοτίβο στὴν οὐτοπικὴ σκέψη τοῦ MORUS. Πρῶτα ἀπ' ὅλα βέβαια οἱ "οὐτοπιανοί" θ' ἀλλάξουν ριζικὰ τὸ φυσικὸ τους περιβάλλον: "Τῆ χώρα τους ποῦ ἀπὸ φυσικοῦ τῆς ἦταν ἀκαρπῆ τὴν καλυτέρευσαν μὲ τὰ τεχνικὰ μέσα καὶ τὴν κοπιαστικὴ ἔργασια..."⁸⁷. Ἐπίσης θὰ κάνουν ἀνετη τὴ ζωὴ τους μὲ τὴν τεχνολογικὴ ἀνάπτυξη ποῦ πέτυχαν: "Ὁ νοῦς τῶν οὐταπιανῶν, ἐξασκημένος στὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ἀπόκτησε θαυμαστὴν ἱκανότητα στὶς τεχνικὲς ἐφευρέσεις ποῦ διευκολύνουν σημαντικὰ τὴ ζωὴ"⁸⁸. Γενικὰ, ἡ ἐνασχόληση τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φυσικὴ πραγματικότητα βρῆκει τὴ μεταφυσικὴ της δικαίωση στὴν ἀναφορὰ της πρὸς τὸ θεοῦ: "αὐτὸς ὁ τρόπος τῆς φιλοσοφίας ποῦ ἐξετάζει τὰ μυστικὰ τῆς φύσης τοὺς φαίνεται ὄχι μόνον θαυμάσιος καὶ εὐχάριστος, ἀλλὰ καὶ σὰν εὐχαριστία πρὸς τὸν ὕψιστο Δημιουργό: αὐτὸς, νομίζουν, ἀντιδρᾷ σὰν καλλιτέχνης, ποῦ ἔχοντας τοποθετήσει σὰν θέαμα γιὰ τὸν ἄνθρωπο... τὸ θαυμαστὸ σύμπαν, ἐκτιμᾷ περισσότερο ἐκεῖνον ποῦ μὲ ἐπιμέλεια καὶ ἀκρίβεια παρατηρεῖ καὶ θαυμάζει τὰ ἔργα του παρὰ ἐκεῖνον ποῦ τὰ ἀγνοεῖ ὅπως τὰ ζῶα..."⁸⁹. Τὰ στοιχεῖα ποῦ τονίζονται στὰ παραθέματα αὐτὰ εἶναι ἡ ὀρθολογικὴ διαρρύθμιση τῶν συνθηκῶν ἐργασίας, ἡ γενικευσὴ τῆς σ' ὅλες τὶς κοινωνικὲς ὁμάδες τῆς οὐτοπικῆς πολιτείας, ἡ ὑπέρβαση τῆς φυσικῆς πραγματικότητος μὲ τὴν τεχνολογικὴ ἐπέμβαση τοῦ ἀνθρώπου ποῦ ἔχει κοδὸλας ἀποβάλλει τὸν πρωτόγονο φόβο ἀπὸ τὸ ἀντίκρουσμα τῶν τρομακτικῶν μυστικῶν της. Μάλιστα μιὰ παράγραφος θυμίζει τοὺς Κνιδίους⁹⁰. Ἡ "Οὐτοπία" ἦταν ἐρχικὰ χερσόνησος:

86. Δὲς τὶς σχετικὲς προτάσεις τῶν CHAMBERS (1935), σ. 109, MARCH' H. L. DOUR (1959) σ. 215, BROCKHAUS (1929), σ. 24κκ, FINK (1930), σ. 237κκ, STERNBERG (1932/33), σ. 484, SERVIER (1967), σ. 138κκ, DERRETT (1965), σ. 579κκ καὶ Ἀλεξέεβ (1960, σ. 40κκ) δὲς BERNSTEIN, 1962, σ. 479κκ).

87. MORUS, Ὑ, σ. 178/26. Δὲς καὶ τὶς ἀναλύσεις τοῦ GUTER (1968), σ. 36κκ.

88. MORUS, Ὑ, σ. 182/21-23.

89. MORUS, Ὑ, σ. 182/12-21. Δὲς σ. 224/19-20. Καὶ ὁ CAMPANELLA συνεχίζει τὴν παράδοση ποῦ θεωρεῖ τὸ θεὸ ὡς "ARTIFEX" ἢ "ARCHITECTUS MUNDI" (1614), σ. 18, τοῦ ἴδιου (1604, 1620), σ. 11, τοῦ ἴδιου (1613/1638), σ. 487. Δὲς BACON, ΝΑ, σ. 974. Πρβλ. τὶς σχετικὲς παρατηρήσεις τῶν ALLERS (1944), σ. 323κκ, CURTIUS (1948), σ. 229κκ, 527κκ, WITTKOWER (1962), σ. 25, 111κκ καὶ BAUER (1965), σ. 44. Πρόκειται γιὰ συνδυασμὸ τῆς βιβλικῆς ἰδέας τοῦ Δημιουργοῦ (Γέν. 4, 27-28) μὲ τὴν ἀνάλογη διδασκαλία τοῦ Πλατωνικοῦ Τιμαίου (ποῦ ἀναβιώνει στὴν ἀναγέννηση μὲ τὸ FICINO). Πρβλ. καὶ τὶς συναφεῖς ἀναλύσεις τοῦ Βέϊκου (1971), σ. 4κκ.

90. Ἡρόδοτος, 4' 174, 3-6. Πρβλ. τὸ σχετικὸ σχολιασμὸ τοῦ Κυριαζόπουλου (1965), σ. 51/52.

..//..

"Δέν ήταν δλόγυρα ζωσμένη από τή θάλασσα." Όμως ό Ούτοπος πού τήν κατέλαβε καί τής έδωσε τ' όνομά του-πρωτύτερα τήν όνόμαζαν ABRAXA-μετέτρεφε τήν άγέλη των άπαίδευτων άγροίκων σ' ότι είναι σήμερα, στόν πιο πολιτισμένο λαό τής γής... Καί τή δουλειά αύτή δέν τήν έκαναν μόνο οι ντόπιοι..., αλλά συνεργάστηκε όλο τό στρατεύμά του. Η' αύτό τό τεράστιο έργατικό δυναμικό τό κανάλι έτοιμάστηκε μέ άπίστευτη ταχύτητα, ώστε ξάφνιασε καί φόβισε τους ίθαγενείς πού στήν αρχή περιγελοσαν αύτή τή σκέψη"⁹¹. Η' άσχολία μέ τή φύση για ν' αλλάξει καί τή ζωή του άνθρώπου καί νά καλυτερέσουν οι όροι τής κοινωνικής του ζωής, αποτελεί τό μόνιμο θέμα των ούτοπικών σχεδιασμάτων τής μεταμεσαιωνικής έποχής. "Ετσι ή Ούτοπία συνδέεται μέ τήν Ιστορία-τό χώρο των φυσικών μετασχηματισμών καί τής κοινωνικής προόδου-καί όχι μέ τή Φύση(μόνο πού ή εύταξία τής ούτοπικής πολιτείας φαίνεται "φυσική", δέν υπολογίζει δηλ. όσο πρέπει τά ιστορικά δεδομένα τής έποχής).

+ Έδώ, κατά τή γνώμη μας, ένυπάρχει ή ιστορική αίσθηση τής Ούτοπίας πού προβάλλοντας στό μέλλον τήν ιδεώδη κοινωνική όργάνωση άπαιτεί τήν αλλαγή όσων συμβαίνουν στόν τόπο του ούτοπιστή. Από τήν άποψη αύτή, ένώ για τήν ίδια τήν Ούτοπία ισχύει ή μετάβαση από τή Φύση στήν Ιστορία, για τήν έποχή πού κρίνεται μέσα στό ούτοπικό έργο προτείνεται τό πέρασμα από τήν Ιστορία στή Φύση. Αύτή ή συμπλοκή του φυσικού μέ τό ιστορικό είναι ένα από τά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ούτοπικού φαινομένου. Η' αλλαγή καί ή άκίνησία διαλεκτικά ένώνονται για νά δεχθεϊ καί ή ιδανική πολιτεία τήν προδο προς τό καλύτερο, αλλά καί ή συγκεκριμένη ιστορική πραγματικότητα-μέ τήν ίδια τακτική-νά καταφύγει στόν άπόλυτο σχηματισμό του κοινωνικού όργανισμού.

4.4.1 "PERPETUUM MOBILE" καί μηχανικό ρολόϊ: ούτοπία καί πραγματικότητα τής εύρωπαϊκής Τεχνικής.

Στή "Νέα Άτλαντίδα", τήν "προφητική Ούτοπία τής τεχνικής προόδου"⁹², γίνεται λόγος για τίς σπουδαιότερες έφευρέσεις τής μεταγενέστερης έποχής: "Μιμούμαστε τό πέταγμα των πουλιών, έχουμε όρισμένο ύφος καί αναλογία για τίς μεταφορές στόν άέρα, όπως άκριβώς τά πετούμενα. Έπίσης έχουμε πλοία καί βάρκες πού μπορούν νά ταξιδεύουν κάτω από τό νερό κι έτσι ν' άντεχουν καλύτερα στις θύελλες του πελάγου..."⁹³. Ακόμη θά άναγγελθεϊ ή θεληματική αλλαγή του κλίματος καί των καιρικών συνθηκών, οι άκτίνες λά-

91. MORUS, U, σ. 12/1-15 δές σ. 178/21-24. Πρβλ. Bacon, N., σ. 988κκ, BERGIER, C (1656 σ. 89κκ. Δές παρακάτω σημ. Δ. 142κκ.
 92. HEISS (1973), σ. 27.
 93. Bacon, N., σ. 993. Πρβλ. MORUS, U, σ. 158/31-32.

...//...
 Νά συνδυασθεϊ με έργασίες
 Κουσιέρου κα Νικολάου

SER, η κατασκευή συνθετικών υλών και η βιολογική μεταλλαγή των μορφών της ζωής⁹⁴. Γενικά, με την τεχνολογική ανάπτυξη της "NOVA ATLANTIS" θα επιτευχθεί όχι μόνο η ύποταξη της Φύσης στους σκοπούς του ανθρώπου, αλλά και η κυριαρχία του πάνω στο συνάνθρωπό του⁹⁵. Έτσι η πρόοδος της Τεχνικής γίνεται αναπόσπαστο στοιχείο της κοινωνικής πρακτικής. Γι' αυτό τό, κατά τη γνώμη μας, δεν διακρίνει όρθά ο BACON⁹⁶ τη συναίρεση της "θεωρητικής" με την "πρακτική ζωή" στη "Νέα 'Ατλαντίδα", έφθοσ τό πρωτετό πέφτει στη δεύτερη πού καρπώνεται τη δραστηριότητα της πρώτης. Η ίδια παρατήρηση ίσχύει και για την "Πολιτεία του ήλιου", όπου ένας οργανιστικός ρυθμός προόδου τη διαπερνάει. Έδώ αρχίζει να γίνεται πραγματικότητα τό όνειρο του "αγγλου μοναχού του 13ου αιώνα, του ROGER BACON⁹⁷ "Κι αυτό δεν πρέπει να ξεχνάς, πώς βρήκανε την τέχνη, να πετούν, αυτό πού λείπει από τον κόσμο, και σύντομα περιμένουν ένα τηλεσκόπιο για να βλέπουν τά κρυφά άστέρια κι ένα ακουστικό για ν' ακούνε την ούράνια άρμονιά"⁹⁸. Όταν η άραβική έπιστήμη (πλουτισμένη με την έλληνική και την ανατολική έπιστημονική παράδοση) συντάραξε τά πνεύματα της ύστερομεσαιωνικής Ευρώπης, τότε θα διαδοθεί και η ούτοπία του "PERPETUUM MOBILE" (με ένδική ή κινεζική προέλευση)⁹⁹ και του "LAPIS PHILOSOPHORUM"¹⁰⁰. Η άλχημική άπειση¹⁰¹ για την άλλαγή των καταστάσεων της ύλης ("RESTITUTIONEM CORPORUM NATURALIUM")¹⁰² είχε ως προϋπόθεση την κυκλική αντίληψη των φυσικών φαινομένων. Αντίθετα, τό "PERPETUUM MOBILE" (παρόλη τη φαινομενική κυκλικότητα) προσπάθησε να άνατρέψει τη θεία τάξη του κόσμου καταξιώνοντας την άδιάπτωτη κοσμική κίνηση (παραβλέποντας τό άριστοτελικό "κινούν άκίνητον") Ετή "Νέα 'Ατλαντίδα" συναντούμε τό "άκίνητο" ("MOTUS NONNULLIUS PERPETUOS")¹⁰³, άν και έναν αιώνα νωπότερα ό Da VINCI όρθά τό έβλεπε ως άπρα-

94. BACON, ΝΑ, σ. 988κκ.

95. Δές τίς σχετικές άπόψεις του IUBBE (1962), σ. 34.

96. BLOCH (1938/1947), τ. II, σ. 766.

97. αυτός είχε προβλέψει την έφεύρεση του αυτοκίνητου, του υποβρύχιου και του άεροπλάνου (C. 1260), σ. 533. Δές και BACON (1608)^α, σ. 534. Περισσότερες πληροφορίες δές στους THORNDIKE, τ. II, σ. 654κκ και Κυριαζόπουλο (1965), σ. 230. Βίδικά για την τελευταία έφεύρεση πρόκειται για τό ούτοπικό "CIPHER-ΧΕ D'ICARE" (DUBOIS, 1968, σ. 56) πού πρωτοσημειώνεται τό 1066 από τον WILLIAM OF M. LBESBURY δές σχετικά WHITE (1961), σ. 97κκ.

93. CAMPANELLA, CS, σ. 461.

99. Για τη σχετική τεκμηρίωση δές WHITE (1962), σ. 130κκ.

100. Δές BACON (1620), L. I, APH. LXXXV (σ. 192/93). Πρβλ. και τίς διεξοδικές παρατηρήσεις του Κυριαζόπουλου (1965), σ. 231κκ.

101. Δές B. CON (1620), L. I, APH. LXXXV (σ. 192/93).

102. BACON (1608), C. XXIX (σ. 682).

103. BACON, ΝΑ, σ. 993.

...//...
Ξεχνά τον Da Vinci

γματοποιητο¹⁰⁴. Όμως θά αντικαθρεφτισθετ ἔτσι στό οὐτοπικό ὄραμα αὐτό ἢ αὐξανόμενη ἀνησυχία τῶν πρωτοαστικῶν εὐρωπαϊκῶν χώρων πού τόλμησαν νά ἀγνοήσουν τήν παραδοσιακή τους βεβαιότητα καί ν' ἀναζητήσουν νέες μορφές κοινωνικῆς παρουσίας. Σύμβολο τῆς κινητικότητας αὐτῆς ἔγινε τό μηχανικό ρολοῖ. Ἀπό τό μοναστήρι ἢ μηχανική μέτρηση τοῦ χρόνου τοποθετήθηκε στίς πλατεῖες, καί στήν ἀγορά γιά νά καθοδηγεῖ τήν πρακτική δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου μέσα στίς ἀναπτυσσόμενες πόλεις¹⁰⁵. Τῆ διαδικασία αὐτή προωθεῖ μέ τή συνθετική του χρήση τό ρολοῖ στή "Νέα Ἀτλαντίδα": "Ἐχομε πολλά ἐξαιρετικά ρολογια καί ἄλλα ὄργανα γιά τό νερό καί τόν ἀέρα πού κινοῦνται κυκλικά πρὸς τά μπροστά καί πρὸς τά πλῶν"¹⁰⁶. Ἡ διάνοιξη τῶν συνόρων τῆς ἀνθρώπινης πράξης καί ἡ διάσπαση τῶν πλαισίων τῆς παράδοσης θά μεταδοθεῖ στή βίωση καί τῆ μέτρηση τοῦ χρόνου: "Ἀφ' ὅτου ἡ διάρκεια ρυθμίζεται μηχανικῶς, ὁ ἄνθρωπος ἀναζητεῖ εἰς τήν φύσιν τήν δύναμιν καί εἰς τήν ἱστορίαν τοῦς ὅρους τῆς ἀλλαγῆς, δέν ἐνδιαφέρεται διά τήν οὐσίαν, ἀλλά διά τήν ἐνέργειαν, δέν εἶναι, ἀλλ' ἐξελλίσσεται, δέν ζη εἰς τό παρόν καί χάριν τοῦ παρόντος, ἀλλ' εἰς τό μέλλον καί χάριν τοῦ μέλλοντος"¹⁰⁷. Ρυθμίζοντας ὁ ἄνθρωπος τή χρονική ἀλλαγὴ ἐπιδιώκει νά ὑποτάξει ὀλόκληρο τό σύμπαν κάτω ἀπό νόμους. Ἀκριβῶς αὐτήν τήν παγκόσμια νομοτέλεια θά τήν ἐκφράσει καί ὁ CAMPANELLA μέ τό ρολοῖ: "Ὁ κόσμος εἶναι σάν τό ρολοῖ πού ἡ καθεμιὰ του κίνηση δημιουργεῖ τήν καινούρια τάξη τῶν πραγμάτων"¹⁰⁸. Ἡ θεώρηση αὐτή (πού ἀνάγεται στόν ORESME)¹⁰⁹ μαρτυρεῖ πῶς μέ τά μέσα ἐλέγχου τῶν φυσικῶν διαδικασιῶν θά ἀποκρυπτογραφηθεῖ καί ἡ γενικότερη κίνηση τῆς Φύσης. Ἐπεμβαλόντας ὅμως ὁ ἄνθρωπος σ' αὐτήν-κα αὐτό εἶναι ἱστορικό γεγονός, ἐφόσο τροποποιεῖ πρωταρχικά καί τοῦς ὅρους τῆς κοινωνικῆς του ζωῆς-συμπλ ἔκει τῆ Φύση μέ τήν "ἱστορία, τήν ἀντικειμενική" καί "ἀναγκαία" πραγματικότητα μέ τήν ἐξελλισσόμενη διεργασία, τοῦς ἀπαράβατους νόμους μέ τήν ἱστορική ἀλλαγὴ. "Ἄν ἡ βάση τῶν οὐτοπικῶν σχεδιασμάτων πῆς μεταμεσαιωνικῆς ἐποχῆς εἶναι ἡ τεχνική, αὐτό γίνεται μέ τήν προϋπόθεση πῶς ἡ τεχνική συνεργασία τοῦ ἀνθρώπου μέ τῆ Φύση ὁδηγεῖ

104. DA VINCI (MSS), σ. 24. Δές καί τίς σχετικές παρατηρήσεις τῶν RIGGENBACH (1967), σ. 96κκ καί JOHNSON (1937), σ. 215κκ.

105. Γιά τίς ἐξονυχιστικές ἀναλύσεις τοῦ προβλήματος δές WHITE (1962), σ. 125κκ, THOMPSON (1967), σ. 56κκ, MUMFORD (1934), σ. 12κκ, 196κκ, LE GOFF (1963), σ. 598κκ καί Κυριαζόπουλο (1965), σ. 216κκ.

106. BACON, N₂, σ. 993.

107. Κυριαζόπουλος (1965), σ. 216.

108. CAMPANELLA (1600, FOL. 610^v, 418^v· δές BOCK, 1974, σ. 268, 297). Πρβλ. τοῦ ἴδιου (1618), σ. 114, KEPLER (1605), σ. 146, BACON (1620), L. I, APH. LXXXV (σ. 191).

109. ORESME (1382), σ. 288.

..//..

ἀναγκαστικά τήν ἴδια τήν Ἱστορία πρὸς τὸ πλήρωμά της. Ἀπὸ τήν ἀποψη αὐτῆ ἢ οὕτοπική πρόληψη τοῦ μέλλοντος φανερώνει τῆ βεβαιότητα πῶς μέ τῆ στροφή πρὸς τὸ ἐρχόμενο θ' ἀλλάξει ἢ δοσμένη ἱστορική πραγματικότητα.

4.5. "Ἐχουμε ἀκόμη οἶκο τῶν μαθηματικῶν"¹¹⁰: Ἡ μαθηματικὴ ὀργάνωσις τῆς ἐμπειρίας.

Τὸ γνωσιολογικὸ ὑποκειμένο προηγείται καὶ διαρθρώνει τὸν κόσμον τῶν ἀντικειμένων ἢ, ἀντίστροφα, τὰ ἀντικείμενα ἐπιβάλλουν στὸν παρατηρητὴ τοὺς τήν παρουσία τοὺς καὶ τοῦ προσδιορίζουν τίς κινήσεις του; Στὴν περίπτωση πού συμβαίνει τὸ πρῶτο, τότε ἐνδιαφέρει ἡ μεθοδολογικὴ κατάρτιση τοῦ ὑποκειμένου καὶ ὄχι ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα. Στὴν περίπτωση πού γίνεται τὸ δεύτερο, τότε ἡ μέθοδος ἀποτελεῖ καρπὸ τῆς ὑποταγῆς τοῦ παρατηρητῆ στὰ πράγματα. Κατὰ τῆ γνώμη μας σ' ἐποχές πού ἡ αὐθαιρέσια ὀρισμένων ἰσχυρῶν ὁμάδων καταστρατηγοῦσε τὸ γενικὸ κοινωνικὸ συμφέρον, θά ἐκθειασθεῖ στὸ χῶρον τῶν καταπιεσμένων ἢ δημιουργικὴ λειτουργία τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου. "Ὅταν τὸ ἄτομο ξέκοβε ἀπὸ τήν παραδοσιακὴ κοινότητα καὶ ἀναζητοῦσε νέους τρόπους γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσῃ μέ τὰ πράγματα, οἱ δυνατότητές του τότε ἦταν ἀπεριόριστες. Τὸ ἰδανικὸ τῆς Ἀναγέννησης ὑπῆρξε "UOMO UNIVERSALE". Τὴν ἡσιόδειο στίχο ("οὗτος πανάριστος, ὅς αὐτὸς πάντα νοήσῃ...")¹¹¹ θυμίζει ὁ VITORIA¹¹². Τὸ ἴδιο πνεῦμα ἐπικρατεῖ καὶ στὴν "Πολιτεία τοῦ ἡλίου": "Δέν μᾶς διαφεύγει βέβαια πῶς ὅποιος ξέρει μονάχα μιὰ ἐπιστήμη, δέν τήν ξέρει, οὔτε καὶ αὐτὴν καλά..."¹¹³. Μέ ἀφετηρία τὸ οὕτοπικὸ σχεδίασμα τοῦ CAMPANELLA ὁ Κομένιος θά θεωρήσῃ ὡς σκοπὸ τῆς Παιδαγωγικῆς τήν "πανσοφικὴ"¹¹⁴ μόρφωση τοῦ ἀνθρώπου. "Ἄν ὁ 16ος αἰῶνας κατακλύζεται ἀπὸ τήν πλημμύρα τῶν γνώσεων, ὁ ἐπόμενος ὅμως θά ἀρχίσει νὰ ἐπιμένει στὴν οὐσιαστικὴ γνώση. Οἱ ἀνθρωπιστές ἔδωσαν περισσότερὴ ἔμφαση στὴν πολυμαθεία παρὰ στὴν ἀντικειμενικὴ παρατήρηση-στὴν πρωτότυπη σκέψη καὶ τήν ὀργανωμένη γνώση. Ἡ ἐγκυκλοπαιδικὴ σύνθεση τῆς ἱστορικῆς πέτρας μέ τῆ συστηματοποίηση τῶν γνώσεων καὶ τῆ συνοπτικὴ θεώρηση τῶν ἐπιστημῶν θά συντελεσθεῖ τὸν 17ο αἰῶνα. Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐμφράζεται καὶ στὴν "Πολιτεία τοῦ ἡλίου": "Ἐχουν ἓνα μονάχα βιβλίον πού τὸ ἀπεκαλοῦν σοφία καὶ ὅπου ὅλες οἱ ἐπιστῆμες ἔχουν καταγραφεῖ μέ θαυμαστὴ

110. BACON, NA, σ. 993.

111. Ἡσιόδος, "Ἔργ. 11, 296κκ. Γιά τῆ σχέση τῆς ἡσιόδειας αὐτῆς σκέψης μέ τήν πρωταρχὴ τῆς ἐλληνικῆς "δημοκρατίας" δέξ. Κυριαζόπουλου (1975), σ. 36κκ.

112. VITORIA (1532), L. I, C. 2 (σ. 220).

113. CAMPANELLA, CS, σ. 427.

114. Δέξ τίς σχετικὲς ἀναλύσεις τῶν HEB (1934), σ. 180κκ, SPINKA (1953), σ. 155κκ, HENNINGSEN (1966), σ. 293κκ καὶ φράγκου (1968), σ. 41/42.

εύκολα και συντομικά¹¹⁵. Ο ΒΑCΟΝ πρωτόρχισε τη συστηματική ταξινόμηση των επιστημών¹¹⁶ (πού την ολοκλήρωσε αργότερα ο DIDEROT και ο D'ALEMBERT). Ο ίδιος έπλεσε είχε υποστηρίξει την ένότητα των επιστημών με τη δημιουργία μιας "καθολικής επιστήμης"¹¹⁷. Ήταν η εποχή που έγινε αίσθητή η ανάγκη να μπει τάξη στα πράγματα και ο "πολυύστωρ" να παραχωρήσει τη θέση του στον "ϊστορα". Ο ΡΙCΟ είχε κιόλας χρησιμοποιήσει το ήρακλειτέιο απόσπασμα: "πολυμάθη νόου ού φέρει"¹¹⁸ και ο ΜΟΝΤΑΙΓΝΕ¹¹⁹ τώ σχετικό τρίτο κεφάλαιο του Στοβαίου. Ο ΒΑCΟΝ θα προσθέσει: "Είναι δυστυχημένος εκείνος που τον διακρίνει αλόγιστη πολυπραγμοσύνη"¹²⁰. Όσο βέβαια προχωρούσε η τακτοποίηση του κόσμου, τόσο τώ ίδιο τώ υποκειμένο ήταν φορέας λογικών (δηλ. γενικών) αρχών και ταυτόχρονα οι νόμοι των πραγμάτων άπαράβατοι. Ιστορικά λοιπόν ο όρθολογισμός και ο έμπειρισμός δέν αντιφάσκουν ανάμεσά τους, αλλά διαλεκτικά συνυπάρχουν. Την ένωση της έμπειρίας (πού άν άφεθεί μόνη της δημιουργεί τώ "εΐδωλα")¹²¹ και του νοϋ διακρίνει και ο ΒΑCΟΝ: "Οι Έμπειριστές, σάν τώ μυρμηγκία, τόσα πολλά συσσωρεύουν και χρησιμοποιούν. Οι Όρθολογιστές, σάν τώ άράχνες, κατασκευάζουν από τώ σωθικά τους τόν ιστό. Ο νοϋς που βρίσκεται στή μέση είναι σάν τή μέλισσα που μαζεύει τήν τροφή από τώ λουλούδια των κήπων και των άγρών, αλλά που μέ τώ δικές της τώ δυνάμεις τήν έπεξεργάζεται"¹²². Βέβαια ο "άγγλος φι-

115. CAMPANELLA, CS, σ. 420.

116. ΒΑCΟΝ (1623), L. II, C. I (σ. 494κκ); Για τώ είδικά προβλήματα δέε DANGELMAUR (1974), σ. 15κκ. αυτήν έχει υπόψη του (όπως φυσικά τήν προσαρμόζει ο D'ALEMBERT στήν Είσαγωγή της "Έγκυκλοπαίδειας", 1751, σ. 6κκ) ο Καταρτζής, όταν εύχεται να γεννηθεί εκείνος που θα "γράφη φιλοτέχνως στήν κοινή του γλώσσα όλας αύτατς τώς μάθησες που έκθέτει τώ ειρημένο συστηματικό Διάγραμμα, καθώς τώκαμναν και τώ κάμνουν αυτό στήν έδική τους όλα πώ Έθνη της Ευρώπης" (1787, σ. 105).

117. ΒΑCΟΝ (1603), σ. 228, του ΐδιου (1620), L. I, APH. LXXX (σ. 187/88). Δέε DESCARTES (1628/29), σ. 360. Πρβλ. και τώ σχετικό σχολιασμό του ΜΟCRAE (1957), σ. 27κκ.

118. ΡΙCΟ (1496), L. IV, C. VIII (τ. I, σ. 476/77).

119. ΜΟΝΤΑΙΓΝΕ (1580), L. I, δοκ. XXV (σ. 139). Πρβλ. Στοβαίου κ. III, 11, 17, 62.

120. ΒΑCΟΝ (1623), L. VIII, C. II, PAR. 34 (σ. 777).

121. ΒΑCΟΝ (1620), L. I, APH. XXXIV (σ. 163), L. I, APH. XLI (σ. 163/64), του ΐδιου (1620), DISTR. OPER (σ. 139). Πρβλ. και τή διεξοδική ανάλυση του Βέικου (1976), σ. 136κκ. Στόν CAMPANELLA αντίθετα, η αΐσθηση κατέχει τώ πρωτετο. (1623, 1638, σ. 7).

122. ΒΑCΟΝ (1620), L. I, APH. XCIV (σ. 201) * δέε L. I, APH. XIX και XX (σ. 159/60), του ΐδιου (1607), σ. 616.

••//••

λοσοφος στην προσπάθειά του να αποφύγει την κατάτμηση της φυσικής πραγματικότητας (όπως την επιχειρεί η εμπειρική κατεύθυνση της φυσικής φιλοσοφίας) και την αύθαρκτη επαγωγή του νοού (όπως την εκπροσωπεί ο Όρθολογισμός) θα επιδιώξει να κατατάξει τα δεδομένα της εμπειρίας και να διαπιστώσει την ενότητα των φυσικών φαινομένων. Όμως επιμένοντας στην έρευνα για τη δημιουργία της Φύσης περισσότερο παρά για τις λειτουργίες της δε θα ξεφύγει "από τις λεπτές διακρίσεις του σχολαστικισμού"¹²³ (πού τον πολεμήσε με χαρακτηριστική μανία). Από την εποχή που η Δύση μνηστήκε στην βραβική και την ελληνική επιστήμη τα μαθηματικά ανέλαβαν να οργανώσουν την εμπειρία. Μπροστά όμως στην επίθεση που γνώρισαν οι επιστήμες που μαθητικοποιούσαν το χώρο τους από τη σχολαστική φιλοσοφία. Έγινε για αρκετούς αιώνες ανάγκη ή ύπαρξη της "διπλής αλήθειας"¹²⁴ ("ο όρθος λόγος και η αληθινή θρησκεία κυβερνούν"¹²⁵) και η συμπόρευση των φυσικών επιστημών με τη θεολογία. Έτσι δόθηκε η δυνατότητα, άργά αλλά σίγουρα, να καστραφεί ο παραδοσιακός μεθοδολογικός όπλισμός για την προσέλαση του αντικειμένου: "Στά γεγονότα της φύσης δοξάζεται ο φυσικός νόμος και όχι το θαύμα"¹²⁶. "Αν το πρωτείο δίνεται στη "φύση των πραγμάτων", αυτό σημαίνει πως αναγνωρίζουμε την οντολογική τους αυτετέλεια στην προσπάθειά μας να "σώσουμε τα φαινόμενα"¹²⁷ (να τα αποκρυπτογραφήσουμε δηλ. με μαθηματικό τρόπο). Κι αν το "βιβλίο της Φύσης είναι γραμμένο σε μαθηματική γλώσσα"¹²⁸ αυτό πάλι σημαίνει πως τα μαθηματικά συντελούν στη λειτουργική συνάφεια του υποκειμένου με το αντικείμενο. Όσο βέβαια η μαθητικοποίηση των φυσικών επιστημών καρποφορούσε, τόσο η αύστηρότητά τους μετα-

123. Μπαγιόνας (1974), σ. 175. Πρβλ. και τις αντίστοιχες απόψεις των ENGELS (1844), σ. 553 και HORSFELD (1951), σ. 13 κκ.

124. Για τη γένεση της ιδέας αυτής δες πρόχειρα HAZDN (1950), σ. 101.

125. BACON (1620), L. I, APH. CXXIX (σ. 223). Πρβλ. CAMPANELLA (1616), σ. 1 κκ. Στόν Άγγλο φιλόσοφο όφείλει την καταγωγή της ή πασίγνωστη φράση της Απολογητικής: "Αίτη γέυση από φιλοσοφία οδηγεί στόν άθεισμό, ενώ η συστηματική ένασχόληση μ'αυτήν μάς ξαναφέρει στη θρησκεία" (1623, L. I, σ. 436).

126. CAMPANELLA (1614), σ. 116.

127. Έκφραση που ανάγεται σε πυθαγόρεια και νεοπλατωνική παράδοση: δες Ευκλείδιο, σ. 488/21. Πρβλ. BACON (1620), DISTR. OPER (σ. 144), τοϋ Ίδιου (1623)^α, σ. 785. Για τη σχετική τεκμηρίωση δες DUHEM (1914), σ. 102 κκ και MITTELSTRASS (1962), PASSIM.

128. GALILEI (1618), σ. 232, τοϋ Ίδιου (5.1.1641), σ. 293 κκ. Η έκφραση "βιβλίο της Φύσης" (πού ανάγεται στόν Κιέρωνα) διατηρείται στόν BACON (1623, L. I, σ. 459, 1620, Αφιέρ. σ. 123) και στόν CAMPANELLA (1604, 1620), σ. 370 κκ, τοϋ Ίδιου (1623/1638), σ. 1-3, 89. Δές και τις παρατηρήσεις των VIRNICH (1920), σ. 11 κκ και GARIN (1974), σ. 328 κκ.

φυτεδόνταν σ' όλους τους τομείς της έπιστημονικής έρευνας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ή γέννηση και ή τεράστια επίδοση, της στατιστικής πού τή χρησιμοποιεί κιόλας ή "Ούτοπία"¹²⁹.

4.5. Φυσική μομοτέλεια και ιστορική πρόγνωση.

Η μαθηματική περιγραφή των φυσικών φαινομένων (τό "πώς")¹³⁰ ονομάστηκε "φυσικός νόμος". Η έπιστήμη της φύσης έγκαταλείπει τό θεωρητικό της χαρακτήρα για ν' ασχοληθεί μόνο μέ τήν πειραματική καταγραφή των λειτουργιών της φυσικής πραγματικότητας: "Η φιλοσοφία", γράφει ό GALILEI έννοώντας τήν έπιστήμη της φύσης, "είναι γραμμένη σ' ένα βιβλίο πού στέκει πάντα όλάνοιχτά μπροστά μας. Και δέν μπορούμε νά τό καταλάβουμε, άν δέν πασχίσουμε πρώτα νά καταλάβουμε τή γλώσσα και νά μάθουμε τά στοιχεία μέ τά όποια γράφτηκε"¹³¹. Η άναγκαιότητα όμως του φυσικού νόμου (πού έπιβεβαιώνεται στήν πειραματική επανάληψη των φαινομένων πού διέπει) αποκλείει τό θαύμα και τήν τυχαιότητα από τήν έπιφάνεια του κόσμου: "Η γνώση των αίτιων αποτελεί τήν πραγματική γνώση"¹³². Τό σύνολο των σχετικών περιπτώσεων συγκρατεί τήν έσωτερική τους άναγκαιότητα: "CAUSA EST SUMMA SIVE AGGREGATUM ACCIDENTIUM OMNIUM"¹³³. Η άρχική άποσύνθεση της φύσης σέ χωριστά μέρη, ή κατάταξη των φαινομένων σέ ομάδες και ή έρμηνευτική περιγραφή της μορφής τους ήταν ή πραγματική βάση για τόν προσδιορισμό της άλληλουχίας τους. Και όσο στήν πρώιμη άστική κοινωνία δέν είχε άποκρυσταλλωθεί ή ίσορροπία ανάμεσα στις άντιμαχόμενες δυνάμεις και έτσι έπικρατούσε μιá άβεβαιότητα στή συμπεριφορά πού εύννοούσε τή σχετικότητα¹³⁴, τόσο ό άπαράβατος φυσικός νόμος θά προβάλλει ως ό μονα-

129. MORUS, U, σ. 116/5-10. Πρβλ. BURCKHARDT (1860), σ. 67κκ.

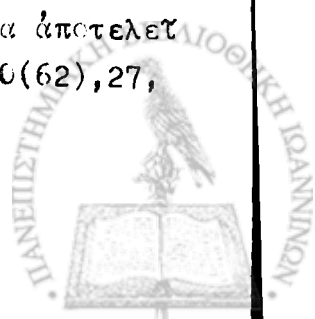
130. Δές τίς σχετικές θεωρήσεις των ASTER (1901), σ. 30 και Κυριαζόπουλου (1963), σ. 37.

131. GALILEI (1618), σ. 232.

132. Bacon (1620), L. II, APH. II (σ. 228). Φυσικά ό "άγγλος φιλόσοφος θά υπερασπισθεί τήν "CAUSA EFFICIENTIS" και όχι τήν "CAUSA FINALIS", (1623), L. III, C. IV (σ. 564κκ).

133. HOBBS (1665), L. I, C. VI, παρ. 10 (σ. 42), L. II, C. IX (σ. 65).

134. Στήν "Ούτοπία" θά διατυπωθεί και τό έρώτημα: "μήπως ή άπόλυτη δικαιοσύνη θά μπορούσε νά όνομαστέτ άπόλυτη άδικία;", U, σ. 72/10-11. Δές FERENTIUS, HEAUT. V, 796, CICERO, OFF. I, 10, 33, ERASMUS (1508), παρ. 925 τ. II, σ. 374. Για περισσότερες πληροφορίες δές KISCH (1960), σ. 1κκ και FLEBISHER (1973), σ. 22/23. Τό έπιχείρημα πώς όλα τά παραπτώματα έχουν τήν ίδια σημασία αποτελεί στωϊκό παράδοξο. MORUS, U, σ. 72/14. Δές CICERO, MUR. 29 (61), 14-15 * 30 (62), 27, FIN. IV, IX, 21. IV, XXVII, 74-77.

δικός συντελεστής στον υλικό και πνευματικό χώρο: "RES EXTENSIVA" - "RES COGITANS"¹³⁵ (μια διάκριση που θα ξεπερασθεί με την επικράτηση του άστικου κόσμου και το "θετικό" προσανατολισμό των επιστημών, όπως θα δούμε άμέσως παρακάτω). Πάντως μέσα στην άβεβαιότητα του κλίματος αυτού θα υπογραμμισθεί με συνέπεια ή άμφιβολία για τα όρια και τη δύναμη του ανθρώπινου νοού: "Είναι δύσκολο να γνωρίσει κανένας τη φύση των πραγμάτων" αλλά πολλοί λίγοι γνωρίζουν τον τρόπο της επιστημονικής σκέψης, έφ'όσο και σ' αυτόν πολύ πλανώνται, είτε επειδή τον δικό τους τον διαπλάθουν σύμφωνα με τη δική τους θέληση, είτε επειδή τον ξένο τον άγνοούν... Γιαυτό μ'ās άπομένει τεράστιο έργο ν' άποκαλύψουμε και ν' ατεριώσουμε τις βάσεις των επιστημών"¹³⁶. Ο CAMPANELLA (άκολουθώντας τον άγουστίνο και προλαβαίνοντας το DESCARTES) άδηγεύται άπό την άμφιβολία στην όντολογική βεβαιότητα: "Τό πιο σίγουρο σέ μένα είναι πώς έγώ ύπάρχω..."¹³⁷. Ο BACON έπισης ξεπερνάει τό σκεπτικισμό¹³⁸. "Όσο βέβαια ό άστικός κόσμος άποικτούσε κρατική ύπόσταση και ή μηχανή (ύπαικούοντας στους νόμους των πραγμάτων) έλυσε τό βιοτικό πρόβλημα του πολίτη, τόσο ή κοινωνική και ή βιολογική νομοτέλεια γνωρίζει τεράστια έπίδοση. Τά ζώα, τό σώμα του ανθρώπου και ή ψυχή του, ή κοινωνία και όλόκληρο τό σύμπαν θά θεωρηθούν και θά μελετηθούν σαν μηχανές ("MECHANICE EXPLICARI")¹³⁹. "Έτσι ή άστική άποψη της άναγκαιότητας θά διοχετευθεί σ' όλους τους χώρους των πραγμάτων και των ιστορικών διαδικασιών. Τό μέλλον θά γίνει ή άναγκαία πορεία άπό τό τωρινό γνωστό στις έρχόμενες φάσεις του. Η γνώση δηλ. του παρόντος θά προσδιορίσει και τό μέλλον. Με βάση τους νόμους της κίνησης, αν ξέρουμε τη θέση και την ταχύτητα ενός σώματος μπορούμε με άκρίβεια νά προβέψουμε τη μελλοντική του κατεύθυνση και πορεία: "Μιά διάνοια", γράφει ό LAPLACE έκφράζοντας τις σχετικές άπόψεις που επικρατούσαν στον εύρωπαϊκό πνευματικό χώρο άπό πολύ νωρίτερα, που σέ μία δοσμένη στιγμή θά γνώριζε όλες τις δυνάμεις άπό τις όποτες έμφυχώνεται ή φύση και την αντίστοιχη θέση των όντων που την άποτελούν, αν βέβαια ήταν άρμετά πλατεία, ώστε ν' αναλύσει τά δεδομένα αυτά, θά μπορούσε νά συμπεριλάβει στον ίδιο

135. DESCARTES (1641), VI 97-98 (σ. 78).
 136. CAMPANELLA (1623/1638), σ. 331-333, 351. Δές του ίδιου (1642), σ. 67.
 137. CAMPANELLA (1623/1638), σ. 32. Πρβλ. AUGUSTINUS, DE TRIN. IX, IV, του ίδιου, DE CIVITATE XI, 26, του ίδιου, DE VER. REL. XXXIX, 73, THOMAS (1255-1273), I, QU. 87, ART. 1 (σ. 428-30), του ίδιου, QU. EST. X, 8 (σ. 206-210). Δές και τις σχετικές παρατηρήσεις των BLACHNY (1920)^α, PASSIM και BONANSEA (1969), σ. 56 κκ, 322.
 138. Δές BACON (1620), L. I, APH. XXXVIII (σ. 163), L. I, APH. XXXVI (σ. 219). Πρβλ. και τό σχετικό σχολιασμό της VERNICH (1920), σ. 5 κκ.
 139. LEIBNIZ (1671), σ. 210.

..//..

τύπο τής κινήσεις των μεγαλύτερων σωμάτων του σύμπαντος καθώς και τής κινήσεις του ελαφρότερου ατόμου. Τίποτε δέ θά ήταν άβέβαιο γι' αúτην και τό μέλλον, όπως και τό παρελθόν, θά ήταν παρόν μπροστά της¹⁴⁰. Ακριβώς τή βεβαιότητα αúτη (πού μολιάστηκε από τό φυσικό στον ιστορικό χώρο) τήν έκανε κτήμα της ή Ούτοπια, όταν είναι σίγουρη πώς από τήν κριτική του παρόντος θά ξεπηδήσουν οι δυνάμεις εκείνες πού θά τό μετασχηματίσουν. Η άναγκαιότητα τής ιστορικής αλλαγής (πού αποτελεί τή βασική πύση τής ούτοπικής δημιουργίας) γίνεται ό κινήτήριο μοχλός πού στρέφει τό "σήμερα" προς τό καλύτερο "αύριο". Από τήν άλλη πλευρά τό μέλλον σαν ίδεώδης κοινωνική δράγανωση λειτουργεί μέσα στο παρόν. Προσδιορίζει έτσι με ακρίβεια τής άδυναμίες του και έμβιάζει έναν έντονώτερο ρυθμό αλλαγής. Η άμεσότητα τής ούτοπικής περιγραφής και ή αλσιδόοξη έκτίμηση των τωρινών δυνατοτήτων συμπλέκει τήν ούτοπική διάθεση με τήν ιστορική ενεργεια και συμπλησιάζει τό μέλλον προς τό παρόν.

4.5.2. Η "φύση τοσ πραγματος" ως όρος για τήν έρμηνεία τής Ιστορίας.

Η επέμβαση του ανθρώπου στη Φύση και ή παρουσίαση τής ιστορικής πορείας αúτης ως πραγματικού γεγονότος αποτελούν όμοχρονες διαδικασίες στον πνευματικό κορμό τής μεταμεσαιωνικής Ευρώπης. Η Φύση, ό χώρος δηλαδή πού μετουσιώνεται ή ανθρώπινη θεωρία σε παραγωγική πράξη ("ή νίκη τής τέχνης πάνω στη φύση"¹⁴¹) και ή 'Ιστορία, όπου τό ανθρώπινο γεγονός αντανακλά πραγματικά δεδομένα και διεργασίες, συνυφαίνουν τή διαπίστοατη δραστηριότητα του ανθρώπου: τήν ιστορικοποίηση τής Φύσης και τή φυσικοποίηση τής 'Ιστορίας. Με τή δημιουργία των αστικών συνθηκών στη Δύση ή έκθέωση τής φυσικής πραγματικότητας συνδυάστηκε με τήν άποθέωση τής ανθρώπινης 'Ιστορίας. Ακριβώς μέσα στην 'Ιστορία ό άνθρωπος επέμβαίνει στη Φύση (τηρώντας και όχι παραβαίνοντας άθαλρετα τους νόμους της) άποβλέποντας στη δική του βελτίωση: "... ή μεγάλη πείρα δημιούργησε πολλά

140. LAPLACE (1814), σ. 3/4. Πρβλ. και τής αντίστοιχες φιλοσοφικές άπόψεις των CONDORCET (1794), σ. 203 και COMTE (1830), σ. 63/64. Παρόμοια θέση διατυπώνει και ό LEIBNIZ: "έπειδή πάντα ή τωρινή κατάσταση μιας άπλης ούσίας είναι φυσικά μια συνέχεια από τήν περασμένη, γι' αυτό και τό παρόν αποτελεί τό έμβρυο του μέλλοντος" (1715, σ. 494. δές και του ίδιου, 1710, παρ. 360, σ. 343). Βασική προϋπόθεση των θέσεων αυτών ύπηρξε ή θεωρία του άπόλυτου χώρου και χρόνου τής κλασσικής Φυσικής. δές NEWTON (1687), σ. 5 (SCHOLIUM). Πρβλ. και τής σχετικές παρατηρήσεις του CAPEK (1961), σ. 122.

141. BACON (1620), L. I, APH. CXVII (σ. 213). Πρβλ. και τής σχετικές αναλύσεις του SPAEMANN (1973), σ. 964.

πού κάνουν άνετη τή ζωή"¹⁴² Ταυτόχρονα ή έπιμονή στην "ORDO RERUM" ξεκαθάριζε και τόν ιστορικό χώρο από τήν έμμομη παρουσία του θαύματος άναζητώντας έτσι τήν πραγματική αίτιολόγηση και σημασιολόγηση των γεγονότων. Η "φύση του πράγματος" σήμαινε τήν άνεύρεση τής συγκεκριμένης ένότητας μέσα από, τή διάχυτη πολλαπλότητα των φαινομένων. Γιατί, φύση θεωρείται ό κεντρικός πυρήνας μιās κατάστασης ή μιās διαδικασίας και όχι τά πάμπολλα έξωτερικά τους χαρακτηριστικά. Έτσι προσανατόλιζε τήν ιστορική θεώρηση προς τό βάθος του ιστορικού γίνεσθαι, προς τό έσωτερικό νήμα τής ιστορικής άλληλουχίας. Από τήν άλλη πλευρά ή στροφή προς τά πράγματα ήταν ή άναζήτηση των βασικών ιδιοτήτων των λαών μέ βάση τίσ κλιματολογικές¹⁴³ και τίσ ιστορικές συνθήκες. Στην Ούτοπία βέβαια (πού δίνει τό προβάδισμα στην 'Ιστορία και όχι στη Φύση) ό άνθρωπος ως ιστορικό όν-δηλαδή ζώντας και δρώντας μαζί μ' άλλους-άλλάζει τό κλίμα και όχι αντίστροφα τό κλίμα τόν άνθρωπο. Η πολιτιστική διαφορά ανάμεσα στον παλιό και τό νέο κόσμο, άνάμεσα στον τωρινό πραγματικό και τόν ιδεώδη του μέλλοντος δέν προέρχεται από τήν κλιματολογική τους άνομοιογένεια (ώστε ό δεύτερος νά θεωρηθεϊ πώς γεννάει κατοίκους μέ τό μονοπώλιο τής "έξυπνάδας και των τυχαίων έφευρέσεων")¹⁴⁴. Η αίτλα βρίσκεται στην άποτελεσματική έκμετάλλευση των εύκαιριών, στή γνώση και τήν κατοχή τής παγκόσμιας έμπειρίας και στην άποδοχή όρθολογιστικής κοινωνικής διάρθρωσης: "Αύτός είναι ό βασικός λόγος, νομίζω, πού τό κράτος τους κυβερνιέται σοφώτερα και προοδεύει περισσότερο από μās, άν και δέν μās ξεπερνούν σέ εύφυία και πλούτο"¹⁴⁵.

4.6. 'Από τό "NON PLUS ULTRA" σ τό "PLUS ULTRA".

Στή Δύση ή γνώση του κόσμου ("μεγάλη τιμή σ' αυτόν πού έζησε τήν οικουμένη")¹⁴⁶ θα συμβαδίσει χρονικά μέ τήν κατάκτησή του. Τό άγνωστο μέ τήμηθική του περιβολή και τά έξωτικά εξαφνιάσματα ("MIRABILIA")¹⁴⁷ κεντρίζει

142. MORUS, U, σ. 106/21-22. Πρβλ. CAMPANELLA (1618), σ. 263, LOCKE (1671), L. IV, C. XII, παρ. 12 (σ. 88).

143. Δές παραπάνω σημ. Γ 314.

144. MORUS, U, σ. 108/19.

145. MORUS, U, σ. 108/16-19. Πρβλ. BACON (1620), L. I, APH. CXKIX (σ. 222): "Και ύπερέχουν όχι για τό έδαφος, τό κλίμα ή τή σωματική τους διάπλαση, αλλά για τίσ τέχνες".

146. CYRILAQUE D' ANCONE (1441 δές CHASTEL, 1969, σ. 7). Πρβλ. CAMPANELLA, CS, σ. 445

147. Δές MORUS, U, σ. 52/30-31, BACON (1620), L. I, APH. XCII (σ. 199), του ίδιου, NA, σ. 971. Πρβλ. και τά σχετικά παραδείγματα πού φέρνει ό THORNDIKE, τ. VI, σ. 275.

..//..

100
τῆ φαντασία καὶ τοῦ Εὐρωπαίου ναυτικοῦ. Στὸ ἐξώφυλλο τῆς πρώτης ἔκδοσης τῆς βενεζιανῆς "INSTRUMENTATIO MAGNA" εἰκονίζεται μιὰ καραβέλα πού προσπερνάει τὸ Γιβραλτάρ. καὶ τῆ συνοδεύει ἡ ἀκόλουθη φράση: "Πολλοὶ τὸ ξεπερνοῦν πλουτίζοντας τῆ γνώση"¹⁴⁸. Βέβαια μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικῆς ὁ Κολόμβος θά πεῖ πὼς "ὁ κόσμος εἶναι μικρὸς"¹⁴⁹. Τὸ γεγονός αὐτὸ συνδυάζεται καὶ ἀπὸ τὸ BACON μὲ τὸν ἐνθουσιασμό γιὰ τὴν πρόοδο τῆς γνώσης: "Ἐμεῖς δὲν ἀντιπαραθέσαμε μάταια τὸ δικὸ μας PLUS ULTRA στὸ NON ULTRA τῶν ἀρχαίων"¹⁵⁰. Τὴν ἀπόφαση ὅμως τοῦ Εὐρωπαίου ν' ἀνοιχθεῖ στὸν ὠκεανὸ καὶ νὰ ξεπεράσει τὸν πηγαδοσιακὸ ὄριζοντα τῆς πατρίδας του (στὶς στήλες τοῦ Ἡρακλῆ ἦσαν γραμμένο: "ὄχι πρὸ πέρα"¹⁵¹) τὴν ἔκανε πράξη ἡ βελτίωση τῶν μέσων ναυσιπλοΐας (νέα καράβια πού διαθέτουν κινητὸ πανί, πηδάλιο, πυροβόλα ὄπλα, πυξίδα καὶ γεωγραφικὸ χάρτη)¹⁵² καὶ ἡ ἀνάγκη γιὰ τὴν ἐξεύρεση νέων θαλασσινῶν δρόμων γιὰ τὴν εὐρωπαϊκὴ ἀγορά. Μὲ τὴ σειρά του τὸ ἀποτέλεσμα τῶν προσπαθειῶν αὐτῶν ἦταν ἡ ὑποταγὴ καὶ ἀπομύζηση τοῦ χρυσοφόρου "νέου κόσμου": "Χρυσᾶσι καὶ ἀσήμι ἀρπάζουν EX NOVO ORBE"¹⁵³. Τὴν ἄλλειψη εὐγενῶν μετάλλων στὴν Εὐρώπη θ' ἀναπληρώσει ὁ πλοῦτος ἀπὸ τὶς χῶρες, ὅπου ἀναβιώνουν τὰ "AUREA SAECULA"¹⁵⁴. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἡ οὐτοπία κρατᾶει τὴν ἀκόλουθη ἰδιότυπη στάση: ἀπὸ τῆ μιὰ πλευρᾶ ἡ ἰδεώδης πολιτεία ἀνακαλύπτεται κάπου στὸ "νέο κόσμο" καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη δέ δίνει δεκτὰ στὰ εὐγενῆ μέταλλα¹⁵⁵. Ἔτσι ἀναγνωρίζει τὴ σήμασις τῶν χωρῶν πού μόλις ἀνακαλύφθηκαν γιὰ τὴ δυτικὴ οἰκονομία καὶ πολιτικὴ, ἀλλὰ καὶ διακρίνει πὼς ἡ εὐημερία

148. BACON, THE WORKS, τ. I, σ. 119. Δὲς τοῦ ἴδιου (1620), L. I, APH. XCIII (σ. 200), τοῦ ἴδιου (1608), σ. 584. Πρβλ. τοῦ ἴδιου (1620), L. I, APH. XCII (σ. 199).

149. Κολόμβος (7.7.1503), σ. 273.

150. BACON (1608), σ. 583/84, τοῦ ἴδιου (1620), L. I, APH. CXXIX (σ. 221/22). Πρβλ. BERNARDI (1583), τ. I (σ. 24κκ), τοῦ ἴδιου (1583), τ. I (σ. 302), GLANVILL (1688), σ. 7. Πρβλ. καὶ τὶς σχετικὲς παρατηρήσεις τοῦ JONES (1936), σ. 132.

151. Δὲς Πίνδαρο. Ὀλυμπ. III, 44/45, BACON, NA, σ. 977. Δὲς καὶ τὴν εἰδικὴ ἐργασία τοῦ ROSENTHAL (1971), σ. 204κκ.

152. Δὲς BACON, NA, σ. 980, 981, 993, 994, MORUS, U, σ. 52/14κκ καὶ παραπάνω σημ. Γ 391. Πρβλ. καὶ τὶς σχετικὲς ἀναλύσεις τῶν WOLPER (1970), σ. 593, BRAUDEL (1949), τ. I, σ. 97 καὶ Κυριαζόπουλου (1965), σ. 200κκ.

153. CAMPANELLA (1635), σ. 91. Πρβλ. BACON (1623), L. VIII, C. III, παρ. 9 (σ. 801), SEPULVEDA (1542), σ. 78. Ὁ WEBER ἀναφέρει πὼς ἀπὸ τὸ 1493 ὡς τὸ 1800 μπήκε στὴ Δύση 2 1/2 ἑκατομμύρια κιλά χρυσᾶφι καὶ 90 ἢ 100 ἑκατομμύρια κιλά ἀσήμι ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ (1923, σ. 219/20). Γιὰ τὶς συνέπειες τῆς εἰσαγωγῆς αὐτῆς δὲς BRAUDEL (1949), τ. I (σ. 433κκ) καὶ GOLD (1964), σ. 251κκ.

154. Δὲς GRAUS (1967), σ. 13, LEVIN (1970), σ. 62.

155. MORUS, U, σ. 150/14-σ. 156/30, σ. 240/31-σ. 242/14, CAMPANELLA, CS, σ. 433, BACON, NA, σ. 981. Πρβλ. VIVES (1529), L. IV, C. 5 (σ. 349/50).

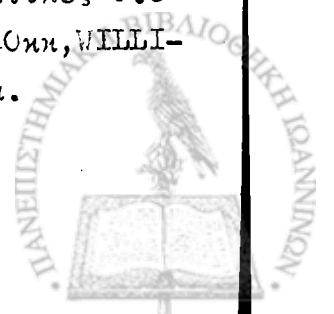
...//...

αυτή χωρίς τη γενική κάρπωση των αγαθών οδηγεί κατευθείαν στη ανισότητα. Από την εποχή αυτή ο "VETUS ORBIS"¹⁵⁶ ελέγχει (μέ τις εμπορικές εγκαταστάσεις στην Αφρική και στην Ασία και μέ τις πραγματικές αποικίες στην Αμερική) οικονομικά και πολιτικά την παγκόσμια αγορά και καθοδηγεί ανάλογα τη διακίνηση των ιδεών. Οι πρώτες βέβαια "SANCTAE CHRISTIANITATIS NOVAE COLONIAE" θα συγκροτηθούν ωστόσο με τις Σταυροφορίες κάτω από παπική εύλογία και προστασία. Μέ άφορμή να διαδοθεί ο λόγος του Ευαγγελίου στα πέρατα της Οικουμένης η Ρώμη θα ξαναποκτήσει την παγκόσμια προβολή της και δύναμη: διαποτίζοντας ο λόγος της Γραφής τη γη ολόκληρη θα σημάνει το θάνατο του Αντίχριστου¹⁵⁷. Παρόμοιος ζήλος διακρίνεται στα ούτοπικά έργα του MORUS και του CAMPANELLA¹⁵⁸ που θα τον πραγματοποιήσουν οι ιεραποστολές των καθολικών μοναχικών ταγμάτων: "στο νέο κόσμο... οι Δομικανοί... και οι άλλοι ιεραπόστολοι στάλθηκαν από τον Ποντίφηνα της Ρώμης για να κηρύξουν το Ευαγγέλιο"¹⁵⁹. Ο ιεραπόστολος της "Ούτοπίας" υπήρξε ο VASCO DE QUIROGA¹⁶⁰. Το παραδειγμα του ακολουθήσαν πολλοί συγκροτώντας κατά καιρούς στο "νέο κόσμο" κλειστές ούτοπικές κοινότητες (που προσδοκούσαν να πραγματοποιούν τα νεώτερα ούτοπικά σχέδια)¹⁶¹. Στην τριάδα "GOD, GOLD, GLORY"¹⁶² θα καταναλωθεί η ναυτική περιπέτεια του Εύρωπαικού που νομίζει πως ξαναγυρνά στο βιβλικό περιβάλλον της Εδέμ: "Σκέφτομαι και συνεχίζω να πιστεύω", έλεγε ο Κολόμβος, "αυτό που πίστευαν και πιστεύουν τόσοι άγιοι και θεολόγοι, ότι δηλαδή έκει πέρα... βρίσκεται ο έπιγειος Παράδεισος"¹⁶³. Ακριβώς σ' αυτήν την πίστη βασίζονται και τα ούτοπικά συστήματα της μεταμεσαιωνικής εποχής, όταν αντιπαραθέτουν τον τωρινό στον έρχόμενο κόσμο και άπαιτούν μέσα από την τεχνολογική και κοινωνικοπολιτική πρόοδο την ούσιαστική αλλαγή του πρώτου.

156. Κατά τον LA POPELLINIERE (1582) δέξ GOLLWITZER, 1972, σ. 61) υπάρχουν τρεις κόσμοι: ο "παλιός", ο "νέος" και η Αύστραλία ως "τρίτος κόσμος".
 157. Δέξ HANKE (1959), σ. 5, 6, 126.
 158. MORUS (1516), σ. 42/5-13, του ίδιου; U, σ. 218/την, CAMPANELLA, CS, σ. 460, του ίδιου (1618), σ. 56, ΒΑΥΟΝ, ΝΑ, σ. 973, 974, 975.
 159. MALVENIDA (1604, σ. 115) δέξ REEVES, 1961^α, σ. 168). Πρβλ. VITORIA (1532), L. III, C. 9 (σ. 262).
 160. Δέξ HANKE (1959), σ. 20, 132, LEVIN (1970), σ. 93.
 161. Βιβλιογραφικές πληροφορίες για το θέμα αυτό δέξ στους LOCKWOOD (1965) σ. 183κκ και HOLLOWAY (1951), PASSIM.
 162. Δέξ τις σχετικές αναλύσεις του TRATTFNER (1964), σ. 17κκ.
 163. Κολόμβος (1505), σ. 306. Πρβλ. CAMPANELLA (1613/24), L. IV, II (σ. 188), του ίδιου (1616), σ. 3, του ίδιου (1613/24), L. XXI (σ. 44). Πρβλ. και τις σχετικές διεξοδικές παρατηρήσεις των P. TSCH (1950), σ. 12κκ, SANFORD (1961), σ. 40κκ, WILLIAMS (1962), σ. 65κκ, ELLI DE (1963), σ. 211κκ και COMITO (1971), σ. 483κκ.

..//..

4.6.1 "Ξεπεράσαμε τὰ σύνορα τοῦ παλίου μέ τόν καινούριο κόσμο":¹⁶⁴.

Τά οὐτοπικά ταξίδια στό "νέο κόσμο".

Μέ τήν κατάκτηση τοῦ "νέου κόσμου" δημιουργοῦνται οἱ προϋποθέσεις γιά τή σύγκριση τοῦ "παλίου" μ' αὐτόν. Πρωτόγνωρες κοινωνίες (πού δέν εἶχαν ξεπεράσει ἀκόμη τό πρωτόγονο κοινοτικό σύστημα) ἦταν ἐπόμενο νά ἐντυπωσιάζουν γιά τοὺς συνεκτικούς δεσμούς τῶν μελῶν τους. Ὁ Ἰταλός χρονικογράφος τῶν ταξιδιῶν τοῦ Κολόμβου, ὁ γνωστός σάν PETRUS MARTYR, γράφει γιά τήν Κούβα: "αὐτοί οἱ πρωτόγονοι ἀπολαμβάνουν τό χρυσό αἰῶνα, χωρίς νά ξέρουν τί εἶναι δικό μου καί πῶς δικό σου"¹⁶⁵. Ἐπίσης ἀξιοπαρατήρητη ἦταν ἡ φυσική τους νεότης: "Ἡ ζωὴ τῶν ἀγρίων εἶναι τόσο ἀπλή καί οἱ κοινωνίες μας τόσο σύνθετες μηχανές, ὁ κάτοικος τῆς Ταϊτής στέκεται στήν ἀρχή τοῦ κόσμου καί ὁ Εὐρωπαῖος στό γηρατειά του"¹⁶⁶. Ἰδιαίτερα ἡ Ἀμερική ("ὁ Ἀμέρικος ἔδωσε στόν ἐπίγειο νέο κόσμο τ' ὄνομά του")¹⁶⁷ ἐγίνε τό κέντρισμα γιά φαντασία καί περιπέτεια—ὄ, τι δηλ. πρόσφερε ὡς τότε ἡ Ἀνατολή¹⁶⁸. Τά βασικά οὐτοπικά ἔργα τῆς ἐποχῆς προϋποθέτουν τά ταξίδια γιά τό "νέο κόσμο": "Στόν καιρό μας ἀνακαλύπτονται πολλές χώρες πού ἦταν ἄγνωστες στοὺς ἀρχαίους γεωγράφους"¹⁶⁹. Τρεῖς χρόνια μετὰ τό γύρο τοῦ κόσμου ἀπό τό Μαγγελάνο καί τήν ὑποταγή τοῦ Μεξικοῦ στόν CORTÉZ θά κυκλοφορήσει ὁ MORUS τήν "Οὐτοπία". Τό νησί αὐτό βρίσκεται κάπου στόν Εὐρηνικό καί δέν εἶναι γνωστό "APUD COSMOGRAPHOS"¹⁶⁹. Ὡστόσο ὁ Ραφαήλ (ὁ φανταστικός Πορτογάλος σύντροφος τοῦ VESPUCCI¹⁷⁰ πού τή γνώρισε καί τήν περιγράφει στό ἔργο) "παράτηρε πολλές ἀτέλειες στοὺς καινούριους αὐτοὺς λαούς, ἀλλά μέτρησε ὄχι λίγα πού θά μπορούσαν νά χρησιμεύσουν σάν πρότυπα γιά τή διόρθωση τῶν πόλεων, τῶν ἐθνῶν καί τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης"¹⁷¹. Στόν "ποιητικό διάλογο"¹⁷² τῆς "Ἠλικιῆς πολιτείας" ὁ Γενοβέζος θαλασσοπόρος διηγεῖται πῶς "γύρισε ὀλοκληρο τόν κόσμο"¹⁷³ γιά νά φτάσει στήν TABROBANA. Καί θά δεχθεῖ ἀμέσως

164. BACON, NA, σ. 971. Ἰδίως τοῦ ἴδιου (1597), δοκ. XXXV (σ. 465).

165. Δές LEVIN (1970), σ. 60. Πρβλ. CAMPANELLA (1622), N° 52, τ. I (σ. 121).

166. DIDEROT (1773), σ. 203.

167. CAMPANELLA (13.1.1611), σ. 166.

168. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ὑπῆρξε ἡ Κίνα. Δές CAMPANELLA, CS, σ. 423, 445, 448, BACON, NA, σ. 967, 976, 977, 979, 980.

169. AEGIDIUS (1516), σ. 24/4, 7-8. Δές καί τό σχετικό σχόλιο τῶν SERVIER (1967), σ. 139 καί GOODEY (1970), σ. 15κ.

170. Οἱ ταξιδιωτικές ἐντυπώσεις τοῦ VESPUCCI κυκλοφοροῦν στ' ἀγγλικά τό 1511. Δές MACKIE (1952), σ. 259. Πρβλ. MORUS, U, σ. 50. 4-5.

171. MORUS, U, σ. 54/1-4. Ὁ AEGIDIUS τόν θεωρεῖ "ULYSSE SUPERIOR", 1516, σ. 20/26-29. Πρβλ. MORUS, U, σ. 48/31.

172. Κατά τόν ὑπότιτλο τῆς "CIVITAS SOLIS", σ. 417.

173. CAMPANELLA, CS, σ. 417.

...//...

τό έρώτημα από τό συνομιλητή του: "Πές μου μέ ποιόν τρόπο είναι χτισμένη ή πόλη αύτή και πώς κυβερνιέται;"¹⁷⁴. Στή "Νέα 'Ατλαντίδα"¹⁷⁵ ή μυθική ήπειρος θά ταυτισθελ μέ τήν 'Αμερική ποδ ταυτόχρονα θά παρουσιασθελ σαν "παρθένα τοῦ κόσμου"¹⁷⁶. Γενικά στή μητροπολιτική Εὐρώπη (ποδ σέ κάθε της μεταβατική έποχή φαίνεται νά έχει χαλαρώσει τόν ήθικό της κώδικα) ή σύγκριση¹⁷⁷ τῶν ήθῶν, ό έκθειασμός τοῦ "BON SAUVAGE"¹⁷⁸ σ'έντληση μέ τόν "παλιό" άνθρωπο (ό "νέος 'Αδάμ"¹⁷⁹ γεννιέται στήν 'Αμερική), ή άρνηση τοῦ ντόπιου παλιού και ή υιοθέτηση τοῦ ξενόφερτου νέου¹⁸⁰ (παράλληλα βέβαια μέ τό μερικαντισμό, τήν οίκονομική δηλ. κατοχύρωση τοῦ έθνικισμού τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν)¹⁸¹ δίνουν διέξοδο στά άντιμαχόμενα ρεύματα τῶν μεγαλουπόλεων. Όσοι άδυνατοῦν νά έπιζήσουν στήν άσφυκτική περιφέρεια της πατρίδας τους (φαίνομενικά για τό θρησκευτικό τους "πιστεύω"), βρίσκουν καταφύγιο στή νέα γή. Ταυτόχρονα γίνεται άντιληπτό, πώς μόνο μέ κρατική έπιχορήγηση και προστασία είναι έφικτά τά υπερπόντια ταξίδια και πώς για τό κράτος τό αποτέλεσμα είναι διπλό: μέ τή μετανάστευση λιγοστεύει ό πληθυσμός και προσπορίζεται τεράστια όφέλη ή μητρόπολη (έφόσο αύτή έλέγχει τό χώρο τῶν μεταναστῶν). Τόν πρώτο λόγο υιοθετεῖ και ή "Ούτοπία": "Αν σ'όλοκληρο τό νησί οί κάτοικοι ξεπεράσουν τόν κανονικό άριθμό... τότε ίδρύουν άποικία ποδ λειτουργεῖ σύμφωνα μέ τοῦς νόμους τους"¹⁸². Τό δεύτερο όμως τόν άπορρίπτει άπερίφραστα έπιμένοντας στήν άρχή: "Ίεροτιμόν νά χάσουν τίς άποικίες, παρά νά έξασθενήσει όποια:δήποτε πόλη τοῦ νησιού"¹⁸³. Όμως όσοι διασχίζουν τόν ώκεανό, συνδέουν τήν άποικία μέ τή μητρόπολη (ποδ πιστεύουν πώς ό Θεός είναι συμπατριώτης τους και ή χώρα τους ή εὐτυχέστερη στήν οίκουμένη)¹⁸⁴. "Έτσι συντελοῦν στήν άνάπτυξη τοῦ έξωτερικοῦ έμπορίου (αύ-

174. CAMPANELLA, CS, σ. 417.

175. BACON, NA, σ. 976/77.

176. BACON, NA, σ. 985 πρβλ. τοῦ ίδιου (1620), L. I, APH. LXXI (σ. 182). Δές και τίς σχετικές αναλύσεις τῶν WHITE (1968), σ. 27κκ, SERVILLE (1967), σ. 330 και DUBOIS (1968), σ. 17.

177. BACON, NA, σ. 986: "πρέπει νά όμολογήσουμε χωρίς δισταγμό πώς ή δικαιοσύνη άνθίζει περισσότερο στή Μπενσαλέμ παρά στήν Εὐρώπη."

178. Για τό μοτίβο αύτό ποδ πρωτοπαρουσιάζεται στήν ύστερομεσαιωνική χριστιανική Εὐρώπη δές τίς έργασίες τῶν WILLIAMS (1962), PASSIM, LEVIN (1970), σ. 58κκ και RILEY (1970), σ. 331κκ. Για τίς άρχαιολληνικές του προϋποθέσεις δές FERGUSON (1975), σ. 16κκ.

179. Δές τίς παρατηρήσεις τοῦ VENTURI (1971), σ. 94κκ.

180. Δές ROUSSEAU (1762), 11, 7 (σ. 382).

181. Δές τή σχετική άνάλυση τοῦ SILBERNER (1939), σ. 11, 115κκ.

182. MORUS, U, σ. 136/4-8.

183. MORUS, U, σ. 136/21-22.

184. Κατά τήν "OCEANA" (σ. 195) ή 'Αγγλία είναι "ένας ύπουργός τοῦ Θεοῦ πάνω στή γή". Πρβλ. και τή σχετική τεκμηρίωση τοῦ MEISSNER (1945), σ. 415κκ.

τὸ ἀποτελεῖ "τὴν πρώτη ἀναγκαία στόφα γιὰ τὴν διαμόρφωση τοῦ κράτους"¹⁸⁵,
στὴ δημιουργία ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς μετὰ τὴ συνακόλουθη κατανάλωση καὶ γενικὰ
στὴ σταθεροποίηση τῆς πολιτικῆς ζωῆς στὴν Εὐρώπη καὶ στὴν πρόοδο τοῦ πολι-
τισμοῦ της. Στὸ ὑγρὸ στοιχεῖο κρέθηκε ὁ ἡγεμονικὸς ρόλος τῶν εὐρωπαϊκῶν
κρατῶν ('Αγγλία-Ἰσπανία) καὶ ἡ τελικὴ ἐπικράτηση τῆς πρώτης στὸν παγκόσμιον
χώρο: "Ἡ θάλασσα δίνει στὴν ἀνάπτυξη τῆς Βενετίας τοὺς νόμους, ἡ ἀνάπτυ-
ξη ὅμως τῆς ΟCEANA (τῆς Ἀγγλίας) δίνει στὴ θάλασσα τοὺς νόμους"¹⁸⁶.

4.6.2" Ἀκίνητος ὁ ἥλιος τοποθετήθηκε στὸ κέντρο τοῦ Σύμπαντος"¹⁸⁷: Οἱ

Ὀυτοπιστές καὶ ἡ ἡ λ ι α κ ε ν τ ρ ι κ ῆ θ ε ω ρ ι α .

Στὴν ἀποχὴ πού ἐξετάζουμε, ταυτόχρονα μετὰ τὴν κατάκτηση τοῦ φυσικοῦ χώ-
ρου καὶ μετὰ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ μαγεία καὶ τὴν ἀστρολογία (πού υἱοθετοῦσαν
τὸ γεωκεντρικὸ σύστημα)¹⁸⁸ στὴ φυσικὴ καὶ τὴν ἀστρονομία, θὰ παρουσιασθοῦν
οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς ἡλιοκεντρικῆς θεωρίας: "Ὁ ἥλιος
παρουσιάστηκε στὴ μέση ὡς κέντρο τοῦ κόσμου· γι' αὐτὸ καὶ εἶναι αἰώνια ἀκί-
νητοι..."¹⁸⁹. "Ἐχει παρατηρηθεῖ πὺς στὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα μετὰ τίς κλει-
στὲς πόλεις-κράτη ἦταν ἀδύνατο νὰ χρησιμοποιηθεῖ ἡ θεώρηση αὐτῆ τοῦ σύ-
μπαντος"¹⁹⁰. Πάντως ὅμως στὴν ἐλληνιστικὴ χοάνη τῆς Μεσογείου σβήνοντας οἱ

κλειστοὶ πολιτικοὶ ὀργανισμοὶ (ὅταν καὶ ἡ θεοποίηση τοῦ ἡλίου¹⁹¹ γίνεται
ἐπιβλαπὴ) ἀρχίζει νὰ χάνει τὴ σημασία του τὸ γεωκεντρικὸ σύστημα καὶ νὰ
ξεπροβάλλει τὸ ἡλιοκεντρικὸ¹⁹², ἂν καὶ τελικὰ δὲν τοῦ ἐπέτρεψαν νὰ δια-
δοθεῖ οἱ θεολογικὲς ἀντιλήψεις πού ἐπικρατοῦσαν. Στὴν Ἀναγέννηση ὅπως
πού ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἔλεγχος ὑποχωροῦσε ἀπὸ τὴν πολιτικὴ ζωὴ καὶ τὴν ἐ-
πιστημονικὴ ἔρευνα, πού οἱ πόλεις της ἐπικοινωνοῦσαν δυναμικὰ μετὰ τὴν πα-

185. SAINT-JEAN (1646, σ. 3 δέξ SILBERBERGER, 1939, σ. 103).
186. HARRINGTON (1656), πρὸλ. (σ. 7).
187. CAMPANELLA (1614), σ. 74.
188. Δέξ παραπάνω σημ. Γ 320.
189. COPERNICUS (1543), I, X (σ. 9). Δέξ καὶ τὸ σχετικὸ σχόλιασμα τῶν DIJKSTER-
HUIS (1956), σ. 323 κκ καὶ VOISE (1973), σ. 7.
190. Δέξ Κανελλόπουλο (1968), σ. 750.
191. Δέξ τὴ σχετικὴ τεκμηρίωση στοὺς SCHMITT (1943), σ. 169 κκ, WILI (1943), σ.
125 κκ καὶ MILSSON (1950), τ. 11 (σ. 507 κκ).
192. Ὁ Ἰδέιος ὁ Κοπέρνικος σημειώνει τὸ Φιλόλαο ὡς πρόδρομὸ του (1543, PRAEF.,
χ. σ.). Ὁ RECORDE (1556 δέξ JOHNSON, 1937, σ. 127 κκ) ἀναφέρεται πρῶτος στοὺς
προδρόμους τῆς ἡλιοκεντρικῆς θεωρίας. Πρὸλ. CAMPANELLA (1618, σ. 108): "...ἀ-
νανεώνει τοὺς συμπατριῶτες μας, Τίμαιο καὶ Φιλόλαο". Γιὰ τὸ πρόβλημα τῶν
σχέσεων τοῦ Πολωνοῦ ἀστρονόμου μετὰ τὴν ἐλληνικὴ Ἐπιστήμη δέξ καὶ WAERDEN
(1973), σ. 407 κκ.

..//..

γκόσμοι εμπειρία¹⁹³ και η γη σαν "CENTRUM MUNDI" είχαν τη σημασία της, έπρεπε η νέα στάση στον κόσμο (άφου συνυπάρξει αρχικά με την παλιά) να απομυθολογηθεί σε ανάλογο επιστημονικό απόκτημα. Τη διαφορούμενη τοποθέτηση στην ηλιοκεντρική θεωρία συναντούμε στην "Πολιτεία του ήλιου": οι κάτοικοι της "έπαινούν τον ήλιο, θαυμάζουν τον Κοπέρνικο καθώς και τον Άρσταρχο και το Φιλόλαο. Άλλα λένε πως ο ένας υπολογίζει με τὰ χιλιά και ο άλλος με τὰ χιλιά..."¹⁹⁴ Ο ΜΟΡΟΣ, ωστόσο, υιοθετεί το γεωκεντρικό σύστημα ("SOLIS...MOTIONES")¹⁹⁵. Ο ΒΑΚΟΝ, αργότερα, διατυπώνει επιφυλάξεις σχετικά με το ηλιοκεντρικό¹⁹⁶. Το στοιχείο που πρέπει να τονισθεί εδώ είναι, κατά τη γνώμη μας, η επίδραση του Κοπέρνικου στη σύλληψη ουτοπικών σχεδιασμάτων που αποβλέπουν στην κατάκτηση του ούρανο (την αντίθετη έκριβως επίδραση είχε η ανακάλυψη της Αμερικής από τον Κολόμβο). Βέβαια κατά τον CAMPANELLA¹⁹⁷ η διαμάχη ανάμεσα στον ούρανο και στη γη εμποδίζει τον άνθρωπο να μελετήσει σωστά το σύμπαν. Όμως η κοσμική φαντασία (χωρίς ν' αναπαυθεί στη διαπίστωση του GALILEI πως "η γη είναι ένα ούρανο σώμα, όπως τ' άλλα")¹⁹⁸ θα στραφεί προς τους "άπειρους κόσμους"¹⁹⁹ επιδιώκοντας την εξερεύνησή του. Ο KEPLER σκόπευε να γράφει (κατά το πρότυπο της "Ηλιακής πολιτείας") την "CIVITAS IUNAE"²⁰⁰ και αναζητούσε τους αποίκους για τους νέους πλανητικούς κόσμους²⁰¹. Τα ουτοπικά σχέδια της ούρανιας πολιτείας²⁰² θα γραφούν από τους σύγχρονούς του J. WILKINS (1638), F. CODRIN (1638) και CYRANO DE BERGERAC (1656).

193. Πρβλ. τη θεώρηση του CAMPANELLA (έφοδος η γη και όχι ο ήλιος κινείται): "Η γη είναι ένα πελώριο ζώο" (CS, σ. 457) και "η γη είναι ένα ζώο που κινείται ολοκληρωτά" (1604/1620, σ. 9, 26).

194. CAMPANELLA, CS, σ. 455. Δες το έργο του ίδιου (30.8.1606), του ίδιου (1616), σ. 11κκ, του ίδιου (1623/1638), σ. 71κκ. Πρβλ. και το σχετικό σχολιασμό της BOCK (1974), σ. 252κκ.

195. MORUS, U, σ. 158/32-σ. 160/2.

196. BACON (1612), C. VI (σ. 737κκ), του ίδιου (1603), σ. 229, του ίδιου (1623), L. IV, C. I (σ. 580). Δες και τις σχετικές παρατηρήσεις των JONES (1939), σ. 51/52, LOVEJOY (1936), σ. 109κκ και ANDERSON (1948), σ. 137.

197. CAMPANELLA (1604/1925), σ. 37.

198. GALILEI (1632), σ. 44.

199. Δες NEURES (1965), σ. 163κκ.

200. Δες OLSER (1971), σ. 111.

201. KEPLER (1610), σ. 305. Δες και το σχετικό σχολιασμό των HERTZLER (1923), σ. 123 και SCHWOBEL (1957), σ. 7κκ.

202. Δες τις σχετικές αναλύσεις των NICHOLSON (1936), P. ASSIM, LOVEJOY (1936), σ. 109 και SCHWOBEL (1957), σ. 16.

...//...

4.7. "Γεννήθηκα για να πολεμῶ τὶς σχολές τοῦ Ἀντίχριστου, για ν' ἀντιμάχομαι τὸν Ἀριστοτέλη"²⁰³: Ἡ ἱστορικὴ νεότερη καὶ τὸ τέλος τῆς αὐθεντίας.

Τὸ ὄχυρό τοῦ παραδοσιακοῦ πνεύματος ἦταν ἡ αὐθεντία. Τὰ νέα ὅμως προβλήματα τῆς φυσικῆς καὶ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητας στάθηκε ἀδύνατο νὰ ἐπιλυθοῦν μὲ τὴ δοσμένη μεθοδολογία. Ἀπὸ τὴν ὑστερομεσαιωνικὴ ἐποχὴ ὁ Ἀριστοτέλης στήριξε τὸ πνευματικὸ οἰκοδόμημα τοῦ Καθολικισμοῦ. Κι αὐτὸν ἀκριβῶς ἔπρεπε οἱ φορεῖς τῆς καινούργιας νοοτροπίας νὰ πολεμήσουν σ' ὅλα τὰ μέτωπα: στὸ θέμα τῆς μεθόδου ("Νέο Ὀργανο"), στὴ μηχανικὴ καὶ τὴ φυσικὴ ἐπιστήμη γενικότερα, στὴν κοσμογραφία καὶ τὴν ἀστρονομία, στὴν πολιτικὴ θεωρία καὶ τὴ φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας, στὴν αἰσθητικὴ, στὴν παιδαγωγικὴ καὶ τὴν ἀνθρωπολογία. Ἡ ἀπόψη καὶ ἡ θεολογία θέλει ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὸ πτώμα τοῦ Ἀριστοτέλη"²⁰⁴. Γιατὶ ἡ σκέψη τοῦ ἐμπροσώπευε τὴν "ἀσεβεία ὅλων τῶν ἀσεβειῶν"²⁰⁵. Ἡ αὐθεντία τοῦ Σταγίριτη, ὅπως βέβαια τὴν καλλιέργησε ὁ Καθολικισμός ("ἡ αὐθεντία τοῦ Ἀριστοτέλη ἀναγνωρίζεται στοὺς Παπικούς"²⁰⁶), ἔγινε ἡ πρόκληση στὴ λογικὴ ἰκανότητα τοῦ ἀνθρώπου ("Ὅποιος συζητώντας ἀναφέρεται σ' αὐθεντίες χρησιμοποιεῖ τὴ μνήμη μᾶλλον παρά τὸ λογικὸ του"²⁰⁷) καὶ τὴ δυνατότητά του νὰ ξεπεράσει τοὺς προγόνους του. Ὁ ἀρχαῖος φιλόσοφος, ὁ "Φιλόσοφος", βασιλεύει κατὰ τὸν ΒΑϞΟΝ "μὲ ὀθωμανικὸ τρόπο"²⁰⁸. Τὴν αὐθεντία, τὴν τροχοπέδη αὐτὴ στὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τοῦ πνεύματος, θέλει νὰ καταργήσει ἡ "Οὐτοπία": "Πρὶν ἀπ' τὸ δικὸ μας ἔρχομό", λέει ὁ Ραφαήλ, "δέ γνῶριζαν κανένα φιλόσοφο πού τ' ὄνομά του σ' ἐμᾶς ἀκούγεται συχνά. Κι ὅμως εἶχαν βρεῖ τὴ μουσικὴ, τὴ διαλεκτικὴ, τὴν ἀριθμητικὴ καὶ τὴ γεωμετρία, ὅπως κι οἱ δικοὶ μας πρόγονοι." Ἄν καὶ στὰ περισσότερα πράγματα ἐξισώνονται μὲ τοὺς ἀρχαίους, ὅμως τοὺς ξεπερνοῦν μὲ τὶς ἐφευρέσεις τῶν συγχρόνων λογικῶν"²⁰⁹. Ὁ ΒΑϞΟΝ κριτικᾶρει τὸν "δικτάτορα τῶν σχολαστικῶν"²¹⁰ σὲ πολλοὺς τομεῖς. Ταυτόχρονα ὅμως παραθέτει καὶ θετικὲς ἀναφορὲς²¹¹. Γι' αὐτό, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ πολεμικὴ ἐναντίον τοῦ "σχολαστικοῦ" Ἀριστοτέλη δέ συνεπάγεται καὶ τὴν ἔλλειψη κατανόησης τῆς ἱστορικῆς συνέχειας, ὅπως

203. CAMPANELLA (12.4.1607), σ. 65.
204. BUSSON (1948), σ. 1/2.
205. RAMUS (1566), σ. 97. Πρβλ. CAMPANELLA (1591), σ. 6.
206. CALVINUS, COMMENT, σ. 417. Πρβλ. καὶ τὸ σχετικὸ σχολιασμὸ τῶν KRISTELLER (1955), σ. 24κκ καὶ BONANSELA (1969), σ. 3κκ.
207. DA VINCI (MSS·δὲς FREUD, 1910, σ. 122). Πρβλ. καὶ τὶς ἀντιστοιχῆς θεωρήσεις τῶν DESCARTES (1637), σ. 70, BRASSMUS (1509), σ. 28 καὶ BODIN (1596), σ. 446.
208. BACON (1623), L. III, C. IV (σ. 563).
209. MORUS, U, σ. 158/15-20·δὲς σ. 160/13-21, σ. 180/28.
210. BACON (1620), L. I, PH. LXIII (σ. 174), τοῦ ἴδιου (1623), L. III, C. IV (σ. 563κκ).
211. Δὲς τὴν εἰδικὴ ἐργασία τοῦ LARSEN (1962), σ. 435κκ.

..//..

ὑποστηρίζει ὁ NUMBER²¹² καὶ ἀποδέχεται ὁ Μπαγιόνας²¹³. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ καὶ ὁ καθολικὸς CAMPANELLA θὰ γράφει πὼς οἱ κάτοικοι τῆς "Ἡλιακῆς πολιτείας" "σὲ πολλὰ σημεῖα μισοῦν τὸν Ἀριστοτέλη πού τὸν ἀποκαλοῦν Λογικὸ (δηλ. σχολαστικὸ) καὶ ὄχι φιλόσοφο"²¹⁴. Ἡ ἀντιπάθεια αὐτῆ πρὸς τὸν ἴδρυτὴ τοῦ Λυκεοῦ (γνωστὴ κιόλας στοὺς δασκάλους τοῦ Καλαβροῦ μοναχοῦ γιὰ τοὺς λόγους πού ἀναφέραμε) ὀφείλεται, κατὰ τὴ γνώμη μας, σὲ τρεῖς ἀκόμη αἰ- + τρες: στὴ θεωρία του γιὰ τὴν αἰωνιότητα τοῦ κόσμου ("Ὁ μὲν Ἀριστοτέλης κόσμον δοξάζει ἀγέννητόν τε καὶ ἀφθάρτον· ὁ δὲ Πλάτων γεννητόν μὲν, ἀφθάρτον δέ")²¹⁵, στὴν ἀποδοχὴ τῆς θνησιμότητος τῶν ψυχῶν καὶ στὸ σύνδεσμο τῶν "Πολιτικῶν" του μὲ τούς ἐκπροσώπους τῆς αὐτόνομης κρατικῆς ἐξουσίας ("Ὁ Μακιαβελισμὸς εἶναι τὸ φυτώριο τῶν τυράννων... μέ βασικὸ του σύμμαχο τὸν ἀριστοτελικὸ Ἀβερροϊσμό"²¹⁶), εἰδικὰ στὸ τελευταῖο σημεῖο οἱ μοναρχικοὶ θὰ ἐπιδείξουν διαφορετικὴ ἐκτίμηση. Ἔτσι ὁ HOBBS γιὰ τὰ σχολαστικοκρατούμενα πανεπιστήμια τῆς χώρας του θὰ γράφει πὼς ἀποτελοῦν "πηγὴ ἀνταρσίας"²¹⁷. Πάντως ὅμως καὶ στὴν "Οὐτοπία" καὶ στὴν "Πολιτεία τοῦ ἥλιου" (ἔργα καὶ τὰ δύο καθολικῶν) θὰ ἐπικρατήσῃ ἓνα κλίμα ἀνεξιθρησκείας ("TOLERANTIA")²¹⁸ πού θὰ ἀποκλεισῇ τὴ μονολιθικὴ προσήλωση σὲ παραδεδομένες μορφές θρησκευτικοῦ δόγματος. Ἔτσι π.χ. στὴν "Οὐτοπία" ὑπάρχουν πολλές θρησκείες στὸ νησί, γιὰ νὰ μὴν πᾶ σὲ κάθε πόλη διαφορετικὴ, ἄλλοι πιστεύουν στὸν ἥλιο, ἄλλοι στὸ φεγγέρι... Ἀλλὰ οἱ περισσότεροι ἀποδέχονται αὐτὴ πού εἶναι πιὸ λογικὴ: ὑπάρχει μονάχα μιὰ θεϊκὴ δύναμη, ἀγνωστὴ, αἰώνια, ἀπειρη, ἀπροσδιόριστὴ, πέρα ἀπὸ τὸ λογικὸ τοῦ ἀνθρώπου, διάχυτὴ σ' ὅλοκληρο τὸ Σύμπαν σὰν ἐνέργεια καὶ ὄχι σὰν ὕλη. Τὴν ὀνομάζουν Πατέρα"²¹⁹. Εἶναι ἡ ἐπο-

212. NUMBER (1970), σ. 26κκ.
 213. Μπαγιόνας (1974), σ. 81κκ.
 214. CAMPANELLA, CS, σ. 455.
 215. Ψελλός, Ἐπιλύσεις, σ. 796. Δῆς CAMPANELLA, CS, σ. 455, τοῦ ἴδιου (1618), σ. 19.
 216. CAMPANELLA (1613/24), L. XXVI (σ. 34), τοῦ ἴδιου (12.4.1607), σ. 66, τοῦ ἴδιου (1614), σ. 38. Στὸ πρόβλημα ὅμως τῆς ἐλευθερίας συμφωνεῖ μὲ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ διαφωνεῖ μὲ τὸν Πλάτωνα πού οἱ "ὄπαδοί τοῦ Καλβίνου... θεωροῦν προ-
 στάτη τους" (1618, σ. 115). Πρβλ. τὶς σχετικὲς παρατηρήσεις τῶν BLANCHET (1920) σ. 146κκ, DI NAPOLI (1970), σ. 215κκ καὶ FEMIANO (1973), σ. 19κκ.
 217. HOBBS (C. 1668), σ. 58, 56, 40.
 218. Δῆς τὶς σχετικὲς ἀναλύσεις τῶν KAUTSKY (1888), σ. 320κκ, FREUND (1927), σ. 12κκ, SCHMID (1933), PASSIM, ALLEN (1928), σ. 73κκ, 90κκ καὶ DUBOIS (1968), σ. 51κκ.
 219. MORUS, U, σ. 216/7-15, 21, 25-27. Πρβλ. GLEASON (1965), σ. 433κκ. Δῆς CAMPANELLA CS, σ. 423, 426, 422, 450, 451/52, 448, BACON, NL, σ. 973, 974, 975, 980, 983, 984, HARRINGTON (1659)^α, σ. 517.

..//..

χή που στην 'Ανατολή με τον Πλήθωνα²²⁰ και στη Δύση (ιδιαιτέρα μετά τη σύγκρουση των μεταρρυθμιστικών ρευμάτων με τον Καθολικισμό) με τους δαδούς του "δεισμοῦ" αναπτύσσεται η ιδέα της "φυσικής θρησκείας". Από την άλλη πλευρά τα ούτοπικά κείμενα διαποτίζουν πολλά φιλοσοφικά ρεύματα (πλατωνισμός, ἐπικουρισμός, στωϊκισμός)²²¹. Τότε αναβιώνουν οι μεγάλες φιλοσοφικές σχολές της ἑλληνικής ἀρχαιότητας (σ' ἀντίθεση ἢ σέ συμφωνία με τὴν ἀριστοτελική που ἐπικρατοῦσε). Ταυτόχρονα ὁμως ἐπιχειρεῖται ἕνας ἐκλεκτισμός που προϋποθέτει τὸ σκεπτικισμό²²². Ἐκτός βέβαια ἀπὸ τὴ φιλοσοφία τῆς Φύσης (που βρίσκεται στὸ ἐπίκεντρο τῶν προβληματισμῶν) θὰ πολυσυζητηθεῖ καὶ ἡ "PHILOSOPHIA MORALIS"²²³. Τί θὰ πράξει ὑπεύθυνα ὁ ἄνθρωπος στὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον, ὅταν ὁλοένα καὶ ἀπαγιστρῶνεται ἀπὸ τὸν ἠθικό κώδικα τοῦ παρελθόντος; Ἦταν ἐπόμενο, τότε που ἡ γνωστικὴ ἱκανότητα καὶ οἱ λογικὲς ἀρχές ἐπαύσαν τὸν πρωτεύοντα ρόλο, νὰ ταυτισθεῖ ἡ ἀρετὴ με τὴ γνώση. Ἀκριβῶς σ' αὐτὴν τὴν ταυτότητα βασίζονται καὶ οἱ οὔτοπικὲς πολιτεῖες, ὅταν περιγράφουν τὴν ὀρθολογικὴ ρύθμιση τῆς ἠθικοπολιτικῆς συμπεριφορᾶς τῶν πολιτῶν τους: "Ἐκεῖνος βέβαια που γνωρίζει καὶ μπορεῖ νὰ κάνει τὸ καλὸ, αὐτὸς θὰ πρέπει καὶ νὰ θέλει. Ἡ θέληση λοιπὸν γεννιέται ἀπὸ τὴ γνώση καὶ τὴ δύναμη καὶ ὄχι ἀντίστροφα"²²⁴.

↑ Πως συνέχισαν;

4.8. Ἀ π ὸ τ ἧ ν κ α τ ο χ ὄ ρ ω σ η τ ῆ ς λ α ῖ κ ῆ ς σ τ ῆ ν
ἀ ν α ζ ῆ τ ῆ ς ο ὔ τ ο π ι κ ῆ ς γ λ ῶ σ σ α ς.

Τὸ νῆμα που συνδέει τὴν κατοχύρωση τῆς λαϊκῆς γλώσσας με τὴν ἀναζήτη-
ση τῆς οὔτοπικῆς γλώσσας εἶναι, κατὰ τὴ γνώμη μας, ἡ κοινὴ ἀντιπαράθεση
με τὴ δοσμένη ἱστορικὴ κατάσταση: ὡς ἀναπόκριση με τὸ αἴτημα νὰ συμπέσει
ἡ πρώτη με τὴ "φύση τῶν πραγμάτων" καὶ ὡς ἀπόπειρα γιὰ τὴν ἐμφάνιση νέ-
ας ἐκφραστικῆς ἢ δευτέρης. Ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκαν τὰ "βαρβαρικά" φύλα μόνι-
μα στὴν Εὐρώπη κι ἀφοῦ με τὸν καιρὸ ἀποκτήσαν τὴν ἰδιαίτερη πολιτιστικὴ
τους φυσιογνωμία, ἦταν φυσικὸ νὰ ἀντιστρατευθοῦν τὴν εὐρύτερη πολιτιστι-
κὴ παράδοση, τὴ ρωμαιοκαθολικὴ, που προσπαθοῦσε νὰ συγκρατῆσει τὰ πρωτο-

220. Δές MISHI (1956), σ. 270.

221. Δές STERNBERG (1932/33), σ. 470 κκ, WOLFF (1910), PASSIM, NEUMANN (1966), σ. 495 κκ. καὶ παραπάνω σημ, Β 37.

222. Δές τὴ σχετικὴ τεκμηρίωση στὸς WHITAKER (1933), σ. 31 κκ καὶ BULLOUGH (1938), σ. 106 κκ.

223. Δές BACON (1620), L. I., MPH. LXXIX (σ. 187), MORUS, U, σ. 160/13-23. Πρβλ. καὶ τὲς σχετικὲς παρατηρήσεις τοῦ Βέικου (1976), σ. 204/5.

224. CAMPANELLA, CS, σ. 458· δές τοῦ Ἰδίου (1623/1638), σ. 59 κκ. Πρβλ. FREUND (1967) σ. 110. Με βάση τὴν ὁμοιότητα τοῦ θανάτου ὁ HARPSFIELD θὰ συγκρίνει τὸ MORUS με τὸν Ἀθηναῖο φιλόσοφο: "εὐγενικέ, νέε Χριστιανέ Σωκράτη;" (C. 1558, σ. 99). Πρβλ. CHAMBERS (1935), σ. 16 κκ.

σχηματιζόμενα κράτη στη θρησκευτική και γλωσσική ένότητα. 'Η LAFINA RUSTICA θα γνωρίσει κατά τόπους αυτόνομη ανάπτυξη, έφ'όσο στάθηκε όργανο για την άμεση έκφρασή τους. Όσο βέβαια οι ιερωμένοι "δέν μιλάνε τή γλώσσα του λαου" ²²⁵, τόσο το "REGNUM" υποχρεώνεται να προσγειωθεί στα πράγματα για να συστηματοποιήσει τήν έκφραστική του δυνατότητα. Βέβαια και ή κρατική έξουσία στήν απομόνωσή της από το λαό-στή γραφειοκρατία και τή διπλωματία-θα διατηρήσει το άμειλητο πιά γλωσσικό όργανο. Ταυτόχρονα όμως θα συνειδητοποιεί πώς στήν αντίθεσή του μέ το "SACERDOTIUM" δέν έχει ως σύμμαχο του τή "LATINA ECCLESIASTICA", αλλά τή λαϊκή του γλώσσα πού υποσχεται τή "συνοχή του κράτους" ²²⁶. Αυτό βέβαια (τό τονίζει χαρακτηριστικά και ή "Ούτοπία": "ή γλώσσα, τά ήθη, οι θεσμοί, ή νομοθεσία έντελώς ή ίδια") ²²⁷ θα συντελεσθεεί αρχικά στή Γαλλία (μέ τον Φραγκίσκο 4' τό 1539) και μετέπειτα στήν Άγγλία και τήν Όλλανδία. Στόν τεμαχισμένο Ιταλικό χώρο ό DANTE (χρησιμοποιώντας κι ό ίδιος τό λαϊκό γλωσσικό όργανο) θα απαιτήσει τήν ένδοξη του μέ μέσο τή διαμερφωμένη λογοτεχνική γλώσσα ²²⁸. Για τήν ίδια υπόθεση θ' αγωνισθούν άργότερα ό LORENZO IL MAGNIFICO και ό MACHIAVELLI ²²⁹. Το πνευματικό κίνημα τής έποχής τους, ή Αναγέννηση, δέν διέκοφε τήν ανάπτυξη τής λαϊκής γλώσσας. Οι ούμανιστές γράφοντας λατινικά ή έλληνικά δέ στράφηκαν άναγκαστικά και έναντίον της. Άπλώς μπήκαν στό γλωσσικό κατεστημένο, έβγαλαν στό φώς τους θησαυρούς τής αρχαίας σοφίας τονίζοντας τίς γλωσσικές ρίζες του έθνους. Οι τρεις ούτοπιστές (πού έξετάζουμε έδώ) έγραφαν λατινικά και στή μητρική τους. Ο ΒΑCΟΝ βέβαια (μετά τό "ADVANCEMENT OF LEARNING" πού δημοσιεύτηκε τό 1605) μετέφραζε ό ίδιος τά έργα του στό λατινικά. Νόμιζε πώς μόνο έτσι θα γίνουν γνωστά στό φιλοσοφικό κοινό του καιρού του ²³⁰. Είχε όμως διαπιστωθεεί πώς "ό άνθρωπος ποτέ δέ μένει ακίνητος και ό ίδιος, ούτε μπορεί νά ναι ή γλώσσα σταθερή κι άναλλοίωτη, αλλά όπως συμβάλνει σ' ανθρώπινα... μεταβάλλεται άνάλογα μέ τίς διαφορές των καιρών και των τόπων" ²³¹. "Αν τό έθνος έχει μιά αρχή και μιά όρισμένη πορεία στό χρόνο, ή "SERMO PLEBEIUS" άποτελεεί τό αντικαθρέφτισμα τής πορείας αύτής. Η φυσική γλώσσα άποδίδοντας τήν "ORDO RERUM" άναγνωρίζει κάθε φορά τή ζωντανή

225. GREGORIUS (13-4-1231), σ. 138. Στήν έποχή του MORUS παρατηρήθηκε τεράστιος θόρυβος γύρω από τή μετάφραση τής Γραφής σ' άγγλικά. Δες σχετικά SCHUSTER (1973), σ. 1137κκ.

226. OPPENHEIMER (1934), σ. 1024.

227. MORUS, U, σ. 112/17-18.

228. DANTE (1305), PASSIM, τού ίδιου (1311κκ), PURG. VI, 106κκ.

229. LORENZO (1482/83), σ. 110. Δές παραπάνω σημ. Γ 87. Ηββλ. GRAYSON (1960), σ. 410κκ.

230. Δές ANDERSON (1948), σ. 17.

231. DANTE (1305), L. I, C. IX, 6-7 (σ. 66-67).

..//..

πραγματικότητα κι αυτήν εκφράζει. Βέβαια στην εποχή των εφευρέσεων και των γεωγραφικών ανακαλύψεων παρουσιάζεται επιτακτική ή ανάγκη για την επικοινωνία ανάμεσα στους λαούς: "Γνωρίζουν όλες τις γλώσσες" έτσι στέλνουν συνήθεια εξερευνητές και αντιπροσώπους σ' όλο τον κόσμο που μαθαίνουν τά ηθη, την ικανότητα, το καθεστώς και την ιστορία των εθνών, τά καλά και τά κακά μας.²³² Τα μαθηματικά είσιχωρον σ' όλο και περισσότερους τομείς της επισημονικής ζωής και απαιτείται μέ βάση τη νέα εμπειρία ή ανακάλυψη της επιστημονικής γλώσσας. Ανακαλύπτονται πρωτόγονες γλώσσες²³³ και επιχειρείται η συγκριτική τους εξέταση. Γι' αυτό και παρουσιάζεται με έπιμονή το πρόβλημα της καταγωγής της γλώσσας και το αίτημα για τη δημιουργία μιας καθολικής συνομιλίας²³⁴. Στα ουτοπικά κείμενα της εποχής υπάρχει αυτή η αναστήτηση της "LINGUA ADAMICA". Συνδυάζεται δηλαδή με τη "χρυσή εποχή"²³⁵ τότε που το ανθρώπινο γένος μιλούσε την ίδια γλώσσα. Γι' αυτό και ο CAMPANELLA συσχετίζει την ανανέωση της γλώσσας με τον έρχομό των "AUREA SAECULA": "Εν τώ νέον αιώνα νέα γλώσσα θα γεννηθεῖ..."²³⁶. Ταξιδεύοντας οι βόρεια στις παρθένες χώρες έντυπωσιάζοντας από τις πρωτόγονες φυσικές γλώσσες που φαίνονται ν' ανταποκρίνονται στο πρωταρχικό στάδιο της ανθρώπινης ιστορίας²³⁷. Οι κάτοικοι της "Ούτοπίας" "μπορούν να διδαχθούν στη γλώσσα τους το κάθε τι. Γιατί βέβαια έχει πλούσιο λεξιλόγιο και είναι εύχρηστη στο ακούσμα, καθώς και πιστή έρμηνεύτρια του νοῦ." Έχει διαδοθεῖ σε πολλές χώρες τριγύρω..."²³⁸ Για την καταγωγή της βέβαια θα διατυπωθεῖ ή ακόλουθη υπόθεση: "Υποφιάζομαι πως πρέπει να κατάγεται από τους Έλληνες, αν και κατά τά άλλα περισσότερο περσική, όμως πάμπολλες έλληνικές λέξεις διατηρούνται στα τοπωνύμια και στις όνομασίες των αξιομάτων."²³⁹

1.9 "RERUM NOVARUM CUPIDUS":²⁴⁰ Η πρόοδος ως πραγματικότητα των στόχων της Ούτοπίας.

232. CAMPANELLA, OS, σ. 422/23 και 427. Δέξ MORUS, U, σ. 184/6-7, 11, BACON, NA, σ. 981, 993, 994.

233. Δέξ BACON (1623), L. VI, C. I (σ. 651).

234. Δέξ WALKER (1972), σ. 294κκ.

235. BERNIZ (1705), σ. 281/18-19, 21.

236. CAMPANELLA (1622), η^ο 87 (σ. 225). Πρβλ. BACON (1622)^β, σ. 14/15.

237. Δέξ τις διλεξοδικές έργασίες των PONS (1930), σ. 589κκ, KNOWLSON (1963), σ. 28κκ και CORNELIUS (1965), P. ASSIM.

238. MORUS, U, σ. 158/11-15^ο δέξ σ. 48/33, σ. 180/3-6. Πρβλ. και τις σχετικές παρατηρήσεις του SURTZ (1956), σ. 353κκ.

239. MORUS, U, σ. 180/22-25. Για το ουτοπικό αλφάβητο δέξ AEGIDIUS (1516), σ. 22/18 κκ και PONS (1930), σ. 589κκ.

240. BACON (1620), L. I, APH. XC (σ. 198).

..//..

Ἡ ἐθνική λογοτεχνία (χρησιμοποιώντας βέβαια τὴ λαϊκὴ γλῶσσα) θὰ στραφεῖ
 ὀδὸς τῆ ζωῆ καὶ τὰ ἦθη τοῦ τόπου της. Ἔτσι θὰ συνδεθεῖ μ' ὀρισμένο χρόνο
 καὶ τόπο στὴν προσπάθειά της ν' ἀποδώσει τὰ πραγματικὰ δεδομένα καὶ προ-
 λήματα τοῦ παρόντος. Τὸν ἀποκλεισμὸ τῶν ἀνεδαφικῶν θεμάτων ἐφαρμόζει καὶ
 "Ἡλιακὴ πολιτεία": "οἱ ποιητῆς τραγουδοῦν τοὺς ὕμνους τῶν ὀνομαστῶν ἀρ-
 χῶν καὶ τὲς νίκες τους. Ὅποιος ὅμως λέει ψέματα ἐπαινώντας τοὺς ἀρχαί-
 ος ἦρωες, τιμωρεῖται. Δέν μπορεῖ νὰ ἐξασκεῖ τὸ λειτούργημα τοῦ ποιητῆ ἐ-
 εἶνος ποὺ συλλαμβάνεται νὰ μὴν λέει τὴν ἀλήθεια..."²⁴¹ Ἡ αἵτλια τῆς ἀπα-
 ὄρευσης αὐτῆς ἦταν γιὰ τὸν CAMPANELLA ὁ σύνδεσμος τῆς Τέχνης μὲ τὴν Πο-
 λιτική: "Ἡ ποίηση... χρησιμοποιεῖται στὸ κράτος, εἶναι δηλαδὴ ὄργανο τοῦ
 ρμοθέτη"²⁴². Ἀκριβῶς ὁ τρόπος ποὺ γίνεται αὐτὴ ἢ συμπλοκὴ παρουσιάζει
 ἦν πολύχρονη καὶ πολυμέτωπη ἀντιδικία ἀνάμεσα στοὺς "παλιούς" καὶ τοὺς
 νέους"²⁴³. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ θὰ παραταχθοῦν ὅσοι θεωροῦν ὡς ἀξιολογικὸ
 ἔτρο τῆς Τέχνης τὰ καλλιτεχνήματα τῆς ἀρχαιότητος τονίζοντας ἔτσι τὸ μι-
 κροῦργιο χαρακτῆρα τῶν ἔργων κάθε μεταγενέστερης ἐποχῆς: "Πιστεφῆ με τίποτε
 κινούργιο δέν κάνουμε, ἀλλὰ σὰν τοὺς μικροραφτάδες ξαναράβουμε ἀπὸ παλιὰ
 ρχοντικὰ μπαλώματα τὰ φορέματα ποὺ τὰ φορᾶμε γιὰ κινούργια"²⁴⁴. Ἀπὸ τὴν
 ἄλλη πλευρὰ θὰ σταθοῦν ὅσοι θὰ ἐπιμελνουν στὴν αὐτόνομη παρουσία κάθε ἐ-
 οχῆς καὶ θὰ χαρακτηρίσουν τὴ νέα καλλιτεχνικὴ παραγωγὴ ἀντάξια καὶ ὑπε-
 ἄξια τῆς ἀντίστοιχης προγονικῆς. Οἱ πρῶτοι θὰ διακηρύξουν τὸ ἀνεπανάληπτο
 γεγαθεὶο τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν "κλασικῶν" της ποὺ ἀποκάλυψαν τὴν αἰώνια
 ραγματικότητα τῆς ἀνθρώπινης φύσης: "Οἱ ἄνθρωποι δέν ἄλλαξαν καθόλου στὴν
 ἀρδιά καὶ τὰ πάθη, εἶναι ἀκόμη οἱ ἴδιοι μ' ἐκείνους ποὺ ὑπῆρξαν καὶ μ' ἐ-
 κείνους ποὺ παρατήρησε ὁ Θεόφραστος"²⁴⁵. Οἱ δεῦτεροι ὅμως θὰ ἱστοριοποιή-
 ουν τὰ καλλιτεχνικὰ πράγματα ἀπαιτώντας τὴν ὑπευθυνότητα τῶν συγχρόνων
 ούς: "Φαίνεται πὺς ἄγνοοῦν τὸ σκοπὸ τους οἱ μοντέρνοι ποιητῆς ποὺ μονάχα
 κμοῦνται τοὺς Ἕλληνες, σὰν τοὺς τυφλοὺς ποὺ τοὺς ὀδηγοῦν τυφλοί"²⁴⁶. Μὲ
 ἦν ἱστορικὴ διάσταση τῆς Τέχνης διαπιστώνεται τὸ μέσο ποὺ σημασιολογεῖ

41. CAMPANELLA, CS, σ. 454. Δέξ MORUS, U, σ. 144/6-8, AEGIDIUS (1516), σ. 38/12-14,
 σ. 40/26-29.

42. CAMPANELLA (1613/1638), σ. 89, τοῦ ἴδιου (1613, 1954), σ. 1000.

43. Δέξ τὲς σχετικὲς παρατηρήσεις τῶν JONES (1939), PASSIM καὶ BLRON
 (1959), σ. 3κκ.

44. SALUTATI (1392), σ. 145. Δέξ MORUS, U, σ. 58/9-13, τοῦ ἴδιου (1516), σ. 42/23-24,
 AEGIDIUS (1516), σ. 44/2-4.

45. LA BRUYÈRE (1688) δέξ WENCKELIUS, 1951, σ. 15κκ).

46. CAMPANELLA (1613/1954), σ. 1082. Δέξ MORUS, U, σ. 158/20-22.

..//..

112
θα τὰ προϋδόντα της: "Όλα τ' ἀποκαλύπτει ὁ χρόνος"²⁴⁷. Διακρίνεται δηλ. ὁ νόμος πού ἀξιολογεῖ κάθε ἀνθρώπινο δημιούργημα: "ἡ ἀλήθεια εἶναι κόρη τοῦ χρόνου"²⁴⁸. Ἡ καταδίκη αὐτῆ τῆς αὐθεντίας καί τῶν ἀνεπαισθητῶν προϋπῶν θά καταξιώσει τήν πρωτοτυπία (στήν ἀναγέννηση κυκλοφορεῖ ἡ ἰδέα τῆς "πνευματικῆς ἰδιοκτησίας")²⁴⁹ καί θά ἀξιώσει τήν εὐθύνη τοῦ δημιουργοῦ. Ἡ πρόδος μάλιστα ἦταν αἰσθητή σ' ὅσα εἶχε κιόλας ἀνακαλύψει τό ἀνθρώπινο πνεῦμα. Οἱ ἀρχαῖοι δέν τά εἶπαν οὔτε τά βρήκαν ὅλα. Τό ἐντέλετο μαρτυρεῖ ἡ ἀνακάλυψη τῶν ἄγνωστων στήν ἀρχαιότητα ἠπειρῶν καί θαλασσῶν, ἡ εὐρεση τῆς τυπογραφίας, τοῦ μπαρουτιοῦ καί τῆς πυξίδας²⁵⁰. Στό Μεσαίωνα ἔβαια εἶχε προσδεθεῖ τό "νέο" στή σίγουρη βάση τοῦ "παλιοῦ": " Εἶπε ὁ ERNARDUS CARTONENSIS πῶς εἴμαστε σάν τοῦς νάνους πού κάθονται στοῦς ὤρους γιγάντων. Ἔτσι μπορούμε νά βλέπουμε πιδ πολλά καί πιδ μακριά ἀπ' αὐοῦς. "Όχι βέβαια γιά τήν δεύτητα τῆς ματιᾶς μας ἢ γιά τό μεγάλο μας ἀνάστημα, ἀλλά ἐπειδή ἐκεῖνοι μᾶς σηκώνουν ψηλά μέ τό γιγάντιο ἀνάστημά τους²⁵¹" τήν ἀναγέννηση ὅμως, πού ὁ ἀνθρώπος ἔκανε τεράστια ἄλλατα γιά τήν κατάκτηση τοῦ κόσμου καί τήν καλύτερη τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς του, θά καταστραφεῖ ἡ μονόδρομη αὐτή σύνδεση: "δέν εἶναι ἔτσι, οὔτε ἐμεῖς εἴμαστε νάνοι οὔε κι ἐκεῖνοι γίγαντες, ἀλλά ὅλοι ἔχουμε τό ἴδιο ἀνάστημα. Ἐμεῖς βέβαια

47. ERASMUS (1508), σ. 527-528. Δέξ RABELAIS (1564), L.V, C. XLVII (σ. 177), BACON (1620), PRÆF (σ. 127), τοῦ Ἰδίου (1623), L. I (σ. 457/58), τοῦ Ἰδίου (1607), σ. 599. Πρβλ. τό σχετικό σχολιασμό τοῦ BIETENHOLZ (1966), σ. 20 κκ. Ὁ "Ερασμος ἐπίσης παιτεῖ: "Γνώριζε τό χρόνο, γινῶθι καιρόν, δηλαδή πῶς ὁ χρόνος ἀλλάζει" (1508, σ. 289. Πρβλ. τή διαπίστωση τοῦ MORUS (1534), σ. 3): "Ὁ χρόνος πάντα δικαιοῦναι τήν ἀλήθεια" δέξ BACON (1623), L. VIII, C. II, POU. 34 (σ. 772).

248. BACON (1620), L. I, APH. LXXXIV (σ. 191), τοῦ Ἰδίου (1607), σ. 612, τοῦ Ἰδίου (1623), L. I (σ. 458). Ἡ ἔκφραση αὐτή πού ἀνήκει στόν GELLIUS (XII, 11) κυκλοφορεῖ εὐρύτατα στήν ἀναγέννηση: ERASMUS (1508), σ. 527 κκ, DA VINCI (MSS), σ. 324, MACHIAVELLI (1531), L. I, C. 3 (σ. 135), CASTIGLIONE (1549), L'IMP. DED. (σ. 10), RABELAIS (1564), L. V, C. XLVII (σ. 177), BRUNO (1583), σ. 24, GALILEI (1618), σ. 44. Δέξ τίς διεξοδικές ἐργασίες τῶν GENTILE (1920), σ. 87 κκ, SÄXL. (1936), σ. 197 κκ, PANOFSKY (1939), σ. 69 κκ καί GARIN (1951), σ. 248.

249. Δέξ HAUSER (1951), σ. 90. Πρβλ. ZILSEL (1926), σ. 251 κκ.

250. BACON (1620), L. I, APH. CXXIX (σ. 222). Πρβλ. LE ROY (1567), σ. 9, BODIN (1566), σ. 523, CAMPANELLA, CS, σ. 421, τοῦ Ἰδίου (1604/1620), σ. 282 κκ. Δέξ τίς σχετικές ἀναλύσεις τῶν BUIV (1920), σ. 37 κκ, BARON (1959), σ. 9 κκ καί WOLPER (1970), σ. 589 κκ καί παραπάνω σημ.

251. JOHANNIS SAHESBERIENSIS (1159), L. III, C. IV (σ. 900). Δέξ καί τίς παρατηρήσεις τῶν BUCK (1958)^α, σ. 527 κκ, MERTON (1965), PASSIM καί JEANNEAU (1967), σ. 79 κκ.

..//..

κυβήσαμε όσα μ'ας χάρισαν. Σ' έμ'ας παραμένει ό,τι ήταν γι' αυτός μελέτη, προ-
 σοχή του νοού και εξαγρύπνια, αγάπη της αλήθειας. Κι όταν αυτά χαθούν, δέν εί-
 μαστε ούτε νάνοι, ούτε καθόμαστε στους ώμους γιγάντων, αλλά άνθρωποι μέ χα-
 μηλό μπόι ριγμένοι στη λάσπη"²⁵². Η έπιμονή μάλιστα στη "λατρεία της άρχαι-
 οτητας"²⁵³ ανήκει στα "είδωλα" που θολώνουν τό πνεύμα και έμποδίζουν τήν
 ορθή λειτουργία του. Η άποστροφή πρός τό παρελθόν και ή στροφή πρός τά
 δεδομένα του παρόντος και τίς δυνατότητες του μέλλοντος διακατέχει τούς
 εκπροσώπους της έποχής και εκφράζεται στην αντίληψη τους γιά τήν πρόοδο.
 Η συναίσθηση της αλλαγής (στών έπιστημονικοτεχνολογικό και κοινωνικό χώ-
 ο) διαπερνάει όλα τά ούτοπικά έργα. Έτσι που νά ταυτίζεται ή πρόδος μέ
 τήν Ούτοπία: "ή πρόδος είναι ή πραγμάτωση της Ούτοπίας"²⁵⁴. Τούς μελλο-
 ντικούς στόχους της ούτοπικής δημιουργίας θά πραγματοποιήσει ή πορεία
 της 'Ιστορίας πρός τά έμπρός"²⁵⁵.

4.10. Ο ρόλος της παιδείας στις ούτοπικές πολιτείες.

Τό βασικό στοιχείο που προσδιορίζει τίς σχέσεις της παιδείας μέ τή νέα
 γενιά είναι ή λειτουργία της άγωγής. Τό πατριαρχικό σχήμα του δασκάλου²⁵⁶
 που κατέχει και διδάσκει τή σοφία του παρελθόντος (και του μαθητή (που πρέ-
 πει ν' άκούει και νά κάνει κτήμα του τά όσα λέγονται) υποχωρεί, όταν ή έμπει-
 ρία της συλλογικής ζωής ανανεώνεται και αναζητεί καινούργιους τρόπους γιά
 νά κωδικοποιηθεί και νά μεταδοθεί. Τότε ή άγωγή γίνεται ένα από τά κυριώ-
 τερα προβλήματα του καιρού: "Ο Φίλιππος Μελάχθων έγραφε πώς είναι πιά δύ-
 σκολο νά μορφώσεις ορθά τούς νέους από τό νά κατακτήσεις τήν Τροία"²⁵⁷. Οι
 δυναμικές έποχές μεταπροσανατολίζουν τούς στόχους της παιδείας, αλλάζουν
 τό περιεχόμενό της και έπιβάλλουν νέα διδακτική μεθοδολογία. "Αν βαθμιαία
 θ' άποκόβονται οι δεσμοί μέ τό παρελθόν, τότε και οι στόχοι θά μετακινήθουν

²⁵². VIVENS (1531), L. I (σ. 39), του Ίδιου (1531), PR. LEF (σ. 6κκ). Πρβλ. BACON (1620), L.
 I, .PH. LXXXIV (σ. 190).

²⁵³. BACON (1620), L. I, .PH. LXXXIV (σ. 190), του Ίδιου (1623), L. I (σ. 458κκ)

²⁵⁴. WILDE (1890), σ. 148. Δές και τίς κριτικές παρατηρήσεις του ENGELS γιά
 τιά παρόμοια έποψη (1847, σ. 227).

²⁵⁵. Γιά τό σύνδεσμο της ιδέας της προόδου μέ τό ούτοπικό φαινόμενο δές
 DAVIS (1949), σ. 376κκ, KESTING (1954/5), σ. 206, BACZKO (1965), σ. 10κκ, NIPPERDEY
 (1966), σ. 244, NITTELSTRASS (1970), σ. 341κκ.

²⁵⁶. Πρβλ. τήν κατάσταση αυτή στην εικόνα της Ούτοπία: "...σάν τούς κακούς
 δασκάλους που προτιμούν νά δέρνουν τούς μαθητές παρά νά τούς διδάσκουν",
 I, σ. 60/20-21.

²⁵⁷. COMENIUS (1657), σ. 13 πρβλ. MONT. IGNE (1580), L. I, δοκ. XXVI (σ. 73). Δές και
 τό σχετικό σχολιασμό του FISHER (1963), σ. 17.

προς την κατάκτηση του παρόντος και του μέλλοντος, το περιεχόμενο θα συμπεριλάβει τα δεδομένα και τις δυνατότητες του "σήμερα" και η μέθοδος-στηριγμένη στα επιστημονικοτεχνολογικά επιτεύγματα-θα υπολογίσει κυρίως το δέκτη των αλλαγών αυτών, το παιδί (που εξαιτίας της νεότητας του-πνευματικής και βιολογικής-αγκαλιάζει νωρίτερα και άμεσώτερα την αλλαγή)²⁵⁸. Ο σκοπός της παιδείας στην "Ηλιακή πολιτεία" είναι οι νεαρές της ύπαρξεις να "έναρμονίζονται σταθερά με τη δημοκρατία"²⁵⁹. Επίσης στην "Ουτοπία" η άγωγή στηρίζεται "στις καθιερωμένες καλές αντιλήψεις που χρησιμοποιούν για τη διατήρηση της κοινωνίας..."²⁶⁰. "Αν οι ουτοπικές πολιτείες έχουν την ιδεατή διάρθρωση που επιτρέπει την ιδανική ανάπτυξη του ανθρώπου, γίνεται άμεσως φανερό γιατί η παιδεία αποβλέπει στη συνέχιση του STATUS QUO"²⁶¹. Ίδωμένος από το τέρμα της κοινωνικής εξέλιξης-όπως υποθέτει ότι την πραγματοποιεί η Ουτοπία-ο σκοπός αυτός δεν πρέπει να θεωρηθεί στη στατική του διάσταση: "ο καλός άνθρωπος δεν είναι η προϋπόθεση, αλλά το αποτέλεσμα της ουτοπικής τάξης"²⁶². Αυτό βέβαια φαίνεται και στο περιεχόμενο της ουτοπικής άγωγής (σ' αντίθεση μ' ό,τι επικρατούσε τότε), δηλαδή στην πρακτική της κατεύθυνση: "Όλοι μαζί εκπαιδεύονται σ' όλες τις τέχνες. Μετά το πρώτο έτος και πριν από το τρίτο της ζωής τους μαθαίνουν τα παιδιά την γλώσσα και το αλφάβητο κάνοντας περιπατο γύρω στα τέλχη, σχηματίζοντας τέσσερις ομάδες που τις καθοδηγούν οι πικ διαλεχτοί απ' τους σοφούς ερόντους... Μετά το έβδομο έτος μπορούν να μάθουν τις μαθηματικές έννοιες και παρακολουθούν τα μαθήματα της φυσικής όλα... Αργότερα ασχολούνται με άνωτερα μαθηματικά, την Ιατρική και τις άλλες επιστήμες... Ακόμη πάνε τους κάμπους για να εργασθούν στα χωράφια, για να δούν και να μάθουν πώς οσοφούν τα ζώα. Και θεωρούν έξοχο και εύγενη εκείνον που ξέρει περισσότερες τέχνες και τις εξασκει σωστότερα"²⁶³. Η παιδεία λοιπόν είναι κρατική, ενική²⁶⁴, προϋποθέτει τον επαγγελματικό προσανατολισμό ("τους διαλέγουν

58. Δές Bacon (1597), δεικ. XLII (σ. 477/78), του ίδιου. Να, σ. 994.

59. CAMPANELLA, CS, σ. 433.

60. MORUS, U, σ. 228/10-11. Δές σ. 228/8-9, σ. 142/26-32, σ. 144/2-4, σ. 136/23-26, CAMPANELLA, CS, σ. 429. Πρβλ. και τις σχετικές παρατηρήσεις των DUBOIS (1968), σ. 45 και NIPPERDEY (1966), σ. 234.

61. Δές παραπάνω σημ. Γ 375κκ.

62. NIPPERDEY (1966), σ. 226.

63. CAMPANELLA, CS, σ. 425/26. Δές σ. 433, 442/43, MORUS, U, σ. 124/20-30. Πρβλ. και τις σχετικές αναλύσεις των GARIN (1957), σ. 197κκ και GUTER (1968), σ. 9κκ.

64. MORUS, U, σ. 158/7-9, CAMPANELLA, CS, σ. 432/33, 441. Πρβλ. DUBOIS (1968), σ. 45κκ.

...//...

Από Μπερ... [αν ναι, ριζοσπάστης]

112
 από μικρά παιδιά σύμφωνα με την κλίση τους²⁶⁵) και κυρίως την ιδιαίτερη
 φύση εκείνων που εκπαιδεύονται ("τά παιδιά παίζοντας τά μαθαίνουν όλα,
 χωρίς καμιά δυσκολία"²⁶⁶) φροντίζοντας για την παραστατική διδασκαλία
 των μαθημάτων (γι' αυτό και η "Πολιτεία του ήλιου" χαρακτηρίστηκε "κοινω-
 νία χωρίς καθηγητές")²⁶⁷. Έδω, κατά τη γνώμη μας, θα πρέπει να τονισθούν
 ούδ' στοιχεῖα. Αρχικά, η αναγνώριση του πρωτείου που έχει στο παιδευτικό
 φαινόμενο ο μαθητής. Στο σημεῖο αυτό οί ούτοπιστές εὐθυγραμμίζονται με
 τους θεμελιωτές της νέας Παιδαγωγικῆς. Ὁ Ἰσπανός φίλος τοῦ MORUS, ὁ VI-
 VES, δήλωνε κιόλας τό 1538 πῶς δέν τόν ἀπασχολεῖ ἡ οὐσία, ἀλλά οἱ λειτουρ-
 γίες μέ τίς ὁποῖες ἐκδηλώνεται ὁ ψυχικός κόσμος: "Τί εἶναι ἡ ψυχή, δέν μάς
 ἐνδιαφέρει. Ὅμως ποιᾶ εἶναι καί πῶς λειτουργεῖ μάς προβληματίζει πάρα
 πολύ..."²⁶⁸. Ἀργότερα, ὁ RUTKE καί ὁ Κομένιος θά ἐφαρμόσουν τό ἔξλωμα τοῦ
 BACON: "τή φύση δέ θά τή νικήσεις, ἂν δέν τῆς ὑποταχθεῖς"²⁶⁹ στήν Παιδαγω-
 γική. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ἀπό τήν ἐποχή τῶν οὐτοπιστῶν πού ἐξετάζουμε,
 ἀρχίζει νά παραγνωρίζεται ὁ τρόπος πού θά διαπαιδαγωγηθοῦν τά πριγκηπό-
 πούλα στίς μύλές ("Ἡρωπαιδεῖα")²⁷⁰. Ἐνδιαφέρει μόνο τό πῶς θά γενικευ-
 θεῖ καί θά γίνεῖ ἀποτελεσματική ἡ ἀγωγή τῶν παιδιῶν πού μεγαλώνουν στά
 ἀναπτυσσόμενα ἄστικά κέντρα τῆς Εὐρώπης.

4.10.1. Ο ὀ τ ο π ι κ ῆ ἄ ξ ι ο κ ρ α τ ῖ α κ α ῖ Δ ι α φ ω - τ ι σ μ ὸ ς.

Κατά τόν SPINOZA ἡ "πολιτική διάσταση τοῦ ἀνθρώπου γίνεται, δέ γεν-
 νιέται"²⁷¹. αὐτό σημαίνει πῶς μέ τήν ἀγωγή, τήν ἐπίκτητη ἀρετή, θά πλασθοῦν
 οἱ ἀνάλογοι ἄνθρωποι γιά τίς ἀνάλογες κοινωνικές θέσεις. Σέ μιᾶ ἐποχή πού
 τό πρωτεῖο τό ἔχει ἡ "VIRTU" καί ὄχι οἱ κληρονομημένες ἰδιότητες, ὁ αὐ-
 τοδημιούργητος ἄστος καί ὄχι ὁ εὐγενής²⁷², εἶναι αὐτονόητο πῶς οἱ ἀνισό-

265. CAMPANELLA, CS, σ. 441 ὁδός σ. 449, 427, 425, MORUS, U, σ. 126/11-15. Πρβλ. BUTTER
 (1968), σ. 41 κκ.

266. CAMPANELLA, CS, σ. 423 ὁδός σ. 425. Πρβλ. FISHER (1963), σ. 116 κκ.

267. DESPROCHE (1974), σ. 343 ὁδός CAMPANELLA, CS, σ. 420, 421, 430.

268. VIVES (1538), L. I, C. XII (σ. 332).

269. COMENIUS (1657), L. XVI, C. VII, παρ. 46 (σ. 103). Δές καί τίς σχετικές παρατη-
 ρήσεις τῶν EBÉ (1934), σ. 156 κκ καί BURICH (1967), σ. 149 κκ.

270. CLELAND (1607 ὁδός STONE, 1965, σ. 691). Πρβλ. BUTTS (1947), σ. 175 κκ. Ἡ "Ἐύρου
 Παιδεῖα" τοῦ Βενοφώντα ὑπῆρξε στήν "Ἀναγέννηση" ἕνα πρότυπο γιά τόν ἰδα-
 νικό Πριγκηπόπυλα, WILSON (1948), σ. 274.

271. SPINOZA (1677), V, 2 (σ. 295).

272. Δές MORUS, U, σ. 168/2-12 παραπάνω σημ. Γ 82 κκ. KAMEN (1971), σ. 129 κκ. Τότε
 γεννιέται στήν Εὐρώπη ἡ ἔννοια τῆς "ELITE" ὁδός DREITZEL (1962), σ. 13 κκ.

..//..

ήτες αντίμεσα στους ανθρώπους θα θεωρηθούν άποτέλεσμα της "διαφορετικής
 γωγής"²⁷³. "Αν όμως υπάρχουν(ή υπήρξουν) ίσες εύκαιρίες για όλους, τότε ό
 καθένας σύμφωνα με την κλίση²⁷⁴ του θα εξασκήσει όρισμένο έπάγγελμα και θ'
 κφιερωθεί σ' όρισμένη κρατική ύπηρεσία. Η μεταμεσαιωνική έποχή θαμπωμένη
 από τό άπλετο φως της γνώσης πίστεφε πως ή λύση των ιστορικών της προβλη-
 μάτων θα προέλθει από τή λογική τους σύλληψη. "Έτσι συσχέτισε την ανθρω-
 πινή συμπεριφορά με τή γνωστική ικανότητα έπιχειρώντας να ρυθμίσει την
 ερώτη με τό φωτισμό της. Η Ούτοπία βασίζοντας στην άγωγή μόνο την κοινω-
 νική εξέλιξη του πολίτη γίνεται ό πρόδρομος του Διαφωτισμού. Έξασφαλίζο-
 τας τή γενική μόρφωση και προωθώντας στις ήγετικές θέσεις τους πνευμα-
 τικά αξιότερους προλαβαίνει, κατά τή γνώμη μας, τή διδασκαλία για τή "φω-
 τισμένη δεσποτεία". Όπως παρατηρεί ό ΙΟΥΙΣ, "όλόκληρη ή θαυμάσια τακτοποι-
 ση του ούτοπικού κράτους δέν είναι τό άποτέλεσμα μιας μακρόχρονης και
 άτυχησμένης εξέλιξης, αλλά πηγάζει από τό κεφάλι ενός σοφού νομοθέτη του
 ύτοπου"²⁷⁵. Οι ίδιοι βέβαια οι ούτοπιστές ήταν από τους πιο αξιόλογους
 λιανοδύμενους του καιρού τους που-άν και αντιμάχονται την αυθεντία του
 Αριστοτέλη-έχουν την πρόθεση να συμβάλουν στην άνατροπή των κοινωνικών
 υφθηκών του παρόντος. Οι ιδρυτές της "Ηλιακής πολιτείας" ήρθαν από την
 Ινδία σ' αυτή τή χώρα... για να κάνουν όλοι μαζί φιλοσοφική ζωή"²⁷⁶. Ο άρ-
 ηγός τους(που έκλέγεται από την όλομέλεια των Ηλιακών άφου συμπληρώσει
 ά τριανταπέντα του χρόνια)²⁷⁷, ό "Ηλιος"²⁷⁸ "δέν φτάνει στο αξίωμα αυτό,
 ν δέ γνωρίζει την ιστορία όλων των έθνών, τά έθιμα, τις θυσίες, τους νόμους,
 ά δημοκρατικά και τά μοναρχικά πολιτεύματα... άκόμη είναι άπαραίτητο να
 έρει τις μηχανικές τέχνες... τά θεμέλια όλων των τεχνών και των έπιστη-
 ών, τις όμοιότητες και τις άνομοιότητες των πραγμάτων, την άναγκαιότητα,
 ό πεπρωμένο και την άρμονία του κόσμου, τή δύναμη, τή σοφία και την άγάπη
 ου Θεού και των έργων του..."²⁷⁹ "μέσως όμως θα προβληθεεί τό άρτεπιχει-

73. HELVETIUS (1758), σ.180.
 74. Η "Πολιτεία του ήλιου" θεωρεί ως μοναδικά γεγονότα τή "GENERATIO"
 γέννηση) και τήν "EDUCATIO" (σ.460). Πρβλ. MORUS, U, σ.158/3.
 75. LOUIS (1895), σ.16. Πρβλ. MORUS, U, σ.112/1κκ. Δές τις σχετικές αναλύσεις των
 TERNBERG (1932/73), σ.467, (1933/34), σ.235, BRINTON (1965), σ.50, RIVER (1950), σ.
 3 και FLEISHER (1973), σ.128κκ.
 76. CAMPANELLA, CS, σ.423. Δές και τις παρατηρήσεις των WOLGIN (1947), σ.7 και
 JRTZ (1957), σ.6.
 77. CAMPANELLA, CS, σ.426. Ο ίδιος ό Καλαβρός δεσμώτης ήταν τριανταπεντάχρο-
 ρς όταν έγραφε τήν "Ηλιακή πολιτεία". Πρβλ. MORUS, U, σ.226/25-27.
 78. CAMPANELLA, CS, σ.420: "Αυτός είναι ή κεφαλή όλων στις κοσμικές και τις
 πνευματικές ύποθέσεις."
 79. CAMPANELLA, CS, σ.426.

...//...

ρημη: "Και ποιός μπορεί να ξέρει τόσα πολλά; Δέ φαίνεται άχρηστος για κυβερνήτης όποιος άφιερώνεται στις έπιστημες;"²⁸⁰ Η άπάντηση βέβαια θα ξανατονίσει την προτεραιότητα της γνώσης που άποικιέται και όχι την κληρονομική έξουσία: "Πραγματικά είμαστε περισσότερο σίγουροι, όταν ένας τόσο σοφός άνθρωπος κυβερνά, παρά έσεΐς που δίνετε την έξουσία στους άμόρφους, θεωρώντας τους κατάλληλους, έπειδή γεννήθηκαν από ήγεμόνες ή έπειδή τους διάλεξαν ισχυροί στασιαστές"²⁸¹. Ο "Ηλιος" δέν άνήκει στους σχολαστικούς μαθητές του Άριστοτέλη, ώστε να καταντήσει "άδρανής έπειδή δέν κοιτάζει τά πράγματα, αλλά όσα λένε τά βιβλία ξεπουλώντας έτσι την ψυχή του για νεκρά σημάδια των πραγμάτων"²⁸². Στην "Ούτοπία" δέν υπάρχουν στεγανά ανάμεσα στους λειτουργούς του πνεύματος και τους έργάτες της ύλης: "Αντίθετα, δέν είναι καθόλου παράξενο ένας χειρώναντας να χρησιμοποιήσει τόσο ενεργά τον έλευθερο χρόνο για μελέτη και να παρουσιάσει τέτοια πρόοδο, ώστε άπαλλάσσεται από τό έπάγγελμα του για να προαχθεί στην τάξη των έπιστημόνων"²⁸³. Η κρατική μέριμνα της "Ούτοπίας" άποβλέπει στην πληρέστερη μόρφωση και έπιμόρφωση των πολιτών της: "Βέβαια δέν είναι πολλοί από κάθε πόλη εκείνοι που άπαλλάσσονται από τις συνηθισμένες έργασίες για να άφιερωθούν στις σπουδές, δηλ. εκείνοι που από παιδιά δείχνουν έξοχη έφυΐα και άσυνήθιστη κλίση για την ένασχόληση με τις καλές τέχνες. Έπίσης όμως όλα τά παιδιά μαθαίνουν γραμματα και τό μεγαλύτερο μέρος του λαού, άντρες και γυναίκες, σ' όλη τους τή ζωή χρησιμοποιούν τον έλευθερο χρόνο για να σπουδάζουν"²⁸⁴. Η σωματική έργασία δέν είναι άυτοσκοπός, αλλά ή άναγκαία προϋπόθεση για την πνευματική πρόοδο των "Ούτοπιανών": "αυτό τό σκοπό έχει ή οικονομία τους, να δένουν όσο γίνεται περισσότερο χρόνο σ' όλους τους πολίτες, ανάλογα με τις δημόσιες άνάγκες, για να μπορούν έτσι από τή σωματική δουλειά να οδηγούνται στην έλευθερία και την καλλιέργεια του πνεύματος. Σ' αυτό νομίζουν πως βρίσκεται ή εύτυχία της ζωής"²⁸⁵. Ταυτίζοντας ή "Ούτοπία" τή γνώση με τή βάση για την πολιτειακή της όργάνωση και την πνευματική καλλιέργεια με την αρχή και τέρμα της κρατικής εύταξίας εκπληρώνει για μιάν ακόμη φορά την εύχή του Πλάτωνα: "Ο φίλος σου ή Πλάτωνας" λέει ή MORUS στο Ραφαήλ, "είναι της γνώμης πως τότε μόνο θα εύτυχήσουν τά κράτη, όταν ή οι φιλόσοφοι θα κυβερνήσουν ή οι βασιλιάδες θα φιλοσοφήσουν. Μά πόσο μακριά είναι αυτή ή εύτυχία, αν οι φιλόσοφοι δέν

280. CAMPANELLA, CS, σ. 427.

281. CAMPANELLA, CS, σ. 427.

282. CAMPANELLA, CS, σ. 427. Για τον αντιαριστοτελισμό του δές παραπάνω σημ.

Δ 214κκ.

283. MORUS, U, σ. 132/2-5.

284. MORUS, U, σ. 158/5-12.

285. MORUS, U, σ. 134/18-20.

...//...

Από πού άρχίζει για τί πράγματα?

καταδεχθῶν καθόλου νά συμβουλέψουν τούς βασιλιάδες"²⁸⁶. 'Ο φίλος ὅμως τοῦ "αγγλου οὐτοπιστή, ὁ "Ερασμος, εἶχε βάσιμες ἀντιρρήσεις: "Ἄν διαβάσετε τήν ἱστορία θά δῆτε πῶς καμιά κυβέρνησις δέ χαντάκωσε περισσότερο τίς ὑποθέσεις τοῦ κράτους, ἀπ' ἐκεῖνες πού εἶναι στά χέρια κάποιου μέ τό φῶνιο τῆς φιλοσοφίας ἢ τῆς λογοτεχνίας"²⁸⁷. Φυσικά, ὁ Ὁλλανδός ἀνθρωπιστής εἶχε ὑπόψη του κυρίως τούς σχολαστικούς πού ἀποστρέφεται: "Μά κοιτάξετε, λοιπόν, αὐτούς τούς σκουνοτούφληδες, τούς βουτηγμένους στή φιλοσοφική μελέτη... Οἱ πιά πολλοί γεράσανε πρὶν νά χαροῦν τά νιάτα τους, γιατί οἱ ἔγνιες, ὁ ξέφρενος κι ἀκατάπαυστος στρόβιλος τοῦ μυαλοῦ τους στέρεφαν λίγο-λίγο μέσα τους τήν πνοή καί τούς χυμούς τῆς ζωῆς"²⁸⁸.

4.11. Ο ὑτοπία: μιᾶ "κοινωνία χωρίς δικηγόρους"²⁸⁹.

Στή μεσαιωνική ἐποχή, ὅπως εἶδαμε²⁹⁰, τό "JUS NATURALE" ὑποτασσόταν στό "θετο δίκαιο", ἐφόσο καί οἱ συλλογικές διεκδικήσεις εἶχαν τήν ἀναφορά τους στήν ἐκκλησιαστική ἐξουσία. Μέ τή δημιουργία ὅμως τοῦ πρώτου ἀστικοῦ κλίματος στήν Εὐρώπη καί τή βαθμιαία ἀνατροπή πού συντελέσθηκε στίς ἱεραρχικές της δομές θ' ἀποδεσμευθεῖ ἀπό τόν ἱερό του χαρακτήρα ("Σωπάστε θεολόγοι γιά ξένα χωράφια"²⁹¹) ὁ ἐκφραστής τῶν γενικῶν αἰτημάτων: "VOX POPULI, VOX NATURALE". Ὅσο οἱ φυλετικοί δεσμοί δέν ἀρκοῦσαν στό νεοσχηματιζόμενο κοινωνικό σύνολο καί ὅσο τό "ἔχειν" ἦταν τό ἀποτέλεσμα τῆς προσωπικῆς προκοπῆς, τόσο τό "φυσικό δίκαιο" κατοχύρωνε καί ἐξαγίαζε τό θεσμό τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας. Οἱ ἠθικές σχέσεις μέσα στόν πολυάνθρωπο πολιτικό ὄργανισμό θά χαρακτηρίσουν ἀκριβῶς τή σχέση τῶν πολιτῶν μέ τήν ἱστορική τους παρουσία, μέ τό προσωπικό τους ἀπόκτημα. Ὅσο ὅμως τό ἐξωτερικό περίβλημα τῶν πράξεων ἔχει μόνο νομικό ἀντίκρουσμα, χωρίς δηλ. νά ὑπολογίζει τίς διανθρώπινες σχέσεις (ἐφόσο τό ἐπιτρέπει ὁ νόμος πού ἀνταναντικλοῦσε τά συμφέροντα

286. MORUS, U, σ. 86/10-13. Πρβλ. Bacon (1605), σ. 302. Δές καί τίς παρατηρήσεις τῶν RICHARDS (1968), σ. 108 καί LEBEGUE (1949), σ. 95.

287. ERASMUS (1509), σ. 24.

288. ERASMUS (1509), σ. 14.

289. MERLAUD (1966), σ. 191. Πρβλ. MORUS, U, σ. 194/10-14, τοῦ Ἰδίου (1516), σ. 38/25-26.

290. Δές παραπάνω σημ. Γ 415.

291. GENTILI (1612, I, 12° δές WEBER, 1951, σ. 108).

..//..

μοῦς ὀρισμένης ὁμάδας)²⁹², τόσο καὶ θὰ ξεχωρίζει τὸ ἦθος ἀπὸ τὸ νόμο, ἢ φύση ἀπὸ τὴν ἱστορία, ὁ φυσικὸς νόμος ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινο. Στὴν Οὐτοπία βέβαια μιὰ τέτοια διάκριση εἶναι ἀνύπαρκτη. Ἡ.Α. PRIORI συμμετοχὴ ὄλων στὴν ἱστορία μὲ τὴν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας συνδέει ὄλους τοὺς πολίτες: "Ἡ πραγματικὴ κοινότητα τοὺς κάνει ὄλους πλούσιους καὶ φτωχοὺς. Πλούσιους γιατί τὰ ἔχουν ὅλα, φτωχοὺς γιατί τίποτα δὲν κατέχουν. Κι ἔτσι δὲν ὑπηρετοῦν τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ τους. Γι' αὐτὸ ἐπαινοῦν πολὺ τοὺς Χριστιανούς μοναχοὺς καὶ ἰδιαίτερα τὴ ζωὴ τῶν 'ἀποστόλων"²⁹³. "Ἄν ὅμως ὅλα εἶναι ρυθμισμένα γιὰ τὴν προαγωγὴ τοῦ συνόλου, εἶναι φανερό πὼς ἡ ρύθμιση αὐτὴ ἐπεκτείνεται καὶ στὴν παρουσία τοῦ ἦθους: "Λιγστοὶ εἶναι οἱ νόμοι τοὺς σαρφεῖς καὶ σύντομοι, γραμμένοι ὄλοι τους σ' ἓναν χρυσὸ πλινθια κρεμασμένο στὴν πύλη τοῦ Ναοῦ. Σ' αὐτὲς τὶς κολόνας μπορεῖ νὰ δεῖ κανένας ποιὰ εἶναι ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων (γραμμένη μὲ σύντομο καὶ μεταφυσικὸ τρόπο). Δηλαδή τὸ τί εἶναι Θεός, τί ἄγγελος, τί Κόσμος, τί ἄστέρι, τί ἄνθρωπος, τί Τύχη, τί ἄρετὴ κλπ., ὅλα μὲ ἑξήνοια γραμμένα. Ἀκόμη γράφτηκαν οἱ ὀρισμοὶ ὄλων τῶν ἀρετῶν. Καὶ οἱ δικαστὲς τῶν ἀρετῶν ἐδῶ συνεδριάζουν, κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς κολόνας, καὶ εἰδικὰ ὁ δικαστὴς μιᾶς ἀρετῆς κάτω ἀπὸ τὴν κολόνα πρὸς περιέχει τὸν ὀρισμὸ τῆς. Κι ὅταν δικάζει ἐκεῖ κάθεται καὶ λέει: "Παιδί μου, ἔχεις παραβῆ αὐτὸν τὸν ἅγιο ὀρισμὸ τῆς εὐεργεσίας ἢ τῆς μεγαλοφυχίας. Διάβασε: καὶ μετὰ ἀπὸ συζήτηση τὸν καταδικάζουν γιὰ κακουργία, ἀγνωμοσύνη, ἀπροθυμία, φιππασιά..."²⁹⁴. Στὴν "Πολιτεία τοῦ ἡλίου" ὁ καθολικὸς συντονισμὸς τῆς ζωῆς, ἡ ἄρση τῶν ὑποκειμενικῶν διαιρέσεων καὶ ἡ στερέωση τῆς γενικῆς εὐτυχίας, εἶναι ἡ μόνη πραγματικότητα. Τὸ "κακό" (ἡ ριζικὴ παρέκκλιση ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ κατὰστασι τοῦ ὄντος) ταυτίζεται μὲ τὸ "τίποτα" ("ἀπὸ τὴ ροπή πρὸς τὸ μηδέν γεννιέται ἡ ἀμαρτία"²⁹⁵). Στὴ θέση αὐτὴ βρίσκεται, κατὰ τὴ γνώμη μας, τὸ κλειδί γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ οὐτοπικοῦ ἔργου τοῦ CAMPANELLA. Ὁ κῶμος στὴν ἐποχὴ τοῦ "εἶναι" κακός. Γι' αὐτὸ θὰ γράφει τὴν "Πολιτεία τοῦ ἡλίου" δείχνοντάς τὸ δρόμο γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ κακοῦ. Στὴν "Οὐτοπία" πάλι "μέδσοις λίγους νόμους τὰ πράγματα τακτοποιοῦνται θαυμάσια: καὶ παίρνει ἡ ἰσχύς ἀνότητα τὴν ἀξία τῆς καὶ ἡ γενικὴ ἰσότης ἀποδίδει σ' ὄλους πλουσιοπάροχα

92. Πρβλ. τὴν πεποθέση τῆς "Οὐτοπίας": "Ἄν δέ γιατρέφετε αὐτὰ τὰ κακά, τὸ εἶδος ἀδικία καυχέσθιτε γιὰ τὴ δικαιοσύνη μὲ τὴν ὁποία καταδικάζεται τοὺς κλέπτες μιὰ δικαιοσύνη περισσότερο θέαμα παρά ὀρθὴ καὶ ὠφέλιμη", Ὑ, σ. 86/20-22^ο ἐς σ. 102/31-σ. 104/4, σ. 164/20-23, CAMPANELLA, CS, σ. 442.

93. CAMPANELLA, CS, σ. 436. Πρβλ. MORUS, Ὑ, σ. 54/24-27, σ. 238/2-19, σ. 218/4-8. Γιὰ τὴν "VITA APOSTOLICA" ὡς θέμα τῆς μεσαιωνικῆς προφητείας δες REEVES (1969), σ. 176κκ.

94. CAMPANELLA, CS, σ. 451. Πρβλ. VOISIN (1970), σ. 185κκ.

95. CAMPANELLA, CS, σ. 458^ο δές καὶ παραπάνω σημ. Γ 418.

...//...

120
 τήν εὐημερίαν²⁹⁶. Ἡ νομική διάσταση στήν ἰδιωτική καί τή δημοσία σφαῖρα
 τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος πηγάζει ἀπό τή φυσική ὁμοιογένεια τῶν ἀνθρώ-
 πῶν καί τήν ἄρθή τακτοποίηση τῆς συμπεριφορᾶς τους: "Ἡ φύση φροντίζει
 γιά ἕλους μέ τήν ἴδια ἀγάπη... αὐτή μᾶς προστάζει νά παρατηροῦμε ἄλλους,
 μήπως ἐπιδιώκοντας τά δικά μας συμφέροντα βλάπτουμε τοὺς ἄλλους." Ἔτσι οἱ
 οὐτοπικανοί νομίζουν πῶς ὄχι μόνο δέν πρέπει νά παραβοῦν τίς ἰδιωτικές τους
 ὑποσχέσεις, ἀλλά καί τοὺς κρατικούς νόμους τοὺς σχετικούς μέ τήν κατανομή
 τῶν ἀγαθῶν, δηλ. μέ τή βάση τῆς εὐμάρειας-τοὺς νόμους βέβαια καί ἑνασικαλῶς
 ἠγεμόνας σύνταξε ἢ ἕνας λαός, χωρὶς τήν πίεση τῆς τυραννίας καί χωρὶς να-
 θεία, θέσπισε ἁμόφωνα²⁹⁷. Γι' αὐτό καί στόν καλοσυνταγμένο πολιτικό ὄργανο-
 σμό, στήν "οὐτοπία", "χρησιμοποιοῦν πολὺ λίγους νόμους"²⁹⁸. Ἀπό τήν ἀποψη
 αὐτή παρουσιάζεται σάν μιὰ "κοινωνία χωρὶς δικηγόρους": "οἱ δοκιμάζουν
 τοὺς ἄλλους τοὺς λαούς καί ἔχουν ἀναρίθμητους νόμους καί τόμους ἀπό νομι-
 κές ἐρμηνεῖες καί δέν τοὺς φτάνουν. αὐτοὶ ἀντίθετα τό θεωροῦν ἔντελῶς ἄ-
 δικό νά ὑπακούουν ἄνθρωποι σέ τέτοιους νόμους καί εἴτε γιατί εἶναι πολλοί
 δέν τοὺς διαβάζουν εἴτε γιατί εἶναι ἀσαφῆς καί δέν τοὺς καταλαβαίνουν.
 Διώχνουν μακριά ἕλους τοὺς δικηγόρους καί χειρίζονται τίς δικαστικές ὑπο-
 θέσεις ἔντεχνα καί διαπραγματεύονται ἔξυπνα τοὺς νόμους. Καί τό θεωροῦν
 πικρό σκόπιμο νά διεξάγει ὁ καθένας τίς προσωπικές του ὑποθέσεις καί νά λέ-
 ει τά ἴδια στό δικαστή μ' αὐτά καί θά'λεγε στό δικηγόρο. "Ἔτσι θά λυθοῦν
 σχεδόν τά αἰνίγματα καί εὐκολότερα θά φανεῖ ἡ ἀλήθεια"²⁹⁹

1.11.1. Ἡ οὐτοπική πολιτεία ὡς ἀνθρώ-
 πιν ο δ η μ ι ο ὄ ρ γ η μ α καί ἡ θεωρία τοῦ
 "κοινωνικοῦ συμβολαίου".

Τήν πᾶλη ὡς αὐτοδύναμη πολιτική μονάδα προϋποθέτει καί ἡ οὐτοπία τῆς
 μεταμεσαιωνικῆς ἐποχῆς. Τά κοινωνικά σχεδιάσματα αὐτά ἀποτελοῦν "ἕνα μανι-
 φέστο κατὰ τῆς φεουδαρχίας... Ἡ εἰδικά ἱστορική τους διάσταση παρουσιάζεται
 στόν ἱστορικό χαρακτήρα τῆς οὐτοπικῆς κοινωνίας"³⁰⁰. Κι αὐτός (περισσότερο

296. MORUS, U, σ. 102/28-30 } δές σ. 236/31-33. Πρβλ. FLEISHER (1973), σ. 27, 41.

297. MORUS, U, σ. 164/13-23 } ἀπό μεταγενέστερα;

298. MORUS, U, σ. 194/6-7.

299. MORUS, U, σ. 194/24-30. Πρβλ. FLEISHER (1973), σ. 171.

300. NIPPERDEW (1966), σ. 237. Πρβλ. καί τίς σχετικές ἀναλύσεις τῶν RUYER (1950),
 . 43, MUCCHIELLI (1960), σ. 9κκ, MUMFORD (1965), σ. 3, SERVIER (1967), σ. 152κκ καί
 UBOIS (1968), σ. 26κκ.

..//..

έμφανής στην "Ούτοπία" και λιγώτερο στην έφτάκυκλη "CIVITAS SOLIS")³⁰¹ ή-
 ταν πού έκανε την Ούτοπία "Ένα θέαμα της άργανωμένης πόλης και μιας κοι-
 νωνίας πού κυριαρχεί ή πόλη"³⁰². 'Ακριβώς αυτός ό χώρος μπορεί νά μετασχη-
 ματισθετ, γιατί αυτός γνωρίζει και αποδέχεται την άλλαγή, βέβαια από την
 έπιχή της 'Αναγέννησης οι βασιικές άνάγκες μέσα στην πόλη θά έκφράζονται
 μέ την προσωπική πράξη των πολιτών της. 'Η έλευθερία της σκέψης και της
 ρίκονομικής δραστηριότητας, ή ίσοτητα μπροστά στό νόμο, τό άπαράβατο της
 άτομικής ιδιοκτησίας, ή άδελφότητα μπροστά στους 'ιδιους κινδύνους και τις
 'ιδιες άπολαυές, τονίζουν την άνεπανάληπτη άξία του προσώπου. Τόσο πού νά
 ταυτίζονται τά αίτήματα αυτά μέ την ιδέα του άνθρώπου. 'Η προβολή τους
 στό άντικειμενικό μέτρο, ή θεώρησή τους δηλ. σαν άυταπόδειαχτα στοιχεία της
 ανθρωπιās, γινόταν ολοένα και πιο έντονη, ένδσο τά καταπατούσαν οι φορετς
 της παραδοσιακής τάξης των πραγμάτων. 'Από την άποψη αυτή στή νεώτερη εϋ-
 ρωπαϊκή ιστορία τό "φυσικό δικαιο" έξαγιαόστηκε σαν τό μέσο για την έκπλή-
 ρωση των προσδοκιών της ανθρωπότητας. 'Όσο βέβαια τό "SACERDOTIUM" παρα-
 χωρούσε τή θέση του στό "REGNUM", ή πιστη στή γνώση, ή θεολογία στή φυσική
 έπιστήμη και την πολιτική θεωρία,³⁰³ τσο ό άνθρωπος φαινόταν άυτοδύναμος.
 'Ακριβώς δηλαδή νά αναφέρεται στό θετό:

'Γνώθι σαυτόν λοιπόν, μή φαντάζεσαι πώς μπορείς νά σπουδάξης Θεούς.
 'Η σωστή μελέτη του άνθρώπινου γένους είναι ό άνθρωπος"³⁰⁴.
 'Η ιδέα του "NOSCE TE IPSUM" άνανεώνεται στή μεταμεσαιωνική Εϋρώπη από
 τον MONTAIGNE³⁰⁵, τον CHARRON³⁰⁶ και τον BACON³⁰⁷ πού προϋποθέτουν την

301. Για τον τρόπο πού είναι χτισμένη ή πρωτεύουσα της "Ούτοπίας" δές MO-
 RUS, U, σ. 112/18 κκ, σ. 116/21-σ. 122/8, σ. 134/31-32. 'Η "Πολιτεία του ήλιου",
 'Αχωρισμένη σ' έφτά κύκλους" (σ. 417), έχει στό κέντρο της ("στήν κορυφή του
 λόφου", σ. 419) πανύψηλο Ναό πού τονίζει την έκκλησιαστική άνωτερότητα και
 έπισταση πάνω στην "κοσμική έξουσία". Στόν CAMPANELLA συνεχίζεται, σέ με-
 γάλο βαθμό, ή μεσαιωνική παράδοση πού ήθελε την πόλη σαν παράσταση της
 γαλιώνιας 'Ιερουσαλήμ" του ούρανοϋ* δές BRAUNFELS (1953), σ. 22. Πρβλ. JUNG (1944)
 σ. 104, CHOAY (1965), σ. 7 κκ, BURKE (1972), σ. 157.

302. FR. TB (1965), σ. 27.

303. Δές BACON (1597), δοκ. I (σ. 378).

304. POPPE (1733), EPIST. 1, 1-2 (σ. 202).

305. MONTAIGNE (1580), L. II, δοκ. XVIII (σ. 617). δές L. I, δοκ. XXVI (σ. 147).

306. CHARRON (1601), L. I, C. I, παρ. 1 (σ. 1). Πρβλ. BACON (1597), δοκ. XIII (σ. 403).

307. Δές και τις σχετικές παρατηρήσεις του Βέϊκου (1976), σ. 201-202.

307. BACON (1623), L. VIII, C. II, PAR. 34 (σ. 777-779). Πρβλ. και την είδική έργα-
 σία του WARLEAF (1963), σ. 454 κκ.

..//..

αλληνική άποψη για τη μοίρα (τό αντίθετο της "ύβρεως"), την άριστοτελική θεωρία του "τέλους", τη στωϊκή καρτερία και τη χριστιανική ύπακοη και ταπεινότητα³⁰⁸. Από την άλλη πλευρά είναι πιθανή ή επίδραση της άστρολογίας: "Γνώριζε πως ο άνθρωπος είναι ένας μικρόκοσμος-τά σύνορά του έλέγχονται από το μακρόκοσμο"³⁰⁹. Από το τέλος όμως του 16ου αιώνα ο Γάλλος ιστορικός GAILLIARD είχε συναρτήσει το "γνώθι σαυτόν" με την ιστορική άγνοια του ανθρώπου, του δημιουργού και φορέα της Ιστορίας³¹⁰. Η έκθεση του κόσμου (μέ την όριζόντια ανακάλυψη των πύδ απόμακρων μερών του και έ την έπιστημονική διερεύνηση των μυστικών του) όδηγοσε κατευθείαν στην ποθέωση του ανθρώπου. Στην Ούτοπια είναι άυτονόητη ή αντίληψη αυτή, έφορο ή τέλεια πολιτεία διαμορφώνεται από τον άνθρωπο και για τον άνθρωπο. Ορισκόμαστε στην έποχή που θεωρεί το κράτος "έργο τέχνης"³¹¹ έπινοημένο π' τ' ανθρώπινο μυαλό και δουλεμένο με τ' ανθρώπινα χέρια. Σ' αντίθεση με τη ρωμαϊκή αντίληψη για τη γένεση του κράτους, ή νεώτερη Εύρώπη θά παρουσιάσει την πολιτική συμβίωση ως καθαρά ανθρώπινο δημιούργημα³¹². Μιά διακριτική γραμμή θά μπει ανάμεσα από τη φυσική κατάσταση του ανθρώπου και την ιστορική θεμελίωση της κοινωνικότητάς του. Το πρωταρχικό φυσικό στάδιο ήταν "πόλεμος όλων έναντι όλων"³¹³ και ο "άνθρωπος για τον συνάνθρωπο του λύκος"³¹⁴. Έπομένως με βάση την κοινή θέληση και το κοινό συμφέρον θά συντελεσθετ το πέραςμα στην ιστορική έποχή. Με το "κοινωνικό συμβόλαιο" θά αντικατασταθετ ή πρωτόγονη άγέλη από την όργανωμένη κοινωνία. Έτσι θά προτιμηθετ ή Ιστορία και όχι ή Φύση, το γίνεσθαι και όχι το είναι, ή δυναμική ανανέωση και όχι ή στατική παράδοση, ή δημιουργική δραστηριότητα του ανθρώπου και όχι ή άνευθυνότητα της καταγωγής τους: "ή πολιτική

308. Δέξ HAYDN (1950), σ. 296. Πρβλ. Κυριαζόπουλο (1972), σ. 53. "Γνώθι σαυτόν" δέν ρήμαινεν άπλως άπαίτησιν ένδοστρεφείας, άλλ' ύπολογισμόν της άνωτερότητας του Θεού και κατ' άκολουθίαν της άνθρωπίνης εύθύνης".

309. Θέση του WEIGEL· δέξ KRANZ (1957), σ. 197. Πρβλ. BETZ (1970), σ. 463 κκ.

310. GAILLIARD (1579, σ. 1· δέξ KELLEY, 1964, σ. 35).

311. Δέξ BURCKHARDT (1860), σ. 83 κκ. Πρβλ. και τη διαπίστωση της "OCEANA" (σ. 522): το κράτος είναι "ή εικόνα του ανθρώπου".

312. Οί καθολικοί μοναρχικοί (καθώς και οί περισσότεροι μοναρχομάχοι) νωρίς καταδίκασαν τη θεωρία του "κοινωνικού συμβολαίου"· δέξ σχετικιά GIERKE (1880), σ. 98 κκ, DAVIES (1946), σ. 67, ENTREEVES (1951), σ. 60.

313. HOBBS (1651), PART. I, CH. 13 (σ. 62), του ίδιου (1642), L. I, C. 12 (σ. 7), L. X, C. 1 (σ. 76). Πρβλ. MORUS, U, σ. 198/30-31.

314. Η πασίγνωστη φράση "HOMO HOMINI LUPUS" (που άνάγεται στον Πλάυτο: IN. 495) κυκλοφόρησε στην άναγέννηση από τον Έρασμο και τον BACON (1623), VIII, C. II, παρ. 25 (σ. 764). Δέξ σχετικιά TRICAUD (1969), σ. 61 κκ. Πρβλ. BORKENAU (1934), σ. 110.

..//..

διαστοση τοῦ ἀνθρώπου γίνεται, δέν γεννιέται"³¹⁵, ὡς ἀνθρώπινο ἔργο τό κρά-
 τος αὐτορρυθμίζεται μέ βάση τίς ἀνάγκες τῶν μελῶν του ποῦ συναποτελοῦν
 τό ἱστορικό του περιεχόμενο. Οἱ βασικές ἀνάγκες αὐτές εἶναι κοινές, σχετι-
 ζονται μέ τή λογική ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου ("τό φυσικό δίκαιο εἶναι προ-
 σταγή τοῦ ὀρθοῦ λόγου")³¹⁶ καί δέν προϋποθέτουν μιᾶ ἐξωανθρώπινη καθοδή-
 γηση: "τό φυσικό δίκαιο θά ὑπῆρχε κι ἂν ἀκόμα δέν ὑπῆρχε ὁ Θεός, κι ἂν αὐ-
 τός δέν ἔδειχνε ἐνδιαφέρον γιά τ'ἀνθρώπινα"³¹⁷. Βέβαια ὅλες αὐτές οἱ σκέ-
 ρεις ποῦ ἀναφέρονται στήν ἐποχή τοῦ "STATUS NATURAE" καί στή μετάβαση πρὸς
 τήν κρατική ὀργάνωση τῆς ἀνθρώπινης κοινότητας ἀποτελοῦν ὑπόθεση μόνο γιά
 τήν ἐξήγηση τῆς γένεσης (καί τῆς κατωστροφῆς, γιά ἄλλους) τοῦ πολιτισμοῦ. Ὁ
 ROUSSEAU τό ὁμολογεῖ: "...δέν πρέπει νά θεωρηθοῦν ἱστορικές ἀλήθειες, ἀλλά
 ὑποθετικές καί συμβατικές προτάσεις ποῦ βασίζονται σέ συλλογισμούς"³¹⁸.
 Γι'αὐτό, κατὰ τή γνώμη μας, εἶναι ὀρθή ἡ συσχέτιση τοῦ "κοινωνικοῦ συμβο-
 λου" μέ τά οὐτοπικά ὀράματα ποῦ ἀνάγονται στό "χρυσόν αἰῶνα"³¹⁹ τοῦ πα-
 ρελθόντος-εἴτε σάν τέλος (ἡ παρακμή ἀκολουθεῖ) εἴτε σάν ἀρχή (ἡ κατοπινὴ πο-
 εῖα τὴν κορυφώνει). Ἄλλὰ καί ἡ ἴδια ἡ οὐτοπία τῆς Ἀναγέννησης ξεπήγασε
 ἀπὸ τὴν κατάσταση τοῦ πολέμου γιά νά εὐνομηθεῖ ἀργότερα καί νά ἐκπολιτι-
 θεῖ. Ἐποὶ ὁ MORUS ἀφηγεῖται γιά τὴν γένεση τῆς "οὐτοπίας": "Ἄλλὰ ὁ οὐτο-
 πος, ποῦ τ'ὄνομά του ἔχει τό νησί ποῦ παλιότερα τ'ὄνομαζαν ΑΒΡΑΧΑ, τό βάρ-
 αρο καί ἄγριο πληθυσμό ποῦν ὀδήγησε στόν πολιτισμό καί στήν ἀνθρωπιά (καί
 γι'αὐτό ξεπερνάει τώρα ὅλους σχεδόν τοὺς λαούς). Μόλις ἀποβιβάστηκε στό
 νησί νικώντας τοὺς κατοίκους του ἔκανε δεκαπέντε μίλια ἰσθμὸ γιά νά περι-
 ορέχεται ἀπὸ θάλασσα ὁ τόπος"³²⁰. Ὁ CAMPANELLA ἐπίσης σημειώνει: "Οἱ κά-
 οικοὶ τῆς Πολιτείας τοῦ ἡλίου κατὰγονται ἀπὸ τὴν Ἰνδία. Ἐγκατέλειψαν
 ἡ χώρα τους μέ τὴν καταστροφή τῶν μάγων, τῶν ληστῶν καί τῶν τυράννων ποῦ
 οὓς ἀφάνιζαν κι ἀποφάσισαν νά κάμουν ὅλοι μαζί μιᾶ φιλοσοφικὴ ζωὴ"³²¹.

11.2 Ἡ μορφή τῆς κρατικῆς ἐξουσίας στήν
 οὐτοπία.

15. SPINOZA (1677), L.V, C.2 (σ.295).

16. GROTIUS (1625), L.I, C.I, παρ.10 (σ.20κκ) *πρβλ. BACON (1623), L.VIII, C.III, APH.
 1) σ.806). Δέξ καί τίς εἰδικές ἐργασίες τῶν KOCHER (1957), σ.3κκ καί MC CABE
 1964), σ.111κκ.

17. GROTIUS (1625), L.I, C.I, παρ.10 (σ.20κκ).

18. ROUSSEAU (1754), σ.132.

19. Δέξ SPINOZA (1677), L.I, C.1 (273), HUME (1739), III, II, II (σ.493), ROUSSEAU
 1764), VI, σ.810. Πρβλ. καί τίς σχετικές ἀναλύσεις τοῦ BLOCH (1961), σ.233.

20. MORUS, U. σ.112/1-5.

21. CAMPANELLA, CS, σ.423. Πρβλ. BACON, NA, σ.977, 978.

"Έχει παρατηρηθεί πώς το "φυσικό δίκαιο" αντιστρατεύτηκε τον "κρατικό λόγο" (ST. THOMAS AQUINAS). Το "JUS NATURALE" ταυτισμένο με το "JUS GENTIUM" αναφέρεται στην ανθρωπότητα. Ο "κρατικός λόγος" όμως συμβαδίζει με την άρραπτη η του έθνικου κράτους³²². Από μια πλευρά υιοθετούνται τα αναφαίρετα δικαιώματα του ατόμου κι από την άλλη οι πολίτες υπηρετούν το κράτος. Το τελευταίο βέβαια θα έγγυηθεί την εκπλήρωση των αναγκών τους και την κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους. "Αν το θέμα όμως το εξετάσουμε ιστορικά, θα οδηγηθούμε στο συμπέρασμα πώς οι δυο κινήσεις αυτές αποτελούν τις όψεις του ίδιου νομίσματος. Όπου αναπτύχθηκε μια μεγάλη πόλη που δέσποζε γεωγραφικά και πολιτικά, ή "πρωτεύουσα" (Λονδίνο, Παρίσι), εκεί ο βασιλιάς συγκέντρωσε την κρατική εξουσία και εξουδετέρωσε τους τοπικούς φεουδαρχικούς ήκους δημιουργώντας έτσι την έθνική βάση για την αστική κοινωνία. Ο,τι ηλ. συναντούμε στο "MAGISTRUM" (άμαυρος), την πρωτεύουσα της "Ούτοπίας" που φυσικά θα ταυτισθεί με το Λονδίνο³²³. Στην 'Ιταλία, για τους λόγους που αναφέραμε³²⁴, δέ σημειώθηκε παρόμοια εξέλιξη. Στην 'Αγγλία, μετά τον "πόλεμο των δύο Ρόδων" και τή στερέωση της κυριαρχίας των TUDORS (στά χρόνια του MORUS)³²⁵, ή μοναρχία θα γίνει το σύμβολο και ο μοχλός της βρετανικής ενότητας: "από τήν ένωση των ρόδων στην ένωση του βασιλείου"³²⁶. Μέ τους ηρησκευτικούς πολέμους της Γαλλίας, αργότερα, παρουσιάζεται κρίση στο μοναρχικό θεσμό και στην ύπαρξη της κρατικής ενότητας: "είχε φτάσει στά πρόθυρα του κατακερματισμού της, ό,τι δηλ. θα συμβεί στή Γερμανία. Ο "λόγος του κράτους" ("φοβερό σκιάχτρο"³²⁷, κατά τους αντιπάλους του), σήμαινε τήν αναγκαστική ύποταγή της άριστοκρατίας στο μονάρχη. Οι εύγενεις βέβαια είχαν ως σύνθημά τους τό: "είρήνη στους άριστοκράτες, θάνατος στά σκιάχτρα", και στους έμπορους"³²⁸. Μέ τήν επέμβαση όμως του μονάρχη καταργούνται τά προνόμια των εύγενών και νομιμοποιείται μέσα σ' ένα σίγουρο και ένοποιημένο βασίλειο-ή δραστηριότητα των αυτόδημιούργητων αστών. Κατά τό συγγραφέα ενός χρονικου του 1655 "ή άριστοκρατία έχασε τρία πράγματα: τήν εύκολία νά βρίσκει χρήματα, τήν πολυτέλεια και τον πόλεμο"³²⁹. Σε

322. Δές τις σχετικές θεωρήσεις των ONCKEN (1922), σ. 38 κκ, MEINECKE (1924), σ. 260, RITTER (1940), σ. 24 κκ και HUBER (1941), σ. 168 κκ.

323. MORUS, U, σ. 112/22-27. Πρβλ. και τό σχετικό σχολιασμό του HERTZLER (1923), σ. 133.

324. Δές παραπάνω σημ Γ 32 κκ.

325. Πρβλ. MORUS, U, σ. 58/16-18.

326. BACON (1623), L. II, C. VII (σ. 509).

327. BUNKERSHOEK (1737), σ. 186. Για τήν έξίσωση "λόγος του κράτους" = "λόγος του διαβόλου" δές RATHÉ (1965), σ. 186 κκ, THU. U (1966), σ. 103 και παραπάνω σημ Γ 57 κκ.

328. D'AVENNEL (1901), σ. 81.

329. Αναφέρεται από τον DEYON (1964), σ. 348.

..//..

εριοδούς μάλιστα μέ έμφύλιους σπαραγμούς θά άποθεωθεΐ ή άπολυταρχία(πού ά συνδεθεΐ καΐ μέ δεσποτικά πρότυπα μ' άσιατική προέλευση)³³⁰. Όμως ώς ανθρώπινο δημιούργημα τό κράτος(άφοΰ εΐχε ξεπερασθεΐ ή φεουδαρχική αντί-ραση στόν πολιτικό καΐ οΐκονομικό χώρο)θά έχει τόν άνώτατο άρχοντα όχι άνω,άλλά κάτω άπό τό νόμο.Τό αντίθετο βέβαια ίσχυριζόταν ό JAMES I τής Αγγλίας:"Οΐ βασιλιάδες συντάσσουν κι επιβάλλουν τούς νόμους καΐ όχι οΐ όμοιοι τούς βασιλιάδες"³³¹. Ό σύγχρονός του όμως Bacon θά προβλέπει τούς ινδύνους άπό τή νοοτροπία αύτή:"Μιά μοναρχία πού δέν έχει άριστοκρατία, πως οΐ Τούρκοι,εΐναι πάντοτε μιά καθαρή καΐ άπλή τυραννία.Γιατί μέ τήν ριστοκρατορία μετριάζεται ή δύναμη τής βασιλείας καΐ αποσπώνται λίγο τά λέμματα τοΰ λαοΰ άπό τή βασιλική δυναστεία"³³². Όμως ό LORD OF VERULAM έν έβλεπε τή βαθμιαία παρακμή τής άριστοκρατίας οΰτε καΐ τήν άποφασιστική διεκδίκηση τών συμφερόντων τής αναπτυσσόμενης άστικής κοινωνίας.Τό γεγονός άυτό όδηγοΰσε στή νομική κάλυψη όλοκληρου τοΰ πολιτικού όργανισμού τών άρχόντων καΐ τών άρχομένων). Ίδιαίτερα βέβαια,όταν οΐ τελευταΐοι άνοηφάλιζαν τό βασιλιά τους μετατρέποντας έτσι τή βασιλική άύθαιρεσία σε συνταγματική νομιμότητα.Τήν επαναστατική αύτή διαδικασία θέλησε νά προάβει ή "Ούτοπία": "θά έξηγοΰσε πως έχουν ένλεξει τό βασιλιά για τό δικό τους τό καλό καΐ όχι για τό δικό του.Νά τούς έξασφαλίζει δηλ.άνετη ζωή καΐ δίκαιη,καΐ σ' αύτό βρΐσκεται τό καθήκον τοΰ ήγεμόνα νά φροντίζει νά εΐ καλά ό λαός του κι όχι αύτός-ό,τι κάνει κι ό βοσκός πού τρέφει τό κοΐδι του καΐ όχι τόν έαυτό του"³³³.Βέβαια οΐ ούτοπικές πολιτεΐες θεωροΰν ό νόμο δευτερογενές στοιχείο(άφοΰ κρατικοποίησαν τήν παραγωγή καΐ γενέ-ευσαν τήν άγωγή).Ταυτόχρονα παρουσιάζονται πρός τά έξω σέν (μή κληρονομικές)μοναρχίες. Ό "Ηλιος" τής "CIVITAS SOLIS"(πού "εΐναι ή κεφαλή όλων τΐς κοσμικές καΐ τΐς πνευματικές ύποθέσεις")³³⁴ πλαισιώνεται άπό "τρεις οΐγκηπες,τόν PON,τόν SIN καΐ τόν MOR πού σημαίνουν στή γλώσσα μας Δύναμη(POTES TUS),Σοφία(SAPIENTIA) καΐ Άγάπη(AMOR)"³³⁵. Έτσι στήν αντίληψη για τήν ιεραρχική διάρθρωση τοΰ κράτους(μιά ιεραρχία πού βασίζεται στήν άγωγή καΐ όχι στήν καταγωγή)θά άπολιασθεΐ καΐ ή θεωρία για τή "δύναμη"

30. Δές CONTIADDES(1969),σ.91κκ.

31. JAMES I(1598),σ.62. Ό "μοναρχομάχος" CAMPANELLA έχει ριζικά αντίθετη γνώμη:"Τό κράτος δέν εΐναι για χάρη τοΰ βασιλιά,άλλά ό βασιλιάς για χάρη τοΰ κράτους"(1623,σ.78).

32. Bacon(1597),δοκ.ΧΙV(σ.405).

33. MORUS,U,σ.94/11-16. Δές καΐ τΐς σχετικές παρατηρήσεις τής DELCOURT(1936),σ.101κκ.

34. CAMPANELLA,CS,σ.420· πρβλ. HARRINGTON(1656),σ.209.

35. CAMPANELLA,CS,σ.420.

της κρατικής εξουσίας—δ,τι δηλ.καταδίκασε, αν δέν υπήρχε ή αγάπη,ό CAMPANEL-
L.³³⁶.Στήν κορυφή της ιεραρχίας του 'Ελισιακού κράτους υπάρχει "ή γήινη εί-
κόνα ενός θεού μέ τρία πρόσωπα"³³⁷. 'Η θέση αυτή του Καλαβρού μοναχού μπο-
ρει νά θεωρηθεί,κατά τή γνώμη μας,ότι προετοιμάζει τή θεωρία γιά τήν τρι-
χοτόμηση της κρατικής εξουσίας. 'Από τήν άλλη πλευρά στήν "Ούτοπία"(παρόλο
πού ό συγγραφέας της έμεινε καθολικός ώς τή θανάτωσή του)³³⁸ ή μοναρχία
συγκροτεί ένας "πυραμιδικό καθεστώς"³³⁹ πού αύξάνει τήν ισχύ του μέ τήν
έξοδό του στή θάλασσα καί τή δημιουργία των άναγκαιών πλουτοφόρων άπει-
κιών."Ετσι ή θαλασσοκρατορία της 'Αγγλίας άναγγέλεται κίβλας στις άρχές
του 16ου αιώνα³⁴⁰.Στή "Νέα 'Ατλαντίδα"³⁴¹ ή πατερναλιστική δομή της έξου-
σίας θά έξασφαλίζει τίς προϋποθέσεις γιά τήν ανάπτυξη της έπιστήμης καί
της τεχνολογίας—των πηγών δηλ.της εύημερίας της.Τό "DOMUS SOLIMONAE"της
κρατικής έρευνας θά πραγματοποιήσει λίγο άργότερα ή "Βασιλική 'Εταιρεία"
του Λονδίνου³⁴².

4.11.3. Τά θεμέλια της ούτοπιακής κοινό- τητας.

"Όπως διαπιστώσαμε³⁴³ τό "φυσικό δίκαιο" είναι αντίθετο μέ τήν Ούτοπία.
'Από τή μιá πλευρά θά κατοχυρωθεί ή άτομική ιδιοκτησία κι από τήν άλλη
θά προταθεί ή κατάργησή της.Τό "JUS NATURALE" (πού χρησιμοποιείται βασι-
κά από προτεσταντικούς κύκλους)είναι "άναλλοίωτο—ούτε κι ό θεός μπορεί

336.Δές παραπάνω σημ.Γ 57κκ.Πρβλ. ~~TRUJ~~ JL(1955/56),σ.1κκ,MEINECKE(1924),σ.
31κκ.Τόν άναγκαστικό σύνδεσμο της θεωρίας του CAMPANELLA γιά τήν ιεραρ-
χημένη πολιτεία μέ τή διδασκαλία του "REGION DI STATO" έπισημαίνει ό E-
SCALANTE(1969),σ.27κκ.(τήν παραπομπή αυτή,καθώς καί τίς υπόλοιπες ισπα-
νικές,τή χρωστώ στό φίλο ιστορικό JOSE MARIA ARBIZU).

337.GILSON(1952),σ.185.Πρβλ.καί τίς αντίστοιχες αντιλήψεις των DOREN(1927),
σ.190 καί COHN(1957),σ.185.

338.Δές σχετικά ALLEN(1928),σ.157κκ,CHAMBERS(1935),σ.349,ELTON(1967),σ.285
κκ.

339.PRELOT(1957),σ.221.Πρβλ.MEISSNER(1945),σ.86.

340.Πρβλ.MORUS,U,σ.136/4-23. 'Η άποψη αυτή υπερτονίστηκε (γιά εύνόητους λό-
γους)στή διάρκεια του μεσοπόλεμου από Γερμανούς μελετητές της "Ούτοπίας"
δες σχετικά ONCKEN(1922),σ.15,PREUND(1930),σ.254κκ,RITTMER(1940),σ.24κκ,
5κκ,BENDELMANN(1928),σ.9κκ,BRIE(1941),σ.116κκ,MEISSNER(1945),σ.86κκ.Πρβλ.
καί DONNER(1945),σ.7κκ,DUBOIS(1968),σ.50κκ.

341.BECON,II,σ.974,980,981,986κκ.Δές τό σχετικό σχόλιό του BOCK(1937)σ.
1κκ.

342.Δές σχετικά FURVIER(1967),σ.7κκ.

343.Δές παραπάνω σημ.Δ 322.

νά τό ἀλλάξει"³⁴⁴. Τά ούτοπικά κείμενα τῆς μεταμεσαιωνικῆς ἐποχῆς (γραμμά-
να κυρίως ἀπό καθολικούς) διακρίνονται καί γιά τόν ἱστορικό τους χαρακτή-
ρα: γιά τήν κριτική πού ἐπιχειροῦν στή δεδομένα τοῦ καιροῦ τους καί γιά
τήν ὑπέρβαση πού προτείνουν. "Ὅταν οἱ ἄνισοι ὅροι γιά τήν ἐπαγγελματική
καί πνευματική προκοπή τοῦ ἀνθρώπου δημιουργοῦσαν ἀφόρητη κατάσταση, θά
υιοθετηθεῖ ἡ κρατικοποίηση τῶν παραγωγικῶν μέσων καί ἡ δωρεάν γενική ἐκ-
παίδευση: "Ὅλα εἶναι κοινά γιά ὅλους... οἱ ἐπιστῆμες, οἱ τιμές καί οἱ δια-
σκεδάσεις εἶναι κοινές, χωρίς νά γίνεται καμιά κατάχρηση"³⁴⁵. Ἦταν πρόσφα-
τη, στή χρόνια τοῦ MORUS, ἡ περίφραξη τῶν βοσκοτόπων ἀπό τοὺς γαιοκτήμονες
καί τό συνακόλουθο ξεσπῆγμα τῶν μικροκαλλιεργητῶν: "Ἔτσι ἡ σιχαμερή ἀ-
πληστία ὀρισμένων ἔχει μετατρέψει αὐτό πού φαινόταν νά εἶναι ἡ μεγάλη
εὐτυχία τοῦ νησιοῦ σέ συμφορά"³⁴⁶. Ἡ ἀτομική ἰδιοκτησία καί τό χρῆμα σάν
"μέτρο ὄλων τῶν πραγμάτων"³⁴⁷ ἀντιστρατεύονται τῇ δικαιοσύνῃ καί τήν κοι-
νή εὐημερία. Γι αὐτό καί ὁ ἀνθρώπος δέ θά ἐκτιμηθεῖ στήν "Ὀύτοπια" σάν
"ΚΕΣ", γιά τήν εὐτυχία καί τόν πλουτισμό τοῦ συνανθρώπου του. Στήν "Ἡλια-
κή πολιτεία" ἡ "γέννηση τοῦ ἀνθρώπου ἀποβλέπει μέ θρησκευτική προσήλωση
στό γενικό καλό καί ὄχι στό ἰδιωτικό"³⁴⁸. Ἡ κοινογαμία γίνεται ἡ προϋ-
πόθεση γιά τή συνέχιση τῆς συλλογικῆς ἰδιοκτησίας. Τό παιδί πού γεννιέται
δέν ξέρεي τόν πατέρα του οὔτε κληρονομεῖ τήν περιουσία του³⁴⁹. Ὁ CAMPANEL-
LA γνῶριζε πῶς χάρις στήν ἀγάπη τοῦ κληροῦ διατηρήθηκε καί αὐξήθηκε ἡ ἰ-
διοκτησία τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας. "Ἔτσι μέ τήν κρατικοποίηση τῆς περιου-
σίας"³⁵⁰ ἀπελευθερώνει τοὺς κληρικούς τῆς "Ἡλιακῆς Πολιτείας" ἀπό τή σε-

344. GROTIUS (1625), I, X (σ. 4). Δές καί τίς ἀναλύσεις τῶν BLOCH (1961), σ. 234 κκ
καί NIPPERDEE (1966), σ. 243.
345. CAMPANELLA, CS, σ. 423. Δές MORUS, U, σ. 68/24-31.
346. MORUS, U, σ. 68/19-21. Δές καί παραπάνω σημ. Γ 170, 171, 172.
347. MORUS, U, σ. 102/22, σ. 130/12.
348. CAMPANELLA, CS, σ. 433. Δές καί σ. 445.
349. CAMPANELLA, CS, σ. 423/24. Πρβλ. DUBOIS (1968), σ. 42 κκ.
350. CAMPANELLA, CS, σ. 424, 432, 436. Δές MORUS, U, σ. 228/15-18. Ἐνα ἀπό τά πρό-
τυπα τοῦ CAMPANELLA ὑπῆρξε τό κοινόβιο τῶν Νικολαϊτῶν (1600, FOL. 373^a. Δές
BOCK, 1974, σ. 275). Πρβλ. καί τίς παρατηρήσεις τῶν BLANCHET (1920), σ. 85 καί
ARGENT (1973), σ. 302 κκ. Ἦταν ἄλλωστε διαδεδομένη ἡ ἀντίληψη πού συσχετιζε
τήν ὁμοφυλοφιλία μέ τήν αἵρεση. Δές σχετικά RUSSELL (1972), σ. 95, 219. Γιά τό
CRIMEN SODOMITICUM (μέ ἀγγλικά παραδείγματα ἀπό τήν ἀνώτερη κοινωνική τά-
ξη ἀνάμεσα στή ὁποία καί ὁ BACON, LORD OF VERULAM) δές BINGHAM (1971), σ. 448/
9. Γιά ἀντίστοιχες μέ τήν "CIVITAS SOLIS) κοινότητες ἀγαθῶν καί γυναικῶν
δες ALDRIDGE (1950), σ. 464 κκ, HOLLOWAY (1951), σ. 7 κκ.

...//...

ουαλική αὐτοσυγκράτηση. Πάντως ἡ κοινοκτησία τῶν ἀγαθῶν πού χαρακτηρίζει
 τὰ οὐτοπικά ἔργα ἀνταποκρίνεται στό πρωτοεστικό στάδιο τῆς Εὐρώπης: τότε
 τοῦ ἡ ἀγροτική οἰκονομία δέν εἶχε χάσει ἀκόμη τό προβάδισμα. Ἀπό τήν ἄλ-
 λη πλευρά ὁ θεσμός τῆς οἰκογενείας (πού εἶχε τονισθεῖ ἰδιαίτερα στήν ἴδια
 περίοδο) παραμένει τό θεμέλιο τῆς "οὐτοπίας" καί τῆς "Νέας Ἀτλαντίδας"³⁵¹.
 Ἐνῶ ἀνεβεῖ στήν ἐξουσία ὁ ἀστικός κόσμος καταδίκασε τήν ἐκμετάλλευση τοῦ
 ἀνθρώπου ἀπό τόν ἄνθρωπο, ἄν καί τό ἐμπόριο νέγρων ἀπό τή Β. Ἀφρική ἄρχι-
 σε τόν 13ο κιάλας αἰώνα³⁵². Ὅσο ὁ ὑπερπόντιος ἀποικισμός χειραζόταν ἀπλή-
 ρωτα ἐργατικά χέρια καί ὅσο ἀναπτυσσόταν ἡ γραφειοκρατική καί τῆ ἀμυντική
 ἐπιχομῆ τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν πού δέν καταργοῦσαν τίς κοινωνικές διακρίσεις,
 ὅσο στήν ἀντιμετώπιση τῶν συνθηκῶν τῆς (ἔμμεσης ἢ ἄμεσης) δουλείας χρη-
 σίμενε πάλι ἡ πρόβλεψη τοῦ Ἀριστοτέλη: "εἰ γάρ ἡδύνατο ἕκαστον τῶν ὀργά-
 των κελευσθέν ἢ προκισθανόμενον ἀποτελεῖν τό αὐτοῦ ἔργον... οὐδέν ἄν ἔδει
 οὔτε τοῖς ἀρχιτέκτοσιν ὑπηρετῶν οὔτε τοῖς δεσπόταις δούλων"³⁵³. Ὁ MORUS
 καί ὁ CAMPANELLA εἶχαν ἐπιμελεῖ πῶς μέ τήν κοινοκτημοσύνη δέν ἐξουδε-
 τερώνεται ἡ ἀμιλλα καί ὁ ζῆλος γιά τήν πρόοδο³⁵⁴, ἀντίστροφα κατορθώνεται
 ἡ ὁλόθυμη γενίκευση τῆς ἐργασίας. "Ὅ, τι δηλ. δέν συνέβαινε καί στή μεταμε-
 σαιωνική Εὐρώπη μέ τὰ πολλαπλά παράσιτα, τοὺς εὐγενεῖς καί τήν ὀπλισμένη
 ἀπολοουθία τους, τοὺς κληρικούς, τίς ἀνεργες γυναῖκες καί τήν πληθώρα τῶν
 ζητιάνων: " ἄν ἀφαιρέσεις ὅλους αὐτούς, τότε μόνο λιγοστοί ἀσχολοῦνται μέ
 τίς δουλειές πού εἶναι ἀναγκαῖες γιά τόν ἄνθρωπο"³⁵⁵. Στήν ἴδια διαπύλω-

351. MORUS, U, σ. 134/24-25 ὁδός σ. 186/22-σ. 194/6, σ. 226/2-19. Ὁ CAMPANELLA στό
 ἔργο του "Οἰκονομικά" ἔχει τήν ἴδια γνώμη (1619, σ. 483) ὁδός τοῦ ἴδιου (1607),
 σ. 117. Πρβλ. ANDREA (1619), σ. 258, BACON, NA, σ. 982, 983, 984, 985, 986. Δές καί BOOK
 (1974), σ. 164 κκ. Γιά τό θεσμό τῆς οἰκογενείας, ὅπως τόν βλέπει ἡ μεταμεσαι-
 ωνική ἐποχή, δές JOHNSON (1971), σ. 107 κκ.

352. Δές RANSFORD (1971), σ. 7.

353. Ἀριστοτέλης, Πολ. 1253B³³-1254 α 1.

354. MORUS, U, σ. 138/4-9, σ. 244/9-10, CAMPANELLA, CS, σ. 424. Πρβλ. καί τήν (ἀριστο-
 τελική καταγωγή) ἀντιπαρατήρηση: "Διαφωνῶ, εἶπα δέν πιστεύω πῶς εἶναι ἄ-
 γνη ἡ ζωὴ ἐκεῖ πού ὅλα εἶναι κοινά. Καί πῶς θά ἐπαρμύσουν τὰ ἀγαθά, ὅταν
 ὁ καθένας δέν ἐργάζεται ὅσο πρέπει; Καί ὅταν δέν τόν σπρώχνει τό κέρδος,
 τότε ἡ ἐμπιστοσύνη στόν ξένο κόπο δέν τόν κάνει νά τεμπελιάζει; U, σ. 106/3-
 7. Πρβλ. CAMPANELLA, CS, σ. 424.

355. MORUS, U, σ. 130/10-11. Ὁ ἴδιος διέβλεπε πού ὁδηγοῦσε ἡ ἐξαθλίωση αὐτή:
 "Τοὺς περισσότερους καυγάδες δέν τοὺς κάνουν οἱ ζητιάνοι; Ποίος ζητάει ἔ-
 ντονα τήν ἀλλαγὴ τῶν πραγμάτων, παρά ἐκεῖνος πού δέν εἶναι καθόλου εὐχαρι-
 στημένος ἀπό τίς συνθήκες τῆς τωρινῆς ζωῆς του; Καί ποίος θά τολμοῦσε μέ
 περισσότερη ὀρμὴ νά φέρει σύγχυση σ' ὅλα, μέ τήν ἐλπίδα νά ὠφεληθεῖ, παρά
 ἐκεῖνος πού δέν ἔχει τίποτα νά χάσει;" U, σ. 94/17-21.

..//..

Κωνσταντῆ Ἰσιανάκου

πη φτάνει και ὁ CAMPANELLA. Οἱ κάτοικοι τῆς "Πολιτείας τοῦ ἡλίου" δέν ἔχουν δούλους. Μόνοι τους ἄρκοσιν μέ τό παραπάνω. Σέ μᾶς, ἀλίμονο, εἶναι διαφορετικά τά πράγματα. Ἐβδομηντα χιλιάδες ψυχές ζοῦν στή Νεάπολη καί ἐργάζονται μόνο δέκα ἢ δεκαπέντε"³⁵⁶. Ὅμως ἡ ὀρθολογική ρύθμιση τῆς ἐργασίας (στήν "Οὐτοπία"³⁵⁷ τό ἐξάωρο, στήν "Πολιτεία τοῦ ἡλίου"³⁵⁸ τό τετράωρο) θά ἐπιτρέπει τήν ψυχαγωγία καί τήν ἀβλαστή ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου μέσα ἀπό τήν ὀρθή χρησιμοποίηση τοῦ ἐλεύθερου χρόνου³⁵⁹. Ἐδῶ τά οὐτοπικά σχεδιάσματα ἀντιμετωπίζουν, κατά τή γνώμη μας, ἕνα ἀπό τά σύνθετα προβλήματα τῆς φιλοσοφίας τῆς Ἱστορίας. Προεξοφλοῦν πῶς μέ τήν ἐπίλυση τῶν βιοτικῶν προβλημάτων τοῦ ἀνθρώπου θά ὑπάρξει ἡ δυνατότητα γιά τήν πνευματική του πρόοδο. Ἔτσι μέ τήν κατάργηση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας ἀνοίγεται τεράστιος ὁρίζοντας γιά τήν ὀλοκλήρωση τοῦ ἀνθρώπου. Εἶναι δυνατόν ὅμως τό περιεχόμενο τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας (ἀφοῦ ἀποκλείονται οἱ οἰκονομικές διαιρέσεις) νά εἶναι μόνο πνευματικός ἀνταγωνισμός; Βέβαια στό ἐρώτημα αὐτό προσπαθεῖ ἡ Οὐτοπία ν' ἀπαντήσει μέ τήν ἀναγκαιότητα τῆς ἀλλαγῆς (πού ἰσχύει καί γιά τήν ἴδια, ἀλλά καί γιά τήν ἐποχή τοῦ οὐτοπιστή πού γράφει καί ἔπαιτεῖ τό μετασχηματισμό της. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ἡ Οὐτοπία μέ τή διαλεκτική σύνθεση τῆς ἀτομικότητας μέ τήν ἀντικειμενικότητα, τῆς ἐλευθερίας μέ τήν ἀναγκαιότητα, διακρίνει πῶς ἡ ἀλλαγή συνυπάρχει καί στούς δύο χώρους. Κι ἀκόμη πῶς συντελεῖται ἡ εἰσχώρηση τοῦ πρώτου στόν δεύτερο καί ἀντίστροφα. Ἀπό τήν ἀποψη αὐτή ἡ Οὐτοπία προλαβαίνει μιᾶ μεταγενέστερη ἐκτίμηση. "Ὁ ἐλεύθερος χρόνος - πού χρησιμοποιεῖται γιά ἀνάπαυση καί ἀνώτερη δραστηριότητα - μεταβάλλει αὐτόν πού τόν χρησιμοποιεῖ σέ διαφορετικό Ὑποκείμενο καί σάν διαφορετικό Ὑποκείμενο μπαίνει στή διαδικασία τῆς ἄμεσης παραγωγῆς"³⁶⁰.

4.12. Ἡ οὐτοπική πρόληψη τοῦ μέλλοντος.

356. CAMPANELLA, CS, σ. 435. Ἡ δουλεία (ὡς ἀποτέλεσμα ποινῆς ἢ αἰχμαλωσίας) διατηρεῖται στήν "Οὐτοπία", σ. 184/14-19. Δές καί AVINERI (1962), σ. 278κκ. Ὑπάρχει καί ἡ περίπτωση τοῦ "GASTARBEITEN": "Ἐνα ἄλλο εἶδος δούλου εἶναι οἱ ξένοι φτωχοί καί ἐργατικοί μερικιματιάρηδες πού ἤρθαν θεληματικά στή δουλεψή τους", U, σ. 184/25-27.

357. MORUS, U, σ. 126/27-30.

358. CAMPANELLA, CS, σ. 435. Ἡ βλ. DESCARTES (1637), σ. 6, τῶν Ἰδίου (1628/9) VII (σ. 391), VIII (σ. 397κκ).

359. CAMPANELLA, CS, σ. 435, MORUS, U, σ. 126/32-σ. 128/3, σ. 144/6-26, σ. 128/13-17.

360. MARX (1857-58), σ. 599.

..//..

Ἡ Ἐσχατολογία ἀποβλέπει "στὸ κρυφὸ τέλος τοῦ χρόνου"³⁶¹ καὶ ἡ ἀποκάλυψη τὸ προαναγγέλλει. Ἡ Οὐτοπία ὅμως πιστεύει στὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἱστορικῆς ἀλλαγῆς καὶ ταυτόχρονα σημειώνει—ἔστω καὶ μὲ ἀνεδαφικὴ προοπτικὴ ἢ χωρὶς ἔντονα χρώματα—τούς συντελεστές τῆς ἀλλαγῆς αὐτῆς. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ ἡ ἐπίτευξη ἑνὸς οὐτοπικοῦ σχεδίου (ἂν ἐξαιρέσουμε, μ' ὀρισμένες ἐπιφυλάξεις, τὴν "Πολιτεία τοῦ ἡλίου") δὲν ταυτίζεται μὲ τὴν ἀπόληξη τῆς Ἱστορίας, δηλ. μὲ τὴν κατάργησιν τῆς μέσα στὴν αἰωνιότητα τῆς Ἱστορίας³⁶². Ἀντίθετα, ἡ οὐτοπικὴ πολιτεία λειτουργεῖ μέσα στὸ χρόνο καὶ δὲν τὸν ἐξουδετερώνει, ἂν καὶ θέλει νὰ ξεπεράσει τὶς προηγούμενες ἀπ' αὐτὴν ἱστορικὲς καταστάσεις. Δὲν παρουσιάζεται λοιπὸν σὰν τὸ ἄγνωστο τέλος ποῦ χάνεται στὸ νεφέλωμα τῆς ἱστορικῆς ἀνυπαρξίας. Ἡ Οὐτοπία δὲν ὑπάρχει τώρα σ' ἐμᾶς, πιστεύει ὁ οὐτοπιστὴς. Σύντομα ὅμως πρέπει νὰ πραγματοποιηθεῖ. Τὸ μέλλον βέβαια ἀποσπᾷ τὴν προσοχὴν τοῦ παρόντος ἀπὸ τὸ παρελθὸν γιὰ νὰ τὸ ὀδηγήσει χωρὶς περιστροφές³⁶³ στὴν ἀύθυπέρβασή του. Καὶ ὅσο τὸ παρὸν ἔχει περισσότερες ἄσχημες πλευρές, τόσο τὸ "δέον" γίνεται στὴν ἐπίθεσή του ἐντονώτερο. Ὁ μετασχηματισμὸς αὐτὸς τοῦ ὑπάρχοντος δὲ σημαίνει ἐπανάσταση, δηλ. βίαιη ἀνατροπὴ "ἐν τῶν κάτω", ἀλλὰ σχεδιάσμα ἑνὸς διανοητῆ ποῦ προτείνει τὴ μετατροπὴ τῶν νομικῶν πλαισίων τῆς συμπεριφορᾶς ἑνὸς κοινωνικοῦ

361. AUGUSTINUS, DE TRIN. IV, 4, τοῦ ἴδιου DE CIVIT. X, 14. Πρβλ. καὶ τὶς παρατηρήσεις τῶν KAMLAH (1969), σ. 15 κκ καὶ LIST (1973), σ. 52/53.

362. Ἐδῶ ἔγκειται ἡ διαφορὰ (ποῦ παραβλέπει ὁ BLOCH, 1938/47, τ. I, σ. 554) ἀνάμεσα στὴν "CIVITAS SOLIS" (ποῦ θέλει νὰ παρουσιάζεται ὡς ἐπίγεια πραγμάτων τῆς) τὸ παράδειγμα τοῦ CAMPANELLA ἔχει κυρίως ὑπόψη τοῦ ὁ VIGNA, ὅταν θεωρεῖ τὴν Οὐτοπία συνδετικὸ κρίκο τῆς Ἱστορίας μὲ τὸ ἀπόλυτο (1973, σ. 562 κκ). Γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ οὐτοπικοῦ φαινομένου μέσα στὴν Ἱστορία δὲς QUABBE (1933), σ. 90, DI NAPOLI (1947), σ. 156, BUBER (1950), σ. 20, MUCCHIELI (1960), σ. 100 κκ, NIPPERDEU (1966), σ. 231, HAUSER (1967), σ. 241 κκ καὶ RAITIERE (1973), σ. 144 κκ.

363. Ὑπερβολικὴ εἶναι ἡ παρατήρησις τοῦ CAMUS (ποῦ πιστεύει ὅτι τὴ βασίζει σὲ οὐτοπικὰ σχεδιάσματα τοῦ 19ου αἰῶνα): "Ἡ Οὐτοπία ἀντικαθιστᾷ τὸ Θεὸ μὲ τὸ μέλλον. Τότε ταυτίζει τὸ μέλλον μὲ τὴν ἡθικὴ: μοναδικὴ ἀξία εἶναι καθε τι ποῦ ἐξυπηρετεῖ αὐτὸ τὸ μέλλον. Καὶ γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἦταν καταπιεστικὴ καὶ ἀπολυταρχικὴ (1951, σ. 250). Δὲς παραπάνω σημ. Γ 375 κκ, RUFER (1950), σ. 72, SERVIER (1967), σ. 133. Γιὰ μιὰν ἀντίστοιχη θεώρησις ποῦ ταυτίζει τὰ ὄραματα τῆς μελλοντικῆς κοινωνίας μὲ τὶς ἐφαρμογὰς μιᾶς "κλειστῆς κοινωνίας" δὲς POPPER (1945), τ. I, σ. 157 κκ, τ. II, σ. 81 κκ. Πρβλ. καὶ τὶς κριτικὲς παρατηρήσεις τοῦ Βέϊκου (1976)^β, σ. 35 κκ, 160 κκ.

..//..

υπόλου³⁶⁴. Ο VIVES είχε βέβαια κατατάξει την "Ούτοπία" στα έγχειρίδια της πολιτικής άγωγής³⁶⁵. Το ίδιο έργο ο BODIN το έξομοιώνει με την πλατωνική "Πολιτεία" (παρόλη την αντίπαθεια του MORUS προς τον Άθηναίο φιλόσοφο)³⁶⁶: "Δέ θέλουμε νά έπινοήσουμε μιá ιδεατή δημοκρατία χωρίς άποτέλεσμα, όπως εκείνη πού φαντάστηκαν ο Πλάτωνας και ο MORUS, αλλά θά περιορισθούμε στο νά ξεφύγουμε από τους πολιτικούς κανόνες, όσο αυτό είναι δυνατό"³⁶⁷. "Όμως οι ούτοπιστές περιγράφουν τό τί πρέπει νά γίνει χωρίς νά ααλύουν σωστά τή μεθόδευση για τήν πραγμάτωσή του"³⁶⁸. Έπισης προτάσσουν ό νομοθέτη και όχι τό νομοθετούμενο σύνολο. Έκφράζοντας τά ούτοπικά σχέδιασματα άνερχόμενες ιστορικές δυνάμεις πιστοποιούν τήν άναγκαιότητα των έιτημάτων τους. Στόν BACON ή διαδικασία αυτή θά συντελεσθεϊ με βάση τή φυσική έπιστήμη και τή σύστοιχη τεχνική πού ύπόσχονται τήν κρατική άκραιότητα και τή συλλογική εϋμάρεια. Στόν MORUS ή αντίπαραβολή της άπελπιστικής κατάστασης πού έπικρατούσε στην πατρίδα του (τό θέμα του Άβιβλίου της "Ούτοπίας") με τό ούτοπικό καθεστώς πού στηρίζεται στην εϋρυθμη λειτουργία των θεσμών του (τό θέμα του Β' βιβλίου) γίνεται ή προϋπόθεση για τό εταβολισμό του ιδανικού κράτους στη Δύση: "Έτσι εύκολα παραδέχομαι πως δημοκρατία των Ούτοπιανών έχει πολλά πού θά'θελα νά τά δω και στα άλλα κράτη, χωρίς βέβαια και νά τό έλπίζω"³⁶⁹. Η εύχή του ούτοπιστή σχετίζεται με τήν τακτική για τήν έκπλήρωσή της: "Ήρέπει νά προσπαθεϊς έμμεσα, ά βάσεις τά δυνατά σου για νά γίνουν όλα σωστά. Και εκείνο πού δέν μπορείς ά τό καλύτερέφεις φρόντισε μήν τό σφραβώσης τελείως. Γιατί δέν είναι δυνατόν νά γίνουν όλα τέλεια, αν όλοι μας δέ γίνουμε τέλειοι. Και αυτό θά γίνει ύστερα από πολλά χρόνια"³⁷⁰. Στόν CAMPANELLA ή όρθολογιστική συγκρότη-

64. Δές τίς σχετικές θεωρήσεις των NIPPERDEW (1966), σ. 226κκ, MUCCHIELLI (1960), σ. 105κκ, FREUND (1967), σ. 105, 109 και FLEISHER (1973), σ. 3. Πρβλ. και τήν ύπόμνηση της "OCEANA" (σ. 75): "Δώστε μου καλές συνθήκες και θά σας κάνω καλούς ανθρώπους—αυτή είναι ή άξίωση του νομοθέτη"· δές HARRINGTON (1659), σ. 496, 500.

65. VIVES (1531), L. II: V, III (σ. 408)· δές του Ίδίου (1538), III, XV (σ. 489).

66. Δές MORUS, U, σ. 100/9-10, AEGIDIUS (1518), σ. 20/5-9.

67. BODIN (1576), L. I, C. I (σ. 4). Δές και TELLE (1970), σ. 103κκ. Πρβλ. SPINOZA (1677), I (σ. 273), I, 5 (σ. 276).

68. Δές τήν έξήγηση της άποτυχίας αυτής στον ENGELS (1878, σ. 247): "Αν υπορεώθησαν οι ούτοπιστές νά γεννήσουν από τό κεφάλι τους τά στοιχεία μιáς έας κοινωνίας, είναι γιατί τά στοιχεία αυτά δέν είχαν γίνει όρατά σ' όλους έσα στην παλιά κοινωνία", Πρβλ. MARX (1847), σ. 143, KAUTSKY (1888), σ. 249, 332, Λεχάνωφ (1894), σ. 19, GARAUDY (1972), σ. 134.

69. MORUS, U, σ. 246/1-2· δές σ. 236/19-24.

70. MORUS, U, σ. 98/30-σ. 100/3.

..//..

ρη τῆς συλλογικῆς ζωῆς ("πιστεύουν πῶς πρέπει πρῶτα νά φροντίζουν γιά τή ζωή τοῦ συνόλου καί μετά γιά τά μέρη")³⁷¹ συνδέει τήν ἠθική μέ τήν πολιτική. "Ὅ,τι δηλαδή ἀπουσίαζε³⁷² ἀπό τήν ἐποχή του: "Λένε ξεκάθαρα πῶς ὑπάρχει μεγάλη διαφθορά στόν κόσμο· οἱ ἄνθρωποι δέν κυβερνιοῦνται σύμφωνα μέ ἀνώτατες λογικές ἀρχές· οἱ δίκαιοι σταυρώνονται· ὑπακούουν στούς κακοῦς πού βασιλεύουν· τή δυστυχία τους τήν ὀνομάζουν εὐτυχία. Εἶναι ἐκμηδενισμός νά βέλχει κανένας σάν κάτι πού δέν εἶναι, δηλ. σάν βασιλιάς, σοφός, δραστήριος, ἕγιος, χωρίς νά ἔναι στ' ἀλήθεια. Ἀπ' αὐτό συμπεραίνουν πῶς στίς ἀνθρώπινες σχέσεις... γεννιέται μεγάλη σύγχυση"³⁷³. Γενικά αὐτό πού δέν ὑπάρχει στή μεταμεσαιωνική Εὐρώπη, ἡ νομική εὐρυθμία τοῦ κράτους καί ἡ καθολική εὐμε-
λία, θά ἐκδηλωθεῖ στίς οὐτοπικές πολιτείες. Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά αὐτές δέν
 ἀποτελοῦν στατικά πρότυπα. Εἶναι εὐπλαστοί ὀργανισμοί πού ὀλοένα καί μετα-
 λάζουν. "Οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Ἡλιακῶν μαθαίνουν πῶς συνήθειες ὄλων τῶν λα-
 ῶν. Καί τίς καλύτερες ἀπ' αὐτές τίς υἰοθετοῦν"³⁷⁴. "Ἔτσι ἡ Οὐτοπία ρίχνει
 ἐφόρα πρὸς τό παρόν, τό ἐξωτερικό καθεστῶς πρὸς ὅσα συντελοῦνται στόν κό-
 σμο. Δέ χάνει τήν ἱστορική ἐπαφή, ἀλλά οὔτε ἐπιτρέπει τή ριζική ἀναστάτωση
 τῆς τωρινῆς τῆς κατάστασης—μόνο τή βελτίωσή της. Ἡ Οὐτοπία πιστεύει στήν
 ἀλλαγῆ, ἀλλά στήν ἀλλαγῆ πρὸς τό καλύτερο καί ὄχι πρὸς τό χειρότερο. Ἡ ἱ-
 στορική αἴσθησι τῆς Οὐτοπίας δέ βρῖσκεται βέβαια στήν ἀνάλυση τῶν ὄρων
 τῆς ἀλλαγῆς, ἀλλά στήν πεποίθησή της γιά τήν ἀναγκαιότητα τῆς μεταβολῆς.
 Ἐκτιμώντας ἔτσι μποροῦμε νά βροῦμε τοὺς ἀποτελεσματικούς τρόπους πού θά
 ἐθοδεύσουν τήν πραγμάτωσή της, Περὶ τοῦ τρεῖς αἰῶνες μετά τή γέννησι τοῦ
 KANT θά προσθέσει: "Θά κάναμε καλύτερα... νά ἀσχοληθοῦμε πῶς πολὺ
 ἐ τούτῃ τῇ σκέψῃ... καί νά τῆ φέρουμε στό φῶς μέ νέες προσπάθειες, παρά
 νά τήν παραμερίσουμε μέ τήν πολὺ ἄθλια καί ἐπιζήμια πρόφασι πῶς αὐτά εἶ-
 ναι ἀπραγματοποίητα"³⁷⁵.

71. CAMPANELLA, CS, σ. 445.

72. Πρβλ. MORUS, U, σ. 198/26-28.

73. CAMPANELLA, CS, σ. 459. Πρβλ. καί τό σχετικό σχολιασμό τοῦ BORKENAU (1934), σ. 85.

74. CAMPANELLA, CS, σ. 437, 445· πρβλ. MORUS, U, σ. 52/17-σ. 54/13, σ. 108/13-16, σ. 82/23-σ. 184/13, σ. 216/33-34, σ. 236/14-24, σ. 244/3-7, BACON, NA, σ. 978, 979, 980, 93, BUSLEFFDEN (1517), σ. 32/27-30.

75. KANT (1781), σ. 323· δέξ. HUME (1741/42), σ. 500. Πρβλ. MORUS, U, σ. 98/25-28.

..//..

5. ΠΕΡΙΛΗΨΗ

5. Τα ούτοπικά σχεδιάσματα της μεταμεσαιωνικής Ευρώπης κλόνοντας την εποχή τους στα βασικά της προβλήματα και υιοθετώντας λύσεις για το μετασχηματισμό της περιέχουν ένα φιλοσοφικό-ιστορικό πυρήνα-αυτόν που έρευνά ή έργασια τούτη.

5.1. Από την κριτική του παρόντος (την άφειτηρία κάθε ούτοπικού έργου) θα προέλθει ή περιγραφή της ιδανικής πολιτείας που θα ξεπεράσει την τωρινή ιστορική πραγματικότητα. Ο καλοσυνταγμένος πολιτικός οργανισμός συγκροτείται είτε ως πρόληψη του μέλλοντος είτε ως επιστροφή στο παρελθόν. Ακριβώς αυτή ή τριχοτόμηση του χρόνου σε παρόν που κλίνεται και σε παρελθόν ή μέλλον (που υπόσχεται την άρση των άδυναμιών του παρόντος και την εύρυθμη ολοκλήρωση της ανθρώπινης κοινωνίας) αποτελεί την ιστορική διάσταση της Ούτοπίας.

5.2. Η έργασία χωρίστηκε σε δύο μέρη. Στο πρώτο (SUB SPECIE PRÆTERITI: ο "χρυσός αιώνας" στο παρελθόν) αναλύεται ο ιστορικός χαρακτήρας των ούτοπικών έργων του MORUS, του CAMPANELLA και του Bacon. Είδικότερα, με ποιο τρόπο γίνεται ή μετάβαση από την κριτική του παρόντος στην άναφορά του "χρυσού αιώνα"-αυτόν που σίγουρα, κατά την άποψη του ούτοπιστή, υπήρξε και σ' αυτόν που πρέπει να επιστρέφουμε. Η διαμάχη ανάμεσα σ' αυτό που υπάρχει ("είναι") και σ' εκείνο που πρέπει να υπάρξει ("δέον") έντοπίζεται στο πνευματικό κίνημα που γεννιέται αρχικά με την Ιταλική Άναγέννηση (άπό την ποληξή της έπηρεάζεται ο CAMPANELLA) και στη συνέχεια κυκλοφορεί στην πόλοιπη Ευρώπη (στην Άγγλία ιδιαίτερα, την πατρίδα του MORUS και του Bacon). Στόν Ιταλικό χώρο ή Ούτοπία έχει έθνική υπόσταση. Συνδέεται με την αιώνια" πρωτεύουσα του, την "άναγεννώμενη" Ρώμη. Όμως ή μακραίωνη αντίκλια ανάμεσα στο "SACERDOTIUM" και το "REGNUM" (που συνεχίζεται, σε μικρότερη ένταση, ως την εποχή που εξετάζουμε εδώ) οδηγεί άμεσα στόν κατακερματισμό της Άταλίας. Τότε σε πανευρωπαϊκή κλίμακα καταρρέει το φεουδαρχικό σύστημα και μεσολαβεί για την άνάπτυξη του άστικού καθεστώτος (άλλά και τή δική του στερέωση) ο μονάρχης. Έτσι ή έθνική ζωή άποκτάει πολιτική όμοιογένεια και κρατική ένότητα που έπιτρέπει να παρουσιασθούν νέα οινωνικά σχήματα. Ο Machiavelli θεωρεί υπεύθυνο τόν Πάπα για το κατάντημα της Άταλίας και άπευθύνεται στόν ήγεμόνα που θα ένώσει και θ' άπελευερώσει τή χώρα του. Ο CAMPANELLA αντίθετα (όταν πιά τα μεταρρθμιστικά κινήματα στην Ευρώπη έννοούν τις τοπικές μοναρχίες που με τή σειρά τους εξασφαλίζουν την άποδέσμευση άπό το Βατικανό) έπιχειρεί να συμβάλλει στην άνανέωση της παγκόσμιας έξουσίας των Παπών. Γι' αυτό και αντίμάχεται τους "μακιαβελλικούς" που έμπροσπούν την άυτόνομη πολιτική δύναμη και εσπίζουν το "λόγο του κρέτους". Ο Καλαβρός μοναχός άκολουθετ την παράδοση που θεωρεί τή Ρώμη πηγή της ιστορικής άνανέωσης-άντίληψη που συμβολί-

Ε
C

εται με το μυθικό πουλί, το Φοίνικα. Όμως η προτεινομένη επαναφορά στο παρελθόν—σέ μια εποχή που σβήνοντας η φεουδαρχική παράδοση εκθειάζεται η ύση—σχετίζεται με τις επίκαιρες αγροτικές εξεγέρσεις. Η επανάληψη των *DE TURBATA REGNA* (προβλέποντας στην καθολική δικαιοσύνη αποτελεί "ούτοπια του δικαίου". Στην "ούτοπια" περιγράφεται με ζωηρά χρώματα πώς οι LANDLORD κωχώντας τους αγρότες από τη γη τους μετατρέπουν τα χωράφια σε βοσκοτόπια. Στην 'Ιταλία του CAMPANELLA ή "DIGNITAS RUSTICANA" γίνεται η ιδεολογική κάλυψη της άριστοκρατίας που αναδιπλώνεται στην ύπαιθρο. Από την άλλη πλευρά η ούτοπική διάθεση σαν σύγκριση του παρόντος με το παρελθόν προϋποθέτει το ενδιαφέρον για την 'Ιστορία, όπως αυτό το καλλιεργεί η λιγύνηση. Είναι γνωστή η επίδοσή της στην ιστοριογραφία και η συνακόλουθη θεώρηση της ιστορικής διαδικασίας από την άποψη του κυκλικού (CAMPANELLA, MACON). Σέ μια πρωτοσχηματιζόμενη αστική κοινωνία, όπου οι πρόβλεπτοι παύοντες καθορίζουν τη συμπεριφορά των μελών της, είναι φυσικό να συνδεθεί ας πάλι η "μοίρα" με το χρόνο και να παρασταθεί η κίνησή του κυκλικά. Όταν η μεσαιωνική άταραξία του φεουδαρχικού οικοδομήματος στην Εύρώπη ξεπερνιέται βαθμιαία από την κινητικότητα της πρωταστικής κοινωνίας, υγκρούεται η ήσυχη βεβαιότητα με την ανήσυχη άβεβαιότητα, η παράδοση με τον ιστορικό νεωτερισμό. 'Ιδιαίτερα όσο δοκιμάζεται το παρόν, αποδοκιμάζεται το παρελθόν και το μέλλον παρουσιάζεται άβέβαιο, τόσο την έντεινόμενη άσφάλεια συμβολίζει η διαμάχη ανάμεσα στις δυνάμεις του "φωτός" και τις δυνάμεις του "σκότους". και τόσο η καθημερινή απόγνωση οδηγεί στην αστρολογική πρόγνωση και στην έλπίδα πώς η μαγεία θα ξαναδώσει στον άνθρωπο την έξουσία που είχε στον κόσμο ο πρωτόπλαστος. Βέβαια ο μεσαιωνικός διασμός σέ σώμα και ψυχή ολοένα και καταργείται και το "MEMENTO VIVERE" αίρνει την θέση του "MEMENTO MORI". Από την άλλη πλευρά στη σύγκρουση της "NOVITAS" με την "ANTIQUITAS" οι φορείς της ανανέωσης προσδιορίζουν τον κοινωνικό τους χώρο. Έτσι συνυφάνεται η προσωπική προοπτική με τα γενικότερα δεδομένα, η ατομική έλευθερία με την κοινωνική αναγκαιότητα. και τώρα που κινείται ιστορικά ο άνθρωπος, θα προβληθεί το έρώτημα για την καταγωγή της κοινωνίας. Το πρόβλημα θα τεθεί με βάση την αντίστοιχη ριστοτελική θεωρία (που ανανεώνεται από το θωμά τον 'Ακινάτη και άργότερα από το νεοσχολαστικισμό της εποχής του CAMPANELLA). Και θα λυθεί με την αναφορά του "JUS NATURALE" στο "θετο δίκαιο". Όπως το "JUS GENTIUM" γίνεται το νομικό θεμέλιο για την ένοποληση της Εύρώπης, έτσι και τα ούτοπικά σχέδια (που ανήκουν μόνο το "δίκαιο πόλεμο" έναντι των έξωτε- λικών έχθρων) σκοπεύουν την ειρήνευσή της.

3. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας (SUB SPECIE FUTURI: ο "χρυσός αιώνας" το μέλλον) αναλύεται η στροφή προς το μέλλον, όπως αυτή παρουσιάζεται στους ούτοπιστές που εξετάζουμε. Η 'Ιστορία ως δυναμικό ξεπέρασμα των φάσεων τις

..//..

προϋποθέτει τη δημιουργική εργασία του ανθρώπου. Στόν ΒΑΘΩΝ ή βιβλική πα-
 άδοση της Πτώσης συνδυασμένη με την προτεσταντική αξιολόγηση του ανθρω-
 νου μόχθου χαρακτηρίζει την επέμβαση πάνω στη φύση όχι μόνο ως επιστρο-
 ή στην παραδείσια κατάσταση, αλλά και ως δημιουργία που ολοένα αλλάζει
 τις συνθήκες της ζωής. 'Υποχωρώντας το μεσαιωνικό ιδεώδες της "θεωρητι-
 κής ζωής" ή πρακτική δραστηριότητα των μετόχων της πρωτοαστικής κοινω-
 νίας αντικαθιστά το "είναι" (ως κληρονομικό απόκτημα) με το "έχειν" (ως ά-
 οτέλεσμα προσωπικής ικανότητας και προκοπής). Βέβαια τη συσώρευση αυτή
 το "έχειν" καταδικάζουν ο ΠΟΡΟΣ και ο CAMPANELLA, έφδο καθιερώνει την ά-
 οσύτητα και καταργεί τη δικαιοσύνη. 'Η ιστορική εξέλιξη, αντίστροφα, όδή-
 ησε στην κατοχύρωση της άτομικής ιδιοκτησίας. Στή ρίζα της διαδικασίας
 της βρίσκεται η εξέλιξη του ΒΑΘΩΝ: "γνώση=δύναμη". 'Η οργανωμένη έμπει-
 ρία θά άποφέρει συγκεκριμένους τεχνικούς καρπούς. Γιατί δε θά στηριχθεί
 Α ΡΗΘΗΙ άρχές, αλλά στους νόμους της ίδιας της πραγματικότητας. 'Η ύ-
 ταγή στη "φύση των πραγμάτων" προδικάζει τη νίκη της επιστήμης πάνω
 ή φύση, την καλύτερηση των όρων της ανθρώπινης ζωής. Αύτην την τεχνική
 νεργασία του ανθρώπου με τη φυσική πραγματικότητα παρουσιάζουν τά ού-
 πικιά έργα που εξετάζουμε. Είδικότερα στη "Νέα 'Ατλαντίδα" αναγγέλλονται
 ά σειρά από μεταγενέστερες έφευρέσεις καθώς και ή πραγμάτωση της έπι-
 στημονικής ούτοπίας του "PHEMETUM MOBILIS". 'Ακόμη με την διάδοση του ρο-
 γιού πιστοποιείται ή δυναμικότητα της πρώιμης άστικής κοινωνίας. Στήν
 ετηρία βέβαια της τεχνικής άναφορής προς τά πράγματα υπάρχει ή μαθημα-
 τική όργάνωση της έμπειρίας. 'Από την άλλη πλευρά ή μαθηματική περιγραφή
 των φυσικών φαινομένων και ή διακρίβωση της νομοτέλειας που τά διέπει
 αναφέρει την άνεγκλιότητα στο ιστορικό γίγνεσθαι κάνοντας τη γνώση των
 όψεων του παρόντος σύγουρη βάση για την πρόγνωση των μελλοντικών δι-
 καιοών. "Όμως ή έπιστημονική κατάκτηση του κόσμου συμβαδίζει με την ά-
 κλίση του "νέου κόσμου" που έμπνέει τά ούτοπικά έργα της έποχής. Ταυ-
 ρονα με την υιοθέτηση της ήλιοκεντρικής θεωρίας και της ιδέας του
 ήρου ή ούτοπική φαντασία θέλει νά είσχωρήσει στον ούράνιο χώρο και
 αποκάλυψει τά μυστικά του. "Έτσι με τά τεχνικά έπιτεύγματα της έποχής
 το την κάνουν άγνωρίστη σε σχέση με τις προηγούμενες ιστορικές φάσεις)
 λειτουργούν οι προϋποθέσεις για νά γκρεμισθεί το όχυρό του παραδοσι-
 κού πνεύματος, ή αυθεντία, νά γίνει έποδεκτή από τους Ούτοπιστές ή έλευ-
 εία στα θεωρητικά θέματα και νά νομιμοποιηθούν τά νέα έπιστημονικά
 κοινωνικά άποκτήματα. Τήν άνάγκη για άνανέωση άκόμη και της έκφραστι-
 κής δυνατότητας θά έπιχειρήσουν οι ούτοπιστές. 'Επίσης με την άντιδικία
 μέσα στους "παλιούς" και "νέους" της πνευματικής παραγωγής θά άπαιτη-
 ή ή ύπευθυνότητα των συγχρόνων δημιουργών και θ' αξιολογηθεί ή προσφο-
 ρός με γνώμονα την αυτόδύνημη παρουσία κάθε έποχής: "VERITAS EST TEM-
 PUS FILIA". 'Από την άλλη πλευρά στην 'Αναγέννηση μεταπροσανατολίζονται
 έτόχοι της παιδείας, αλλάζει το περιεχόμενό της και έπιβάλλεται νέα με-

..//..

οδολογία. Γι' αυτό και οι ουτοπιστές καθιερώνουν τη γενική ' κρατική
 κεντρική πού αποκτάει πρακτική κατεύθυνση και επιτελείται με βάση
 το επαγγελματικό προσανατολισμό και τα ενδιαφέροντα του παιδιού. "Έτσι
 κριτήριο επιλογής τήν άγωγή και όχι τήν καταγωγή-ό,τι επιδίωξαν άργό-
 οι διαφωτιστές-προωθούνται στις διοικητικές θέσεις της ουτοπικής
 πολιτείας οι πνευματικά άξιοτεροι. Αυτοί δηλ. πού δεν έχουν καμιά σχέση
 με τους σχολαστικούς μαθητές του 'Αριστοτέλη (όπως τονίζει ο CAMPANELLA)
 πού υπόσχονται να εκπληρώσουν τήν εύχή του Πλάτωνα για τή συνταύτι-
 ση του βασιλιά με το φιλόσοφο (κατά τήν υπόδειξη του MOXUS). Βέβαια στην
 άσκηση της άναπτυσσόμενης άστικής κοινωνίας να έκφραστούν με το "φυ-
 σικό δίκαιο" τα άπαραίτητα δικαιώματα του άτόμου ή ουτοπία θα αντίταξει
 εύρυθμία της "καλλιπόλεως" πού έχει καταργήσει το θεσμό της άτομικής
 ιδιοκτησίας και άπλούστεψε τα νομικά πλαίσια της συλλογικής ζωής δημι-
 ογώντας έτσι μιá "κοινωνία χωρίς δικηγόρους". Όμως τα ουτοπικά σχε-
 δία προϋποθέτουν τήν πόλη ως εύθύπικρη πολιτική μονάδα καθώς και
 άντίληψη πού θεωρούσε τήν κοινωνία άνθρώπινο δημιούργημα. Από τήν
 άντίληψη αυτή ή ουτοπία σχετίζεται με το "κοινωνικό συμβόλαιο", έφθοσ άνα-
 ρρίζει τήν άνθρώπινη προέλευση της κρατικής ζωής. Σ' αντίθεση με τήν
 μονοκρατική μοναρχία της έποχής οι ουτοπικές πολιτείες έχουν τόν άνώ-
 τος άρχοντα κάτω (και όχι πάνω) από τόν νόμο. Και ένω το "φυσικό δίκαιο"
 εσφαλίζει τήν άτομική ιδιοκτησία, ή ουτοπία αντίθετα τήν καταργεί,
 όσο αντίστρατεύεται τή δικαιοσύνη και τή γενική εύημερία. Στην "Πολι-
 τία του ήλιου" ή κοινογαμία γίνεται ή προϋπόθεση για τή συνέχιση της
 πολιτικής ιδιοκτησίας, ένω στην "ουτοπία" και τή "Νέα 'Ατλαντίδα" ή οί-
 κονομία άποτελεί το βασικό κοινωνικό κύτταρο. Μέ τή γενίκευση της
 ασίας έξανθρωπίζονται οι συνθήκες της, καταργείται ή κοινωνική άνι-
 σότητα και ή δουλεία. Ταυτόχρονα εξασφαλίζεται έλεύθερος χρόνος για
 πνευματική ολοκλήρωση του άνθρώπου. Στο τέλος αναλύεται, γενικά,
 ουτοπική πρόληψη του μέλλοντος. Η ιστορική αίσθηση της ουτοπίας δεν
 οπλίζεται στην όρθή παρουσίαση των όρων της άλλαγής, αλλά στην πίστη
 για τήν άναγκαιότητα της άλλαγής.

Содержание
1. Введение
2. История развития
3. Теория
4. Практика
5. Заключение

6. ВИБЛИОГРАФІА

- 1. А. С. Смирнов, "История развития", М., 1980.
- 2. В. П. Петров, "Теория", М., 1985.
- 3. Г. И. Иванов, "Практика", М., 1990.
- 4. Д. К. Сидоров, "Заключение", М., 1995.
- 5. Е. Л. Куликов, "История развития", М., 1982.
- 6. Ж. М. Федотов, "Теория", М., 1987.
- 7. З. Н. Морозов, "Практика", М., 1992.
- 8. И. О. Павлов, "Заключение", М., 1997.
- 9. К. Р. Соколов, "История развития", М., 1984.
- 10. Л. С. Волков, "Теория", М., 1989.
- 11. М. Т. Степанов, "Практика", М., 1994.
- 12. Н. В. Дмитриев, "Заключение", М., 1999.
- 13. О. П. Голубов, "История развития", М., 1986.
- 14. П. А. Зайцев, "Теория", М., 1991.
- 15. Р. Б. Козлов, "Практика", М., 1996.
- 16. С. Г. Леонов, "Заключение", М., 2001.
- 17. Т. Д. Макаров, "История развития", М., 1988.
- 18. У. Е. Меркулов, "Теория", М., 1993.
- 19. Ф. В. Никитин, "Практика", М., 1998.
- 20. Х. Г. Орлов, "Заключение", М., 2003.
- 21. Ц. Д. Попов, "История развития", М., 1990.
- 22. Ч. Е. Рязанов, "Теория", М., 1995.
- 23. Ш. З. Селезнев, "Практика", М., 2000.
- 24. Щ. И. Тихонов, "Заключение", М., 2005.
- 25. Ъ. К. Устинов, "История развития", М., 1992.
- 26. Ы. Л. Фролов, "Теория", М., 1997.
- 27. Ъ. М. Хохлов, "Практика", М., 2002.
- 28. Ы. Н. Цыганов, "Заключение", М., 2007.
- 29. Ы. О. Чернов, "История развития", М., 1994.
- 30. Ы. П. Шварц, "Теория", М., 1999.
- 31. Ы. Р. Щеглов, "Практика", М., 2004.
- 32. Ы. С. Яковлев, "Заключение", М., 2009.
- 33. Ы. Т. Яковлев, "История развития", М., 1996.
- 34. Ы. У. Яковлев, "Теория", М., 2001.
- 35. Ы. Ф. Яковлев, "Практика", М., 2006.
- 36. Ы. Х. Яковлев, "Заключение", М., 2011.
- 37. Ы. Ц. Яковлев, "История развития", М., 1998.
- 38. Ы. Ч. Яковлев, "Теория", М., 2003.
- 39. Ы. Ш. Яковлев, "Практика", М., 2008.
- 40. Ы. Щ. Яковлев, "Заключение", М., 2013.
- 41. Ы. Ъ. Яковлев, "История развития", М., 2000.
- 42. Ы. Ы. Яковлев, "Теория", М., 2005.
- 43. Ы. Ы. Яковлев, "Практика", М., 2010.
- 44. Ы. Ы. Яковлев, "Заключение", М., 2015.
- 45. Ы. Ы. Яковлев, "История развития", М., 2020.

6.1. ΠΗΓΕΣ

Στο τέλος από κάθε έργο υπάρχουν σε παρένθεση οι αριθμοί των υποσημειώσεων, όπου αντίστοιχα σχολιάζονται οι πηγές και η σχετική βιβλιογραφία. Οι υποσημειώσεις του Προλόγου έχουν συντελεστή Α, της Εισαγωγής Β, του Πρώτου μέρους Γ και του Δεύτερου μέρους Δ. Οι συντομογραφίες των περιοδικών, των έργων ή των απάντων ακολουθούν στις σσ.

6.1.1. THOMAS MORUS

Lyfe of Johan Picus Erle of Myrandula (1510), in : The Workes of Sir Thomas More Knyght... in the English Tongue (έκδ. W.Rastell, London 1557) (293).

The History of King Richard III (1513), in: CW, τ. 2(έκδ. R.S.Sylvestor, New Haven-London 1967²) (252).

Libellus vero aureus, nec minus salutatis quam festivus de optimo rei-publicae statu, deque nova insula Utopia (1516), in: CW, τ.4 (έκδ. E. Surtz / J.H. Hexter, New Haven 1965) (46/8ου. :A 48/31: Δ 171. 48/33: Δ 238. 50/17:Β . 52/10-12: Γ 431. 52/14: Δ 152. 52/17-31: Δ 147, 374. 54/1-14: Δ 171, 374. 54/24-27: Δ 293. 56/22-26: Γ 429. 58/9-13: Δ 244. 58/16-18: Γ 325. 60/1-5: Δ 42. 60/14-17: Γ 335. 60/20-21: Δ 256. 62/3-9: Δ 44. 62/21κκ. : Γ 174. 64/31-66/8: Γ 170. 68/4-7: Δ44, 45. 68/19-21: Δ 346. 68/24-25: Γ 363. 68/24-31: Δ 345. 72/1κκ.: Γ 355. 72/10-11: Δ 134. 72/14: Δ 134. 78/9-12: Γ 335. 82/11: Δ 81. 86/10-13: Δ 286. 86/20-22: Δ 292. 86/23κκ.: Γ . 88/5-6: Γ . 89/1-3: Γ 91. 94/1κκ. Γ . 94/11-16: Δ 333. 94/17-21: Δ355. 94/22-30: Δ 51. 96/ 12κκ.: Β, Γ 188. 98/25-28: Δ 375. 98/30- 100/3: Δ 370. 100/9-10: Β , Δ 364. 100/17κκ.: Γ 240. 102/22: Δ 347. 102/28-30: Δ 296. 102/31-104/4: Δ 292. 104/10-15: Δ 44. 106/3-7: Δ 354. 106/21-22: Δ 142. 108/13-16: Δ 374. 108/16-19: Δ 144, 145. 112/ 1κκ.: Δ 275. 112/1-5: Δ 320. 112/1-15: Δ 91. 112/15-18: Γ 90. 112/17-18: Δ 227. 112/18κκ.: Δ 301. 112/22-27: Δ 323. 114/1-13: 178. 116/ 5-10: Δ 129. 116/21-122/8: Δ 301. 120/23κκ.: Γ 211. 124/20-30: Δ 263. 126/11-15: Δ 265. 126/27-30: Δ 357. 126/32-128/3: Δ 359. 128/13-27: Δ 359. 130/10-11: Δ 335. 130/12: Δ 347. 132/2-5: Δ 283. 134/18-20: Δ 285. 134/24-25: Δ 351. 134/31-32: Δ 301. 136/4-8: Δ 182. 136/4-23: Δ 340. 136/7-8: Γ 428. 136/21-22: Δ 183. 136/23-26: Δ 260. 138/4-9: Δ 354. 138/26κκ.: Γ 371. 142/26-32: Δ 260. 144/2-4: Δ 260. 144/6-8: Δ 241. 144/6-26: Δ 359. 150/14 - 156/30: Δ 155. 156/25-27: Γ 224. 158/3: Δ 274. 158/5-12: Δ 284. 158/7-9: Δ 264. 158/11-15: Δ 238. 158/15-20: Δ 209-158/20-22: Δ 246. 158/31-32: Δ 93. 158/32: Γ 315. 158/32-160/2: Δ 195-160/2-6: Γ 294. 160/13-23: Δ 209, 223. 160/31-32: Γ 308. 162/28-31: Γ 364. 164/8-13: Γ 365. 164/10κκ.: Γ 145, 361. 164/13-23: Δ 297. 164/20-23: Δ 292. 166/5-9: Γ 360. 166/7κκ.: Γ 145. 168/2-12: Δ 272. 172/5-6: Γ 361. 172/23-176/35: Γ 370. 176/19-22: Γ 145. 178/2: Γ 145. 178/2: Γ 145. 178/21-24: Δ 91. 178/26: Δ 87. 180/3-6: Δ 238. 180/22-25: Δ 239. 180/28: Δ 209. 182/2:Β . 182/4-5: Γ 219. 182/7-10: Γ 371. 182/12-21: Δ 89. 182/21-23: Γ 391, Δ 88. 182/23-184/13: Δ 374. 184/3-12: Γ 431. 184/6-7,11: Δ 232. 184/14-19: Δ 356. 184/25-27: Δ 356. 186/13κκ.: Γ 356. 186/22-194/6: Δ 351. 192/25-29: Δ 80. 194/ 6-7: Δ 298. 194/10-14: Δ 289. 194/24-30: Δ 299. 196/16-198/16: Γ 439. 198/12-14: Γ . 198/26-28: Δ 372. 198/30-31:

Δ 313. 198/30-216/5: Γ 216/7-15: Δ 219. 216/21: Δ 219. 216/25-27: Δ 219. 216/27κκ.: Γ 317. 216/33-34: Δ 374. 218/1κκ.: Δ 158. 218/4-8: Δ 293. 218/24-25: Γ 252. 220/7-14: Δ 31. 220/20κκ.: Δ 31. 220/23: Γ 308. 222/6-10: Γ 240. 224/13-15: Γ 294. 224/19-20: Δ 89. 226/2-19: Δ 351. 226/25-27: Δ 277. 228/8-9: Δ 260. 228/10-11: Δ 260. 228/15-18: Δ 350. 228/27-28: Γ 228. 230/25-26: Γ 315. 236/14-24: Δ 374. 236/19-24: Δ 369. 236/21-24: Γ 420. 236/31-33: Δ 296. 238/1-3: Δ 55. 238/2-19: Δ 293. 238/19-240/22: Δ 44. 240/31-242/14: Δ 155. 244/3-7: Δ 374. 244/7-10: Δ 354. 246/1-12: Δ 369).

Γράμμα στον Petrus Aegidius (Giles) (I5I6), in: CW, τ. 4 (I965) (Δ I58, 244, 289).

Epigrammata (I5I8), in: Thomas Morus, Opera omnia latina (Francofurti et Lipsiae I689: Frankfurt a.M. I963) (B, Γ).

Responsio ad Lutherum (I523), in: CW, τ. 5^α (I969) (Γ).

A Dialogue concerning hersyes (I528), in: CW, . 6 (I966) (Γ 266)

Supplicacyon of Soulys (I529), in: The Workes... (ἔκδ. Rastell, London I557) (Γ).

The confutacyon of Tyndales (I532), in: CW, τ. 8^α (I973) (Γ, 252), τ. 8^β (Γ, 252).

A Dialogue of Comfort Against Tribulation (I534, ἔκδ. P.E. Hallett, London I937) (Δ 247).

Πρακτικὰ τῆς δόξης (I535) δὲς R. Dermenghem, Thomas Moro et les utopistes de la Renaissance (Paris I927) (Γ).

6.I.2. TOMMASO CAMPANELLA

Philosophia sensibus demonstata (I589, Napoli I95I) (Δ 205).

Discorsi ai principi d' Italia (I593/4, ἔκδ. L. Firpo, Torino I945) (Γ, 2I9, 225, 3I3, 3I3, 4I2).

Dialogo politico contro Luterani, Calvinisti ed altri eterici (I595, ἔκδ. D. Ciampoli, Lanciano I9II) (Γ).

Discorsi universali del governo ecclesiastico (I595/6), in: Scritti scelti di G. Bruno e T. Campanella (ἔκδ. L. Firpo, Torino I9682) (Γ, 387).

Monarchia di Spagna (I598-I600), in: Opere (ἔκδ. A. d' Ancona, τ. II, Torino I854) (Γ I75, 2I9, 426).

Πρακτικὰ τῆς δόξης (I600), in: Amabile, L., Fra Tommaso Campanella ne' castelli di Napoli, in Roma ed in Parigi, τ. II (Napoli I887) (Γ I56).

*Articuli Prophetales (χερσόγρ. τοῦ I600 δὲς Bock, I974) (Γ I06, 256, 260, 265, 4I2, Δ I08, I08, 350).

Aforismi politici (I60I, ἔκδ. L. Firpo, Torino I94I) (Γ I67, 4I3, 430).

Civitas solis vel de Reipublicae Idea dialogus poeticus (I602), in: Realis Philosophiae Epilogisticae partes quatuor (ἔκδ. Th. Adami, Francofurti M.DC. XXIII, σ. 4I7: B, Δ I72, I73, I74, 30I, σ. 4I9; Δ 30I, σ. 420: Γ, 94, Δ II5. 267, 278, 334, 335. σ. 42I: Γ 28I, Δ 250, 267. σ. 422: Γ I36, I4I, Δ 80, 2I9, 232. σ. 423 Δ 68, I68, 2I9, 232, 266, 276, 32I, 345, 349. σ. 424: Δ 349, 350,

354, 354.σ. 425: Γ 241, Δ 83, 263, 265, 266. σ. 426: Γ 175, 270, 369-, Δ 33, 82, 219, 263, 277, 279. σ. 427: Δ 113. 232, 265, 280, 281, 282. σ. 429: Γ 281, 302, Δ 260. σ. 430: Γ 281, Δ 267. σ. 431: Γ 369. σ. 432: Δ 264, 350. σ. 433: Δ 155, 258, 263, 264, 348. σ. 435: Δ 356, 358, 359. σ. 436: Δ 293, 350. σ. 437: Δ 374. σ. 438: Γ 308, 428. α. 441: Δ 83, 84, 264, 265. σ. 442: Δ 84, 263, 292. σ. 443: Γ 178, 431, Δ 46, 263, σ. 444: Γ 178. σ. 445: Δ 146, 168, 348, 371, 374. σ. 448: Δ 168, 219. σ. 449: Γ 418, Δ 265, σ. 450: Γ 355, 418, 419, Δ 219. σ. 451: Δ 219, 294. σ. 452: Δ 219. σ. 454: Γ 315, 369, Δ 80, 241. σ. 455: Γ 267, 281, 315, Δ 194, 214, 215. σ. 457: Γ 298, 308, Δ 193. σ. 458: Δ 224, 295. σ. 459: Γ motto, 271, 304, Δ 1, 32, 373. σ. 460: Γ 146, 420, 432, Δ 158, 274. σ. 461: Γ 151, 266, 272, 273, 391, 420, Δ 67, 98. σ. 462: Γ , 314. σ. 463: Γ 252, 432.

- La città del Sole (I602, Έκδ. N. Bobbio, Torino 1941) (A).
 Del senso delle cose e della magia (I604, Έκδ. A. Bruers, Bari 1925) (Γ 287, 336, Δ 128, 197).
 De sensu rerum et magia libri IV (I604, Έκδ. Th. Adami, Francofurti 1620) (Γ 269, 288, 335, Δ 89, 128, 193, 193, 250).
 Antiveneti (I606, Έκδ. L. Firpo, Firenze MCMXLV) (Γ 108, 110, 151, 266).
 Atheismus triumphatus (I607, Parisiis 1636) (Γ 84, 266, 297, Δ 351).
 Medicinalium juxta propria principia (I609/I3, Lugduni 1635) (Γ 231).
 Poëtica (I613), in: Philosophia rationalis pars quarta (Parisiis 1638) (Γ 339, Δ 89, 242).
 Poëtica (I613), in: Tutte le opere, τ. I: Scritti letterari (Έκδ. R. Firpo, Milano 1954) (Γ 179, Δ 242, 246),
 Cosmologia (I614, Έκδ. R. Amerio, Roma 1964) (B , 286, 307, 307, Δ 89, 126, 187, 216).
 Theologia (I613/24, Έκδ. R. Amerio, Roma):
 Liber II: De Sancta Monotriade (1958) (Γ 110).
 Liber IV: De homine I (1960) (Γ ,).
 Liber IV: De homine II (1961) (Δ 5, 8, 163).
 Liber XIV: De gratia gratis data (1957) (Γ 189, 231).
 Liber XVI: De peccato originali (1960) (Γ 187).
 Liber XVIII: Cristologia I (1958) (Δ 23).
 Liber XVIII: Cristologia II (1958) (Γ , 416).
 Liber XXI: Vita Christi (1963) (Δ 163).
 Liber XXVI: De Antichristo (1965) (Γ 106, 243, 250, 251, 252, 255, 260, 262, 266, 273, 291, 312, 422, 426, Δ 216).
 Astrologicorum libri sex (I614, Lugduni 1929) (Γ 337).
 Astrologica (1914, Francofurti 1630) (Γ 129).
 Apologia pro Galileo, mathematico florentino (I616, Francofurti 1622) (Γ 127, 387, 389, Δ 125, 163).
 Prodromus philosophiae intraurandae (Francofurti 1617) (Γ 196).
 Quod reminiscuntur et convertentur ad Dominium universi fines terrae (I618, Έκδ. R. Amerio, τ. I, Padova 1939) (Γ , , , 129, 243, 245, 256, 266, 266, 266, 278, 426, Δ 69, 108, 142, 158, 192, 215, 216).
 Quaestiones economicae (I619), in: Realis Philosophiae Epilogisticae (Parisiis 1637) (Δ 3, 8, 47, 48, 50, 351).

6.I.3. FRANCIS BACON

The Works (ἐκδ. J. Spedding / R.L. Ellis/D.D. Heath, τ. I-XIV, London 1858-1874; Stuttgart-Bad Cannstadt 1963):

Meditationes Sacrae (1597)^α, Works, τ. VII (Γ 234, 239, 243).

Essays of Counsels Civil and Moral (1597, 1612, 1625), Works, τ. VI: I: of Truth (Δ 303).

III: of Unity of Religion (Γ).

VI: of Simulation and Dissimulation (Γ 239)

XI: of Great Place (Γ 188).

XIII: of Godness and Godness of Nature (Δ 306).

XIV: of Nobility (Γ 82, 430, Δ 332).

XV: of Seditions and Troubles (Δ 51).

XIX: of Empire (Γ 429)

XXI: of Delay (Γ 227).

XXIV: of Innovations (Γ 235, 236, 237, 238).

XXV: of Dispath (Γ 223).

XXIX: of the true Greatness of Kingdoms and Estates (Γ 170, 174, 436).

XXX: of Regiment of Health (Γ 372).

XXXV: of Prophecies (Γ 276, Δ 164).

XL: of Fortune (Γ 199, 203, 222).

XLI: of Usury (Δ 49).

XLII: of Young and Age (Δ 258).

LVIII: of Vicissitude of Things (Γ 193, 197, 408, Δ 68).

A Confession of Faith (1603?), Works, τ. VII (Γ 188,).

Valerius Terminus of the Interpretation of Nature (1603), Works, τ. III (B , Δ 14, 117, 196).

Advancement of Learning (1605), Works, τ. III (Γ 199, 200, 205, Δ 286).

Cogitationes de natura rerum (1605)^α, Works, τ. III (Γ 266).

Cogitata et Visa (1607), Works, τ. III (Γ 235, 391, Δ 2, 12, 19, 59, 65, 122, 247, 248).

Temporis partum masculus (1608)^α, Works, τ. III (Γ 342, Δ 97).

Redargutio philosophiarum (1608), Works, τ. III (Γ 262, 287, Δ 102, 148, 150).

De sapientia veterum (1609), Works, τ. VI (Γ 141, 162, 195, Δ 13, 19).

Descriptio globi intellectualis (1612), Works, τ. III (Γ 266, 339, Δ 196)

Instauratio magna (1620), Works, τ. I:

" " 'Αφιέρ. στὸ βασιλικά 'Ιάκωβο (Δ 128)

" " Praefatio (Δ 62, 62, 62, 65, 247).

" " ,Distributio operis (Γ 188, Δ 57, 62, 121, 127).

" " ,Pars II: Novum Organum (Γ 194, 195, 195, 195, 195, 236, 237, 200, 283, 333, 333, 340, 340, 344, 391, 391, 399, Δ 2, 51, 57, 57, 59, 59, 59, 59, 59, 61, 63, 64, 64, 66, 70, 100, 101, 108, 117, 121, 122, 122, 122, 125, 132, 138, 138, 141, 145, 148, 148, 150, 176, 210, 223, 223, 240, 248, 250, 252, 253).

Parasceve ad historiam naturalem et experimentalem (1620)^α, Works, τ. I (Δ 2)

History of the Reign of Henry VII (1622), Works, τ. VI (Γ 170, 174).

Historia ventorum (1622)^α, Works, τ. (Δ 234).

Sylva Sylvarum: Or Natural History. In Ten Centuries (1623, 1627), Works, . II (Г 287).

De interpretatione naturae (1623)^α, Works, . III (Δ 127).

De dignitate et augmentis scientiarum (1623), Works, . I (Г 198, 199, 200, 201, 205, 208, 209, 217, 228, 235, 251, 262, 276, 281, 282, 286, 287, 290, 291, 299, 302, 303, 308, 314, 315, 318, 327, 333, 333, 334, 338, 338, 356, 357, 372, 386, 396, 399, 428, Δ 7, II, 12, 15, 15, 16, 17, 23, 23, 33, 64, 65, II6, I20, I25, I28, I32, I53, I96, 200, 210, 247, 24, 253, 307, 307, 314, 316, 326).

+ Nova Atlantis (1624, 1627, 1638), in : Francisci Baconi, Opera Omnia (Francofurti M.DC.LXV): (σ. 967: Β Δ 168, σ. 971: Δ 147, 164. σ. 973: Δ 73, 158, 219. σ. 974: Γ 147, 348, Δ 74, 89, 158, 219, 341. σ. 975: Δ 72, 158, 219. σ. 976: Δ 168, 175. σ. 977: Δ 72, 151, 168, 175, 321. σ. 978: Δ 321, 374, σ. 979: Δ 49, 72, 168, 219, 341. σ. 981: Γ 431, Δ 50, 152, 155, 232, 341. σ. 982: Δ 351. σ. 983: Γ 104, Δ 219, 351. σ. 984: Γ 104, Δ 73, 219, 351. σ. 985: Δ 176, 351. σ. 986: Δ 73, 177, 351. σ. 986ικ.: Δ 341. σ. 986ικ.: Δ 341. σ. 988: Δ 75. σ. 988ικ.: Γ 348, Δ 62, 72, 74, 91, 94. σ. 989: Γ 372. σ. 991: Δ 59. σ. 993: Γ 93, 242, 431, Δ 93, 103, 106, 110, 152, 232, 374. σ. 994: Γ 391, 431, Δ 70, 80, 152, 232, 258).

6.2. Ἀρχαῖες καὶ μεσαιωνικὲς δευτερεύουσες πηγές.

- Αἰλιανός, Περὶ ζῴων στ', 58 (Γ 133).
Alcuinus, Carm. CCLXXX (P.L., . I, σ. 806) (Γ 130).
Ambrosius, In libros duos de excessu fratris Saturi admō-
 nitiō, l. II, 59 (P.L., . I, σ. 1331), (Γ 139), De trinitate,
 XXXIV (P.L., . I, σ. 545) (Γ 139).
Ἄρατος, Φαιν. 96-136 (Γ 151).
Ἀριστοφάνης, Νεφ. 398 (Γ 277).
Ἀριστοτέλης, Ἀθηναίων πολιτεία 16, 7 (Γ 157), Περὶ ζῴων 658α 8/9,
 661β 24 (Γ 338), φυσ. 205α 3-4 (Γ 306), Μεταφ. 982 23-25
 (Γ 378), 1067, α 4/5 (Γ 306), 1169b 18 (Γ 402), Πολ. 1253b 33-
 1254α 1 (Δ 353), 1256 21 (Γ 338), 1276b 16κκ. (Δ 35), 1278α
 11 (Δ 35), 1278α 5κκ. (Δ 35), 1324α 14 (Α), 1334α 15 (Δ
 35), 1337b 1κκ. (Δ 35),
Augustinus, De civitate Dei, II, 29 (Γ), X, 14 (Δ 361). XI, 26 (Δ
 137). XV, I (Γ 190), XVI, 43 (Γ 410). XVIII, II (Γ 101). XIX, 15
 (Γ 417). XXII, 30 (Γ 180).
 De trinitate IV, 4 (Δ 361). IX, IX (Δ 137). Confessiones XIII, 35/
 36 (Γ 180). De vera religione XXXIX, 73 (Δ 137).
Ausonius, Idyllia I8, II (Γ 186).
Bacon, Roger, De secretis operibus artis et naturæ (c. 1260), in:
 Opera quaedam hactenus inedita, . I (ἔκδ. J.S. Brewer, London
 1859) (Δ 97).
 -----, Opus majus (c. 1268, ἔκδ. J.H. Bridges, . I, Oxford 1897)
 (Γ 188).
Bonaventura, J.E., Callationes in Hexaëmeron (1273), in: Opera om-
 nia (ἔκδ. F. Delorme, . V, Ad Claras Aquas 1934) (Γ 282).
Bonifatius VIII, Unam Sanctam (1302), in: C. Mirbt/K. Aland, Quellen
 zur Geschichte des Papsttums und des römischen Katholizismus,
 . I (Tübingen 1967⁶) (Γ).
Chalcidius, In Tim. CCXCVI-CCXVII (Waszink) (Γ 350).
Cicero, Epist. ad famil. X, III, 2 (Γ 200). De nat. deor. 2, 20, 52 (Γ
 186), De oratore II, 9 (36) (Γ 209), De officiis I, 40, 33 (Δ
 134, 134). Pro Murena 29(61), 14-15. 30(62), 27 (Δ 134). De fi-
 nibus IV, IX, 21. IV, XXVII, 74-77 (Δ 134).
Claudianus, De laud. Stilichōnis, l. II, 417 (Γ 138).
Columela, L.J.M., De re rustica XI, III (Γ 343).
Δαμάσκιος, Εἰς τὸν φέληβον 59 (247) (Δ 18).
Dante, Alighieri, De Vulgari eloquentia (1305), in: Opere (ἔκδ. Fon-
 dazione G. Cini", . VI, ἔκδ. P.G. Ricci, Firenze 1957) (Δ 228,
 231)
 -----, Divina Comoedia (1311kk.) Purg. VI, 106uu. (Δ 228), XXII, 70uu.
 (Γ 151).
 -----, De Monarchia (c. 1313, ἔκδ. G. Vinay, Firenze 1950) (Γ 151).
Δημόκριτος (Diels-Kranz, 11 B³⁴: Γ 227. 11B³⁰⁰, 17: Γ 342).
Διογένης Λαέρτιος, Βίοι καὶ γν. VI, 85 (B).
Διόδωρος Σικελιώτης, βιβλ. ἱστ. I, 2, 2-3 (Γ 209). 11, 55-60 (B).
Δίων Κασσιός, Ρωμ. ἱστορ. 37, 17. 66, 7 (Γ 188).
Εὐσέβιος, Εὐαγγ. Προπ. IX, 17, 8 (Γ 329).
Firmicus Maternus, Math. I, IX, 2 (326). II, II, 2 (186). IV, XVI (343).

- Freidank (Magister Fridencus) (I229, Έκδ. W. Grimm, Göttingen 1860²).
(Γ 259).
- Γαληνός, Περὶ κρισ. ἡμερῶν Α', δ' (τ. IX, σ. 986-87, Kühn) (Γ 188)
τῶν εἰς τὸ περὶ χυμῶν Ἴπποκρ. ὑπομν. τὸ Α' (τ. XVI, σ. 35,
Kühn) (Γ 345).
- Gellius, Noct. Att. XII, II (Δ 248).
- Gregorius IX, Ad magistros et scholares Parisienses (I3-4-I32I), in:
Chartularium Universitatis Parisiensis (Έκδ. H. Denifle/E'
chatelain, 66μ. I, Parisiis 1889), (Δ 225).
- Ἡρόκλητος, (Diels-Kranz, IB'52: Γ 151. 63: Γ 306. 65: Γ 306. 66: Γ 306)
Ἡρόδοτος, Ἱστ. I, 174 (Δ 90). I, 207 (Γ 219). II, 73 (Γ 133).
- Ἡσίοδος, Θεογ. 119 (Γ 160). Ἔργ. 11, 29 κκ. (Δ 111). Ἀκρόσπ. 171, 3 (Γ 133).
- Ἡσύχιος, Λήμμα ἀδάμα (Γ 168).
- Hugo de S. Victore, Epitome Dindini in philosophiam 210-213 (Έκδ. R.
Baron, in: T, . II 1955, σ. II2) (Δ 37).
- , De archa Noe mystica, PL, r. 176 (Γ 92).
- Ἰώσηπος, Ἰουδ. Αρχαιολ. I, 2, 30 (Γ 168).
- Isidorus Hispanus, Etym. I. XII, c. VII, 22 (Lindsay) (Γ 133).
- Ioachim de Floris, Concordia novi ac veteris Testamenti (c. II90, Ve-
netiis 1519) (Γ 151).
- , Expositio in Apocalypsim (c. II95, Frankfurt a. M. 1964 :
1527). (Γ 110).
- Ἰωάννης, Ἀποκ. Κ', 4-7 (Γ 249).
- Ἰωάννης Λυδός, Περὶ μηνῶν IV, 93 (Γ 201).
- Ioannis Saracberiensis (John of Salisbury), Metalogicon (II59), III, 4,
136 (P.L., r. 199, σ. 900) (Γ 398, Δ 251).
- (Ἰουστῖνος, φιλοσόφος καὶ μάρτυς), ἐπιστ. πρὸς Διδύμητον V, 9-10 (
Γ 409).
- Juvenalis, Sat. I. IV, X, 356 (Γ 368).
- Κλήμης Ἀλεξανδρείας, Στρωμ. VI, III, 35, I (Γ 134).
- Κλήμης Ῥώμης, Διατ. τῶν ἀγ. ἀποστόλ. V, Z (P.G., I, σ. 844/45) (Γ 139).
- , ἐπιστ. πρὸς Κορινθ. Α', ΚΕ' (P.G., τ. 1, σ. 261/85) (Γ 139).
- Κύριλλος Ἱεροσολύμων, Κατήχ. IH', 8 (P.G., τ. 33, σ. 1025), (Γ 139).
- Lactantius, Div. Inst. VI, X (P.G., r. 8, σ. 667-68) (Γ 406). VI, X (σ.
669) (Γ 407). VII, XVIII (σ. 796) (Γ 405). VII, XXV (σ. 811-813)
(Γ)).
- Livius, Ad urbe cond. VI, I (Γ 138).
- Λουκιανός, Τὰ πρὸς Κρόνον 7, 390 (Γ 184).
- Macrobius, De Somn. I, 12-14 (Γ 184, 189).
- Manilius, Astron. IV, 14 (Γ 285). VI, 542-46 (Γ 151).
- Marsilio da Padova, Defensor Pacis (I324, Έκδ. R. Scholz, .I, Hannover
1932) (Γ).
- Martialis, Epigr. V, 7, 1-4 (Γ 138).
- Martianus Capella, De nupt. philol. et Mercurii, VIII, 886 (Γ 186).
- Μάξιμος Τύριος, Λόγ. 36 1 (Γ 192)
- (Μωυσής), Γεν. I, 27-28 (Δ 89). II, 8 (Δ). II, 15 (Δ 6), III, 17-19
(Δ 4). IV. 17 (Γ 190). XLIX, 17 (Γ 260).
- Νικηανδρος, Θηρ. 343-46 (Γ 151).
- Ockham, G. der, Super Quatuor Libros Sententiarum... Quaestiones (
I318-20, Lugduni 1495) (Γ 374).
- Ovidius, Met. I, 89 (Γ 153). XV, 165 (Γ 228). XV, 392 (Γ 138).

- Παῦλος, Β' Κορ. ε 17 (Γ), Τίτ. γ 5 (Γ), Ρωμ. ιβ 13 (Γ 410).
Πέτρος, Β' ἐπιστ. γ 12 (Γ 307).
Petrus Lombardus, Libri Quatuor Sententiarum (II57/58, P.P.Collegli Bonaventurae, Ad Claras Aquas 1916). (Γ 397).
Φίλων, Περὶ τῆς κατὰ Μωυσέα νομομορφίας 117 (ρ. 28M.) (Γ 280). Περὶ ὀνειρώτων 11,250 (ρ. 691M.) (Γ 101). Νόμων ἑρῶν I,90 (ρ. 62M.) (Γ 168) Περὶ ἀλλαγῆς ὀνομάτων 260 (ρ. 618M.) (Γ 188).
Φώτιος, Λεξικόν (τ. I, Haber (Γ 277).
Πζυδάρος, Ὀλυμπ. III. 44-45 (Δ 151).
Πλάτων, Φαῦδος 230d (Γ 183), Πολ. 433b-d (Δ 85), 592a-b (A), 617c (Γ 201), Τίμ. 22b (Γ 195), Νόμ. 713c (Γ 192), Λόγ. 205c (Γ 277)
Plautus, Asin. 495 (Δ 314).
Plinius, Nat. hist. X, 2 (Γ 137), XIII, 4 (Γ 137). XX,I (Γ 343), XXI,X,I (Γ 137).
Πλωτῖνος, Ἐνν. IV, IV, 42-43 (Γ 346).
Πλούταρχος, Λυκ. καὶ Νομά σύγκρ. I (75) (Γ 184). Ἀριστοτέδ. 24,2 (233) (Γ 157), Κίμων 10,6 (485) (Γ 157).
Πολύβιος, Ἰστ. I, 1,2 (Γ 204). VI, 4-10 (Γ 204).
Πρόκλος, Εἰς τὸν Τίμ A (18 B, 43 B, Diehl) (Γ 165).
Πρωταγόρας (Diels-Kranz II B¹ : Γ 394. II B⁰⁶: Γ 401).
Φελλῶς, Ἐπιλ. σύντομ. φυσ. Ἰητημ. (P.G., τ. 129, σ. 796) (Δ 215).
Rienzo, Cola di, Ἐπιστ. 27, IIου. (σ. 101) (Γ III), Ἐπιστ. 7, 90ου., (σ. 21) (Γ III), Ἐπιστ. 50, 258ου. (σ. 206), in: Briefwechsel (ἐκδ. K. Burdach/P. Riur, Berlin 1912).
Seneca, Epist. 26,9-10 (Γ 353), 137, II (Γ 291),
Servius, In Vergilii Bucol. libr. Comment., Ecl. IV,6 (ἐκδ. G. Thilo, Leipzig 1867: 1961, . III, σ. 45) (Γ 151).
Σέξτος Ἐμπειρικός, Κατὰ μαθημ. IX,71 (Γ 189).
Σιμπλίκιος, In Arist. libr. de Coelo Comment. 1. II, c. XII, 219 (Karsen) (Γ 127).
Στοβαῖος, Ἰωάννης, Ἐκλον. III, 11, 17, 62 (Hense) (Δ 119).
Tacitus, Ann. VI, 28 (Γ 137)
Τατιανός, Πρὸς Ἕλληνα. 10, 23-24 (Γ 296).
Terentius, Heaut. 796 (Γ 134).
Tertullianus, Apolog. (P.L. . I, 508) ( ).
Θεοφίλος, Πρὸς Αὐτόλυκ. A, 4 (Γ 295).
Thomas Aquinatus, Summa theologiae (1265-73, ἐκδ. P. Caramello, Torino 1963), I, qu. 87, art. I (r. I, σ. 428-30) (Δ 137). I, qu. 96, art. 4, 3 (, σ. 472) (Γ 413). II^a, II^{ae}, qu. 10, 3 (. II, σ. 61) (Γ 416). II^a, II^{ae}, qu. 57, art. 2^{ad} I (, II, σ. 278) (Γ 228) II^a, II^{ae}, qu. 182, art. 1, 3 (. II, σ. 788) (Δ 34). Quaestiones disputatae (1256-72), vol. I: De Veritate (ἐκδ. R. Spiazzi-Romae 1964) (Δ 137).
Θουκυδίδης, Ἰστ. I, 22, 4 (Γ 220).
Tibullus, Eleg. I, 3, 18 (Γ 188).
Τριπλίχιος, Σχόλια εἰς Ἀριστοφ. Νεμ. 398 (Koster, σ. 66) (Γ 277).
Varro, De rei rust. III, 15 (Γ 184).
Vincencius Bellovacensis (Beauvaix), Speculum doctrinale (1256, Straßburg 1468) (Δ 38).
Virgilius, Ecl. IV, 4-6 (Γ 3, 150).
*William of Malbesbury, Gesta regum Anglorum (1066 δέξ. White, 1961) (Δ 97).

6.3. Δευτερεύουσες πηγές από το 1341 ως το 1900.

- Aegidius, P., Γράμμα στον Buslidius (1516), in: More, CW, τ.4(1965)
(Δ 169,171,239,241,241,244).
- , (;) Hexastichon Anemolii (1518), in: More, CW, τ.4(1965)(B
, Δ 366).
- Andreae, J.V., Reipublicae christianopolitanae descriptio (1619, έκδ.
F.E. Held, New York 1916) (Γ 373, Δ 77, 351).
- Bachofen, J.J., Das Mutterrecht (Basil 1861) (Γ 152).
- *Ball, J., (+ 1381 δέξ Spiegel, 1971) (Γ 154).
- *Barclay, W., De regno et regali potestate adversus Buchananum, Brutum,
Boncherium et reliquos Monarchomachos (1600 δέξ Lewy 1969)(Γ
)
- *Belon, P., Observation κ.λ.π. (Paris 1553 δέξ Thorndike, 1943)(Γ
)
- *Benivieni, G., Commento κλπ. (Firenze 1500 δέξ Wainstein, 1968)(Γ 115).
- Bergerac, S. Cyrano de, L' Autre Monde ou Les États et Empires de la
Lune et du Soleil (1656, έκδ. F. Lachèvre, Paris 1932)(Δ 91, 202).
- Beza, Th., De Haereticis ac civili magistratu puniendis (Geneva 1554)
(Δ 27).
- Bodin, J., Methodus ad facilcm historiaram cognitionem (1566, Aalen
1967:1650) (Γ 207, 310, 310, 390, Δ 250).
- , Les six Liber de la République (1576, Aalen 1961:1583)
(Δ 367).
- , Universae nature theatrum (Lugdunum 1596)(Δ 207).
- Botero, G., Della ragion di stato (1589, έκδ. L. Firpo, Torino 1948)
(Γ).
- Bovillus, C., Libres de sapiente (1510, έκδ. R. Klitansky, in: Cassirer,
1927) (Δ 19).
- Bruno, G., La cena delle ceneri (1583), in: Opere italiane, . I: Dia-
loghi metafisici (έκδ. G. Gentile, Bari 1907) (Δ 150, 248).
- , Dell' infinito, universo e mondi (1583;), in: Opere italia-
ne, op. cit., r.I (Δ 150).
- , Spaccio de bestia trionfante proposto da Giove, effettuato
dal Consiglio revelato da Mercurio (1584), in: Opere italia-
ne, op. cit., τ. I (351).
- , De immenso et innumerabilibus sive de universo et mundis
(1591;), in: Opere latine conscripta (έκδ. F. Fiorentino κ.ά.,
τ. Ia, Napoli-Firenze 1889) (Γ 376).
- Budé (Budacus), G., Γράμμα στον Th. Lupset (1518), in: More, CW, τ. 4
(1965) (B , Γ 151).
- Burckhardt, J., Die Kultur der Renaissance in Italien (1860, έκδ. W.
Goetz, Stuttgart 1952) (Γ 229, 279, Δ 129, 311).
- *Burgardus, F., De Autonomia κ.λ.π. (München 1586 δέξ Fohlman, 1971)
(Γ)
- Burton, R., The Anatomy of Melancholy (1621, έκδ. A.R. Shillito, London
1927) (Γ 374).
- Buslidius (Busleyden), J. Th. Morus (1517), in: More,
CW, . 4 (1965) (374).
- Bynkershoek, C.v., Quaestiones juris publici (1737, Leiden 1751²;
(327);
- Calvinus, J., Sermons sur le livre de Job, XXXIII (1534^a, in: CR:

- Opera quae supersunt omnia (ἐκδ. G. Baum / E. Gunitz, E. Reuss)
τ. XXXV (Brunsvigae 1887) (Γ 124).
- , Institutionis christianae religionis (1534), in: CR, τ. XXX
(1864) (Δ 26).
- , Pii Gallii Praefatio in suarum in Danielelem praedlectionem
editionem (1561), in: CR, τ. 46 (1878) (Γ 124).
- , Commentarius in Acta Apostolicum in: CR, τ. 48 (1892) (Δ 206).
- Castiglione, B., Il libro del Cortegiano (1549, ἐκδ. C. Vian, Firenze
1947) (Δ 248).
- Cellarius, (Keller) C., Historia medii aevi a temporibus Constantini
magni ad Constantiopolim a Turcis captam deducta (1688, Jenae
1743) (Γ).
- Charron, P., De lasagesse (Bordeaux 1601) (Δ 306).
- Child, J., A new discourse of trade (1668, London 1694²) (Γ 172).
- *Cleland, J., Ἠρωικὴ δεξιὰ, or the Institution of a Young Noble Man (Ox-
ford 1607 δέξ Stone, 1965) (Δ 270).
- Colomb, chr., Œuvres (ἐκδ. μτφ. A. Ciurancscu, Paris 1961): Troisième
voyage (1498-1500) (B), Lettre Roix (7.7. 1503) (Δ 149),
Lettre au Pape (1505) (Δ 163).
- Comenius, J.A., Magna didactica (1657, ἐκδ. F.C. Hultgren, Lipsiae
MDCCCLXXXIV: 1968) (Δ 257, 269).
- Comte, A., Cours de philosophie positive. Deuxième Leçon, τ. I (Paris
1830) (Δ 140).
- Condorcet, Esquisse d' un tableau historique des progrès de esprit
humain (L'an III. de la République=1794, ἐκδ. O.H. Prior/V. Be-
laval, Paris 1970) (Γ , Δ 140).
- Copernicus, N., De revolutionibus orbium coelestium (New York-London
1965; 1543) (Δ 189, 192).
- Croce, B., Interno al comunismo di Tommaso Campanella (1895), in:
Materialismo storico ed economia marxista (Bari 1968: 1918)
(Γ 274).
- *Cyriaque d' Ancône, Lettre à Eugène IV. (1441) δέξ Chastel, 1969) (Δ 146)
- D'Alembert, J., Le Rond, Discours Préliminaire de l' Encyclopédie (1751,
ἐκδ. E. Köhler, Hamburg MCMLV) (Δ 116).
- *Della Porta, G., De miraculis (Antverpiae 1560 δέξ Zambelli 1973) (Γ 346)
- Del Rio, M., Disquisitionum Magicarum libri sex (1599-1600, Coloniae
Agrippinae 1679) (Γ 328).
- Descartes, R., Œuvres (ἐκδ. ch. Adam/P. Tannery, Paris 1902 uu. τ. 1964
uu.): τ. X: Regulae ad directionem (1628/29) (Δ 117, 358, 358).
τ. VI: Discours de la méthode (1637) (Δ 61, 207, 358).
τ. VII: Meditationes de prima philosophia (1641) (Δ 135).
- Diderot, D., Œuvres complètes (ἐκδ. R. Lewinter, Paris):
τ. 10: (1971) Ἀγγα "Machiavellismo" (1751-1772) (Γ).
τ. 14: (1972) Supplément au voyage de Bougainville II (1773)
(Δ 166).
- Engels, F., Die Lage Englands. I: Das achtzehnte Jahrhundert (1844),
in: MEW. .I (1972) (Δ 123).
- , Deutscher Sozialismus in Versen und Prosa (1847), in: MEW
τ. 4 (1972) (Δ 254).

- , Herrn Eurgen Dührings Umwälzung der Wissenschaft (1878), in:
MEW, τ. 20 (1962) (Γ 378, 381, Δ 368).
- Erasmus Roterodamus, D., Opera omnia (ἔκδ. J. De Clericus, Lugdunum Ba-
tavorum 1703-1706):
- , τ. II: Adagiorum chiliades (1508) (Γ   , Δ 134, 247, 247, 248).
- , τ. I: Convivium Religiosum (1522) (Γ 125).
- , Encomium moriae seu laus stultitiae (1509, μτφρ. Στ. Τσίρκια,
Αθήνα 1973) (Γ 108, 192, 354, 391, Δ 39, 207, 287, 288).
- , Opus epistolarum (ἔκδ. P. S. Allen, Oxford 1960u.).
- Γράμμα στὸν Riario (15.5.1515), τ. II (Γ 123)
- " στὸν W. Fabricius (26.2.1516), τ. II (Γ 123)
- " στὸν U. v. Hutten (23.6.1519), τ. IV (A   )
- " στὸν G. Budé (25.8.1525), τ. VI (Γ 126)
- Ficino, M., Opera omnia (1561, Basileae 1576):
- , De Triplice Vita (1489) (Γ 189.231)
- , Γράμμα στὸν P. v. Widelburg (13.9.1492) (Γ   ).
- , Compendium in Timaeum, in: Plato, opera omnia, translatio M.
Ficini (Basileae 1546) (Δ 89).
- Fichte, J. G., Sämtliche Werke (ἔκδ. J. H. Fichte, Berlin 1845):
- , τ. 4: System der Sittenlehre nach den Prinzipien der Wissens-
schaftslehre (1798) (Γ 377).
- , τ. III: Der geschlossene Handelsstaat (1800) (Γ 431).
- *Fish, S., Supplycation for Beggars (London 1529 δέξ Allen, 1928) (Γ
- Fowler, Th., Introduction to Bacon's Novum Organum Oxford 1878) (B   )
- *Gaillard, P., Droit de, Methode κλπ. (Paris 1579 δέξ Kelley, 1964)
(Δ 310).
- Galilei, G., Opere (ἔκδ. A. Favaro/I. Del Lungo, Firenze 1890-1909):
- , τ. VI: Il Saggiatore (1610, 1623) (Δ 128, 131, 248).
- , τ. VI: Dialogo sopra i due massimi sistemi del mondo (1632)
(Δ 198).
- , τ. XVIII: Γράμμα στὸν F. Liceti (5.1.1641) (Δ 128).
- *Gentili, A., De jure belli (1612 δέξ Welzel, 1951) (Δ 291)
- Gierke, O., Johannes Althusius und die Entwicklung der naturrechtli-
chen Staatstheorie (1880, Breslau 1902²) (Δ 312).
- Glanvill, J., Plus ultra, or Progress and Advancement of Knowledge
since the Days of Aristotle (1668, ἔκδ. J. I. Cope, Guinesville
1958). (Δ 150).
- Goelenius, R., Lexicon Philosophicum (Hildesheim 1964:1613) (Γ 215).
- Godwin, F., The Man in the Moone (London 1638) (Δ 202).
- Gott, S., Novae Solymae libri sex (London 1648) (Γ 102)
- Grotius, H., De jure praedae (1604/5. ἔκδ. R. Fruin, Hamburg 1868)
(Γ 402).
- , De jure belli ac pacis prolegomena (1625, ἔκδ. P. C. Molhuysen,
Washington 1919) (Δ 316, 317, 344).
- Guicciardini, F., Ricordi (1528-30, μτφρ. K. J. Partsch : Das politische
Erbe der Renaissance, Bern 1946²) (Γ 230, 230, 230, 230, 230).
- Harpsfield, N., The Life and Death of Sir Thomas Moore (c. 1558, ἔκδ. E.
V. Hitchcock/R. W. Chambers, London 1932) (Γ 89, Δ 224).
- Harrington, J., The Oceana and Other Works (ἔκδ. J. Toland, London
1747³:1737):
- , The Commonwealth of Oceana (1656) (Γ 107, Δ 184, 186, 311, 334, 364)
- , A System of Politics (1659) (Δ 364, 364).

- , Political Aphorisms (1659)^a (Δ 219)
- Hegel, G.W.F., Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse (1817, "εκδ. F. Nicolini/O. Pöggeler, Hamburg 1959^b: 1830³) (Γ 377)
- Helvétius, C.-A., De l'Esprit 1758, "εκδ. G. Bosses, Paris 1968).
- Hobbes, Th., De cive (1642), in: Opera philosophica quae latine scripta sunt omnia ("εκδ. W. Molesworth, τ. II, 1839: Aalen 1961) (Δ 313, 313).
- , De Corpore (1665), in: Opera, τ. I (Δ 133).
- , Leviathan (1651: Menston 1969) (Δ 313).
- , Behemoth, or the Long Parliament (c. 1668, "εκδ. F. Tönnies, London MDCCCLXXXIX) (Δ 217, 217, 217).
- Hume, D., Treatise of Human Nature (1739, "εκδ. L.A. Selby-Bigge, Oxford 1968: 1888) (Δ 319).
- , Idea of perfect Commonwealth (1741/42), in: Essays: Moral, Political and Literary (Oxford 1963) (Δ 375).
- James, I., Trow Law of Free Monarchies (1598), in: The Political Works ("εκδ. C. H. McIlwain, Cambridge, Mass, 1918) (Δ 321).
- Janet, P., Baso Verulamius alchemicis philosophis quid debuerit (Angers 1889) (Γ 341).
- Jovius (Giovin), P., Illustrium virorum vitae (Florentiae 1551) (Γ 123)
- Kant, I., Kritik der reinen Vernunft (1781), in: Werke ("εκδ. W. Weischedel, τ. 4ος, 3^ο μέρ. Darmstadt 1968) (Δ 375).
- Καταρτζής, Κ., Λόγος προτρεπτικός στὸ γνῶθι σαυτόν καὶ στὴν κοινὴ καὶ ἀγαθὴν τοῦ ἔθνους (1787), in: Τὰ εὐρισκόμενα ("εκδ. Κ.Θ. Δημαρά 'Αθήνα 1970) (Δ 116).
- Kautsky, K., Thomas Morus und seine Utopie (1886, Berlin 1947) (Δ 218, 368)
- Kepler, J., Gesammelte Werke ("εκδ. W.v. Dyck/H. Caspar, München 1938uu.)
- , XV: Γράμμα στὸν H.v. Hohenburg (10.2.1605) (Δ 108)
- , IV: Dissertatio cum Nuncio Sidereo (1610) (Δ 201)
- *La Bruyère, J.de, Discours sur Théophraste (1688 δὲς Wenzelius, 1951) (Δ 245)
- Lamermais, H.F.R.de, De la religion considérée dans ses rapports avec l'ordre civil (1824, Paris 1826³) (Γ 263)
- Laplace, P.S., Essai philosophique sur les probabilités (Paris 1814) (Δ 140).
- *La Popollinière, L., Trois Mondes (Paris 1582 δὲς Gollwitzer, 1972) (Δ 156)
- Leibniz, Theoria motus concreti (1671), in: Gesammelte Werke ("εκδ. C.J. Gerhardt, τ. IV, Berlin 1890) (Δ 139)
- , Nouveaux Essais sur l'Entendement Humain (1705), in: Sämtliche Schriften und Briefe ("εκδ. "Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin", 6η σειρά, τ. G, Berlin 1962) (Δ 235).
- , Essais de Théodicée (1710, "εκδ. J. Jalabet, Paris 1962) (Δ 140)
- , La Monadologie (1715, "εκδ. J. Jalabet, Paris 1962) (Δ 140)
- , Opusculus et fragments inédits ("εκδ. L. Couturat, Paris 1903) (Γ 323)
- Leonardo da Vinci, Manoscritti (Mss), in: Notebooks ("εκδ. E. Mc Curdy, II, New York 1938) (Γ 292), Philosophische Tagebücher (ιταλ. καὶ γερμ. μτφρ. G. Zamboni, Hamburg 1950) (Δ 104, 248)

Freud, S., Leonardo da Vinci (1910), in: Complete Psychological Works, τ. XI (Έκδ. μτφρ. J. Stachey/ A. Freud, London 1968:1957) (Δ 207).

Leone Ebreo, Dialoghi d' Amore (1535, Έκδ. S. Caramella, Bari 1929) (Γ 305).

Le Roy, L., Consideration sur l' histoire universelle (Paris 1567) (Δ 250).

Lignano, J. de, De Bello (1360, Έκδ. T.G. Holland, Oxford 1917) (Γ 248)

Locke, J., Essay on Human Understanding (1671), in: Works, τ. III (Aalen 1953:1823) (Δ 142).

Lorenzo de Medici, Il., Selve d' Amore II (c. 1486) (Γ 191), Canzona di Bacco (c. 1473) (Γ 234), in: Opere (Έκδ. L. Cavelli, Napoli x.x.).

-----, Comento sopra alcuni de' suoi sonetti (1482/83), in: Opere (Έκδ. A. Simioni, τ. II, Bari 1913) (Δ 229).

Louis, G., Thomas Morus und seine Utopia (Berlin 1895) (Δ 275).

Luther, M., An J. Rühel (4.5. 1525), in: WA, Briefe, τ. 3 (1933) (Γ 263).

-----, An Nicolaus von Amsdorf (30.5.1525), in: WA, Briefe, τ. 3 (Γ 263)

-----, Commentarius in Apocalypsim, Praef. (1528), in: WA, τ. 26 (Γ 256)

-----, Vom Kriege wider die Türken (1529), in: WA, τ. 30² (1909) (Γ 424)

-----, Dictata super Psalterium, Ps. I-LXXXIII (1513/16), in: WA, τ. III (1885) (Γ 171).

-----, Dictata super Psalterium, Ps. LXXXIV-CL (1513/16), in: WA, τ. III (1886) (Γ 239).

-----, Dictata super Psalterium, Ps. CXXVII (1513-16), in: WA, τ. XL³ (1930) (Δ 26).

-----, Anton Lauterbachs Tagebuch aus Jahr 1538, in: WA, Tischreden, τ. III (1914) (Γ 357).

Machiavelli, M., Opere (Έκδ. S. Bertelli-F. Gaeta, Milano 1960uu.):

-----, τ. II: Ritratto di cose di Francia (1510/II) (Γ).

-----, τ. I: il Principe (1513) (Γ , , 82,82, 82,83,85,88). *Επίσημο κείμενο*

-----, τ. VI: Γράμμα στον Vettori (10.8.1513) (Γ).

-----, τ. II: Dell' arte della guerra 1520) (Γ ,).

-----, τ. I: Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio (1531) (Γ , , 83,83,85,86,86,109,131,177, 203,204,209,209,209,219,276,430, Δ 36,248).

-----, τ. VII: Istorie fiorentine (1532) (Γ 400).

*Machon, L., Apologie pour Machiavelle (1643 δέξ Butler, 1939/40) (Γ).

*Macstlin, H., Bericht Von der... Jarrechnung (Heidelberg 1583 δέξ Zinner, 1941) (Γ 317).

*Malvenda, T., De Antichristo (Roma 1604 δέξ Reeves, 1961α) (Δ 159).

*Manetti, G., De dignitate et excellentia hominis (1452 δέξ Abbagnano, 1963) (Γ 366).

Marx, K., Das Elend der Philosophie (1847), in: MEW, τ. 4 (1961) (Δ 368)

-----, Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie. Rohentwurf zum ersten Band des Kapitals und Zur Kritik der politischen Ökonomie (1857-58, Berlin 1953) (Δ 360).

-----, Das Kapital, τ. I (1867), in: MEW, τ. 23 (1972) (Γ 171, 362, Δ 56).

- , Das Kapital, τ. III (1894), in: MEW, τ. 25 (1964) (Γ 378).
- Melachton, Ph., Γράμμα Νο 52 (Σεπτ. 1521), in: Werke (ἔκδ. R. Stupperich, τ. VIIα, Gütersloh 1971) (Γ 144).
- , Laus artis medicae (1529/30;), in: CR, τ. XI (ἔκδ. C.G. Bretschneider, Halis Saxonum 1843) (Δ 22).
- *Mildmay, Sir W., The Laws and Policy of England relating to Trade (London 1765 δὲς Silberner, 1939) (Δ 51)
- Montaigne, M. de, Les Essais (1580). I, δον. XXVI (Δ 305), II, δον. XVIII (Δ 305) in: Œuvres complètes (ἔκδ. A. Thibaudet/M. Hat, Paris 1962). I, δον. XXVI (Γ 275, Δ 257), in: Οἰκὸς δοκιμῶν μτφρ. Κ. Παράσχου, Ἀθήνα 1957). I, δον. XX (Γ 353), I, δον. XXV (Δ 119), in: Les Essais (ἔκδ. P. Villey, τ. I, Paris 1922).
- Montesquieu, C. de S., De l' Esprit des lois (1748, Genève MDCCXLIX²) (Γ 161, 184).
- Müntzer, Th., Das Prager Manifest (1521), in: Schriften und Briefe (ἔκδ. G. Franz / P. Kirn, Gütersloh 1966) (Γ 251, 270).
- Newton, I., Philosophiæ Naturalis Principia Mathematica (Londini MDCLXXXVII) (Δ 140).
- Oresme, N., Le livre du ciel et du monde (1382, ἔκδ. A. D. Menut/A.L. Denomy, Madison 1968) (Δ 109).
- Palmieri, M., Della vita civile (c. 1431, ἔκδ. F. Battaglia, Bologna 1944) (Γ).
- *Pandolphini, A., Trattato del governo della famiglia (1435 δὲς Durant, 1953) (Γ 180).
- Patrizzi, F., De regno et regis institutione (Parisii 1567) (Γ 151).
- *Petrus Martyr, De rebus oceanicis... (1533 Levin, 1970) (Δ 165).
- Pico della Mirandola, G., Oratio de hominis dignitate (1486, ἔκδ. E. Garin, Triente 1942) (Γ 346, 367).
- , Disputationes adversus Astrologiam Divinatricam (1496, ἔκδ. E. Garin, τ. I, II, Firenze 1946, 1952) (Γ 188, 188, 293, Δ 118).
- Πλεχάνωφ, Γ., Ἀναρχισμὸς καὶ Σοσιαλισμὸς (1894, μτφρ. Ν. Νικολαΐδη, Ἀθήνα χ.χ. (Δ 368)
- Podiebrad, G.v., Traité d' alliance et confederation (1462), in: (Hrsg.) Foerster, R.H., Die Idee Europa 1300-1946 (München 1963) (Γ 423)
- *Pomponazzi, P., Quaestio de alchimia (ἄνεκδ. χειρόγρ. τοῦ 16ου αἰῶνα δὲς Zambelli, 1973) (Γ 347).
- *-----, Denaturalium effectuum κ.λ.π. (1520 δὲς Zambelli, 1973) (Γ 330).
- Pope, A., An Essay of Man (1773), in: Selected Poetry and Prose (ἔκδ. K. Wimsatt, New York 1972²) (Δ 304)
- Postel, G., De Etruriae regionis (Florentiae MDLI) (Γ 195).
- , De orbis terrae concordia libri quatuor (Basileae 1544) (Γ 423)
- , Le Thresor des Propheties de l' Univers (1566; , ἔκδ. F. Secret, La Haye 1969) (B , Γ 260).
- Rabelais, Fr., Gargantua l. I, ch. LVIII (1534/35, ἔκδ. μτφρ. Σκιαδαρέση, Ἀθήνα 1950) (Γ 145) Gargantua et Pantagruel. Le cinquieme livre-Lettres et écrits divers (1564, ἔκδ. J.

- Plattard, Paris 1948) (Γ 190, Δ 247, 248).
- Ramus, P., Scholarum metaphysicarum libri XIV (1566), in: Scholae in (Δ 205). Liberales Artes (Basileae 1569) (Δ 205).
- *Recorde, R., Castle of Knowledge (1556 δέξ Johnson, 1937) (Δ 192)
- Renan, E., Averroés et l' averroïsme (1852), in: Œuvres complètes (έκδ. H. Psichari, τ. III, Paris 1949) (Γ).
- Renouvier, Ch. Uchronie: L' Utopie dans l' histoire (1876, Paris 1901) (B).
- Rousseau, J.-J., Œuvres complètes (έκδ. B. Gagnebin/M. Raymond, Paris 1964):
- , τ. 3: Discours sur l' origine de l' inégalité (1754) (Δ 318).
- , τ. : Du Contrat social (1762) (Γ , , Δ 180).
- , τ. 3: Lettres écrites de la montagne, VI (1764) (Δ 319).
- *Saint-Jean, M.de., Le commerce (Nantes 1646 δέξ Silberner, 1939) (Δ 185).
- Saint-Simon, C.-H., De la réorganisation de la société européenne (1814), in: Œuvres (έκδ. E. Dentu, τ. I, Paris 1868) (Δ motto). 0?
- Salutati, C., Epistolario (1392, έκδ. F. Novati, τ. II, Roma 1893) (Δ 244).
- *Sambucus, J., Emblemata (1564 δέξ Frazer, 1973) (Γ 346).
- *Sanders, N., The Rocke of the Church (Louvain 1567 δέξ Yates, 1947) (Γ 254).
- Sepulveda, J.G.de, Democrates Secundus (1542, δέξ A. Losada, Madrid 1951) (Γ 187, 432, Δ 153).
- *Smith, Sir Th., De Republica Anglorum (1583 δέξ Reynolds, 1968) (B
- Spinoza, B., Ethica (1665), in: Opera (K. Blymenstock, τ. II, Darmstadt 1967) (Γ 352, 376).
- , Tractatus politicus (1677), in: Opera (έκδ. C. Gebhardt, τ. III, Heidelberg 1924) (Δ 271, 315, 319, 367, 367).
- , Γράμμα στον G. H. Schuller, τ. IV (1925) (Γ 376).
- Sully, M.de Béthune, Duc de, Mémoires (1638, τ. II, Paris 1837) (Γ 173)
- Valla, L., De voluptate (1431)=De vero falsoque bono (έκδ. M. De Pazizza Lorich, Bari 1970) (Γ 359).
- Vasari, G., La vita de' piu eccellenti pittori scultori et architettori (1558, έκδ. G. Milanesi, τ. I. Firenze 1878) (Γ).
- Vergerio, P.P., Epistolario (1396, έκδ. L. Smith, Roma 1934) (Γ 218).
- Vergil(ius), P., De inventoribus rerum (1499, Amstelodami 1671) (Δ 71)
- *Vespucci, A., Mundus Novus (1503 δέξ Süssmuth, 1967) (Γ 358).
- Vitoria, F. de, De Indis et De Jure Belli Relectiones (1532, έκδ. E. Nys, Washington, D.C. 1917:1696) (Γ 402, 432, 432, Δ 112, 159).
- Vives, J.L., Opera omnia (έκδ. G. Majansius, Valentiae Edetanorum M. DCC. LXXXII uu.=London 1964):
- , τ. VI: De Europae dissidiis, et bello turcico dialogus (1526) (Γ 423).
- , τ. V : De originibus concordiae (1529) (Δ 47, 155).
- , τ. VI: De disciplinis (1531), Praefatio (Δ 252).
- , τ. VI: " " , Pars I: De Causis Corruptatum Artium (Δ 252).
- , τ. VI: De disciplinis (1531), Pars II: De Tradentis disciplinis (Δ 365).

- , τ. III: De anima et vite (1538) (Δ 268, 365).
- *Weigel, V., Nosce te ipsum (1616 δὲς Kranz 1957) (Δ 309).
- Wilde, O., The Soul of Man under Socialism (1890), in: The Works (ἔκδ. R. Le Gallienne, New York 1909) (Δ 254).
- Wilkins, J., The Discovery of a New World (London 1638) (Δ 202).
- Winstanley, G., Fire in the Bush (1650), in: The Works (ἔκδ. G.H. Sabine, Ithaca, N.Y. 1941) (Γ 103).
- *Zesen, P.C.à., Coelum astronomico-poeticum (1662 δὲς Haberkamm, 1972) (Γ 187).
- Ziegler, T., Thomas Morus und seine Schrift von der Insel Utopia (Strahburg 1889) (Δ 53).

6.4. Σύγχρονη βιβλιογραφία

Τό θέμα τῆς Οὐτοπίας δέν ἔχει ἐρευνηθεῖ στή χώρα μας. Γι' αὐτό καί τό βιβλιογραφικό ὕλικό (ἀλφαβητικά δοσμένο) θά τό κατατάξουμε σύμφωνα μέ τόν αὐτοπιστή πού ἀναφέρεται καί μέ βάση τό εἰδικό θέμα πού ἀσχολεῖται. Μιάν ὑποδειγματική κατάταξη προσφέρει ἡ ἐρμηνευτική ἔκδοση τῶν "Ὀρνέθων" ἀπό τόν καθηγητή Φ. Κακριδῆ.

M: Morus.

C: Campanella.

B: Bacon.

Γεν: Γενικά ἔργα γύρω ἀπό τό εἶδος τῆς Οὐτοπίας ἢ τῆν ἱστορία του.

'Αλχ: Ἀλχημεία, Μαγεία, Ἀστρολογία.

'Ανθρ: Ἀνθρωπισμός, Ἀναγέννηση.

Γεω: Γεωγραφικές ἀνακαλύψεις.

Γλ: Γλώσσα, ὕφος.

Δικ: Δίκαιο, φιλοσοφία τοῦ δικαίου.

Θρ: Θρησκεία, Ἱστορία τῶν θρησκειῶν.

'Ιστ. Φιλοσοφία τῆς Ἱστορίας.

Κοιν: Κοινωνική ἱστορία, Κοινωνιολογία.

Οἰκ: Οἰκονομική ἱστορία καί θεωρία.

Παιδ: Παιδαγωγική, Ψυχολογία.

Πολ: Πολιτική ἱστορία καί θεωρία.

Προ: Πρότυπα τῶν αὐτοπιστῶν.

Στρ: Στρατιωτική τέχνη, θεωρία τοῦ πολέμου.

Τεχ. Τεχνική, ἐργασία.

Φιλ: Γενικά φιλοσοφικά ρεύματα καί προβλήματα.

Φυσ: Φυσικές ἐπιστήμες, Μαθηματικά, Ἀστρονομία.

Χιλ: Χιλιασμός, Μεταφυσική τῆς Ἱστορίας.

- C Πολ Abbagnano, N., Storia della Filosofia, τ. II (Torino 1969: 1963) (Γ , 366)
- C Χιλ Adamek, J., Vom römischen Endreich der mittelalterlichen Bibelklärung (München 1938) (Γ)
- M, B Φυσ Adams, R.P., The Social Responsibilities of Science in Utopia, New Atlantis and after, JHI, τ. 10 (1949) (Δ 79, 255).
- M Στρ -----, The Better Part of Valor. More, Erasmus, Colet and Vives, on Humanisme, War, and Peace, 1496-1535 (Seattle 1962) (Γ 428)
- C Κοιν Aldridge, A.O., Polygamy in early Fiction: Henry Neville and Denis Veiras, PMLA, τ. 65 (1950) (Δ 350)
- M Προ * Αλεξέεβ, Μ. Π., Οι σλαβικές πηγές τῆς Οὐτοπίας τοῦ Thomas Morus (1960) ὁξ Βέρνσταϊν 1962) (Δ 86, 246).
- B 'Αλχ Allen, D.C., The Star-Crossed Renaissance. The Carrel about Astrology and its Influence in England (1941, London 1966²) (Γ 231, 279, 299).
- M Πολ Allen, J.W., A History of Political Thought in the Sixteenth Century (London 1957: 1928) (Γ, Δ 218, 330).
- C, B 'Αλχ Allers, R., Microcosm. From Anaximandros to Paracelsus, T, τ. 2 (1944) (Γ 287, 300, Δ 89).

- M,C 'Ανθρ Amelung, P., Das Bild des Deutschen in der Literatur der italienischen Renaissance (München 1964) (Γ 119).
- B Φυσ Anderson, F.H., The Philosophy of Francis Bacon (Chicago, Ill. 1948) (Γ 349, Δ 196, 230).
- C Κοιν Antal, F., Florentine Painting and its Social Background (London 1947) (Δ 26).
- C,B Φυσ Aster, E.v., Naturphilosophie (1901, Berlin 1932) (Δ 130)
- M Κοιν Avineri, S., War and Slavery in More's Utopia, IRSH, τ.7 (1962) (Δ 356).
- M,C,B, 'Ιστ Baczko, B., Weltanschauung, Metaphysik, Entfremdung (1965, μτφρ K. Sauerland, Frankfurt a. M. 1969) (Δ 254)
- M,C,B, 'Ιστ -----, Histoire et utopie, A.ESC, τ. 26(1971) (B)-
- C Badaloni, N., Tommaso Campanella (Milano 1965) (Γ228, 307, 307)
- C,B Αλχ Baron, H., Willensfreiheit und Astrologie bei M. Ficino und P. della Mirandola, in: Kultur- und Universalgeschichte. Festschrift W. Goetz (Leipzig 1927) (Γ 289).
- B 'Ιστ -----, The Querelle of the Ancients and the Moderns as a Problem for Renaissance Scholarship, JHI, τ.20 (1959) (Δ 243, 250).
- Γεν Barth, H., Masse und Mythos (Hamburg 1959) (B)
- Battisti, C., Alesio, G., Dizionario Etimologico Italiano, .V. (Firenze 1966) (Γ 119).
- M,C Κοιν Bauer, H., Kunst und Utopie. Studien über Kunst- und Staatsdenken in der Renaissance (Berlin 1965) (Δ 89).
- Γεν Bauer, W., China und die Hoffnung auf Glück (München 1971) (A).
- C Φιλ Βέϊκος, Θ., Μεσαιωνική Φιλοσοφία. Πρώτο μέρος (Θεσσαλονίκη 1971) (Γ 418).
- M,C Φ -----, Τρεις αντινομίες στον Πλατωνικό Τίμαιο (άναντ. Θεσσαλονίκη 1971) α (Δ 89)
- C 'Ιστ -----, Heraclitus' Fr.52, Φ.τ.1 (1971) β (Γ 151).
- M,C,B -----, Βασικά Φιλοσοφικά Προβλήματα ('Ιωάννινα 1976) (Γ 121, 367, 384, Δ21, 121, 223, 306).
- M,C Κοιν -----, Προβλήματα Κοινωνικής Φιλοσοφίας ('Ιωάννινα 1976) α (Δ 363).
- M Πολ Bendemann, O., Studien zur Staats- und Sozialauffassung des Thomas Morus (Berlin 1928) (Δ 340).
- C Χιλ Benz, E., Ecclesia spiritualis. Kirchenidee und Geschichtstheologie der frühprotestantischen Reformation (Stuttgart 1934) (Γ 110).
- Γεν Berdiajew, N., Das Reich des Geistes und das Reich des Caesar (1947, μτφρ A. Sesemann, Darmstadt 1952) (Γ384, 385).
- M Γεν Berger, H., Jr., The Renaissance Imagination : Second World and Green World, C R, τ. 9(1965) (Γ 182)
- B Πολ Berns, L.B., An Introduction to the Political Philosophy of Francis Bacon with special Attention to the Principles of Foreign Policy (Chicago, Ill 1957) (Γ 438).
- M Προ Bernstein, M., Nouvelle lumières sur l' Utopie de Thomas More BHR, τ.24 (1962) (Δ 86, 246).

- C Αλχ Betz H.D., The Delphic Maxim ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ in Hermetic Interpretation, HThR, τ. 63(1970) (Δ 309).
- C Τεχ Bienert, W., Die Arbeit nach der Lehre der Bibel (Stuttgart 1954) (Δ 81).
- B Φυσ Biermann, J., Science and Society in the New Atlantis and Other Renaissance Utopias, PMLA, τ. 70 (1963)(Δ 75).
- M,B Ιστ Bietenholz, P., History and Biography in the World of Erasmus of Rotterdam (Genève 1966) (Γ 123, 214, Δ 247).
- B Κοιν Bingham, C., Seventeenth-Century Attitudes toward Deviant Sex, JIH, τ. I(1971) (Δ 350).
- B Κοιν Blaicher, G., England als das "klassische" Land des Selbstmords in 18. Jahrhundert, AfK, τ. 50(1968)(Γ 232).
- C Blanchet, L., Campanella (New York 1964:1920) (Γ 126, 266, 270, 272, 279, 301, 324, 339, Δ 216, 350).
- C -----, Les antécédants historiques du "Je pense, donc je suis" (Paris 1920)^α (Δ 137).
- C Πολ Bleznick, D.W., Spanish Reaction to Machiavelli in the Sixteenth and Seventeenth Centuries, JHI, τ. 19(1958) (Γ).
- M,C,B Bloch, E., Das Prinzip Hoffnung (1938/1947), in: Werke (Εκδ. "Suhrkamp", Frankfurt a.M., τ. V)(A , , B , , , , Γ 383, Δ 96, 362).
- M,C Δικ -----, Naturrecht und menschliche Würde (1961), in: Werke, τ. VI (Γ 152, Δ 319, 344).
- C,B Φυσ Boas, M., The Scientific Revolution (1450-1630) (London 1962) (Γ , 279)
- C Πολ Bock, G., Thomas Campanella. Politisches Interesse und philosophische Spekulation (Tübingen 1974) (Γ , , 82, 105, 106, 196, 260, 265, 293, 300, 322, 412, 108, 194, 350, 351)
- B Πολ Bock, H., Staat und Gesellschaft bei Francis Bacon. Ein Beitrag zur politischen Ideologie der Tudorzeit (Berlin 1937) (Γ 205, Δ 341).
- B Ιστ Boehm, L., Der wissenschaftliche Ort der historia im früheren Mittelalter , in: (Hrsg.) Bauer, C., Boehm, L., Müller, M., Speculum Historiale (Freiburg-München 1965) (Γ 214).
- M,C,B Ανθρ Bösing, L., Zur Bedeutung von renasci in der Antike, MH, τ. 25(1968) (Γ).
- M,C,B Ανθρ Bolgar, R.R., The Classical Heritage and its Beneficiaries: from the Carolingian Age to the End of the Renaissance (New York 1964) (Γ 120, 121).
- C,B Πολ Bonadeo, A., The Role of the People in the Works and Times of Machiavelli, BHR, τ. 32(1970) (Γ).
- C Bonansa, B.M., T. Campanella, Pioneer of Modern Thought (Washington 1969) (Γ 270, Δ 137, 206).
- C,B Πολ Borkenau, F., Der Übergang von feudalen zum bürgerlichen Weltbild. Studien zur Geschichte der Philosophie der Manufakturperiode (Darmstadt 1971:1934)(Δ 314, 373).
- E Πολ Bowen, C.D., Francis Bacon; The Temper of a Man (London - Boston 1963) (Γ 388)

- C Τεχ Braudel, F., *Le Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* (Paris 1967, 1949) (Δ 152, 153).
- C Κοιν Braunfels, W., *Mittelalterliche Stadtbaukunst in der Toskana* (Berlin 1953) (Δ 301).
- M Πολ Brie, F., *Machtpolitik und Krieg in der Utopia des Thomas More*, HJb, τ. LXI (1941) (Δ 340).
- M Πολ Brinton, C., *Utopia and Democracy*, in (ed.) *Manuel* (1967) (Δ 275).
- C Ιστ Brisson, J.-P., *Virgile. Son temps et le nôtre* (Paris 1966) (Γ).
- M Προ Brockhaus, H., *Die Utopia-Schrift des Thomas Morus* (Hildesheim 1971: 1929) (Δ 86).
- C, B Ιστ Broek, R.v.d., *The Myth of the Phoenix according to Classical and Early Christian Traditions* (Leiden-New York 1971) (Γ 132, 139).
- C Οίκ Brunner, O., *Bauer*, in: *Geschichtliche Grundbegriffe* (Εκδ. O. Brunner/ W. Conze/ R. Kosellek, τ. I, Stuttgart 1972) (Γ 176).
- Γεν Buber, M., *Pfade in Utopia* (Heidelberg 1950) (B 362).
- C, B Ιστ Buck, A., *Über einige Deutungen des Prometheus-Mythos in der Literatur der Renaissance*, in: *Romanica. Festschrift G. Rohlfs* (Halle 1958) (Δ 21).
- B Ιστ -----, *Aus der Vorgeschichte der Querelle des Anciens et des Modernes in Mittelalter und Renaissance*, DHR, τ. 20 (1958)^α (Δ 251).
- M, B Ανθρ -----, *Die Rangstellung des Menschen in der Renaissance: dignitas et miseria hominis*, AfK, τ. 42 (1960) (Γ 367).
- M, C, B Ανθρ -----, (Hrsg.), *Zu Begriff und Problem der Renaissance* (Darmstadt 1969) (Γ ,).
- B Bullough, G., *Bacon and the Defense of Learning* (1938), in: (ed.) *Vickers, B., Essential Articles for the Study of Francis Bacon* (London 1968) (Δ 222).
- C, B Φυσ Bulthaupt, P., *Zur gesellschaftlichen Funktion der Naturwissenschaften* (Frankfurt a.M. 1973) (Γ 333).
- C, B Αλχ Buntz, H., *Die europäische Alchimie vom 13. bis zum 18. Jahrhundert*, in: (Hrsg.), *E.E. Ploss u.a., Alchimia. Ideologie und Technologie* (München 1970). (Γ 305).
- M, C, B Ανθρ Burdach, K., *Sinn und Ursprung der Worte Renaissance und Reformation* (1910) (Γ , II2, 140), κατ
- M, C, B Ανθρ -----, *Über den Ursprung der Humanismus* (1913) (I21), in: *Reformation, Renaissance, Humanismus* (Darmstadt 1963: 19262).
- C, B Ιστ Burke, P., *The Renaissance Sense of the Past* (London 1969: 1970) (Γ 204).
- C Πολ -----, *Culture and Society in Renaissance Italy, 1420-1540* (London 1972) (Δ 301).
- B Ιστ Bury, J.B., *The Idea of Progress. An Inquiry into its Origin and Growth* (1920, New York 1955) (Δ 250).
- M, B Ανθρ Bush, D., *The Renaissance and English Humanism* (Toronto 1939) (Γ 357).

- C,B Θρ Busson, H., La religion des classiques (1660-1695) (Paris 1948) (Δ 204).
- C,B Πολ Butler, K.T., Louis Machon's "Apologie pour Machiavelle" 1643 and 1668, JWI, τ. III (1939/40) (Γ).
- M,C,B Παίδ Dutts, R. Freeman, A Cultural History of Western Education (New York 1955?, 1947) (Δ 270).
- Γεν Buvo, S., Utopie als Kritik, in: Säkularisation und Utopie Ernst Forstthoff zum 65. Geburtstag (Stuttgart 1967) (B).
- M,C,B Ανθρ Campana, A., The Origin of the Word "Humanist", JWCI, τ. IX (1946) (Γ 118).
- C,B 'Ιστ Camus, A., L' homme révolté (Paris 1951) (Δ 363).
- C,B Φυσ Capok, M., The Philosophical Impact of Contemporary Physics (Princeton, N.J. 1961) (Δ 140).
- M Στρ Caspari, F., More's "justum bellum", Eth, τ. LVI (1946) (Γ 428).
- M Πολ -----, Humanism and Social Order in Tudor England (Chicago 1954) (Δ 41).
- C,B 'Ανθρ Cassirer, E., Individuum und Kosmos in der Philosophie der Renaissance (Darmstadt 1969:1927) (Γ 333, 355, Δ 19)
- C,B 'Αλχ -----, Die platonische Renaissance in England und die Schule von Cambridge (Leipzig 1932) (Γ 284).
- M Chambers, R.W., Thomas More (1935, London 1951) (Γ 212, Δ 86, 224, 338).
- M,C,B Ανθρ Chastel, A., Mythe de la Renaissance. 1420-1520 (Genève 1969) (A , Γ 232, Δ 146)
- C,B 'Αλχ -----, Art et Humanisme à Florence au temps de Laurent Le Magnifique (Paris 1961) (Γ 184).
- M,C Κοιν Choay, F., L' urbanisme, utopies et réalités (Paris 1965) (Δ 301). Le Magnifique (Pan 1961) (Γ 184).
- M 'Ιστ Cioran, E.M., Geschichte und Utopie (1960, μτφρ. K. Leonhard, Stuttgart 1965) (Γ 361)
- M,C 'Ιστ Cioranescu, A., L' avenir du passé. Utopie et littérature (Paris 1972) (Γ)
- C,B Τεχ Cipolla, C.M., Guns, Sails and Empires; Technological Innovation and the Early Phases of European Expansion 1400-1700 (New York 1966) (Γ 94, 95, Δ 68).
- B 'Ιστ Clark, S., Bacon's Henry VIII: A Case-Study in the Science of Man, H Th, τ. 13 (1974) (Γ 212).
- C 'Ανθρ Cochrane, E. (ed.), The Late Italian Renaissance 1525-1630 (New York 1970) (Γ).
- B 'Ιστ Cochrane, R.C., Francis Bacon and the Architect of Fortune, StR, τ. V (1958) (Γ 199).
- C,B Πολ Cohen, I.B., The Eighteenth-Century Origins of the Concept of Scientific Revolution, JHI, τ. 37 (1976) (Γ 321).
- C Χιλ Cohn, N.R.C., The Pursuit of the Millennium. Revolutionary Millenarians and Mystical Anarchists of the Middle Ages (1957, London 1970) (Γ 110, Δ 337).
- C Χιλ Comito, T., Renaissance Gardens and the Discovery of Paradise, JHI, τ. 32 (1971) (Δ 163).

- C,B 'ΑΛΧ Conger, G.P., Theories of Macrocosms and Microcosms in the History of Philosophy (New York 1967;1922) (Γ 287).
- C,B Πολ Contiades, I., Thoma. Hobbes und das Osmanenreich, in: Hobbes-Forschungen (εκδ. R. Kosellek/R.Schnur, Berlin 1969). (Δ 330).
- M ΓΛ Cornelius, P., Languages in Seventeenth-and Eighteenth-Century Imaginary Voyages (Genève 1965) (Δ 237).
- C Corsano, A., Tommaso Campanella (Bari 1961) (Γ).
- C Κολυ Crahay, R., L' utopie religieuse de Campanella, in: Hommages à Marie Delcourt (Bruxelles 1970) (Γ 359).
- M,C Φυσ Curtius, E.R., Europäische Literatur und lateinischer Mittelalter (1948, Bern -München 1965⁵) (Δ 89).
- Γεν Dahrendorf, R., Pfade aus Utopia. Arbeiten zur Theorie und Methode der Soziologie (München 1967) ( ).
- B Φυσ Dangelmayr, S., Methode und System. Wissenschaftsklassifikation bei Bacon, Hobbes und Locke (Weisenheim a Glan 1974) (Δ II6).
- C Πολ Daumas, F., Le valeur de l'or dans la pensée égyptienne, FHR, τ. 149(1956) (Γ 161).
- C,B Πολ D'Avenel, G., La Noblesse française sous Richelieu (Paris 1901) (Δ 328).
- M,C,B Πολ Davies, E.T., The Political Ideas of Richard Hooker (London 1946) (Δ 312).
- C 'Ιστ Davis, C.T., Dante and the Idea of Roma (Oxford 1965) (Γ Delcourt, M., Le pouvoir du roi dans l' "Utopie" in: Mélanges offerts à M. Aber Lofranc (Paris 1936) (Δ 333).
- B 'Ιστ De Mas, E., La teoria della storia e le opere storiche di Saccone, F.τ. 15(1964) (Γ 205).
- C 'Ιστ De Mattei, R., Idea di Roma e idea universalistica in Campanella (Rome 1969) (Γ 421).
- C Χιλ Dempf, A., Sacrum Imperium Geschichts-und Staatsphilosophie des Mittelalters und der politischen Renaissance (Darmstadt 1954;1929) (Γ 246).
- M Προ Derrett, J.D.M., Gemistus Plethon, the Essenes, and More's Utopia, BHR, τ 27(1965) (Δ 86).
- M,C Πατδ Desproche, A., L' origine utopique, E,τ42(1974) (Δ 267).
- C,B Πολ Dayon, P., A propos des rapports entre la noblesse française et la monarchie absolue la première moitié du XVIIe siècle, RH, τ. CCXXXI (1964) (Δ 329).
- M,C,B Φυσ Dijksterhuis, E.J., Die Mechanisierung des Weltbildes (Berlin 1956) (Δ 189).
- C Di Napoli, G., Tommaso Campanella, filosofo della restaurazione cattolica (Padova 1947) (Γ , Δ 362).
- C 'Ιστ -----, L' immortalità dell' anime nel Rinascimento (Torino 1963) (Γ 308).
- C Πολ -----, Nicolas Machiavelli e l' aristotelismo nel Rinascimento. GM,τ. (1970) (Δ 216).
- Γεν D' Hondt, J., Utopie und Freiheit, PhP, τ S (1973) (Γ 379).
- Γεν Domenach, J.-M., L' utopie ou la raison dans imaginaire, E, τ45(1974) (B).

- Μ Πολ Donner, H.W., Introduction to Utopia (London 1945) (Δ 340).
Γεν Doren, A., Wunschträume und Wunschzeiten (Leipzig 1927)
(B)
- C Χιλ -----, Campanella als Chiliast und Utopist, in: Kultur
und Universalgeschichte, op. cit. (1927). (Γ 274, Δ 337).
- C Οίκ -----, Italienische Wirtschaftsgeschichte, τ. I (Jena
1934) (Γ ,).
- Μ, C, Β Πολ Dreitzel, H., Elitebegriff und Sozialstruktur. Eine sozio-
logische Begriffsanalyse (Stuttgart 1962) (Δ 272).
- Μ, C, Β Dubois, C.G., Problèmes de l' utopie (Paris 1968) (B
Γ 151, 277, Δ 97, 176, 210, 260, 264, 300, 340,
349).
- C Γλ Ducros, F., Tommaso Campanella poète (Paris 1969) (Γ 339).
C, Β Φυσ Duhem, P., Le système du monde. Histoires des doctrines cos-
mologiques de Platon à Copernic (Paris 1965; 1914),
τ. I (Γ 305), τ. II (Δ 127).
- C Κοιν Durant, W., Παγκόσμιος Ιστορία του πολιτισμού τ.Εξ: 'Αναγέν-
νησις (1953, μτφρ. "Α. 'Αλεξάνδρου. 'Αθήνα 1970) (Γ 180)
Γεν Duveau, G., Sociologie de l' Utopie et autres "Essais" (ἐκδ.
A. Ganiver, Paris 1961) (B ,).
- Μ, C, Β Παίδ Eby, F., The Development of Modern Education (1934, Engle-
wood Cliffs, N.J. 1952²) (Δ 114, 269).
- B Φυσ Eiseley, L., Francis Bacon and the Modern Dilemma (Lincoln
Nebr. 1961) (Δ 79).
- C Χιλ Eliade, M., Paradis et Utopie: Géographie mythique et Escha-
tologie, EJB , τ. 32 (1963) (Δ 163).
- C Κοιν Elliott, R.C., The Shape of Utopia: Studies in a Literary
Genre (Chicago, ill 1970) (Γ 185).
- Μ Πολ Elton, G.R., Sir Thomas More and the Opposition to Henry
VIII, Μ, τ. 15-16 (1967) (Δ 338).
- Μ, C Δικ Entrèves, A.P.d', Natural Law. An Introduction to Legal
Philosophy (1951, London 1970) (Δ 312).
- C Πολ Escalante, M.F., Libertad natural y poder politico en el
estado perfecto de Tomás Campanella (Sevilla 1969)
(Δ 336).
- B Φυσ Escat, G., Bacon (Paris 1968) (Δ 60).
C, Β Φυσ Eurich, N., Science in Utopia: A Mighty Design (Cambridge,
Mass. 1967). (Γ 334, 373, Δ 78, 269).
- Μ, C Πολ Falke, R., Persönliche Freiheit und die Utopien (Hamburg
1954) (Γ 380).
- B Φυσ Farrington, B., Francis Bacon: Philosopher of Industrial
Science (New York 1949) (Δ 59).
- C, Β 'Αλχ Federmann, R., Die königliche Kunst. Eine Geschichte des
des Alchemie (Wien 1964). (Γ 332).
- C Πολ Femiano, S., Studi sul Pensiero di Tommaso Campanella (Ba-
ri 1973) (Δ 216).
- Γεν Ferguson, J., Utopias of the Classical World (London 1975
(B , Γ 86, Δ 178).
- B 'Ιστ Ferguson, W.K., The Renaissance in Historical Thought: Fi-
ve Centuries of Interpretation (Boston 1948) (Γ 391

- C,B 'Αλχ Festugière, A.J., Hermétisme et mystique païenne (Paris 1967) (Γ 135, 143, 332, 360).
- M Προ Fink, C., Die Utopie des Thomas Morus und die Klosterrepublik auf dem Berge Athos, HJb, τ. LC (1930) (Δ 86).
- Γεν Finley, M., Utopianism Ancient and Modern, in: The Critical Spirit: Essays in Honor of H. Marcuse (ἐκδ. K.H. Wolff/B. Moore, Jr., Boston 1967) (B).
- C Χιλ Firpo, L., Ricerche campanelliane (Firenze 1947) (Γ 267, 274)
- C Πολ -----, Lo Stato ideale della Controriforma (Bari 1957) (Γ ,).
- B 'Αλχ Fisch, H., Bacon and Paracelsus, CJ, τ. 5 (1952) (Γ 341).
- M,C,B Παιδ Fisher, R.T., Classical Utopian Theories of Education (New York 1963) (Δ 257, 266).
- M Πολ Fleisher, M., Radical Reform and Political Persuasion in the Life and Writing of Thomas More (Genève 1973). (Γ 359, 428, Δ 134, 275, 296, 299, 364).
- C Πολ Foerster, R.H., Europa. Geschichte einer politischen Idee (München 1967). (Γ 435).
- C,B 'Αλχ Foucault, M., 'Ιστορία της τρέλας (1964, μτφρ. Φρ. 'Αμπατζοπούλου, 'Αθήνα 1975) (Γ 232).
- C Παιδ Φράγκος, Χρ.Π., Εισαγωγή στη γενική μεθοδολογία της Ψυχοπαιδαγωγικής (Θεσσαλονίκη 1968) (Δ II4).
- C,B 'Αλχ Frazer, R., The Dark Ages and the Age of Gold (Princeton, N.J. 1973) (Γ 346).
- Γεν Freund, J., Das utopische in des gegenwärtigen politische Ideologien, in: Säkularisation und Utopie, op.cit. (1967) (B , Δ 224, 364, 364).
- M,B Θρ Freund, M., Die Idee der Toleranz im England der grossen Revolution (Halle-Saale 1927) (Δ 218).
- M Πολ -----, Zur Deutung der Utopia des Thomas Motus: Ein Beitrag zur Geschichte des Staatsräson in England, HZ, τ. 142 (1930) (Δ 340).
- M,C,B Πολ Freyer, H., Die politische Insel. Eine Geschichte der Utopien von Platon bis zur Gegenwart (Leipzig 1936) (A , B , Γ 274, 288, 379, 431).
- C Χιλ Freyhan, R., Joachimism and the English Apocalypse, JWC I τ. XVIII (1955). (Γ 261).
- Γεν Frye, N., Varieties of Literary Utopias (1965), in (ed) Manuel (1967). (B , Δ 302).
- C,B Στρ Fuller, J.F.C., The Armament and History (New York 1945) (Γ 96).
- B 'Ιστ Fussner, F. Smith, The Historical Revolution English Historical Writing and Thought 1580-1640 (London 1962) (Γ 200.205).
- Γεν Gabel, J., Idèologies (Paris 1974) (B).
- Γεν Garaudy, R., 'Η άλλη λύση (1972, μτφρ. Β. Καπετονογιάννη, 'Αθήνα 1973) (B , Δ 368).
- C,B 'Ιστ Garin, E., Der Begriff der Geschichte in der Philosophie der Renaissance (1951), in (Hrsg.) A. Buck, op.cit., μτφρ. I. Sertorius (1969) (Γ 214, Δ 248).

- M,C Παιδ Garin, E., L' éducation de l' homme moderne. La pédagogie de la Renaissance. 1400-1600 (1957, μτφρ: J. Humbert, Paris 1968) (Δ 263).
- C,B Πολ -----, Scienza e vita civile nel Rinascimento (Bari 1965) (Δ 40).
- C,B Φυσ -----, Schede, RCSF, τ. 29(1974) (Δ 128).
- B 'Αλχ Garner, B.C., Francis Bacon, Natalis Comes and the Mythological Tradition, JWCI, τ. XXXIII (1970) (Γ 341).
- C 'Ιστ Gatz, B., Weltaltes, goldene Zeit und sinnverwandte Vorstellungen (Hildesheim 1967) (Γ 163, 305).
- B 'Ιστ Gentile, G., Verites Filia Temporis (1920), in: Il Pensiero Italiano der Rinascimento (Firenze 1940³) (Δ 248).
- M,C,B Οίκ George, C.H., English Calvinist Opinion on Usury, 1600-1640, JHI, τ. 18(1957). (Δ 43).
- M,C,B Χιλ Giamatti, A. Bartlett, The Earthly Paradise and the Renaissance Epic (1966, Princeton, N.J. 1969) (Γ 159).
- C Δικ Gilmore, M.P., Humanists and Jurists (Cambridge, Mass. 1963) (Γ 122).
- C Πολ Gilson, G., Les Métamorphoses de la cité de Dieu (Louvain-Paris 1952) (Δ 337).
- M Θρ Gleason, J.B., Sun-Worship in More's Utopia, in: Le soleil à la Renaissance, colloque international (Paris - Bruxelles 1965) (Δ 219).
- C Πολ Gollwitzer, H., Geschichte des weltpolitischen Denkens, τ. I (Göttingen 1972) (Γ 98, 432, Δ 156).
- M Γεω Goodey, B.R., Mapping "Utopia": A Comment on the Geography of Sir Thomas More, GR, τ. LX (1970) (Δ 169).
- C Θρ Gotthein, E., Reformation und Gegenreformation (εκδ. E. Salin, München-Leipzig 1924). (Γ).
- M,C,B Πολ Gough, J.W., The Social Contract (1936, Oxford 1967) (Γ 407)
- M,C,B Οίκ Gould, J.D., The Price Revolution Reconsidered, EHR, τ. (1964) (Δ 153).
- C,B Πολ Gramsci, A., Note sul Machiavelli, sulla politica e sullo stato moderno (Torino 1966:1949:1935) (Γ).
- Γεν Grauss, F., Social Utopias in the Middle Ages, PP, τ. 38 (1967) (B , Γ 159, Δ 154).
- M,C Γλ Grayson, C., Lorenzo, Machiavelli and the Italian Language, in: Italian Renaissance Studies: A Tribute to the late Cecilia M. Ady (εκδ. E.F. Jacob, New York-London 1960). (Δ 229).
- M,C Κοιν Grendler, P.F., Utopia in Renaissance Italy: Doni's New World, JHI, τ. 26(1965) (Γ 185).
- C,B Πολ Griewank, K., Der neuzeitliche Revolutions begriff (1953, εκδ. I. Horn-Staiges, Frankfurt a.M. 1973) (Γ 321.321)
- B Πολ Gunn, J.A.W., "Interest will not lie". A Seventeenth-Century Political Maxim, JHI, τ. 29(1968) (Γ 437).
- Γεν Gustafsson, L., Utopien (1969, μτφρ. H. Grössel, München 1970). (B).
- M,C Παιδ Guter, J., Pädagogik in Utopia Erziehung und Arbeitwelt in sozialpolitischen Utopien der Neuzeit (Neuwied-Berlin 1968) (B , Δ 87, 263, 265).

- C,B 'ΑΛΧ Haberkamm, K., "Sensus Astrologicus" Zum Verhältnis von Literatur und Astrologie in Renaissance und Barock (Bonn 1972) (Γ 187).
- M Πολ Habermas, J., Theorie und Praxis (Neuwied-Berlin 1963). (B , Γ).
- M,C Κοιν Hanke, L., Aristotle and the American Indians (London 1959) (Γ 432.Δ 157, 160).
- B 'ΑΛΧ Hattaway, M., The Paradoxes of Solomon: Learning in the English Renaissance, JHI, τ. 29 (1968) (Γ 349).
- M,C,B Κοιν Hausser, A., Κοινωνική Ιστορία της Τέχνης (1951, μτφ. Τ. Ρόνδουλη, τ. Β' Αθήνα 1970) (Γ 126, 179, Δ 249).
- Γεν Hausser, R., Utopie und Hoffnung, in: Säkularisation und Utopie, op. cit. (1967) (Δ 362).
- Γεν Haydn, H., The Counter-Renaissance (New York 1950) (Γ 352, Δ 124, 308).
- M,C,B Heinisch, K.J. (Hrsg.), Der utopische Staat (Reinbeck 1960) (A ,).
- B 'ΑΛΧ Heinrich, K., Mytheninterpretation bei Francis Bacon, in: Parmenides und Jona (Frankfurt a.M. 1966) (Γ).
- M ΓΛ Heisermann, A.R., Satire in Utopia, PMLA, . 78 (1963) (B
- M,C,B 'Ιστ Heiss, R., Utopie und Revolution. Ein Beitrag zur Geschichte des fortschrittlichen Denkens (München 1973) (B Δ 92).
- C Κοιν Heninger, S.K., The Renaissance Perversion of Pastoral, JHI, τ. 22 (1961) (Γ 179).
- C,B Φυσ Henningsen, J., "Enzyklopädie" Zur Sprach- und Bedeutungsgeschichte eines pädagogischen Begriffs, AfB, τ. 10 (1966) (Δ 114).
- M,C,B Herztler, J.O., The History of Utopian Thought (1923, New York 1965) (B , Δ 201, 323).
- M ΓΛ Hexter, J.H., More's "Utopia": The Biography of an Idea (Princeton, N.J. 1952) (A).
- C Χιλ Hill, C., Antichrist in Seventeenth-Century England (London 1971) (Γ 253).
- C Χιλ Hinrichs, C., Luther und Müntzer (Berlin 1952) (Γ 311).
- B Πολ Hippel, E.V. Bacon und das Staatsdenken des Materialismus (1934, Wiesbaden MCMXLVIII²) (Δ 78).
- M,C,B Οικ Holl, K., Geschichte des Wortes Beruf (1924), in: Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte, τ. III (Tübingen 1928) (Δ 25).
- C Κοιν Holloway, M., Heavens on Earth. Utopian Communities in America 1680-1880 (1951, New York 1966²) (Δ 161, 350).
- M,C,B 'ΑΛΧ Honigmann, E., Die sieben klimata und die πλείεις έρσημοι. Eine Untersuchung zur Geschichte der Geographie und Astrologie im Altertum und Mittelalter (Heidelberg 1929) (Γ 314).
- M,C 'Ιστ Horkheimer, M., Anfänge der bürgerlichen Geschichtsphilosophie (1930, Frankfurt a.M.-Hamburg 1971) (B
- B Φυσ Horsfeld, P., Francis Bacon und die naturwissenschaftliche Begriffe seiner Zeit (Bonn 1951) (Δ 123).

- C Χιλ Hubaux, J./Leroy, M., Le mythe de Phénix dans les litté-
ratures grecque et latine (Liège-Paris 1939) (Γ 135)
- M Πολ Huber, E.R., Machtstaat und Utopie, ZfgS, τ.102(1941)
(Δ 322).
- M 'Ιστ Huber, R., Traditions festigkeit und Traditions kritik bei
Thomas Morus (Basel 1953) (Γ 229).
- Γεν Huizinga, J., Herbst des Mittelalters (1923, μτφρ. T. Wolff-
Möckeburg, München 1933³) (Γ 352).
- C Φυσ Jammer, M., Concepts of Space (1954, Cambridge, Mass. 1957²)
(Γ 325).
- Γεν Jaspers, K., Philosophie, τ. I (1933, Berlin 1956) (Γ 384)
- B 'Ιστ Jeuneau, E., Nani gigantum humeris insidentes, Essai d'
interprétation de Bernard de Chartes, V, τ.5 (1967)
(Δ 251).
- C, B Φυσ Johnson, F.R., Astronomical Thought in Renaissance England
1500-1645 (Baltimore 1937) (Δ 104, 192).
- M, C, B Κοιν Johnson, J.T., The Covenant Idea and the Puritan View of
Marriage, JHI, τ. 32 (1971) (Δ 351).
- M Johnson, R.S., More's "Utopia": Ideal and Illusion (New Ha-
ven-London 1969) (B).
- C, B Κοιν Johnstone, P. H., The rural Socrates, JHI, τ. 5 (1944)
(Γ 182).
- B 'Ιστ Jones, R., Ancients and Moderns. A study of the Scientific
Movements in Seventeenth-Century England (1939,
Berkeley and Los Angeles 1965) (Γ 193, Δ 150, 196, 243)
- C, B 'Αλχ Jung, C.B., Psychologie und Alchemie (1944), in: GW, (έκδ.
D. Baumann /L. Jung-Merker/E. Rüd., τ.12, Olten-Frei-
burg i.Br. 1972) (Γ 141, 143, 169, 287, 287, 301, 328, 332,
Δ 301).
- M, B Κοιν Kamen, H., The Iron Century. Social Change in Europe 1550
to 1660 (London 1971) (Γ 391, Δ 272).
- C Χιλ Kamlah, W., Utopie, Eschatologie, Geschichteleologie
(Mannheim 1969) (Δ 361).
- C, B Φυσ Κανελλόπουλος, Π., 'Ιστορία του εύρωπαϊκού πνεύματος, Μέ-
ρος Β': Από Αθήνα στον Μπάχ, τεύχ. Β' (Αθήνα
1968) (Δ 190).
- Γεν Kateb, G., Utopia and its Enemies, An Analysis of Anti-
utopian Writing (London-New York 1963) (A).
- M Κοιν -----, Utopia and the Good Life, (1965), in: (ed) Ma-
nuel (1967) (Γ 379, Δ 53).
- C, B Τεχ Keller, A.G., A Renaissance Humanist Looks at "New" Inven-
tions: The Article "Horologium" in Giovanni Tortel-
li's De orthographia, TC, τ. II (1970) (Δ 71).
- B 'Ιστ Kelley, D.R., Historia integra: François Daudouin and his
Conception of History, JHI, τ. 25 (1964) (Δ 310).
- Γεν Kerényi, K., Ursinn und Sinnwandel des Utopischen, EJB, τ
32 (1963) (B).
- C Χιλ Kestenberg-Gladstein, R., The "Third Reich" A Fifteenth-
Century Polemic against Joachimism, and its Back-
ground, JWCI, τ. 18 (1955) (Γ 110, 256).

- M,C,B Χιλ Kesting, H., Utopie und Eschatologie. Zukunftserwartungen in der Geschichtsphilosophie des 19 Jahrhunderts, ARS, τ. 4I (1964/55) (A , Δ 255).
- M Δικ Kisch, G., Erus die Jurisprudenz seiner Zeit (Basel 1960) (Δ 134).
- C,B 'Ιστ Klempf, A., Die Säkularisierung der universalhistorischen Auffassung. Zum Wandel des Geschichtsdenken im 16 und 17 Jahrhundert. (Göttingen-Berlin 1960) (Γ 206, 3II).
- M Γλ Knowlson, J.R., The Ideal Languages of Veiras, Foigny, and Tussot de Patot, JHI, τ. 24(1963) (Δ 237).
- B Δικ Kocher, P.H., Francis Bacon on the Science of Jurisprudence JHI, τ. 18(1957). (Δ316).
- Γεν Kofler, L., Zur Geschichte der bürgerlichen Gesellschaft (1948, Neuwied-Berlin 19714) (229).
- Γεν Kolakowski, L., Der Mensch ohne Alternative (1957, μτφρ. W. Bronska-Pampach, München 1960) (A).
- C,B Πολ Κονδύλης, Γ., Είσαγωγή, in : Μακιαβέλλι, έργα, τ. I ('Αθήνα 1971) (Γ , 204, 279).
- C Χιλ Konrad, R., Das himmlische und das irdische Jerusalem im mittelalterlichen Denken, in: Speculum Historiale, op.cit.(1965) (Γ 101).
- C,B 'Αλχ Kranz, W., Kosmos, AfB, τ. II(1957) (Δ 309).
- M,C,B 'Ανθρ Kristeller, O., The Classical and Renaissance Thought Cambridge, Mass. 1955) (Γ , 284, 393, Δ 206).
- M 'Ιστ -----, Renaissance Concepts of Man and Other Essays (New York 1972) (Γ 308).
- Γεν Krysmanski, H.-J., Die utopische Methode. Eine literatur- und wissensoziologische Untersuchung deutscher utopischer Romane des 20. Jahrhunderts (Köln-Opladen 1963) (B).
- C,B Φυσ Κυριαζόπουλος, Σπ.Δ., Η παρουσία της φυσικής επιστήμης ('Αθήνα 1963) (Δ 130).
- M,C,B Τεχ -----, Η καταγωγή του Τεχνικού πνεύματος ('Αθήνα 1965) (B , Γ 94, 149, 246, 334, 410, Δ 24, 35, 54, 80, 81, 90, 97, 100, 105, 107, 152);
- C,B Πολ -----, Πολιτικά αίτια της 'Ηθικής του 'Αριστοτέλους ('Ιωάννινα 1972) (Γ 430, Δ 308).
- C,B Στρ -----, Τά όπλα της Ευρώπης. Πολεμολογία ('Ιωάννινα 1974) (Γ 94).
- C Πολ -----, Τό προσκόνημα της 'Ελλάδος εις την 'Ανατολήν (1974/75), εν : Λόγος και 'Ηθος. φιλοσοφία του άρχαίου 'Ελληνικού πνεύματος ('Ιωάννινα 1976) (Γ 151)
- C 'Ιστ -----, Δικαιοσύνη και αλήθεια εις τον 'Ησίοδον (άνάτ.'Ιωάννινα 1975) (Γ 163, Δ III).
- C 'Ιστ Ladner, G.B., The Idea of Reform. Its impact on Christian Thought and Action in the Age of Fathers (Cambridge, Mass. 1959) (Γ , 159).
- Γεν Landauer, G., Die Revolution (Frankfurt a.M. 1907)(B
- C,B Πολ Lapeyre, H., Les Monarchies européennes du XVIe siècle (Paris 1967) (Γ 427, 432, 441).

- B Φυσ Larsen, R.E., The Aristotelianism of Bacon's Novum Organum, JHI, τ. 23 (1962) (Δ 211).
- M Πολ Lebègue, R., Rabelais, the Last of the French Erasmusians, JWCI, τ. 12(1949) (Δ 286).
- C,B 'Αλχ Lebzelter, G., Johannes Kepler und die Astrologie, PN, τ. 13 (1971) (Γ 279).
- 'Ι,C Θρ Lecler, J., Histoire de la tolérance au siècle de la Réforme, τ. I, II (1951, Paris 1965³) (Γ , Δ 27).
- M Γλ Le Doucuff, M., La rêverie dans "Utopia", RMM, τ. 78 (1973) (B).
- C,B Τεχ Le Goff, J., Le temps du travail dans la "crise" du XIVe siècle: du temps médiéval au temps moderne, MA, τ. 69 (1963) (Δ 105).
- B 'Αλχ Lemmi, C., The Classical in Bacon. A Study in Mythological Symbolism (Baltimore 1933) (Γ 341, Δ 19).
- M,C 'Ιστ Levin, H., The Myth of the Golden Age in the Renaissance (London 1970) (B , , 145, 151, 159, 187, Δ 9, 153, 160, 165, 178).
- C Πολ Lewy, F.J., Constitutionalism and Statecraft during the Golden Age of Spain: A Study of the Political Philosophy of Juan de Mariana, S.J. (Genève 1960) (Γ 414).
- B 'Αλχ Linden, S.J., Francis Bacon and Alchemy: The Reformation of Vulcan, JHI, τ. 35(1974) (Γ 341).
- C 'Ιστ Lipsker-Zarden, E., Der Mythos von goldener inder Schäferdichtungen Italiens und Frankreichs zur Zeit der Renaissance (Berlin 1933) (Γ 159).
- C Χιλ List, G., Chiliastische und radikale Reformation. Die Erneuerung der Idee vom tausendjährigen Reich im 16 Jahrhundert (München 1973) (B , , Γ 250, Δ 361).
- M,C Κοιν Lockwood, M., The Experimental Utopia in America, in (ed.) Manuel (1967) (Δ 161).
- Γεν Lovejoy, A., The Great Chain of Being. A Study of the History of an Idea (1936, Cambridge, Mass 1970⁹) (Δ 196, 202).
- B Οίκ Lowry, S.T., The Archaeology of the Circulation Concept in Economic Theory, JHI, τ. 34(1974) (Γ 202).
- B 'Ιστ Luciani, Y., Bacon and Guicciardini, PMLA, τ. LXII(1947) (Γ 230).
- B Πολ Lübbe, H., Zur politischen Theorie der Technokratie (1962), in: Theorie und Entscheidung (Freiburg i. Br. 1971) (Δ 95).
- Γεν Lukàcs, G., Klassenbewusstsein (1920), in: Geschichte und Klassenbewusstsein (1923, Darmstadt-Neuwied 1968) (A).
- B Δικ McCabe, B., Francis Bacon and the Natural Law Tradition, NLF, τ. 9 (1964) (Δ 316).
- Γεν Mach, E., Erkenntnis und Irrtum. Skizzen zur Psychologie der Forschung (Leipzig 1905) (B).
- M Πολ Mc Conica, J.K., English Humanists and Reformation Politics under Henry VIII and Edward VI (Oxford 1965:1968) (B).

- M Γρω Mackie, J.D., *The Earlier Tudors: 1485-1558* (Oxford 1952) (Δ 170)
- M Τεχ MacLean, A., *Humanism and the Rise of Science in Tudor England* (London 1972) (Γ 391).
- C,B Πολ Maclear, J.F., *Popular Anticlericism in the Puritan Revolution* JHI, τ. 17 (1956) (Γ 244).
- B Φυσ McRae, R.F., *The Problem of the Unity of the Sciences: Bacon to Kant* (Toronto 1961) (Δ 117).
- C Πολ Maffei, D., *La donazione di Costantino nei giuristi medievali* (Milano 1964). (Γ 411).
- Γεν Maffesoli, M., *(Histoire et utopie)*, Lhs ,n° 31-32 (Γεν.-Ιουν. 1974) (B)
- C,B 'Αλχ Mandrou, R., *Magistrats et sorciers en France au XVIIe siècle* (Paris 1968) (Γ 261, 334).
- Γεν Mannheim, K., *Ideologie und Utopie* (1929, Frankfurt a.M. 1969) (A , B ,).
- Γεν Manuel, F.E. (ed), *Utopias and Utopian Thought* (Boston 1967)
- C,B 'Ιστ Manuel, F.G., *Shapes of Philosophical History* (Stanford 1965) (Γ 221).
- M Πολ Marc'Hadour, G., *Freedom and authority in the Sixteenth Century of Sir Thomas More*, RN, τ. 19 (1966) (Γ 379)
- M Προ -----, *Thomas More et la Bible* (Paris 1969) (Δ 86)
- Γεν Marcuse, H., *Για την άπελευθέρωση δοκίμιο* (1969, μτφρ. Ν. Αλυπότη, 'Αθήνα 1971) (A).
- C Πολ Martens, E., *"Das Reich der Notwendigkeit" und "Das der Freiheit"*, Ein aristotelisches Lehrstück bei Marx, ZPhF, τ. XXVIII (1974) (Γ 378).
- M,C,B Κοιν Martin, A., *Soziologie der Renaissance* (Stuttgart 1932) (Γ 229).
- C,B 'Ιστ Martin, A.J., *Livre, pouvoirs et société à Paris au XVIIe siècle* (1598-1601), τ. II (Genève 1969) (Γ 210).
- M,C,B Θρ Masai, F., *Plèthon et le platonisme de Mistra* (Paris 1956) (Δ 220).
- M,C,B Πολ Mattingly, G., *Renaissance Diplomacy* (London 1955) (Γ 441).
- C Πολ Meinecke F., *Die Idee der Staatsräson in der neueren Geschichte* (1924), In: *Werke* (Έκδ. Η. Herzfeld / C. Hinrichs / W. Hofer, τ. München, 1957). (Γ , Δ 391, 322, 336).
- M Πολ Meissner, P., *England im Zeitalter von Humanismus, Renaissance und Reformation* (1945, Έκδ. Η. Kauter, Heidelberg 1952) (Δ 184, 339, 340).
- M Πολ Merlaud, A., *L' Utopie: Une bouteille à la mer*, M, τ. 15/16 (1966) (Δ 229).
- M Πολ -----, *Thomas More* (Paris 1973) (Γ 379).
- B 'Ιστ Merton, R. K., *On the Shoulders of Giants* (New York 1965) (Δ 251).
- C Φυσ Meures, J., *Nikolaus von Kues und die Entwicklung des astronomischen Weltbildes*, PN, τ. IX (1965) (Δ 199).
- B Φυσ Minkowski, H., *Die Neu-Atlantis des Francis Bacon. Ein Beitrag zur Geistesgeschichte des 17 Jahrhunderts* (Berlin 1936) (Γ 339).

- C Χιλ Misner, P., Neumann and the Tradition concerning the Papal Antichrist, Ch Hi, τ. 12 (1973) (Γ 256).
- C,B Φυσ Mittelstrass, J., Die Rettung Phänomene (Berlin 1962). (Δ 127).
- M,C,B'Ιστ -----, Neuzeit und Aufklärung. Studien zur Entstehung der neuzeitlichen Wissenschaft und Philosophie (Berlin-New York 1970). (A , B , Δ 254).
- M Πολ Möbus, G., Politik des Heiligen. Geist und Gesetz der Utopia des Thomas Morus (Berlin 1953) (B).
- M,C Χιλ Molnar, T., Utopia. The Perennial Heresy (New York 1967) (B).
- C,B 'Ιστ Μπαγιόνας, Α., 'Η ιστορικότητα της συνειδήσεως στη φιλοσοφία του γαλλικοῦ διαφωτισμοῦ (Θεσσαλον. 1974) (B , Δ123, 213)
- C,B 'Ιστ -----, 'Ιστορισμός κατ' Ανθρωπισμός, Π.τ. 12 (1975) (Δ 20).
- Γεν Mucchieli, R., Le mythe de la cité ideale (Paris 1960) (Δ 300, 362, 364).
- Γεν Mumford, L., The Story of Utopias (New York 1922) (B).
- C,B Τεχ -----, Technics and Civilisation (London 1934) (Δ 105, 105).
- M,C Κοιν -----, Utopia, the City and the Machine (1965), in: (ed.) Manuel (1967) (Δ 300).
- C,B Πολ Mussolini, B., Preludio al Machiavelli (1924), in: Opera omnia, τ. XX (Firenze 1956) (Γ).
- B 'Ιστ Nadel, G.H., History as Psychology in Francis Bacon's Theory of History, HTh, τ. 5 (1966) (Γ 217).
- M Προ Nagel, A.F., Lies and the Limitable Inane: Contradiction in More's Utopia, RQu, τ. XXVI (1973). (A).
- C,B 'Ιστ Namer, E., La philosophie Italienne (Paris 1970) (Δ 212).
- C,B Πολ Nelson, E.W., The Origins of Modern-of-Power Politics, MH, τ. I (1943) (Γ 438, 442).
- Γεν Nestle, W., Griechischtephilosophie (1933), in: Griechische Weltanschauung in ihrer Bedeutung für die Gegenwart (Aalen 1969:1946) (B).
- M Προ Neumann, H., On the Platonism of More's Utopia, SR, τ.33 (1966) (Δ 221).
- Γεν Neusüss, A. (Hrsg.), Utopie. Begriff und Plänomen des Utopischen (Neuwied-Berlin 1968) (B 3).
- C Φυσ Nicholson, M., A World in the Moon. A Study of the Changing Attitude toward the Moon in the XVII and XVIII Centuries (Northampton 1936) (Δ 202).
- M,C,B Θρ Nilsson, M.P., Geschichte der griechischen Religion, τ. II (1950, München MCMLXI²) (Δ 191).
- M Πολ Nipperdey, T., Die Funktion der Utopie in politischen Denken der Neuzeit, AfK, τ. 44 (1962) (B).
- M Πολ -----, Thomas Morus, in: Klassiker des politischen Denkens (Έκδ. H. Maier, H. Rausch, H. Denzer, τ. I: Vom Plato bis Hobbes, 1966, München 1968²) (A B , , Δ 254, 260, 262, 300, 344, 362, 364).
- C Φυσ Oeser, E., Die philosophische Bedeutung Weltharmonie Kellers, PN, τ. 13 (1971) (Δ 200).

- M Πολ Oncken, H., Die Utopia des Thomas Motus und das Machtproblem in der Staatslehre (Heidelberg 1922) (A , B , Δ 322, 340).
- M,C,B Κοιν Oppenheimer, F., System der Soziologie, τ. IV: Stadt und Bürgerschaft Die Neuzeit (1934, Stuttgart 1964²) (Γ 258, Δ 226).
- B Πολ Orsini, N., Bacon e Machiavelli (Genova 1936) (Γ , Δ 40)
- B Πολ -----, "Policy or the Language of Elizabethan Machiavellianism, JWCI, τ. 9(1946) (Γ 205).
- Γεν Ortega y Gasset, J., Vom Menschen als utopischen Wesen. Vier Essays (Stuttgart 1952) (B)
- C,B 'Αλχ Panofsky, E. / Saxl, F., Dürer's "Melancholia I". Eine Quellen- und typengeschichtliche Untersuchung (Leipzig-Berlin 1923) (Γ 189, 231).
- C,B 'Ιστ -----, Studies in Iconology (1939, New York 1962²) (Δ 21, 248).
- C,B Στρ Partington, J.R., A History of Greek Fire and Gunpowder (Chicago 1960) (Γ 93, 95, Δ 71).
- B Φυσ Paterson, A.M., Francis Bacon and Socialized (Springfield, Ill. 1973) (Δ 52).
- C Χιλ Patrides, C.A., Renaissance Thought on the Celestial Hierarchy: The Decline of a Tradition, JHI, τ. 18(1957) (Γ 282).
- C Χιλ Patsch, H. R., The Other World according to Descriptions in Medieval Literature (Cambridge, Mass. 1950) (Δ 163).
- M,C,B Τεχ Πεπονής, Α.Ι., 'Η μεγάλη έπικοινωνία. 'Απ'τό πανάρχαιο φαινόμενο στις σημερινές πρόβλημα ('Αθήνα 1974) (Γ 391)
- C,B 'Αλχ Pouckert, W.-E., Pansophie, Ein Versuch zur Geschichte des weißen und schwarzen Magie (1935, Berlin 1956²) (Γ 316).
- C,B 'Αλχ -----, Astrologie, τ. I (Stuttgart 1960) (Γ 279, 320)
- C Πολ Φίλιας, Β., Κοινωνία και έξουσία στην 'Ελλάδα, τ. I: 'Η νέα αστικοποίηση 1800-1864 ('Αθήνα 1974) (Γ II6).
- Γεν Picht, G., Prognose-Utopie-Planung. Die Situation des Menschen in der Zukunft der technischen Welt (1967, Stuttgart 1971³) (A).
- M Θρ Pineas, P., Thomas More and Tudor Polemics (Bloomington-London 1968) (Δ 30).
- M,C Οίκ Pirronne, H., Mahomet et Charlemagne (Paris-Bruxelles 1937⁸) (Δ 43).
- C Χιλ Podskalsky, G., Byzantinische Reichseschatologie (München 1972) (Γ 311).
- C Χιλ Poesch, J., The Beasts from Job in the Liber Floridus manuscripts, JWCI, τ. XXXIII (1970) (Γ 257).
- M,C,B Θρ Pohlmann, R., Autonomie, in: Historisches Wörterbuch der Philosophie (έκδ. J.Ritter, τ. I, Basel-Stuttgart (1971) (Γ)).
- Γεν Polak, F.L., The Image of the Future, τ. I (μτφρ. E. Boul-

- ding, Leyden-New York 1961) (A).
- M Πολ Polin, P., Politique et philosophie chez Thomas Hobbes (Paris 1952) (A)
- M ΓΑ Pons, E., Les langues imaginaires dans le voyage utopique. I: Un pré-cours: Thomas Morus, BIC, τ. 10(1930) (Δ 237, 239)
- Γεν Popper, K.P., The Poverty of Historicism (1957, London 1969) (Γ 380).
- Γεν Utopie and Violence (1948), in: Conjectures and Refutations (1963, London 1972⁴) (Γ 380).
- Γεν -----, The Open Society and Its Enemies, τ. I (1945, London 1973⁵) (Δ 363).
- C ΧΙΛ Pratt, K.J., Rome as Eternal, JHI, τ. 26(1965) (Γ 138).
- M Πολ Prélot, M., Histoire des idées politiques (1957, Paris 1970⁴) (Δ 339).
- C ΧΙΛ Preuss, H., Die Vorstellungen vom Antichrist (Leipzig 1906) (Γ 246).
- B Φυσ Prior, M.E., Bacon's Man of Science, JHI, τ. 15(1954) (Δ 64).
- C, B Πολ Procacci, G., Studi sulla fortuna di Machiavelli (Roma 1965) (Γ)
- B Φυσ Purver, M., The Royal Society: Concept and Creation (London 1967) (Δ 342).
- C ΧΙΛ Quabbe, G., Das letzte Reich. Wandel und Wesen der Utopie (Leipzig 1933) (Γ 211, Δ 362).
- C, B Πολ Raab, F., The English Face of Machiavelli. A Changing interpretation, 1500-1700 (ἐκδ. H. Trevor-Roper, London 1964) (Γ , 437).
- C Γρ Radke, G., Die Götter Altitaliens (Münster 1965) (Γ 134).
- B Πολ Raggio, O., The Myth of Prometheus. Its Survival and Metamorphoses up to the Eighteenth Century, JWC1, τ. 21 (1958) (Δ 21).
- M, C ΧΙΛ Raitière, M.N., More's Utopia and the City of God, StR, τ. 20 (1973) (Δ 362).
- M, C Κοιν Ransford, O., The Slave Trade. The Story of Transatlantic Slavery (London 1971) (Δ 352).
- C, B Πολ Rathé, C.E., Innocent Gentillet and the First "Anti-Machiavelli", BHR, τ. 27(1963) (Δ 327).
- M, C Πολ Rawson, E., The Spartan Tradition in European Thought (Oxford 1967) (Γ 86).
- C ΧΙΛ Reeves, M., The Abbot Joachim and the Society of Jesus, MRS, τ. V (1961) (Δ 159).
- C ΧΙΛ -----, Joachimist Influence on the Idea of a Last World Emperor, T, τ. XVII(1961) (Γ 110, 249, 266, 270).
- C ΧΙΛ -----, The Influence of Prophecy in the Later Middle Ages: A Study of Joachimism (Oxford 1969) (Γ 246, Δ 293).
- C ΧΙΛ Rehm, O.W., Der Untergang Roms im abendländischen Denken (Darmstadt 1966:1930) (Γ).
- M Γρ Reynolds, E. E., Saint Thomas More (London 1953) (Γ 212).
- M Ανθρ -----, Thomas More and Erasmus (New York 1965) (B)
- M Γρ -----, The Field is Won. The Life and Death of Saint Thomas More (London 1968) (B , Γ 171, Δ 286).

- C,B Φυσ Riggenbach, E., Der Wahn vom perpetuum mobile, in: E. W. Bauer (Hrsg), Das Bild der Natur : Aus der Welt der Technik (Stuttgart 1967) (Δ 104).
- M,C,B Κοιν Rihs, C., Les philosophes utopistes. Le mythe de la cité communautaire en France au XVIIIe siècle (Paris 1970) (Δ 178).
- M Πολ Ritter, G., Machtstaat und Utopie. Von Streit um die Dämonie der Macht seit Machiavelli und Morus (München-Berlin 1940) (Δ 322, 340).
- B 'Ιστ Rosenthal, J. T., Plus ultra, non plus ultra, and Columbar device or Emperor Charles V, JWC1, τ. XXXIV (1971) (Δ 151).
- B 'Ιστ Rossi, P., Il Mito di Prometeo e gli Ideali della Nuova Scienza, RF, τ. XLVI (1955) (Δ 21).
- B 'Αλχ -----, Francesco Bacone: Dalla Magia alla Scienza (Bari 1957). (Γ 331, 341, 342, Δ 21).
- C Πολ Rubinstein, N., The Beginnings of Political Thought in Florence, JWC1, τ. VC (1942) (Γ II4).
- C 'Αλχ Russell, J. B., Witchcraft in the Middle Ages (Ithaca-London 1972) (Γ 334, Δ 350).
- Γεν Ruyer, R., Utopie et les utopiques (Paris 1950) (A ,B , Δ 275, 300, 363).
- M,C,B Πολ Sabine, G.H., 'Ιστορία τῶν πολιτικῶν θεωριῶν (1937, μτφρ. Μ. Κρῖσπη, 'Αθήνα χ.χ.) (Γ , Δ 85).
- M Προ Salin, E., Platon und die griechische Utopie (München 1921) (B)
- M,C Χιλ Sanford, Ch.L., The Quest for Paradise (Urbana, Ill 1961) (Δ 163).
- C,B 'Ιστ Sanford, E. M., The Study of Ancient History in the Middle Ages, JHI, τ. 5(1944) (Γ 213, 216).
- M,C Κοιν Sargent, L. T., Women in Utopia, CLS, τ. 10(1973)(Δ 350)
- C,B 'Ιστ Sasso, G., Studi sul Machiavelli (Napoli 1967) (Γ 204)
- M Πολ Saulnier, V.-L., L' Utopie en France : Morus et Rabelais, in: Les Utopies à la Renaissance. Travaux de l' Institut pour l' étude de la Renaissance et de l' Humanisme, colloque intern. avril 1961(Bruxelles-Paris 1963) (B ,Γ 145).
- B 'Ιστ Saxl, F., Veritas Filia Temporis, in Philosophy and History. Essays presented to Ernst Cassirer (ἐκδ. R. Klibansky/H.J. Paton, Oxford 1936) (Δ 248).
- C 'Ιστ Schalk, F., Das goldene Zeitalter als Epoche, ASSL, τ. II9(1962) (Γ , 143).
- M 'Ιστ Schaper, E., Thomas Moore und die Geschichte, Eine Untersuchung zu seinen frühen Werken (Münster 1950) (B).
- M,B Θρ Schmid, J., Die englischen Utopisten des 16. und 17. Jahrhunderts und die religiöse Frage (Freiburg i. Br. 1933) (Δ 218).
- B Φυσ Schmidt, G., Ist Wissen Macht? Über die Aktualität von Bacon's "Instauratio magna!" "KS, τ. 58(1967)(Δ 57).

- B Πολ Schmidt, H. D., The Idea and Slogan of "Perfidious Albion", JHI, τ. 14 (1953) (Γ 440).
- C 'Ιστ Schmidt, R., Actates mundi. Die Weltalterals Gliederungsprinzip der Geschichte, ZfK, τ. 67(1955/56)(Γ 304)
- M,C Θρ Schmitt, P., Sol invictus. Betrachtungen zu spät-römischen Religion und Politik, EJB, τ. XC (1943) (Δ 191).
- Γεν Schmückle, K., Logisch-historische Elemente der Utopie (Jena 1923) (B).
- C Χιλ Schneider, F., Rom und Romgedanke im Mittelalter (München 1926) (Γ).
- M Πολ Schoeck, R. J., More, Plutarch and King Agis. Spartan History and the Meaning of Utopia, PhQ, τ. XXXV (1956) (Γ 89).
- C,B Φυσ Scholtz, G., Sprung. Zur Geschichte eines philosophischen Begriffes, AfB, τ. XI(1967) (Γ 338).
- C Χιλ Schram, P. E., Kaiser, Rom und Renovatio (Leipzig -Berlin 1929) (Γ).
- Γεν Schulte Herbrüggen, H., Utopie und Anti-utopie (Bochum 1960) (A , B ,).
- M Θρ Schuster, L. A., Thomas More's Polemical Career, 1523-1533, in: More, CW, r. 8, part III (New Haven-London 1973) (Γ 252, Δ 225).
- C,B Τεχ Schwonke, M., Vom Staatsroman zur Science-Fiction. Eine Untersuchung über Geschichte und Funktion der naturwissenschaftlich-technischen Utopie (Stuttgart 1957) (Δ 201, 202).
- Γεν Seibt F., Utopie im Mittelalter, HZ, r. 208 (1969) (B)
- C,B Κοιν Sena, J.F., Melancholic Madness and the Puritan, HThR, τ. 66(1973) (Γ 232).
- M,C,B Servier, J., Histoire de l' utopie (Paris 1967)(B , , , Γ 151, 247, 431, Δ 26, 169, 176, 300, 363).
- C Πολ Shuchman P., Aristotle's Conception of Contract, JHI, τ. 23(1962). (Γ 407).
- M,C,D Πολ Sieben, E., Die Idee des Kleinstaates bei den Denkern des XVIII, Jahrhunderts (Basel 1920) (Γ 430).
- C Πολ Sigmund, P.E., Hierarchy, Equality, and Consent in Medieval Christian Thought, in: Equality. (Εκδ. J.R. Pennock / J.W. Chapman, New York 1967) (Γ , 282).
- M,C,B Στρ Silberner, E., La guerre dans la pensée économique du XVIe au XVIIIe siècle (Paris 1939) (Γ 435, 438, Δ 51, 181, 185).
- C Χιλ Solt, L. F., The Fifth Monarchy Men: Politics and the Millennium, ChHi. τ. XXX(1961) (Γ 311).
- M,C,B Οίκ Sombart, W., Der moderne Kapitalismus, τ. I, (München 1902) (Γ 394).
- M Κοιν -----, Luxus und Kapitalismus (München- Leipzig 1913) (Γ 362).
- Γεν Sorel, G., Réflexions sur la violence (1908, Paris 1925⁶) (B , Γ 382)
- B 'Ιστ Spaemann. R., Genetisches zum Naturbegriff des 18. Jahrhunderts, AfB, τ. II(1967) (Δ 16).

- B Tex -----, Natur, in: Handbuch philosophischer Grundbegriffe
(K. Krings / H.M. Baumgarten / C. Wild, τ. II,
München 1973) (Δ 141).
- C 'Av9p Spaventa, B., La filosofia italiana nelle sue relazioni
con la filosofia europea (1907, Bari 1926³) (Γ 128).
- M,C Πολ Spiegel, H. W., The Growth of Economic Thought (Englewood
Cliffs, N.J. 1971) (Γ 154).
- C,B Παλδ Spinka, M., Comenian Pansophic Principles, ChHi, τ. 22
(1953). (Δ 114).
- C,B 'Ιστ Spörl, J., Das Alte und das Neue im Mittelalter, HJb, τ.
50(1930) (Γ 398).
- C,B 'Ιστ -----, Grundformen hochmittelalterlichen Geschichtsans-
chauung (Darmstadt 1968:1935) (Γ 214).
- M,C,B Av9p Stackelberg, J.v. Renaissance: "Wiedergeburt" oder "Wieder-
wuchs", BHR, τ. 22 (1960) (Γ).
- M Προ Steintrages, J., Plato and More's Utopia, SR, τ. 36(1969)
(Δ 85).
- M ' - Sternberg, K., Über die "Utopia" des Thomas Morus, ARS, τ.
26(1932/33), τ. 27(1933/34) (A ,B ,Δ 53, 86,
221, 275).
- M 'Ιστ Stewart, W., The Fortuna Concept in the English Writing
of Sir Thomas More (Mainz 1953) (Γ 224).
- M,C Παλδ Stone, L., The Crisis of Aristocracy 1558-1641 (Oxford 1965)
(Δ 270).
- C,B 'Ιστ Strong, R.C., The Popular Celebration of the Accession
Day of Queen Elizabeth, JWCI, τ. 21(1958) (Γ 142).
- M Γεω Süßmuth, H., Studien zur Utopia des Thomas Morus. Ein
Beitrag des Geistesgeschichte des 16. Jahrhunderts
(Münster 1967) (Γ 358).
- M Γλ Surtz, E.L., The Setting for More's Plea for Greek in Uto-
pia, PhQ, τ. 35 (1956) (Δ 238).
- M Κοιν -----, The Praise of Wisdom. A Commentary on the Re-
ligious and Moral Problems and Background of St. Tho-
mas More's Utopia (Chicago 1957) (Γ 359, Δ 276).
- Γεν -----, Commentary, in More, CW, τ. 4 (1965) (A).
- C Φυσ Sutton, R.B., The Phrase Libertas Philosophandi, JHI, τ.
14(1953) (Γ 387).
- M Οίκ Tawney, R.H., The Agrarian Problem in the Sixteenth Centu-
ry (London 1912). (Γ 171).
- M,C,B Οίκ -----, Religion and the Rise of Capitalism (1922,
London 1964) (Δ 43).
- M Πολ Telle, E.V., Thomas More dans La République de Jean Bodin,
M, τ. 27-28(1970) (Δ 367).
- C Οίκ Thizier, F., La Romanie vénitienne au Moyen Age (Paris
1959) (Γ 425).
- B Γεω Thompson, D.W., Japan and the New Atlantis, StPh, τ. XXX
(1933) (B).
- C,B Tex Thompson, E.P., Time, Work-Discipline, and industrial Ca-
pitalism, PP, τ. 38(1967) (Γ 226, Δ 105).
- C,B 'Αλχ Thorndike, L., M. Ficino, P. della Mirandola und die Astro-
logie ZfK, τ. XLVII(1928) (Γ 289).

Thizier

- C, B AvSp -----, Renaissance, or Renaissance, JHI, τ. 4 (1943) (Γ)
 C, B AAX -----, A History of Magic and Experimental Science, τ. I-VIII (New York 1923-1958) (Γ 100, 141, 243, 297, Δ 97, 147).
- C Πολ Thuau, E., Raison d' état et pensée politique à époque de Richelieu (Paris 1966) (Δ 327).
- Γev Tillisch, P., Politische Bedeutung der Utopia im Leben der Völker (Berlin 1951) (A).
- M, C, B AAX Topley, M. J., Bodin and the Medieval Theory of Climate, Sp. τ. 28 (1953) (Γ 314).
- M, C, B XIA Trautman, W. I., God and Expansion in Elizabethan England John Doe. 1527-1583, JHI, τ. 25 (1964) (Δ 162).
- Γev Trautmann, W., Utopie und Technik. Zur Erscheinungs- und Bedeutungswandel des utopischen Phänomens in der modern Industriegesellschaft (Berlin 1974) (B).
- M, C, B Κορυ Trevelyan, G. M., English Social History (London 1944) (B).
- B Πολ Tricaud, F., "Homo homini Deus", "Homo homini lupus": Recherche des sources des deux formules de Hobbes, in: Hobbes-Forschungen, op. cit. (1969) (Δ 314).
- C, B AvSp Trier, J., Zur Vorgeschichte des Renaissance-Begriffes, AFR, τ. 33 (1950) (Γ , 138).
- C, B Γεω Trousson, R., Le thème de Prométhée dans la littérature européenne (Genève 1964) (Δ 21).
- C Πολ Truyol y Serra, A., Hierokratie und Staatenwelt bei Thomas Campanella (1568-1639), AVR, τ. 5 (1955/56) (Γ , 432, Δ 336).
- C Πολ Τσαπραλιάς Ζ. Ν., Η Αυτική Εύρώπη στους Μέσους Χρόνους (5ος-15ος αιώνας) (Πανεπ. παραδόσεις) (Ίωάννινα 1973) (Γ 154)
- C XIA Tuveson, E., Millennium and Utopia. A Study in the Background of the Idea of Progress (Berkeley-Los Angeles 1949) (Γ 247, 272).
- Γev Tuzinski, K., Das Individuum in der englischen devolutionistischen Utopie (Tübingen 1965) (A).
- C Πολ Ullmann, W., Principles of Government and Politics in the Middle Ages (1961, London 1966²) (Γ 403).
- M, C, B AvSp -----, The Carolingian Renaissance and the Idea of Kingship (London 1969) (Γ 5).
- Γev Uscatescu, G., Utopia y plenitud historica (Madrid 1963) (B).
- M, C Γεω Veit, W., Studien zur Geschichte des Topos des Goldenen Zeitalters von der Antike bis zum 18. Jahrhundert (Köln 1961) (Γ 159).
- M, C, B Γεω Venturi, E., Utopia and Reform in the Enlightenment (Cambridge 1971) (Γ 179).
- C XIA Vigna, C., Trascendenza e utopia, GCFI, τ. 52 (1973) (Δ 362)
- C, B ουρ Vögelsch, M., Die Erkenntnistheorie Campanellas und Fr. Bacon (Bonn 1920) (Δ 128, 138).
- C, B Γεω Vivanti, C., Henry IV, The Gallic Hercules, JWCI, τ. XXX (1957) (Γ 213).

- C, B Φυσ Voisè, W., Histoire du Copernicanisme, RS, τ. XCIV (1973) (Δ 189).
- C Κοιν Voisin, M., La morale dans l' utopie de Campanella: la cité du soleil, MPH, τ. 83 (1970) (Δ 294).
- C 'Ιστ Waelder, R., Progress and Revolution (New York 1967) (Γ 247).
- C 'Ιστ Waerden, B.L.v.d., Das groke Jahr und die ewige Wiederkehr, H, τ. LXXX (1952) (Γ 305).
- C, B Φυσ Die Vorgänger des Copernicus im Altertum, PN, τ. 14 (1973) (Δ 192).
- C, B Πολ Waley, D., The Italian City-Republics (London 1969) (Γ)
- C, B 'Αλχ Walker, D.P., Spiritual and Demonic Magic from Ficino to Campanella (London 1958) (Γ 293, 297, 299, 333).
- M, C Γλ -----, Leibniz and Language, JWCI, τ. XXXV (1972) (Δ 234).
- B 'Ιστ Wallace, K.R., Francis Bacon on the Nature of Man (Urbana-Chicago 1967) (Γ 217).
- B Κοιν Warhaft, S., Bacon and the Renaissance Ideal of Self Knowledge, P., τ. 44 (1963) (Δ 307).
- M, C, B Οίκ Weber, M., Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus, (1904-1905), in: Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie Q., τ. I (1920, Tübingen 1972) (Δ 25).
- M, C, B Οίκ -----, Wirtschaftsgeschichte (1923, έκδ. S. Hellmann, Berlin 1956³) (Δ 153).
- C Χιλ Weinstein, D., The Myth of Florence, in: Florentine Studies (εκδ. N. Rubinstein, London 1968) (Γ , 115).
- M, C, B 'Ανθρ Weisinger, H., Renaissance Theories of the Revival of the Fine Arts, it, τ. 20 (1943). (Γ).
- M, C, B Πολ -----, The English Origin of the Sociological Interpretation of the Renaissance, JHI, τ. II (1950) (Γ).
- M, C, B Δικ Welzel, H., Naturrecht und materiale Gerechtigkeit (Göttingen 1951) (Γ 374, Δ 291).
- B 'Ιστ Wenzelius, L., La Querelle des Anciens et des Modernes et l' Humanisme, XVIIIe, τ. 9-10 (1951) (Δ 245).
- M, C, B Πολ Wheeler, M., Self-Sufficiency and the Greek City, JHI, τ. 16 (1955) (Γ 430).
- B Φιλ Whitaker, V.K., Francis Bacon's Intellectual Milieu (1933), in: Essential Articles for the Study of Francis Bacon (εκδ. B. Vickers, London 1968) (Δ 222).
- B Πολ White, H.B., Peace among the Willows. The Political Philosophy of Francis Bacon (The Hague 1968) (Γ 212, 349, 431, Δ 72, 176).
- C, B Τεχ White, L.Jr., Eilmer of Malbesbury. An Eleventh Century Viator, TC, τ. 2 (1961) (Δ 97).
- C, B Τεχ -----, Medieval Technology and Social Change (Oxford 1963:1962) (Δ 68, 71, 99, 105).
- M, C, B θρ Wili, W., Die römischen Sonnengöttheiten und Mithras, EJB, τ. X (1943) (Δ 191-).
- C Πολ Wilks, M., The Problem of Sovereignty in the later Middle

- Ages (Cambridge 1963) (Γ 403).
- C Γεω Williams, G.W., Wilderness and Paradise in Christian Thought (New York 1962) (Δ 163, 178).
- M,C Παίδ Wilson, K., Xenophon in the English Renaissance (New York 1948, unpubl. diss.) (Δ 270).
- C,B 'Ιστ Wittkower, R., Change, Time and Virtue, JWI, τ. I(1937/38) (Γ 200)
- M,C Φυσ -----, Architectural Principles in the Age of Humanism (London 1962). (Δ 89).
- B Προ Wolff, E., Francis Bacon und seine Quellen, τ. I: Bacon und die griechische Philosophie (München 1910) (Δ 221)
- C Πολ Wolgin, W.P., Campanellas kommunistische Utopie (1947), in: Campanella's, Sonnenstaat (Berlin 1955) (Δ 276).
- C,B Στρ Wolper, R.S., The Phatoric of Gunpowder and the Idea of Progress, JHI, τ. XXXI (1970) (Γ 391, Δ 71, 152, 250)
- C,B Χιλ Yates, F.A., Queen Elizabeth as Astraea, JWC1, τ. 10(1947) (Γ 254).
- Γεν Zaehner, R.C., Utopia and Beyond: Some Indian Views, EJB, τ. 32(1963) (Α).
- C,B 'Αλχ Zambelli, P., Il problema della magia naturale nel Rinascimento, RCSF, τ. XXVIII(1973) (Γ 282, 330, 346, 347).
- C Θρ Zoeden, E.W., Das Zeitalter der Gegenreformation (Freiburg I. Br. 1967) (Γ).
- Γεν Zeltner, H., Ideologie und Wahrheit. Zur Kritik der politischen Vernunft (Stuttgart-Bad Cannstadt 1966) (Γ 384).
- C,B 'Ιστ Zilsel, E., Die Entstehung des Geniebegriffes. Ein Beitrag zur Ideengeschichte der Antike und des Frühkapitalismus (Tübingen 1926) (Δ 249).
- B Φυσ -----, The Genesis of the Concept of Scientific Progress, JHI, τ. VI (1945) (Δ 76).
- C,B 'Αλχ Zinner, E., Geschichte und Bibliographie der astronomischen Literatur in Deutschland zur Zeit der Renaissance (Leipzig 1941) (Γ 317).
- B Πολ Ziskind, J., International Law and Ancient Sources: Grotius and Selden, RP, τ. 35(1973) (Γ 438).

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

- A.ESC :Annales.Economies, Sociétés, Civilisations (Paris).
 AfB :Archiv für Begriffsgeschichte (Bonn).
 AfK :Archiv für Kulturgeschichte (Köln).
 ARS :Archiv für Rechts-und Sozialphilosophie (Mainz).
 ASSL :Archiv für das Studium der neuen Sprachen und Literaturen
 (Bonn).
 AVR :Archiv der Völkerrechts (Tübingen).
 BHR :Bibliothèque d' Humanisme et Renaissance (Genève).
 ChHi :Church History (Scottdale, Pa.)
 Cj :The Cambridge Journal (Cambridge).
 CLS :Comparative Literature Studies (Urbana, Ill).
 CR :Centennial Review (London).
 CR :Corpus Reformatorum.
 CS :Civitas solis.
 CW :Complete Works.
 XVIII :XVIIIe siècle (Genève).
 E :Esprit (Paris).
 EHR :The Economic History Review. Second Series (London).
 Ejb :Eranus-Jahrbuch (Zürich).
 Eth :Ethics (Chicago, Ill).
 F :Filosofia (Torino).
 GCFI :Giornale Critico della Filosofia Italiana.Quarta Serie.(Firen-
 ze).
 GM :Giornale di metafisica (Torino).
 GR :Geographical Review (New York).
 H :Hermes (Wiesbaden).
 HJb :Historisches Jahrbuch der Görresgesellschaft (München).
 HTH :History and Theory (Middle town, Conn.).
 HThR :The Harvard Theological Review (Cambridge, Mass).
 HZ :Historische Zeitschrift (München).
 IRSH :International Review of Social History (Assen).
 It :Italica (New York).
 JEH :Journal of Economic History (London).
 JHI :Journal of the History of Ideas (New York).
 JIH :The Journal of Interdisciplinary History (Cambridge, Mass.).
 JWCI :Journal of the Warburg and Courtauld Institut (London).
 JWI :Journal of the Warburg Institut (London).
 KS :Kant-Studien (Bonn).
 Lhs :L' Homme et la société (Paris).
 M :Moreana (Angers).
 MA :Le Moyen Age (Paris).
 MEW :Marx-Engels Werke.
 MH :Medievalia et Humanistica (Boulder, Color.).
 MRH :Medievaland Renaissance Studies (London).
 NA :Nova Atlantis
 NLF :Natural Law Forum (Notre Dame, Ind.).
 Π :Παρνασσός ('Αθήναι).
 P :The Personalist (Los Angeles).
 PhP :Philosophische Perspektiven (Frankfurt a. Main).

- PG :Patrologiae cursus completus: Series Graeca (ἔκδ. J. M. Migne).
 PL :Patrologiae cursus completus: Series Latina (ἔκδ. J. M. Migne).
 Φ :φιλοσοφία ('Αθήναι).
 PhQ :Philological Quarterly (Jowa City).
 PMLA :Publications of Modern Language Association of America (Menasha, Wisc.).
 PN :Philosophia Naturalis (Meisenheim a. Glan).
 PP :Past and Present (London).
 RCSF :Rivista critica di storia della filosofia (
 RF :Rivista di Filosofia (Torino).
 Rh :Revue historique (Paris).
 RHR :Revue de l'histoire des religions (Paris)
 Rlc :Revue de la littérature comparée (Paris).
 RMM :Revue Métaphysique et Morale (Paris).
 RN :Renaissance News (New York).
 RP :Review of Politics (London).
 RQu :Renaissance Quarterly (New York)
 RS :Revue de synthèse (Paris).
 Sp :Speculum (Cambridge, Mass.-Boston).
 SR :Social Research (Albany, N.Y.).
 StPh :Studies in Philology (London).
 StR :Studies in the Renaissance (New York).
 T :Traditio (New York).
 TC :Technology and Culture (Detroit, Mich.).
 U :Utopia
 V :Vivarium (Assen).
 ZfgS :Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft (Berlin).
 ZfK :Zeitschrift für Kulturgeschichte (Berlin).
 ZPhF :Zeitschrift für philosophische Forschung (Meisenheim a. Glan).

7. Αυτόβιογραφικό σημείωμα

Γεννήθηκα τό 1948 στό 'Ελληνικό 'Ιωαννίνων. Από τό 1960 ως τό 1966 θήτευσα στή Ζωσιμαία Σχολή 'Ιωαννίνων καί τό 'Ιεροδιδασκαλεῖο Βελ-
ς. Από τό 1966 ως τό 1968 παρακολούθησα μαθήματα Παιδαγωγικής 'Α-
δημίας στό ἴδιο 'Ιεροδιδασκαλεῖο.

πό τό 1968 ως τό 1973 φοίτησα στή Φιλοσοφική Σχολή (τμήμα Κλασσικό)
τοῦ Πανεπιστημίου 'Ιωαννίνων. Αποφοίτησα τό Μάρτη τοῦ 1973 μέ γενικό
θμό 8,5/6 (ἄριστα). Από τόν 'Ιούλιο τοῦ 1973 ως τόν 'Ιούλιο τοῦ
75 ἔμεινα στό Δ. Βερολίνο, ὅπου καί παρακολούθησα μαθήματα Φιλοσο-
ας, 'Ιστορίας καί Πολιτικῶν 'Επιστημῶν στό "Ἐλεύθερο Πανεπιστήμιο"
(FU) καί στό "Τεχνικό Πανεπιστήμιο" (TU). Από τό 1968 ως τό 1973 ὑπῆρ-
ῖ υπότροφος τοῦ I.K.Y. καί τό 1974 τοῦ Ε.Κ.Κ.Ε. Δημοσίευσα τά ἀκό-
υθα μελετήματα: 1) Παρατηρήσεις σέ μιᾶ ἐνθύμηση τοῦ 1857 ("Ἡπειρ.
ιστία" τ.ΙΘ 1970, σ.22-26), 2) 'Ἡ ἱστοριοσοφία τοῦ Ν.Μπερντιάεφ (Γιάν-
νινα 1970, σ.16), 3) 'Ἡ προβληματική τῆς 'Ιστορίας στόν Π.Βράχα 'Αρμένη
'Ἡπειρ. 'Εστία", τ.ΙΘ 1970, σ.737-739), 4) Τεχνικός καί καλλιτεχνικός
μοσμος (Γιάννινα 1971, σ.20), 5) 'Ἡ μεταφυσική Μελλοντολογία τῆς τεχνό-
λης (Γιάννινα 1972, σ.7), 6) Φύση καί Τέχνη. Μιά σπουδή τῆς 'Ελληνικῆς
σθητικῆς (Γιάννινα 1972, σ.20), 7) 'Ἡ γλωσσική δοκιμασία τῆς Δύσης
ιάννινα 1973, σ.12), 8) 'Ο Ἡράκλειτος μέσα στήν ἱστορία (στόν τόμο
'Ἡράκλειτος", 'Αθήναι 1973, σ.33-39), 9) 'Ο G. VICO καί ἡ ἐμφάνιση τοῦ
ολληνικοῦ. 'Ιστορισμός ("Ο ΠΟΛΙΤΗΣ", τεύχ.7, Γενάρης 1977, σ.55-59).

→ ν. 105

ν. 10
85

"ΣΗΜΕΙΩΜΑ περιέχον τὰ σημεῖα καθ' ἃ προάγεται διὰ τῆς διατριβῆς ταύτης ἡ ἐπιστήμη"

(N.5343/32, ἄρθρ. 111, παρ.)

Ἡ ἰδέα τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος στοὺς οὐτοπιστές τῆς Ἀναγέννησης.

(TH. MORUS, T. CAMPANELLA, FR. BACON).

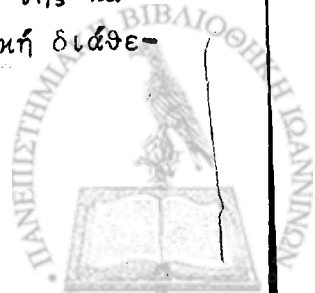
I. Τὸ κεντρικὸ πρόβλημα ποῦ διερευνᾷ ἡ ἐργασία μας εἶναι ὁ φιλοσοφικοῖ-στοριοκός πυρήνας τῶν οὐτοπικῶν σχεδιασμάτων τῆς μεταμεσαιωνικῆς Εὐρώ-πης: ἡ σημάρτηση τῆς οὐτοπικῆς (παρόλο ποῦ τὸν ὄρο "οὐ-τοπία" συνηθίσα-με νὰ τὸν μελετοῦμε μονάχα ἐτυμολογικῶς) σύλληψης μέ τὸν ἱστορικὸ χρόνο, ἐπειδὴ οἱ οὐτοπιστές κρίνοντας τὴν ἐποχὴ τους ἀνάγονται στὸ παρελθόν ἢ τὸ μέλλον. Ἐτσι στὴν κριτικὴ τοῦ παρόντος θά βασισθεῖ ἡ περιγραφή τῆς ἰδανικῆς πολιτείας (εἴτε ὡς ἐπιστροφή στὸ παρελθόν εἴτε ὡς πρόλη-ψη τοῦ μέλλοντος) ποῦ-κατὰ τὸν οὐτοπιστὴ-θά ξεπεράσει τὴν τωρινὴ ἱστο-ρικὴ πραγματικότητα. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ τριχοτόμηση τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου σὲ παρόν (ποῦ ἀποδοκιμάζεται στὶς θεμελιακὲς του δομὲς) καὶ σὲ παρελθόν ἢ μέλλον (ποῦ ὑπόσχονται τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας) ἀπο-τελεῖ τὴν ἱστορικὴ διάσταση τῆς οὐτοπικῆς δημιουργίας.

II. Ἡ ἀπάντηση στὸ πρόβλημα θεμελιώθηκε μέ τὸν ἀκόλουθο τρόπο:

α. Στὸ πρῶτο μέρος τῆς ἐργασίας μας ἀναλύεται ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν κριτι-κὴ τοῦ παρόντος στὴν παρουσίαση τοῦ "χρυσοῦ αἰῶνα"-τὴν πραγματικότητα τοῦ ἀπώτατου παρελθόντος. Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα σ' αὐτὸ ποῦ ὑπάρχει καὶ σ' αὐτὸ ποῦ πρέπει νὰ ὑπάρξει (τὸ "δέον" τῆς οὐτοπίας) ἐντοπίζεται στὸ πνευματικὸ κίνημα ποῦ γεννιέται ἀρχικῶς μέ τὴν ἰταλικὴ Ἀναγέννηση (ἀπὸ τὴν ἀπόληξή της ἐπηρεάζεται ὁ CAMPANELLA) καὶ στὴ συνέχεια κυκλοφορεῖ στὴν ὑπόλοιπη Εὐρώπη (στὴν Ἀγγλία ἰδιαίτερα, τὴν πατρίδα τοῦ MORUS καὶ τοῦ BACON). Ἡ συγκεκριμένη θεμελίωση τοῦ πρώτου μέρους περιέχεται στὰ ἐπόμενα σημεῖα:

1. ἡ οὐτοπικὴ διάσταση τῆς "Ἀναγέννησης" (ὡς ξαναγύρισμα στὶς ἀξίες τοῦ παρελθόντος).
2. ὁ ρόλος τῆς ἱστορικῆς "περιοδικότητας" (ὅπως τὴν ὑπονοεῖ ἡ Ἀναγέννηση καὶ τὴν τεκμηριώνουν οἱ στοχαστές τῆς ἐποχῆς) στὴν οὐτοπία τοῦ ἰταλι-κοῦ χώρου.
3. ἡ ἰδέα τῆς "ἀναγεννώμενης Ρώμης" ὡς ὑπόβαθρο τῆς οὐτοπικῆς σύλληψης τοῦ CAMPANELLA.
4. ἡ μακράωνη διένεξη ἀνάμεσα στὸ "SACERDOTIUM" καὶ τὸ "REGNUM" ὡς αἰ-τία τοῦ κατακερματισμοῦ τῆς Ἰταλίας.
5. τὰ οὐτοπικὰ σχεδιάσματα τοῦ "μοναρχομάχου" CAMPANELLA ὡς προσπάθεια γιὰ ἀναβίωση τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ μεγαλείου.
6. ἡ πρόταση τοῦ MACHIAVELLI γιὰ τὴν ἔνωση καὶ τὴν ἀπολευθέρωση τῆς πα-τρίδας του ὡς συμπλοκὴ τοῦ πολιτικοῦ ρεαλισμοῦ μέ τὴν οὐτοπικὴ διάθε-ση.

...//...

7. τὸ οὐτοπικὸ ὄραμα τῆς "RENOVATIO IMPERII ROMANORUM" (μέ τὸ χαρακτηριστικὸ συμβολισμὸ τοῦ Φολνικὰ) ὡς ἔθνικὴ αὐτοβεβαίωση καὶ πυρήνας τῆς ἀνθρωπιστικῆς κίνησης.
8. Οἱ ἀγροτικὲς ἐξεγέρσεις τῆς ἐποχῆς (μιὰ παρόμοια προετοιμάζει καὶ ὁ CAMPANELLA) ὡς οὐτοπία τῆς ἐπιστροφῆς στὰ "SATURNIA REGNA"· τὸ κήρυγμα τῆς "DIGNITAS RUSTICANA" ὡς ἰδεολογικὴ κάλυψη τῆς ἀριστοκρατορίας τῶν πόλεων ποῦ (στὰ χρόνια τοῦ CAMPANELLA) ἀναδιπλώθηκε στὴν ὑπαιθρο·
9. τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Ἀναγέννησης γιὰ τὴν Ἱστορία ὡς προϋπόθεση γιὰ τὴν ἱστορικὴ ποιότητα τῆς Οὐτοπίας·
10. ἡ οὐτοπικὴ ἰδέα τοῦ παρελθόντος ὡς ἀποτέλεσμα τῆς κυκλικῆς θεώρησης τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου, τῆς παντοδυναμίας τῆς "μοίρας" καὶ τῆς καταδίκης τοῦ ἱστορικοῦ νεωτερισμοῦ·
11. ὁ Χιλιασμὸς τοῦ CAMPANELLA ὡς ἀπόρροια τῆς δοκιμασίας τοῦ παρόντος, τῆς ἀποδοκιμασίας τοῦ ἄμεσου παρελθόντος καὶ τῆς ἀβεβαιότητας τοῦ μέλλοντος· ἡ Ἀστρουλογία ὡς προϋπόθεση τῆς κυκλικῆς ἀντίληψης τῆς Ἱστορίας καὶ ἡ μαγεία ὡς ἀνάκτηση τῆς φυσικῆς ἐξουσίας τοῦ πρωτόπλαστου·
12. ἡ βαθμιαία ἄρση τοῦ διχασμοῦ ἀνάμεσα στὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀφετηρία τοῦ "ἐπικουρισμοῦ" τῆς Οὐτοπίας καὶ ἡ συνύφανση τῆς ἀτομικῆς προοπτικῆς μέ τὰ κοινωνικὰ δεδομένα (καὶ ὅχι ἡ ριζικὴ ἀντίθεσή τους ποῦ ἐπιχειρεῖ ὁ ἀτομοκρατικὸς φιλελευθερισμὸς τῆς Εὐρώπης)·
13. ἡ διαμάχη ἀνάμεσα στὴν "ANTIQUITAS" καὶ τὴ "NOVITAS" ὡς δικαίωση τῶν ἐκπροσώπων τῆς πρώτης·
14. οἱ κοινωνικὲς βάσεις τῆς Οὐτοπίας ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ κυκλικοῦ χρόνου (τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴ φυσικὴ κατάσταση στὴν ἱστορικὴ ζωὴ καὶ ἡ ὑποταγὴ τοῦ πολιτικοῦ "JUS NATURALE" στὸ ἐκκλησιαστικὸ "θεῖο δίκαιο")·
15. τὸ "JUS GENTIUM" ὡς βάση τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ οὐτοπικοῦ κράτους.

β. Στὸ δεῦτερο μέρος τῆς ἐργασίας μας ἀναλύεται ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν κριτικὴ τοῦ παρόντος στὴν περιγραφή τοῦ "χρυσοῦ αἰῶνα" - τὴν ἀναπότρεπτη πραγματικότητα τοῦ ἄμεσου ἢ τοῦ ἀπώτατου μέλλοντος. Ἡ οὐτοπικὴ πρόληψη τοῦ μέλλοντος προϋποθέτει τὴν Ἱστορία ὡς γραμμικὸ ξεπέρασμα τῶν φάσεων τῆς.

Βιβλικώτερα ἢ θεμελίωση τοῦ δεύτερου μέρους περιέχεται στὰ ἀκόλουθα σημεῖα:

1. ἡ Οὐτοπία (ποῦ στηρίζεται τὸ τέλειο οἰκοδόμημά της στὴν ἀνθρώπινη ἐργασία) ὅχι ὡς ἐπιστροφή στὴν παραδεισιακὴ κατάσταση, ἀλλὰ ὡς δημιουργικὴ ἀνανέωση τῆς κοινωνικῆς ζωῆς·
2. ἡ ἐναντίωση τοῦ MORUS καὶ τοῦ CAMPANELLA στὴν πρωταρχικὴ συσσώρευση τοῦ "ἔχειν" ὡς ἀποτέλεσμα τῆς οὐτοπικῆς καταδίκης τοῦ κέρδους καὶ τῆς κοινωνικοποιημένης ἐργασίας καὶ ἰδιοκτησίας·

..//..

3. ἡ ἐξέλιξη τοῦ Βασιλείου: "γνώση" = "δύναμη" ὡς θεωρητική κατοχύρωση τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας στήν πρῶτη ἀστική κοινωνία.
4. ἡ τεχνολογική πρόοδος ὡς ὑλοποίηση τῶν οὐτοπικῶν σχεδιασμάτων.
5. ἡ μαθηματική ὀργάνωση τῆς ἐμπειρίας ὡς βάση τῶν τεχνικῶν ἐφαρμογῶν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρευνας ἢ οὐτοπική πρόγνωση τοῦ μέλλοντος ὡς ἀποτέλεσμα τῆς φυσικῆς νομοτέλειας ποῦ μεταφυτεύεται σέ ἱστορικό γένεσθαι.
6. ἡ γεωγραφική ἀνακάλυψη τοῦ "νέου κόσμου" ὡς ἀφετηρία τῆς οὐτοπικῆς παραγωγῆς ποῦ συγκρίνει τήν παραδοσιακή συμπεριφορῆ τοῦ Εὐρωπαϊοῦ μέ τούς συνεκτικούς δεσμούς τῶν λαῶν ποῦ ζοῦν στίς πρωτόγονες χῶρες.
7. ἡ ἡλιοκεντρική θεωρία καί ἡ ἰδέα τοῦ ἀπείρου ὡς προϋπόθεση τῆς οὐτοπικῆς φαντασίας ποῦ θέλει ν' ἀποκαλύψει τά μυστικά τοῦ οὐράνιου χώρου.
8. ἡ οὐτοπική σύλληψη τοῦ μέλλοντος ὡς ἀπόρροια τῆς κατάρρευσης τοῦ ὄχρου τῆς παραδοσιακῆς κοινωνίας, τῆς αὐθεντίας.
9. ἡ μετάβαση ἀπό τήν κατοχυρωμένη λαϊκή γλώσσα (ὅπως τό ἐπιδιώκει ἡ πρῶτη ἀστική κοινωνία) στήν ἀναζήτηση τῆς οὐτοπικῆς γλώσσας.
10. ὁ σύνδεσμος τῆς ἰδέας τῆς προόδου μέ τήν οὐτοπία καί ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στούς "νέους" καί τούς "παλιούς" ὡς δικαίωση τῶν πρώτων.
11. ἡ οὐτοπική πρόληψη τοῦ μέλλοντος ὡς ἀναγνώριση τοῦ ρόλου τῆς παιδείας (κρατική, γενική, μέ νέους στόχους, περιεχόμενο καί μεθοδολογία) στήν ἰδανική πολιτεία.
12. ἡ οὐτοπική ἀξιοκρατία (μέ κριτήριο ἐπιλογῆς τήν ἀγωγή καί ὄχι τήν καταγωγή εὐδοκίμοσιν στίς διοικητικῆς θέσεις τῆς οὐτοπικῆς πολιτείας οἱ πνευματικά ἀξιότεροι) ὡς πρόδρομος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ Διαφωτισμοῦ.
13. ἡ οὐτοπία (ἀντιθετικά πρὸς τό "φυσικό δίκαιο" ποῦ κατοχυρώνει νομικά τόν οἰκονομικό φιλελευθερισμό) καταργώντας τήν ἀτομική ἰδιοκτησία καί ἀπλοποιώντας τά νομικά τῆς πλασίας ὡς πραγμάτωση μιᾶς "κοινωνίας χωρὶς δικηγόρους".
14. ἡ οὐτοπική πολιτεία (ποῦ προϋποθέτει τήν πόλη ὡς αὐτοδύναμο πολιτικό σχηματισμό, πλασμένο ἀπό τόν ἄνθρωπο γιά τήν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν του) ὡς προτύπωση τῆς εὐρωπαϊκῆς θεωρίας τοῦ "κοινωνικοῦ συμβολαίου".
15. τά πολιτικοκοινωνικά θεμέλια τῆς οὐτοπικῆς πολιτείας (πνευματική ἀριστοκρατία, κρατική ἰδιοκτησία, κοινογαμία ἢ καθαγιασμός τῆς οἰκογένειας, γενίκευση τῆς ἀγωγῆς καί τῆς ἐργασίας, κατάργηση τῆς δουλείας) ὡς ἀποτελεσματική βάση γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου καί τήν κατάκτηση τοῦ μέλλοντος.

ADDENDA ET CORRIGENDA

- σ. 10, σ. 5 (να συμπληρωθεί:) ... σχεδίασμα ενός αντιποσμου (Geegenweil),
είναι και άσχετο με τον αντίποσο;¹³
- σ. 20, » 26/27 (να συμπληρωθεί:) Αρχαιότητα - Μισαίνας - Ειδιογραφία
στην Αρχαιότητα.¹³
- σ. 27, » 18 (να συμπληρωθεί:) πραγματική κριτική
- σ. 38, » 9 (υπόσημ. 151): μαρτυρεί
- σ. 44 (υπόσημ. 194, να προσοδεύει στο τέλος:) Πβλ. και τις σχετικές ανα-
γνώσεις του Guibbory (1975), σ. 336 κ.
- σ. 46 » 10 (να συμπληρωθεί:) Την ιστορική αρχή των ουλοβιτών ωλο-
βιτών σημειώνουν και οι συγγραφείς τους:
"Όσο αυτό το σχέδιο της ωλοβιτικής γενεάς ιδίως το
χάραξε από την αρχή ο ίδιος ο Ούτωβος...
- σ. 69, » 8 (να διορθωθεί:) της υποκείμενης διάκρισης του ιστορικού χρόνου:
η άρνηση και η κατάργηση συνδέονται στο υ-
ποκείμενο ιδιοσυγκρασία της ιστορικής κίνησης.
- σ. 79 (υπόσημ. 27, να διορθωθεί:) Beza (1584· δ. Ziegler, 1969, σ. 309).
- σ. 94 (υπόσημ. 191, να προσοδεύει:) Για τη σχέση της Γερμανικής Διά-
κρισης των ειδών με τη σύγκριση "Ιστορική
κρίση" δ. Salamun (1975), σ. 529 κ.
- σ. 107 (υπόσημ. 216, να προσοδεύει:) και Lerner (1976), σ. 335 κ.
- σ. 108 (υπόσημ. 222, να προσοδεύει:) Ειδιογράφο για τον ευρωπαϊσμό του
Morus δ. White (1976), σ. 635 κ.
- σ. 130 (υπόσημ. 362) ανάμεσα στην "Civitas Dei" και την "Civitas solis"
- σ. 148 * Beza, Th., De haereticis (1584· δ. Ziegler, 1969).
- σ. 164 (να προσοδεύει πριν από το όνομα Gunn:) Guibbory, A., Francis
Bacon's View of History, JEGPh, i. 74 (1975) (194).
- σ. 168 (να προσοδεύει πριν από το όνομα Levin:) Lerner, M.P., Campanella,
Juge d'Aristote, in: XVIe Colloque International de
Tours. Platon et Aristote à la Renaissance (Paris 1976)
(Δ 216).
- σ. 173 (να προσοδεύει πριν από το όνομα Saelin:) Salamun, K., Bacons Ideen
lehre aus der Sicht der neuen Ideologiekritik, ARS,
2. 61 (1975) (Δ 121).
- σ. 177 (να προσοδεύει πριν από το όνομα Wieli:) White, T.I., Aristotle and Utopia
RQu, 1. 29 (1976) (Δ 222).
- σ. 178 : Ziegler, A.W., Religion, Kirche und Staat, 2. I (München 1969) (Δ 27).
- σ. 179 : (πριν από το JEGPh:) JEGPh: Journal of English and Germanic
Philology (Urbana, Ill.).